This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

BÁRÓ
EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES

BARÓ
EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

II.

A FALU JEGYZŐJE

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST MDCCCCI
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

*

A FALU JEGYZŐJE

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST MDCCCCI
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

PH
3220
.A1
1901
V.2

AZ ÖSSZES JOGOK FENTARTÁSÁVAL

AZ EÖTVÖS-ALAP TULAJDONA

Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest VIII., Üllői-út 18.

8 38291-230

I.

A ki tiszai alföldünknek egy részét bejárta, vagy annak bármely táján csak pár napig tartózkodott, bátran mondhatja, hogy az egészet ismeri. Mint bizonyos családok arczain, úgy itt az egyes vidékeknél csak közelebbi ismeretség után vehetni észre egyes különbségeket, s az utas, kit homokos síkjainkon kocsijában álom nyomott el, ha pár óra mulva fölébred, csak izzadó lovain s azon, hogy a nap alább szállt, veszi észre haladását. A vidék általános jelleme, sőt egyes részletei ép oly kevéssé emlékeztetik őt erre, mint azt, ki a tenger közepén duzzadó vitorlákkal előre halad. A messze elnyuló legelők, melyeknek változatlanságát csak itt-ott váltja fel egy vedertelen gémes kút, vagy félig kiszáradt láp körül sétáló gólya, s a rosszul mívelt szántóföldek, melyeknek tengerijét s buzáját Isten után csak az őrzi meg, hogy a lopás is némi fáradságba kerül; itt-ott egy magános tanya, hol bozontos kuvaszok ugatva a birtok szentségét hirdetik, s a mult évről fölmaradt széna- s szalma-boglyák arra intenek, hogy a birtokosnak vagy fölötte sok takarmánya vagy igen kevés marhája van; — ezt látta, midőn szemeit behunyta, ezt, midőn azokat ismét fölnyitá. Magok a tornyok, melyek, midőn utószor körültekintett, hegyes oszlopokként álltak a róna távol határain, úgy látszik, mintha vele

utaztak volna, legalább köztök s azok közt, melyeket most lát, ép oly kevés különbséget vehetni észre, mint a falu, melyhez akkor közelített s azon helység között (habár város volna is), mely felé lovai most ügetnek. S ha kocsisától megtudja, hogy déltől esteli hat óráig aludva, egy egész mérföldet s egy darabot haladt, elálmélkodik a csoda fölött. Ismert dolog, hogy kedélyünkre semmi nem hat inkább, mint azoknak jelleme, kikkel társalkodunk s így természetes, hogy a Tisza is eltáblabirósodott jurátusként felejtve vagy megbánva ifjuságának Mármarosban elkövetett kicsapongásait, végre azon tájnak jellemében — melyen tekervényes utakon tovább halad — részesül s kivévén azon eseteket, hol mértéktelen sarkantyúzások miatt türelmét veszti vagy valamely biztosság által tulajdon ágyából igaztalanul kiszoríttatott, még kiöntéseiben is megtartja azon mértéket s méltóságos lassuságot, melyet az iránta kiküldött választmány tanácskozásain s a folyó magyar juris pereken kívül semmi, mi széles e világon foly, megtartani nem tud; úgy hogy ezen áradásokat is, melyeknek időszakát ismerjük s melyeknek kiterjedése földabroszainkon följegyeztetett, ép oly kevéssé nevezhetjük kicsapongásoknak, mint azt, ha hivatalviselt tekintélyes férfiak installatiók, tisztujítások vagy lakadalmaknál minden becsülettel eláznak. Ha az áradás ideje megszünt, a viz, miként zaj nélkül jött, úgy zaj nélkül távozik ismét s a szőke Tisza nyugodtan foly tovább alacsony partjai között, valamint legjobb polgára hazánknak (mert hány van nagyjaink közt, ki csak honában osztja el kincseit!), úgy egyszersmind a legboldogabb, mert csak az ő szabadságát nem gátolja senki s Európa nagyobb folyói közt ő az egyetlen, ki nemes öntudattal elmondhatja: hogy egészen az maradt, mivé Isten teremtette.

Valahol a tiszai alföldön tehát — hogy végre történetemhez fogjak — a tiszáninneni vagy túli kerület valamely megyéjében, nevezzük Taksony-megyének, szorosan a folyó partja mellett, ott hol az nagy S-sé kanyarodik, nem messze három nyirfától, melyek kétöles homok dombon állanak (ezt jegyezzék meg különösen olvasóim, mert miután mérföldekre domb s főkép olyan, melyen fa állana, nincs, ezen jel által legkönnyebben akadhatnak történetünk színhelyére) fekszik Tiszarét helysége, a Réty-családnak a magyarok első foglalása óta birt tulajdona, mint ezt a nemzetség ügyvéde, teins Macskaházy Jónás hiteles s ugyanakkor készült irományokkal minden órán bebizonyítni kész, ha tudniillik Taksony-megyében valaki találkoznék, ki a Réty-család ázsiai eredetét kétségbevonni bátorkodik.

A Réty-család egyike a leggazdagabbaknak. Fiai született táblabirák. Mint a mostani családfőnek boldogult apja egyszer nemes büszkeséggel mondá: nem halt meg egy is közülök, kiben a megye alispánját ne siratta volna (reménylem haláluk után); s így természetes, ha azon fényből, mely a családot környezé, kiáradtak egyes sugarak Tiszarét helységére is s határát — a megye mérnökének állítása szerint, ki azt fölmérve, a fönemlített dombon kívül semmi egyenetlenséget nem talált — valódi paradicsommá varázsolták.

A nagy kiterjedésű angolkert, melynek már majdnem harmincz év előtt ültetett fái a homokos földben hihetetlen magasságra nőttek; a nagy tó, melynek vizét némelyek ugyan kevesellék, de melyben a kevés viz szebben zöldelt, mint maga a pázsit, valamint ez ismét esős napokban sokkal homokosabbnak látszott az utaknál, melyek noha mindig új meg új földdel hordattak meg ilyenkor, a kertész csodálkozására, idegenek által sárosaknak tartattak; a nagyszerű kastély, melynek

kúpos födelét arany gombok ékesíték s melynek doriai rendszer szerint épült tornáczán az alispán úr délután pipázni szokott s góth kapuja előtt mindig az instánsoknak egy egész serege mélázott; a nagy udvar, jobbra istállóival, balra nagy üvegházzal, mely mellett többemeletű tyúkólak látszottak, nem is említve itt a nagyszerű szemétdombot, mely az istállónak egyik felét majdnem eltakarta, — minden a kényelem s nagyszerűség nyomait hordozá; s ha főkép a kapu elébe lépve egyszerre töltésen találtad magad, mely a háztól kezdve egyenesen a megye főhelyére vezet s csak ez egy ház számára épült — érzed, hogy alispánok közelében járnak lépteid.

Minden, a mit a Rétyek építének, monumentális jellemet horda magán s a mennyiben közemlékeknek egyik fő megkülönböztető jelök az, hogy közköltségen épülnek, ez ismét egyike azon tényeknek, melyeken, mint a család százados nemességén Taksony-megyében, nem kételkedett senki s mit ha némelyek rosszaltak is, a bölcs többség azon igazságos nézetnél fogva helybenhagyott, hogy miután a közmondás szerint is: egyik kéz a másikat mossa, itt még azt sem állíthatá senki, hogy ezen műtétnél — mely a Rétyek s a megye adózói közt annyi idő óta folyt — az alispánok kezei tisztákká váltak.

De minthogy e történet folyamában úgy is alkalmam leend olvasóimat a Rétyek lakhelye s Tiszarét helységének minden szépségei s kényelmeivel ismeretségbe hozni, most az egyszer legyen szabad a hosszú utczán végig velök egyenesen a mezőre sétálnom, azon dombhoz, mely, mint előbb említém, mintegy negyed mérföldnyire áll a falutól s Török-dombnak neveztik; s ha három fa nem volna is fölötte, már azért megérdemli a látogatást, mert egészen tiszta napokon —

minő az, melyen történetünk kezdődik — tetejéről a tokaji hegy csúcsa sötétkék boglyaként látható.

Egy októberi nap meleg sugarai önték el fényöket Tiszarét messze terjedő határára. Az égen nem vala felleg, mely tiszta kékjét elsötétítné; a téren, merre csak a szem érhetett, nem volt egy szekér, mely zöld szinét porfellegekbe borítná, csak a pacsirták ezerhangú éneke, mely az eget eltölté, a távolban legelő falucsordának kolompolása s itt-ott egyes munkás, ki kaszájával vállán, danolva hazafelé ballagott — szakíták félbe az ünnepélyes csendet, mely között a nap a láthatár felé szállott. A dombon, honnan a sz.-vilmosi erdőig láthatni s ha Tiszarét ákácz-kerített házain túl tekintünk, a Tisza folyását mérföldekre követhetjük, két férfi ült egymás mellett, elmerülve a vidék látásában, vagy talán azon gondolatokban, melyek sokszor látott tájak előtt az emberi szivet mintegy önkénytelenül megragadják s régmult napok emlékeit hivják vissza. Van egy érzelem, a honvágyhoz majdnem hasonló, mely minden emberi kebelben, ha éltének férfi-korán túllépett, fölszólal s a pálya végéhez közelgőt gyermeksége szebb napjaira inti; s mennyivel szűkebb körbe szorul életünk, mennyivel kevesebb az, mit valóban emlékezetre méltót tevénk vagy tapasztalánk: annyival szivesebben tekintünk azon korunkra, midőn legalább feltételeink voltak dicsők s ezekből látjuk, hogy ha nem is a kiválasztottak, legalább a meghivottak közé tartozánk mi is. S ha a férfiak, kiket itt a dombon találunk, éltöket egy alföldi faluban töltve, midőn agg korukban hosszú munkásságuknak terén körültekintének, néha fölsóhajtnak, mert eszökbe jut: hogy egykor az élet is messze rónaként terjede körülöttük, hol a szem akadályt nem talált s hogy a messze terjedettnek csak oly kis darabját járhaták be, mert itt is előbb nem gya-

nított határhalmok állának, melyeken túl munkásságukat nem terjeszthették, valóban nincs mit bámulnunk. De bármiként legyen ez, gondolatok — melyek még annak is, kit épen eltöltenek, többször urai, mint tulajdonai — a történetiró birtokához nem tartoznak, azért nem háborítva új barátinkat kényelmes ábrándaikban, csak azon leszek, hogy személyöket ismertessem meg olvasóimmal.

Az ember külseje egy része sorsának. Az arcz, melylyel a társaságba lépünk, néha részvétet, sokszor elidegenedést szül, s valamint Angliában a teknősbéka hátára iratik a nap, melyen föl fog emésztetni, úgy sok ember arczán a nélkül, hogy maga gyanítaná, fölirva hordja végzetét; s talán olvasóim is, bármi gyönge leirásom után, több érdekkel tekintenek személyeimre, kiket a Török-dombon eleikbe vezetek, mintha száraz szavakkal csak azt mondanám, hogy Tengelyi Jónással, Tiszarét helységének jegyzőjével és Vándory Boldizsárral, ugyane falu reformált lelkipásztorával találkoztak.

E férfiakra az, mit előbb külsőnknek életünkre gyakorlott befolyásáról mondék, többé nem illik ugyan; előttök arczuk a szerencse kapuit megnyitni vagy bezárni nem fogja többé. Őszülő fürteiken látjuk, hogy az élet azon szakához értek, hol bármi rossz legyen a sorstól vetett ágy, nincs egyéb hátra, mint lepihenni s elvárni az álmot; de ha az emberismerő e férfiak arczain jóslatra nem találá is alkalmat, annyival több s érdekesebb vala az, mit e vonásokon a multról olvashatott, s az idő — mely mint uralkodók pénzeikre, az emberarczra mindig rányomja bélyegét — talán soha ismerhetőbb nyomokat nem hagy maga után, mint e két férfi tiszta vonásain, épen mert talán soha nemesebb anyagra nem gyakorlá hatását.

Minden aristokratiának megvannak jelei, melyek tag-

jait a tömegtől megkülönböztetik. Itt hosszabb körmök, ott inkább tátovirozott arcz; egy hazában, mint Törökországban, zöld, másban, mint Velenczében, fekete öltözet; néhol egy gomb a süvegen, más helyen szalag a gombházban, fegyver az oldalon, vagy mint a régi perzsáknál, kezökben bot s rajta alma, lovaikon czafrang vagy magokon egy pávatoll. Ki számíthatná el e jelek s kiváltságok hosszú sorát, melyeknek mindegyike vágyakat ébreszt, irigyeket s gyülölőket szül s melyek az embereket, ha a természeti állapoton túl emelkedtek, azaz, mint egy elmés barátom néha mondani szokta: vadállatokból házi állatokká fejlődtek, születésök első órájától az utolsóig egymástól elválasztják s némely helyen, hol a művelődés még továbbra haladt, az akasztófánál is arra emlékeztetik az átmenőt, hogy ki ott függ, nemcsak tolvaj, de nem-nemes vala. A természetnek is megvan nemessége s nemeseinek ő is különös jeleket ád, melyek által kiválasztottjait a tömegben megismerheted, bármennyit peroráljon is istentelen korunk az egyenlőségről. Nem mondom én, hogy a természet oly tökéletesen tudná elérni czélját, mint államaink. A természet nemesítési hatalmát soha annyira nem terjesztette ki, hogy, mint a chinaiaknál, valakinek már meghalt eldődei, vagy mint máshol, meg nem született utódai egyszerre nemesekké emeltessenek; s a megkülönböztető jelekre nézve is csak magasabb civilisatiónk emelkedett e részben oly tökélyre, hogy minden egyén magasabb állását világosabban látjuk be, mielőtt hintajából kiszállt, mint miután vele beszéltünk. De vannak esetek, hol a természetadta nemesség mégis világos jelek által mutatkozik némely egyedekben s ki például Tengelyi Jónást, a falusi jegyzőt csak egyszer látta s ezeket olvasandja, kétségkívül el fogja ismerni, hogy reá nézve ez állításom helyes, minek magyaráza-

tára egyébiránt szükségesnek látom megemlíteni, hogy Tengelyi százados nemes lévén, a fenforgó esetben a természet az usus által is segített.

Ha Tiszarétre érve, hogy lovakat válts, a jegyző csinos háza elébe hajtatál s régi szabású, de tiszta köntösében Tengelyi lépe elédbe, a kiáltó hang, melylyel alsóbb osztálybeliekkel beszélni szoktunk, — mintha azt gondolnók, hogy a természet által kevesebb füllel áldattak meg, mint mi, — akaratlanul szelidebbé változott. Előtte a katonai biztos nem mívelé szenteit s maga a főbiró, mire — bármi hihetetlen — szemtanukat tudnék állítani, le szokta venni azon süveget, melyet talán azért, hogy magasabbnak látszassék vagy hogy testének leggyöngébb részét a levegő gonosz befolyásának ki ne tegye, más jegyző előtt levenni egyébiránt még nem láttatott, noha ily alkalommal, nehogy tekintélye szenvedjen, mindig rendkívüli meleg vagy az által iparkodék megmagyarázni e szerfölötti megalázását, hogy hajait igazítá. Tengelyi mintegy ötven éves lehetett s a ritkuló hajfürtök, melyek már régen őszülni kezdének s a mély barázdák, melyeket az idő homlokára szántott, még idősebbnek hirdeték őt. De valamint a tölgynek rögös kérge s görcsös ágai századokról szólnak, holott ha föltekintesz, lombjainak vidor zöldje csak tavaszra int s az agg fának dús életerejét hirdeti: úgy ha e redős homlok alatt e szem lángoló tekintetét, ha ez ősz fürtök után a magas, férfias termetet nézéd, meggyőződél, hogy azoknak egyike előtt állsz, kiket az idő inkább megkeményített, mint megtört s kik e hosszú életcsatában, mint zászlók a harcz között, csak ékességeiktől fosztattak meg.

A férfi, ki Tengelyi mellett ülve, míg amaz a tokaji hegy kékellő csúcsára függeszté szemeit, egy pár virág magszálait számlálá — valamivel idősebbnek látszott s

szabályos arczának szelid kifejezése mintegy ellentétet képezett a komoly szigorral, melyet Tengelyi arczain észrevevél. Ha Tengelyi érdekes vonásain hosszú küzdések nyomát látád, melyeket az idő még el nem takarhata, s szemeinek sötét lángjai arra intenék, hogy e kebel szenvedélyei nyugosznak, de nem úgy, hogy többé fölébredniök ne lehetne: Vándory arczai mint az ég, melynek szinén az átvonuló vész nem hágy nyomot maga után, zavartalan nyugalomban mosolyogtak elédbe. Ott látád a küzdőt, látád a férfit, ki a sors igazságtalanságát érezve, magát legyőzni nem engedé, s küzd remény nélkül, de bátran, mint a bajnok, ki csak még azért ví, hogy magát győzöttnek vallani kénytelen ne legyen. Vándorynál papi köntösére nem vala szükség, hogy eszedbe juttassa, miszerint azon férfiak egyike előtt állsz, kiket Isten helyetteseinek küldött földünkre, hogy szenvedő embertársaiknak vigasztalói legyenek, s ha az előbbinek látása azon szomorú gondolatot ébreszté benned, hogy ismét egy becsületes emberrel találkoztál, ki a világon boldoggá nem lett, a másik arczairól azon vigasztaló meggyőződés mosolyga reád, hogy az erénynek nemcsak külön szenvedései, de külön, semmi által föl nem ért örömei is jutottak e földön.

Vándory végre letéve virágait, félbeszakasztá a hallgatást, melyben a barátok majdnem fél óra óta ültek egymás mellett.

— Hol járnak gondolatid, barátom?

— Tudom is én — viszonzá Tengelyi, barátjára fordítva szemeit; — iskolaéveim, Heidelberg s jurátus korom körül. Emlékezel-e még Heidelbergre barátom? Jó ideje, hogy nem láttuk, közel harmincz éve, hogy az egyetemet elhagytam, de valahányszor e dombra feljövök s a tokaji hegy csúcsát látom, a kedves város tűnik fel emlékemben; a zöld hegyek s szőlők, a nagyszerű rom, mely a

város fölött emelkedik; s ha ezt vidékünk véghetlen unalmasságával összehasonlítom, sirhatnám a sors óriási igaztalansága miatt, mely emberi lényeknek ily sivatagot adhata lakhelyül.

— Ismét kedves vidékünket ócsárlod — szólt Vándory mosolyogva megfogván barátja kezét, — e mező nem zöldel-e szépen itt, mint bárhol a világon? A folyó, mely ingó füvek közt kigyódzva tovább halad, ott az erdő sötétje s távolban tornyok s a tokaji hegy: nem szép-e mindez? ha már az égre föltekinteni nem akarsz s megfeledkezel, hogy tiszta kékje s az alkonyodó nap sugárai mindenütt egyenlő szépek. Az igazságtalan te vagy barátom, ki végzeted adományait megismerni s éldelni nem akarod.

— Optimisták legnagyobbika! — szóla közbe nevetve Tengelyi, — nem elég-e, hogy nincsen ember, kinek jó tulajdonait elszámlálni ne tudnád, ha még Tiszarét vidékére is kiterjeszted oltalmadat, valóban azt kezdem hinni, hogy Isten maga egész mindenhatóságával nem birna semmit teremteni, miben te valami igen jót ne találnál.

— S rosszabb vagy szerencsétlenebb vagyok-e, mert Isten bölcs határozataiban megnyugszom — szóla mosolyogva Vándory, — s mert e síkon s ez emberek közt, kikkel napjaimat töltöm, a lehetőségig sok jót keresek? A vidék, mely nagyszerűsége által bámulatra ragad, ha részleteiben nézed, többnyire szegény, s így jársz az úgynevezett nagyobb emberek közelebbi ismeretségével is. A sík, melynek unalmas egyenlőségén szemeid elfáradnak, közelebbről nézve annyi termékenységet, annyi egyes szépségeket mutat, hogy szinte elfelejted, mennyire szegénynek látszott az egész. A magas csillagoktól a föld legmélyebb gyomráig, hol rejtett erekben ágazik el az arany, nincs semmi, min az ember gyönyört ne találhatna magának; miért ne keresnők hát e számunkra rej-

tett kincseket? Miért ne választanánk oly álláspontot, honnan szemeinknek a legszebb kilátás nyilik?

— Azaz, ha ezt tenni birjuk.

— Birjuk — viszonzá nyájasan megszorítva barátja kezét Vándory, — hidd el birjuk, született optimisták vagyunk valamennyien, te mint én, vagy akárki más. Isten boldogságra teremté lényeit s valamint a szent könyvek szerint a pokol és mennyország a paradicsomból népesíttetett, úgy minden szenvedés s öröm nem természetünk, hanem önakaratunk műve.

— És tapasztalásaink? — szóla közbe Tengelyi.

— Csak azt bizonyítják, mit velök bizonyítni akarunk, — viszonzá Vándory. — Ki a jelennek jó oldalát föl tudja találni, multjában is elég olyasra fog akadni, mi őt vidám életnézetében megerősíti. Annak, ki vidám arczczal néz az élet folyójára, sima tükörén vidám arcz mosolyg elébe, s a föld minden helyén öröm hangzik vissza bérczeiről, ha örömhangokat küldél feléjök.

— Látom, nem birok veled — szóla nevetve Tengelyi, — reménylem, ha majdan Macskaházyt szentnek nevezik, te lépsz föl mint az angyalok prókátora s be fogod bizonyítni, hogy soha ember több erénynek oka nem volt, mint ő, miután mindenki, a ki őt meg nem verte, a legnagyobb győzelmet vivá ki önmaga felett; s maga a nyúl, melyet az urfiak ott űzőbe vettek — szóla, ujjával nyugat felé mutatva, hol a távolban több lovas vágtatva közelgett agaraival, — ha téged kérdez, azt fogja nyerni válaszul, hogy nyúlnak szebb halála nem is lehet, mint halálra űzettetni. Hisz ha vasárnapokon hiveidet boldogságukra emlékezteted s mindarra, miért a gondviselésnek köszönettel tartoznak — tevé keserűen mosolygva hozzá — nem sokkal könnyebb feladatod.

— Ez durva, emberhez illetlen mulatság — szóla Vándory, egész figyelmét az agarászatra fordítva,

mely épen a Török-dombnak vevé irányát. — Meg nem foghatom, mívelt ember miként gyönyörködhetik benne?

— Nemde s mégis akaratlanul magára vonja figyelmedet — szóla Tengelyi — s érdekkel nézed az egyenetlen harczot?

Olvasóim között kevesen lesznek, kik az agarászat örömeit legalább ifjuságukban ne élvezték volna. Férfiaknál az első elfogott nyúl ép oly eltörülhetlen emléket hagy maga után, mint első szerelmök, sőt vannak, kik talán alig mondhatnák, melyik kellemetesebb az emlékek közt. A gyöngéd nők pedig, kik e falusi történetet figyelmökre méltatják, bizonyára annyiszor hallották sokkal kedvesebb ajkakról az agarászat örömeinek részletes leirását, hogy én ezuttal Szellő és Czigány hős tetteit, s mennyiszer fordult meg a nyúl s miként szaladt végre ellenkező irányban s miként fogatott el ez alkalommal épen a legutolsó s legrosszabb agár által, — bátran elhallgathatom.

A nyúl végre el vala fogva, az agarászó társaság leszállva lovairól, a lihegve köröskörül fekvő kutyákat czirogatá, s Tengelyi vágyteli tekintetet vetve a csoportozatra, fölsóhajtott: — Hejh barátom, beh boldogok ezek!

— A mi engem illet, — ismétlé Vándory, — én nem foghatom meg, mívelt ember hogy' találhat örömet ily durva időtöltésben?

— Elhiszem barátom — szóla Tengelyi mosolyogva, — ritkán értjük más emberek bánatát s még ritkábban örömeiket; de mindent összevéve, mivel esztelenebb ez más örömeinknél, melyeket képzelt erőnk érzetében találunk? A ki a czélt, melyet magának kitűzött, szemmel tartva, magát hozzá minden perczben közelíteni érzi s azt végre elérheti, az boldog; egy nyúl elfogása vagy egy világ meghódítása legyen az, mit magának kitűzött,

az érzet egy marad. Csak a nézőre s nem a cselekvőre nézve létezik különbség.

— És a kegyetlenség — szóla Vándory, — nem jut-e eszedbe e szegény állat szenvedése, a tusának egyenlőtlensége, annyi kutya s lovas egy gyáva nyúl után! Szinte undorító.

— A vita egyenlőtlensége — sóhajta Tengelyi — igaz, de a nagy küzködő világon ugyan hol találsz egyenlő harczokat? Az angol gyáros és napszámosa; az amerikai gazda s rabszolgája, a gazdag s a szegény közt e világ minden részeiben egyenlőbb harcz foly-e, mint milyet most látál? S ha azokat, mik a mindennapi életben körülted történnek, figyelemmel tekinted, nem jut-e eszedbe, hogy ama római császár, ki mulatságára fegyvertelen szolgákat ölt meg circusában, bármennyi undorodással említjük nevét, több követőkre talált, mint bármily más példa, mely a történet évkönyveiben számunkra fentartatott. Oh hidd el barátom, az uri mulatságok legkegyetlenebbike nem az agarászat, vannak olyanok, melyeknél az üldözött nem élt üldözője vetésein, mint e nyúl, s nem futhatott a kegyetlenség előtt.

Vándory csak nehéz sóhajjal felelt e kemény szavakra s ha optimista lévén, talán belsőkép azt gondolá is, hogy Tengelyinek igaza nincsen, hallgatott.

A vadászatnak vége lévén, Réty Ákos, ki barátainkat messziről meglátta, vadásztársaival hozzájok a Törökdombra jött s jó estét kivánva beszélgetéseiknek véget vetett.

Ha nyájas olvasónőim a társaságot, mely az öreg lelkész s jegyző körül összegyült, szemről szemre láthatnák, nem kétlem, Réty Ákos s Kislaky Kálmán vonnák magokra figyelmöket. Szebb fiatal embereket, mint Taksony-megyében mondani szokták, hat vármegyében sem láthatni s főkép a vadászat után, midőn az ifjak

arczai lángolnak, sötét hajfürteik, miután kis kerek kalapjokat levevék, rendetlenségökben még szebben körítik homlokaikat s a kék agarászó mentében sugár termetök jobban kitűnik — mely női szem nem pihenne ez ifjú barátokon örömmel? Képeiken ép annyi szép dolgokat olvashatni, mint Tengelyi vagy Vándory redős vonásai közt, csakhogy mindez az ifjú sima arczokon szebb betűkkel áll feljegyezve s a szemeknek becsületes tekintete melegebb. Én magyar iró lévén, ismerem állásomat, s tudva miként e hazában a szolgabiróval tulajdon járásában senki sem versenyezhet, mindenek előtt erre s esküdtjére, kik Rétyt a vadászatban s most a Török-dombhoz követték, fordítom figyelmemet.

Tudósaink szerint e hazát szittya vér lakja. Vannak napok, hol erről megfelejtkezhetünk, sőt azok között, kiknek neveik legvilágosabban bizonyítják ázsiai származásukat, nekünk nem-philologoknak néha egészen más dolgok jutnak eszünkbe.

De Nyúzó Pál, e járás főbirája, ki fakó — s pedig nem forspontos — lován az agarászatban részt vett s épen pipára gyujt, mintegy vigasztalásul áll előttünk, hogy a szittya vér, melyből fajunk származik, még el nem apadt e hazában.

Ha külföldieknek irnék, most * alatt szép értekezést irhatnék a szolgabirói teendőkről s talán nőnemünk, mely éltében annyi szolgabiróval társalkodott, nem is gyanítja mindazon terhes foglalatosságokat, melyek legjobb tánczosaik vállain fekszenek s egy másik irónk által két vastag kötetben leirattak; azonban elbeszélésem távol lévén minden politikai czélzástól, elég legyen a tudatlanok számára mondanom, hogy a szolgabirói hivatal minden kérdésen kívül a legnehezebb, legtöbb bajjal s fáradsággal járó, mely széles e világon valaki által viseltetik. Ő a közrend fentartója, a gazdag s

szegény védője, birája s apja járásának, kinek közbenjárása nélkül igazságot senki sem találhat, kinek kezein alulról minden panasz, felülről minden parancs keresztülmegy. Ő a vizek szabályozója, utak s hidak építtetője, szegények pártfogója, iskolák fölvigyázója, fővadászmester, ha farkas mutatkozik, protomedicus, ha dögmirigy közelg, békebiró, váltótörvényszékek végrehajtója, büntetőtörvényi vizsgálódó, rendőrségi biró, hadi biztos a szállásoló katonákra nézve, mezei rendőr, kórházak felügyelője — szóval minden, in quo vivimus, movemur et sumus.

Ha azon öt-hatszáz férfi közül, kik hazánkban e hivatalt viselik, hanyagságból egy nem teljesiti kötelességét, ezrek szenvednek. Ha egy közülök részrehajló, több négyszög mérföldnyire az igazság kiszolgáltatása megszünt e hazában. Ha egy tudatlan, legalább az adózó népre nézve országgyülésünk hasztalan alkotja törvényeit. S ha kegyes olvasóim e terhekhez azoknak jutalmát mérik s meggondolják, hogy ez, évenkinti száz vagy százötven forint fizetésen kívül, azon biztos kilátásban áll, hogy ha hivatalában részrehajlás nélkül járt el, három év mulva valamely hatalmas ellenség által hivatalától megfosztva táblabirónak neveztetik, meg fogják vallani, hogy honunknak vagy öt-hatszáz élőszentje vagy legislegalább ép annyi százezer szenvedő polgára van.

A szolgabirói hivatalnak e szerint, mint mindenki láthatja, két nagy hibája van: fölötte sok munka s fölötte kevés fizetés; s ha egyesek, kik e hivatalt viselik, ez alkotmányos bajon nem segítenek s egyikből — értem a munkát — jó részt el nem hagynak, míg a másikból — értem a fizetést — többet vesznek magokra, mint minek elvállalására törvény szerint kényszeríttetnének, sőt ha a legügyesebbek, kik hivataluk titkaiba

beavatvák, e két javitást, melylyel hibás polgári szerkezetünkön segitenek, nagy bölcseséggel nem egyesitik úgy, hogy azt, mit hivataluk oly bőséggel nyujt — a munkát — csak akkor vállalják el, ha egyszersmind abból, minek hiányában vannak, t. i. a fizetésből valamire számolhatnak, nem láthatom át, miként nevelhetné tekintetes Nyúzó Pál négy fiát a haza istápjainak, s miként léphetne fel főkép azon méltósággal, melyet hivatala megkiván s mely az egész tiszaréti járást, valahányszor főbirája határain átment, jótékony rémülésbe helyezé, — értve természetesen ennek legaljasabb, t. i. azon részét, mely a polgári szabadság legdrágább kincsét, az igazságot ingyen követeli.

De nem is szükséges ezeket tudni, hogy Nyúzó Pál előtt mindenki azon szent félelemmel teljék el, mely a rend föntartására szükséges. Már maga külseje rémüléssel tölté el, s pedig nem csak a vétkest, hanem az ártatlant is. Csontos szikár termete, a redős arcz, melynek mord kifejezését sötét szakálla, s hosszú lelógó bajsza még inkább nevelék, zöld villogó szemei, melyek Istentől nem csak hogy lássanak, hanem hogy sértsenek is, látszának teremtve; hozzá a rövid szárú pipa, mely nélkül az angaricalis gyüléseken kivül a szolgabirót még senki sem látta, s mely e szerint mintegy testének tagjai közé tartozék; s a rikácsoló hang, mely minden vallatásnál vagy más törvénykezési eljárásnál az egész falut rémülésbe hozá, oly egészet képezének, mitől a járásban — gazembereket kivéve — mindenki remegett; s főkép ki őt kocsijában látá, kénytelen vala megvallani: hogy az igazság sehol rettenetesebb alakban nem lépe föl. A négy forspont ló, hadarászó kocsisával, ki, bármit mondjanak némely elménczek, legjobb bizonyságot tehetne: mennyire siet a magyar biróság; a lovagló kocsis után czifra forgós hajdu, — post

equitem sedet atra cura, a hajdu után egy egész kötelék bot, mely a classikus régiségek búvárát akaratlanul a római lictorokra emlékezteti; a botok után a pipázó s néha káromkodó szolgabíró; s végezetül az üres s ah oly bő bőrzsák! mely — quia natura horret vacuum — azért utazott urával, hogy betöltessék; — nagytól nagyobbhoz az ijesztő eszközöknek oly fokozatát képezé, mely előtt nyugodtan a legbátrabb sem állhata meg.

Szolgabíró esküdt nélkül nem is képzelhető. Valamint a természet párosan alkotá lényeit, úgy a magyar alkotmány, mely, mint tudjuk, egészen a természet rendszabályain alapúl, csak két lény: szolgabíró s esküdt együttmunkálása által hozza létre az igazságot; s miután Nyúzóról szóltam, Kant szerint a gyakorlati ész postulatuma, hogy Kenyházy urat állitsam olvasóim elébe, ki nem épen mellette, de valamivel hátrább a főbíró egyik agarával a legérdekesebb beszélgetésbe ereszkedett, s szíve jó kedvében némely nemzeti kifejezésekkel élt, melyek miatt az utósó törvényszék alatt egy pásztorember megfenyíttetett.

Kenyházy András vagy Bandi bácsi, miként leghívebb barátai által közönségesen neveztetett, főbírájának jobb keze vala, s pedig nem olyan, milyenek az esküdtek között néha találhatók, kik az írás szavai szerint, nem tudva mit a bal — t. i. szolgabírájok — tett, annak ép ellenkezőjét teljesítik; hanem olyan, ki előljárójának minden akaratát ismerve, csak azon iparkodik: hogy az egész, melynek felét képezi, minél inkább gyarapodjék. Jó keresztyén létére Kenyházy főesküdt egészen az írás azon szavaihoz alkalmazá életét, melyekben rendeltetik, hogy: ha egyik pofánkon megcsapattunk, a másikat is tartsuk oda, — s valahányszor főbírája megsértetett, — értvén a sértés alatt azon legnagyobbat, mely bírót

érhet, t. i. a megvesztegetést — ő is oda tartá kezét, sőt kész volt a legnagyobb haragra lobbanni, ha ezen méltatlanság rajta el nem követtetett. Azonban csalatkozik, ki Kenyházyt ezért könnyen megvesztegethetőnek gondolá, sőt e világon nem volt nehezebb, szinte veszélyesebb dolog, s ki azon gorombaságnak, melylyel az esküdt nemes fölindulásában minden megvesztegető iránt élt, egyszer tanúja volt, bizonyosan remegve nyújtá ajándékit a szilárd jellemű bírónak, ki egyébiránt ilyen megbánások után is soha esküjéről meg nem feledkezett, s olyanoknak, kikre ily alkalommal leginkább megbosszankodott, nehogy indulatának engedjen, inkább szerfölött kedvezett, ha csak az ellenfél még nagyobb megbántásokban nem keresé üdvét, mely esetben az esküdt mindenkinek, ki, bízva ajándékában, őt már megvesztegetve gondolá, legszebben bebizonyította függetlenségét.

S most a helyett, hogy Kenyházynak, kivel úgy is e történet alatt sokszor találkozandunk, személyét leirjam, s ruházatának egyes részleteit festegessem, a kék spenczlitől, melynek hajdanában egy gombja sem hiányzott, a mellényt, mely mostani szinét csak a nap befolyásának köszönheté, az idő által öszvezsugorított nyakravalót, mely most urán, de melyen ura ép oly kényelmesen függhetett volna, a lovaglás alatt egész a térdekig fölcsúszott szép egérszinű lábravalókat, s így le a sarkantyús csizmáig, mely a kerek kalappal együtt az esküdt személyének különösen nemzeties kinézést kölcsönze: — legyen szabad olvasóimat egy előitéletre figyelmeztetnem, mely ha köztünk, hála az égnek, gyakorlatilag nem létezik is, legalább elméletileg közönségesen elfogadtatott: értem azt, mely megvesztegethető birák ellen létezik, s teljes meggyőződésem szerint egyike azon igaztalan állitásoknak, melyek a

millió száju közönség által ellenünk miveltebbek ellen csupa irigységből terjesztetnek.

Ugyanis — nem szólva itt hazai törvényeinkről, melyek szerint az ajándékok elfogadása biráinknak megengedtetik, s melyek e részben még a legmerészebb ujitók által sem neveztethetnek elavultaknak — vajon nem alapja-e minden morálnak a háladatosság? Nem egyike-e azon erényeknek, melyek nélkül jó embert nem is képzelhetünk? s van-e jogunk azt kivánni a birótól, hogy csak ő maga legyen háladatlan az iránt, ki vele jót tett? »A mit magadnak kivánsz, azt tedd másoknak is« ezt parancsolja vallásunk; már föltéve: hogy a biró annak helyzetében volna, kitől most ajándékot fogad el, azaz ha oly perben állana, melynek igazságáról tökéletesen meggyőződve nincs, nem kivánná-e ezen esetben ő is, hogy birája tőle ajándékot fogadjon el, s kedvezőleg itéljen? S nem kötelessége-e tehát, midőn hatalmában áll — azt tenni felebarátjával, mit ily alkalommal magának kivánna? A törvény általános elvei szerint minden biró csak a perben előadott s bebizonyitott dolgok szerint mondhatja ki itéletét; már ha az egymást majdnem fölmérő okok közt az egyik fél még egy pár bankjegyet rakott irományai közé, s az ellenfél ezen közhitelességű adatokra épen nem felelt, — a biró tehet-e mást, mint annak adni az igazságot, kinek ügye jobban védelmeztetett? S nem int-e ugyan erre a historia, mely Jákob lencsetálától a párisi békességig, sőt talán annál még valamivel tovább, a megvesztegetéseknek hosszú sorát állitja elénkbe, például a jövő ivadékoknak, melyből tanulhassanak. Ha az Alkmaionidák a delphii oraculumot meg nem vesztegetik, Athén a Pisistradáktól talán meg nem szabadul; s ha a megvesztegetett pásztor Thermopylánál a perzsákat át nem vezeti az ösvényen, Leonidás

nem viheti véghez hős tettét. Ha az euboiaiak Themistoklest, Themistokles pedig a többi vezéreket pénzen nem vásárolják meg, a görög hajóssereg visszavonul, s a görög szabadság s vele talán a polgárosodás elvesznek; — s csak hely hiányzik, hogy hosszú árjegyzékben előadjam, mennyibe került minden népnek s korszaknak, hogy szabad vagy szolga legyen. S kívánhatja-e valaki, hogy biráink ennyi magas példa követésére föl ne buzduljanak? Hogy e nagy vásáron csak ők osztogassák ingyen a kincset, mely reájok bizatott, vagy hogy egy kis becsületért adják azt mindenkinek, mi által, — mert hisz a köztisztelet a tömegtől függ — aristokratikus országunk nem csekély veszélybe jöhetne. Igaz, voltak esetek, hol egyes uralkodók ez előítéletben osztozkodva, egyes birák iránt kegyetlenkedtek. Igy tudjuk Herodotból, hogy Cyrus egy királybirót, mert pénzért igaztalanul itélt, megnyuzatott, s bőrét azon székre vonatta, melyen helyébe lépett fia később mint biró ült. Hasonló okból Darius egy birót felakasztatott; de hála az égnek, ez időn rég túl vagyunk, s ha néha itt-ott botrány történik is, — mert hisz az irás szavai szerint: szükséges, hogy botrányok történjenek — legalább biztosak lehetünk, hogy ilyenen az irás azon szava is: »de jaj a botrányt okozónak« kétségkivül be fog teljesedni, s hogy példája bizonynyal vissza fogja azokat ijeszteni, kik mint ő, elég szemtelenek lennének biráik ellen kikelni.

Azonban nem törvénykezésünk, hanem egy falujegyző történetének leirása lévén feladatom, térjünk vissza a társasághoz, melyet a Török-dombon hagytunk. Kálmán az öreg Vándoryval az agarászat kegyetlenségéről vitatkozott; Tengelyi s Ákos csak kevés részt vettek a vitában, amaz, mert a mint mondá, e tárgy azok közé tartozik, melyekre nézve, mint a párviadalról, elméle-

tileg csak egy véleményben lehetünk, s gyakorlatban mégis valamennyien ép annak ellenkezőjét teszszük; ez, mert szivét más szenvedélyek, eszét egészen más gondolatok tölték el, s ki őt, midőn az öreg Tengelyit Vilma leányáról kérdezé, látta, meggyőződhetett, hogy vannak dolgok, melyek Ákost az agarászatnál sokkal inkább érdeklik.

Tengelyi száraz rövidséggel s látszólag rosszkedvüen felelt, s másról kezde beszélni.

Nyúzó, esküdtjével a tisztujitásról s a közbizalom megszerzésének módjairól szóltak, mely beszélgetésből azonban távolabbról csak egyes helységek nevei s e szavak: tíz hordó, egy ezüst tallér stb. valának hallhatók, melyeknél Kenyházy mindig egy: »No ugy megmaradunk«-at mormoga fogai közt, s nem birva örömével, sarkantyúit csapta egymáshoz, mintha tánczolni akarna, s oly füstöket ereszte pipájából, hogy teljes erővel járó gőzerőműhöz hasonlítanám, ha ily szünetlen dolgozó tárgyat magyar nemes emberhez hasonlítani nem tartanám illetlennek.

A társaság indulni készült, midőn a cselédek által két lovasra tétetett figyelmessé, kik, míg a beszélgetés a dombon folyt, ahhoz mindinkább közeledtek. — A lovasok előtt s néha közöttök egy gyalog ember járt, s Nyúzó, kit e jelenet különösen érdekelt, többször kérdé, vajon nem pandúrok-e? Miután a lovasok közelebb értek, az ütlegekből, melyekkel az előttök gyaloglót időről időre illették, csakhamar minden kétségen kivül kitűnt, hogy a nemes megye szolgái közelgnek, kik a letartóztatotton szokott előleges eljárást megkezdék.

— Lovagoljon valaki oda a pandúrokhoz, s mondja nekik, hogy a delinquenst egyenesen ide hozzák — szóla Nyúzó esküdtjéhez; — hihetőkép egyike Viola bandájának. Statariális eset, s kár volna őt a faluba vinni.

Nemde mondtam — tevé hozzá Ákoshoz fordulva, ki az alatt szinte a lovasokra fordítá figyelmét, — megkerítjük a madarakat? Ha már kitesznek is hivatalomból, legalább azzal szolgálom meg a megye eddigi bizodalmát, hogy a tisztujítás előtt itt e dombon még három ily semmirekellőt akasztatok fel.

— Azaz: ha megkapod, — monda Ákos mosolyogva, — min, engedelmeddel, még egy kissé kétkedem. Eddig Tengelyi úr nézeteinek czáfolatául, ki mindig azt mondja, hogy e világon nehéz becsületes embert találni, — ti csak ilyeneket kerítettetek hálóitokba; s ha nem csalnak szemeim, az, kit itt hoznak — — Viola czimborája — tevé hozzá nevetve — a hatalmas zsivány, kinek fölakasztásával megyénknek kedveskedni akarsz, az új Jaromir s Angyalbandi — vén czigányunk.

Kislaky, ki most az öreg Petit — ez hires neve — hasonlókép megismeré, szintén nevetni kezde, s az egész társaságból Vándoryn kivül — kinek szive a rab szenvedésein megesett — senki sem tartá meg komolyságát.

— Szegény Peti — szóla tréfás sajnálkozással Ákos, — a hazának nincs hasznosabb polgára; ha ház épül, ő veti tégláit; ha valahol lakat romlott, ő igazítja meg, hogy a birtok biztosabb legyen; ha a ló patkóját, vagy valamely táblabiró sarkantyúját veszti, ő veri fel; — a lakadalmaknál ő húzza a brúgót, s ő ássa a sírt, ha valakit eltemetnek; — sőt a rossz világ azt beszéli, hogy egyszer ifjúságában az államot még hóhér alakban is szolgálta, s most így bánnak vele! Csak hiába, mindig hálátlan a világ, s pedig még inkább hasznos, mint nagy emberei iránt.

— Nem tudom, miként enyeleghetsz — monda Nyuzó, mindinkább ránczokba szedve homlokát, — a dolog statáriális eset lehet; én részemről legalább nem

hiszem, hogy a kit pandúrjaim hoznak, az vén czigánytok és ha —

— Ha nem az — szakítá félbe Ákos nevetve, — ha valahogy fehér merészlene lenni, természet szerint a felakasztásnak nem áll útjában semmi.

— Már most elég — szakítá félbe a főbiró Ákos enyelgéseit, egy pár szót ragasztva beszédjéhez, mely minden eredeti magyarsága mellett is a tudóstársaság szókönyvében eddig hiányzik; — ki mondta azt, hogy ez nem czigányotok? de ki tudja, a vén gazember, kit ártatlan brúgósnak gondoltál, —

— Nem tetette-e magát csak czigánynak, ugy-e? — kaczagott föl Ákos, kit az érdemdús tisztviselő haragja mind inkább mulattatott — s most majd kitűnik az igazság. Te kivetkezteted barna bőréből a gonosztévőt, megmutatod, hogy a hires Viola, kitől az egész vidék retteg, nem más, mint Peti czigány, és — —

— Nem fogom tűrni, hogy valaki által bolondnak tartassam — harsogá a felbőszült főbiró, kinek mérgében még pipája is kialudt. — Kövesse meg magát akárki, de Nyúzó Pál nem arra való, hogy vele tréfát üzzenek, egyébiránt majd meglátjuk, ki nevet utoljára. Ki tudja, az oly igen becsületes vén czigány mikkel foglalatoskodik még téglavetésen kivül, s ha már egyszer a hóhér szerepét vivé, nem játszhatik-e ép oly jól más szerepet valamely akasztófa körül. — A vén gazember, úgy hiszem, lógva nem rosszul vehetné ki magát.

Mire a szolgabiró, elmésségén magát nevetésre kényszerítve, pipáját ismét meggyujtá, s káromkodva az izetlen tréfák, a nem égő tapló, a nem eléggé sebesen sietö pandurok s a vén czigány miatt — várá a szerencsétlen rabot.

Szegény Peti, ki azalatt a Török-dombhoz mindig közelebb jött, s már ötszáz lépésnyire hajlongani kezde,

nem is gyanítá a förgeteget, mely közelítése alatt feje fölött öszvevonult, s melyet Ákos, tréfáinak következését gyanítva, most minden módon enyhíteni iparkodott, — de hasztalan. Nyúzó boszusága teljes dagályban emelkedett, neki kelle valaki, kin mérgét kiadhassa, s Peti az első szavaknál, melyekkel birája által fogadtatott, látá, hogy rossz pillanatban került a tekintetes úr elébe.

— Hát végre hurokra kerültél, te drága madár — így harsoga, miután inquisitusának teremtését arra, hogy vele becsületesen szólhasson, eléggé keresztül mívelte, — no ne félj, lakolni fogsz vén gazember.

— Ugyan kérem a nagyságos teins főbiró urat — sóhajta fel a szerencsétlen, hegedűbe szorított brúgós rekedt torkának legnyájasabb hangjával, — én —

— Hallgass — dörge közbe a biró, — én tudok mindent, s ne félj, majd eszedbe juttatom neked is, ha tagadni akarnád.

— Nagyságos, méltóságos uram — hisz én ártatlan, szegény, vén ember vagyok — sóhajta föl Peti, — én — —

— Ne ugass — lármáza Nyúzó — vagy úgy pofon nyallak, hogy még föltámadáskor is emlékezni fogsz reám. Lássa csak az ember — az alávaló még tagadni mer.

— Hisz én nem tagadok semmit, édes nagyságos uram — semmit sem — tevé sirva hozzá — csak

— Jobb is ha nem tagadsz; úgy is téged nem igen kérdezünk — szakítá félbe az öreget Nyúzó, — a tisztviselők mindent tudnak, s most — szóla a pandurok egyikéhez fordulva — beszélje el kend János, miért hozták előmbe e vén gonosztevőt?

— Hát csak úgy teins uram — viszonzá a megszólított, — mert azt parancsolták, hogy minden gyanús embert fogjunk el.

— S azért — szóla közbe Ákos, ki az egész jelenet alatt látszólag felgerjedve többé nem mérsékelheté haragját — a vén brúgóst fogták el, kendtek valóban aranypénzt érdemelnének.

— Az majd később válik meg — mondá Nyúzó, mérges tekintetet vetve a közbeszólóra, — szóljon kend bátran tovább — folytatá panduraihoz fordulva, — hát mit tett ez a vén gonosztevő?

— Hát — folytatá a pandur, ki Ákos szavain, a mint látszott, kissé meghökkent, s főbirája szokatlan nyájassága által ismét neki bátorodott — az egész dolog csak úgy volt. Már délután valami három óra felé lehetett, úgy-e Pista — szóla pajtásához fordulva, ki helybenhagyólag inte fejével — midőn a Gyilkos csárdából, hol kissé megpihentünk s falatoztunk, a sz. vilmosi erdő felé ballagtunk. Napkeltétől már délig lovagoltunk, s félni kezdtünk, hogy a teins úr parancsolatának, miszerint mindenesetre hozzunk valakit, nem fogunk eleget tehetni; midőn Pista — kinek jobb szeme van — a sz. vilmosi erdőnél egy lovast lát s mellette egy embert, ki vele beszélget. — Hátha ez Viola volna — szólt Pista, ki ép pipára gyujtott. — Ejnye, ha ez Viola volna! — szólék én, s odanézve csakugyan meglátom — —

— Violát? — kérdé Nyúzó oly hangon, melyből, ki őt úgy ismeré, mint pandurja, könnyen észreveheté mily felelet kivántatik.

— Őt, teins uram — viszonzá a kérdett, — mernék fogadni, hogy ő volt.

— Kend rosszabb szemeivel — szóla közbe Ákos — valóban csudálatos! Hát még Pista miket láthat, ha kend is fél mérföldnyire ismeri meg az embert.

— Majd megválik — szóla boszúsan Nyúzó. — Ha rablók s utonállók ily protectiót találnak, az ördög

tudja fentartani a rendet. Szóljon kend tovább, mi történt azután, nem látták-e közelebbről a gonosztevőt?

— Dehogy láttuk teins uram — viszonzá amaz, — alig inditottuk meg lovainkat — szegény párák oly fáradtak voltak, hogy alig birhattuk farkas-ügetésre is — s a zsivány elillant, s mikorra oda értünk, csak e vén czigányt találtuk, ki sz. Vilmos felé sietett.

— No és — szóla türelmetlenül a főbiró, ki, mint látszék, reményében megcsalatott.

— Természetesen mindjárt hegedűbe szorítva ide hozták — vága közbe Ákos, — hisz ki tudja, mily szörnyüségeket vihetett volna véghez, ha egész sz. Vilmosig eresztik! Ha a rablók üzésére mindig ily okos embereket küldenek ki, maholnap vége lesz az utonállásnak, mert becsületes ember nem mer kimenni házából.

Az öreg czigány, ki az alatt hallgatva sötét villogó szemeit körüljártatá, észrevevé, hogy pártolókra akadt. Bátrabban álla vizsgálója előtt, s csak azért rimánkodott, hogy hegedüjétől, mely kezét már egészen feltörte, megszabaditsák.

— Majd bizony — kiálta a főbiró, — kend megszokta a brúgót s e kis hegedű igen jól illik kezére. — S itt Nyuzó s esküdtje az elmésségen nagyot kaczagtak. Miután azonban Vándory, ki az egész jelenet alatt látszólag meghatva, érzelmeinek többé nem parancsolhatott, a főbirót kéré, s Kálmán és Ákos kérelmét pártolák, s Tengelyi embertelenségről kezde beszélni: Nyúzó főkép azért, mert e kérelmekre, melyek a cselédek jelenléte miatt diákul intéztettek hozzá, nem tudott felelni, megparancsolá, hogy a hegedű vétessék le, s csak patibulandus s fautores criminum-ról mormogva valamit fogai között — tovább folytatá benevolumát.

— És azután, mikor a czigányt elértétek, mi történt?

— szóla Nyúzó a pandurokhoz fordulva, kik bámulva főbirájok szokatlan kegyességén, épen a hegedű leszedésével bajlódtak, — elfogása után mit vettetek észre? Nem találtatok semmit ez öreg akasztófáravalónál, mi őt különösen gyanússá tenné?

— Hát az csak úgy volt — viszonzá a pandúr, pederve bajszát s úrias méltósággal s nemes öntudatának érzetében egyet köpve, — mikor a czigányt utól értük — s ez pedig jó későn volt, mert az öreg more átkozottan szaladt — Pista megszólitja — a czigány szörnyen megijed —

— Megijed? — szóla közbe Nyúzó, — szeretném tudni miért?

Mire az esküdt, fejét csóválva szokása szerint, egy »valóban gyanus«-sal felelt.

— Kérem alásan — ellenzé, fájó kezeit dörzsölve a czigány, — mikor csak úgy káromkodva rám fogják a pisztolyt, nem is gondolhattam mást, mint hogy haramiák.

— Halgass, átkozott barna kutya — kiáltá a szolgabiró, — mert úgy megrakatlak, hogy fél esztendeig ki nem hevered, — beszélj tovább Jancsi.

— Azután — folytatá ez — Pista kérdezi: merre ment Viola? s ő azt mondja, hogy nem látta.

— Mikor mi pedig láttuk, hogy vele beszélt — szóla közbe Pista, ki észrevéve főbirájának helybenhagyását, részesülni akart a becsületben, mely belőle pajtására háramlott, — ez nem igaz, Péter czigány — mondtam én, — kend itt beszélt vele szemünk látára, s ha nem vallja meg, mindjárt más nótán tánczoltatjuk. A czigány még mindig tagadta. Hát ki lett volna azon lovas ember, kivel kend előbb beszélt?

— No s mit mondott erre a czigány? — kérdé az esküdt, mély belátásu kifejezésre kényszeritve arczát.

— Hát csak azt felelte: hogy nem ismeri — felelt János, — s mikor erre fölpattantam — mert hisz a mint a teins úr is tudja, Peti minden embert ismer — szaladni kezdett.

— Oh édes nagyságos teins uram — rimánkodék a czigány, — hogyne szaladtam volna, mikor agyba főbe kezdenek verni, s a hegedűt is rám akarják tenni.

— Becsületes ember — szólt közbe az esküdt — nem fél a hegedűtől.«

— Azt gondolám én is — viszonzá János, — mihelyt tehát tudtuk, hogy gonosztevővel van dolgunk, mindjárt utána mint a forgószél — s fejére a hegedűt s ide a tens úr eleibe — itt majd kisül az igazság.

— Kendtek becsületesen viselték magokat — szóla Nyúzó, — most vezessék előbb hozzám ez öreg rókát s maradjanak ott; szükségem lesz kendtekre, majd holnap talán a megyeházhoz küldjük e drága virágot.

— De kérem, — rimánkodék Peti, — mikor én ártatlan vagyok, oly ártatlan mint a ma született gyermek.

— Tudjuk, tudjuk — viszonzá a főbiró, szavának legkeserűbb hangján, — te nem is ismered Violát; nem is te patkoltad meg minap a lator paripáját úgy-e?

— Hisz az igaz, hogy ismerem — sóhajta a czigány, — de mit tehetek én róla, hogy húsz esztendeig egy helyen laktam vele. Hisz mielőtt először a vármegye kezére került, oly becsületes ember volt, hogy birónak választhatták volna. — Az igaz, hogy lovát egyszer megpatkoltam, de ily öreg ember mit tegyen, ha csákányos, pisztolyos zsiványok jönnek hozzá, s patkoltatni akarnak — szörnyü halált haltam volna, ha nem teszem.

— Hát becsületes kovácsokhoz mért nem járnak a zsiványok? — kérdé a szolgabiró, esküdtjére nézve, ki mosolygó helybenhagyással integete fejével.

— Én csak azt gondolom — viszonzá Peti nyugodtan, — hogy zsiványok azért járnak inkább hozzám, mint más kovácshoz, mert én a falun kivül lakom.

— És miért lakik kend (a címeket melyeket az érdemes tisztviselő ide ragasztott, ortographikus nehézségek miatt elhagyjuk) a falun kivül?

— Mert a teins viczispán úr, mióta egyszer Barna Jancsi viskójában tűz támadt, nem tűri, hogy mi czigányok benn a faluban lakjunk — felelt a czigány alázatosan, — elég baj ily öreg embernek!

Nyúzó, kinek az írás szavai szerint: egy eltévedt bárány, kit az igaz útra — azaz a megye házához — vezethetett, kilenczvenkilencz olyannál, mely soha a jó ösvényről el nem tért, kedvesebb volt, minden feleletben, mely valamely vizsgálat alatt álló személy által adatott, a bírói méltóság megsértését látta; s nem képzelhetik olvasóim a hatást, melyet szegény Peti egyszerű válaszai az érdemdús tisztviselőre tevének. Minden embernek megvan hiúsága, melynek megsértését más lényegesebb károknál nehezebben tűri; maga a jobb ember is neheztel, ha itéletében csalódott, s embertársai hibáit könnyebben bocsátja meg néha, mint azt, ha őket jobbaknak találta, mint gondolá; mi csoda tehát, ha Nyúzó Pál — kit önismeret (mely, bár mint tagadjuk is, emberismeretünknek alapja) pessimistává tett, — senkit, kit egyszer gonosztevőnek tartott, ártatlannak ismerni többé nem akart, s főkép ez esetben felboszantva Ákos tréfái által, mindent elkövetett, hogy az öreg czigány bűntettei napvilágra jőjenek.

— Jól van jól — szóla elfojtva, a mennyire birá, mérgét, — majd meglátjuk, ily hegykén viseled-e magadat nálam is; holnapig hires czimborád meglesz, s majd szembeállitáskor meglátszik. — Vezessék őt kendtek hozzám; s hogy el ne szökjék, mert —

A czigány rimánkodott, s már a pandurok igazitani kezdték a hegedűt, midőn Ákos megkönyörülve könyein, kezességet ajánlt a főbirónak, s kéré, bocsássa szabadon. Nyuzó örvendve, hogy tréfáit kérése megtagadásával megboszulhatja, tagadólag rázta fejét.

— Tudod — szóla a lehetségig nyájasan — örvendek ha kedvedet tölthetem, de most az egyszer megbocsátasz; lehetetlen! Holnap reggelig Viola kezeink közt lesz, s meglátjátok, e czigány czinkosaihoz tartozik.

— Ha Petit addig tartod magadnál — szóla Kislaky nevetve, — mig Violát elfogod, örökös kenyérre fogadtad.

— Majd meglátjuk — viszonzá a főbiró gúnyosan, — én csak azt mondom, hogy Viola még ma kezeim között lesz, s ha nem, nevessetek szemembe. Bizonyos hirből tudom, hogy estve s pedig magánosan a tiszaréti csárdához jő. Mihelyt elsötétedik, — a csapláros cselédei s mind, kik ép a csárdában lesznek s hirt vihetnének, összekötözve a pinczébe záratnak, s helyökben parasztos ruhában a commissarius és pandurjaim várják a vendéget. — A többi magában értetődik.

— Igen, ha eljő — szóla közbe Ákos — de —

— Ez egyszer el fog jőni — viszonzá tisztviselői méltósággal az előbbi. — Nyúzó Pálnak vannak kémei, kikben bizhatik. Most — szóla a pandurokhoz fordulva — induljatok.

Ki e rövid beszélgetés alatt figyelmét az öreg Petire forditá, észreveheté kérdésen kivül a hirtelen változásokat, melyeken barna arcza átment. A legnagyobb érdektől, midőn Viola elfogatása először említtetett, egész a kétségbeesésig, midőn a készületeket hallá, tíz érzelem vala kimondva keleti vonásain, de szerencséjére csak Tengelyi vevé észre megindulását, s mikor Nyúzó figyelmét ismét reá forditá, az öreg könyörgő helyzetben

álla ott a pandurok között, kik főbírájuk parancsára lökdösve indulásra inték foglyukat.

— Kérem alássan nagyságos urfi — szóla ez Ákoshoz fordulva, — ha már épen mennem kell, s ártatlan öreg ember létemre tömlöczbe hurczolnak, mondja meg a nagyságos urfi édes atyjának, hogy az öreg Petit elfogták s hogy nem én vagyok oka, ha a leveleket át nem adtam.

— Mily leveleket? — kérdé Ákos.

— Hát azokat, melyeket a teins vicispán úr reám bizott — szóla a czigány, egy pár, ruharongyokba takart levelet vonva ki mellényéből, melyet Ákosnak átadott. — Mindig én vagyok a nagyságos úr expressusa s most sem késtem volna el, mert a nagyságos asszony is jó borravalót igért, ha a leveleket még napvilágon Sz.-Vilmosra viszem, mert mondta, hogy igen fontos dolog; s ha ezek . . . — a substantivumot Peti csak gondolá — ott az erdőben el nem fognak — —

Soha iromány nagyobb változást nem tett még ember sorsában, mint mely e levelek átadása után szegény Petire nézve történt. — S midőn Ákos az egyik nyitott ívet átfutva Nyúzónak adá s ez rajta végig nézett, nem képzelheti senki a zavarodást és boszút, mely arczain mutatkozott.

— Meg kell vallani, ezt ügyesen intézted el — szóla Ákos valamivel halkabban a főbiróhoz. — Ha a tisztújításnál kimaradsz, legalább azzal vigasztalhatod magad, hogy az ellenfélt győzelmében segítéd, mert hogyha a sz.-vilmosi háromszáz voks ellenetek szavaz, valamenynyien kimaradtok, arról még kétség sincs — ez pedig alkalmasint úgy lesz.

— Dehogy lesz — mormogá Nyúzó fogai közt, míg esküdtje a kimaradást hallván említtetni, fejét csóválva nagyokat sóhajtott — dehogy lesz, hisz a sz.-vilmosiak —

— Téged úgy sem igen szeretnek — vága szavába Ákos — s ha választanak, csak atyám, vagy inkább jegyzőjök kedveért teszik, ki ismét nem szemeidért, hanem más lényegesb okok miatt ragaszkodik atyámhoz. — Ma reggel hirt kaptunk, hogy a Bántornyiak notárius uramékkal egyezkedni kezdtek, de nem jöhettek rendbe. Atyám használta az alkalmat s e zárt levélben mindent megigér, mit a falusi penna kiván, egyszersmind holnapra meghivja az egész sz.-vilmosi nemességet, hogy velök kezet fogjon s most ide állsz te pandúraiddal s elfogod a hirnököt, hogy ellenségeid, kik az alatt zsugoriságukat megbánták, megelőzzenek. — Ha ez nem vigjátékba való — én nem tudom, min nevethetnék jobbizűt.

— De ki gondolta volna — szóla Nyúzó, — hogy apád ily fontos üzeneteket ily ember által küld.

— Mikor már mondtam — viszonzá Ákos, látszólag örvendve a főbiró zavarodásán, — hogy az öreg Péter hű emberünk s évek óta hordja leveleinket; kinek juthatna eszébe, hogy az alispán fütő czigányát minden ok nélkül elfogják s hegedűbe teszik, s még kezességre sem bocsátják ki.

— Igaz — szóla Nyúzó, kinjában fejét vakarva, — de mikor nem szól, mikor egy szócskával sem mondja, hogy ily fontos levelekkel jár. Átkozott vén gazember, — folytatá legnagyobb mérgében a szolgabiró, ki azon kellemetes lények közé tartozott, kiknek mérge minden alkalommal fölforr, s kik soha sem gorombábbak, mint midőn engedelmet kellene kérniök; úgy hogy ha ők hágnak lábadra, majdnem nagyobb veszedelemben forogsz, mintha te tetted volna — mért nem mondtad, hogy a teins alispán úr parancsolatában jársz? Kedvem volna olyan huszonötöt vágatni rád, hogy —

A czigány, ki most az egyszer hátulról biztosítva érzé magát, mondá, hogy a pandúrok úgy bántak

vele, hogy még azt is elfeledé kínjában, honnan jő. — Azonkívül — folytatá — a nagyságos asszony azt parancsolta, hogy ez irásokat senkinek se mutassam, főkép, ki a teins vármegyéhez tartozik, s én azt gondoltam, hogy végre úgy is kisül ártatlanságom.

— Ártatlanságod? szörnyűség! — szóla kezeit összecsapva Nyúzó, — táskájában levelet hord az alispántól, s ő ártatlanságában bizik. De most menj, lódulj, takarodj', itt vannak leveleid s ha estig Sz.-Vilmoson nem vagy, vigyázz magadra.

A czigány, noha a nap már a láthatárt éré, ellentmondás nélkül fejet hajtva főbirája teljesíthetlen parancsára, Sz.-Vilmos felé sietett. Nyúzó a czigány távollétében egész mérgét pandúraira fordítva, sok káromkodás között álmélkodott szemtelenségökön, hogy az alispán tulajdon czigányát elfogni merészlették. — Az esküdt vasraveretéssel vigasztalá a bámulókat, kik csak pár perczczel előbb már kancsó borról álmodoztak. Ákos s a többiek, majd Nyúzó hadarászó gesticulatióin, majd a czigányon nevetve — ki időről időre visszanézve, Lóth nejének ellentéteként mindig sebesebb futásnak eredt, valahányszor a fergetegként háta mögött zúgó főbirót látá — útra készültek; s csak a jegyző és lelkész tarták meg komolyságukat, s mikor a vig vadásztársaság tőlök búcsút véve, a falu felé ügetett, s Nyúzó káromkodásai s a hahota, melylyel a többiek által kisértetett, a távolból többé nem hallatszott, Tengelyi megfogá barátja kezét s így szólt: — Mit mondasz, hát nincs-e igazam? az agarászat nem a legkegyetlenebb időtöltés úgy-e, melylyel ez urak mulatnak?

— Oh Istenem — sóhajta Vándory, — s ha arra gondolok, hogy ezek tisztviselők, hogy ezerek sorsa oly emberek kezeiben fekszik, kik szenvedő embertársokat látva még nevetni tudnak!

— S ki az, ki nem nevet embertársai szenvedésein? — szóla Tengelyi keserűen; — a gyermektől, ki társának játék közt lábat tart alá, hogy megbotoljék, a férfiúig, ki a láb-alátartásokat nagyban űzi vagy legalább látja, nincs egy, ki embertársai botlásán ne örülne néha, ki az elbukottat, főkép ha nagyobb bántalma nem történt, ki ne nevetné, miért volnának ezek jobbak másoknál? De — tevé rövid hallgatás után hozzá — a nap leszállt, menjünk mi is haza felé.

Vándory, ki most az egyszer ellentmondani nem mert, fölkelt s a két férfiú hallgatva indult egymás mellett a falu felé.

— Nézd csak — szóla Tengelyi, ki egy perczre vissza fordulva megállt s egy pontra mutatott, — nem vén czigányunk-e az, ki ott fut?

— Bizonyosan — viszonzá Vándory. — Szemmel követtem, de nem tudom, nekem úgy látszik, mintha inkább felénk, mint Sz.-Vilmos felé sietne.

— Úgy látszik barátom — felelt Tengelyi — ez egyszer a teins alispáni parancsolatok nem fognak teljesíttetni. Peti vagy megvesztegettetett az ellenfél által, vagy ki tudja, talán Nyúzónak némileg igaza volt s ő csakugyan szövetségben áll Violával, s most hírt visz a készületekről, melyek ellene tétetnek, s melyeket a főbiró oly igen bölcsen közlött vele. De mi közünk hozzá, menjünk haza, hűvesedni kezd.

S ezzel a két férfi ismét elindult s gondolatokba mélyedten, szó nélkül haladott a falu felé, honnét az estharang szelíd hangjai szálltak üdvözletként a közelgők felé.

De hagyjuk őket most gondolataikra, éltök leirása — melyet a jövő fejezetben találandunk — közelebb fog vezetni jellemök ismeretéhez, mintha jelenöket bármi részletesen leirnám. Csak a mult azon egyetlen kulcs,

mely által az egyes emberekben látszólag létező ellentétek megérthetők. Mint a folyónál, úgy többnyire az embereknél is nem annyira természetök, hanem inkább azon út, melyen átfutottak, határoz jellemökről; ki ezt figyelemmel követi, néha messze távolban, de mindig föl fogja találni okát: miért zavarosak a folyam habjai? miért veszté tisztaságát az emberi kebel? s Isten csak mert mindentudó, azért véghetlenül irgalmas és igazságos egyszerre.

II.

Ott, hol a Kárpátok hegysora lejebb s lejebb szállva, végre zöld dombokban ereszkedik Magyarország nagy rónaságára, két hosszan elnyúlt halom között, melyeknek egyikét sürű tölgyesek, másikat szőlők fedik, fekszik Bárd helysége. Szegény külsejű magyar falu, melyet — az országúttól távol, mintegy elrejtve fekvén — még közel szomszédai is alig ismernek, de melyhez az, ki egyszer ott volt, nyájas fekvése miatt szivesen visszatér. E faluban élt majdnem félszázad előtt Tengelyi Ézsaiás, a bárdi reformált község lelkésze s Jónás apja, kivel most mint tiszaréti jegyzővel ismerkedtünk meg. Ez a hely, hol szent munkásságában folyt élete, kevesektől ismerve, de szeretve mindenki által, ki vele egyszer találkozott.

Ki a református lelkészek helyzetét e hazában ismeri, könnyen el fogja hinni, hogy ötven év előtt, főkép oly kis helységben, mint Bárd, az öreg Ézsaiás helyzete nem lehete fényes, s mégis olvasóim között (ha e könyv, melyet rokonszenvei kunyhókhoz vezetnek, valaha termekbe jutna) kevés van, ki termeiben annyi derült, annyi valóban boldog órákat élne, mint az őszhajú bárdi tiszteletes házának szalma-fedele s a kis szoba időbarnított gerendái alatt. Voltak napok, midőn szobája

ablakát valamivel nagyobbnak kivánta, sőt egy párszor életében föl is tevé magában, hogy lakának e hiányát, mely őt főkép borús napokon szentirása olvasásában akadályozá, maga költségén helyrehozatja. A kályha, mely fűtésen kivül kenyérsütésre is használtatott, a szobának egy hatodát foglalá el, s főkép nyári napokon, ha benn sütöttek, inkább melegített, mint azt a kényelem megkivánta; s valahányszor a szomszéd lelkészek látogatóba eljövének, nagy ócsárlás és lárma támadt a bárdi község ellen, mely lelkészének még szobáját sem padlóztatja ki. Nem hiányzottak fölszólitások s unszolások, hogy miként mások szobáik agyag alapja ellen rég beadták alapos észrevételeiket a tractushoz, úgy ő is, kinek hallgatását nekik szemökre hányják, végre szólaljon föl a papi méltóság védelmére. De ha az idő ismét kiderült s Ézsaiás javítandó ablakát megnézve, arra emlékezett, hogy hány szent igét olvasott mellette, hányszor látá, ha estve házához visszatért, nejének kedves arczát a kis táblák mögött; s midőn eszébe jutott, hogy e nagy kemencze télen mily hosszú kemenczepadnak ad helyet s meggondolá, hogy ez agyag talap, melyen föl s alá jár, ugyanaz, melyen apja, az egykori lelkész prédikátióin gondolkozott, s ő első lépéseit mászta, akkor átlátá, hogy végre is ablak, kályha s szobatalapzat legjobbak úgy, mint állnak; hogy semmi kényelem azon emlékkincseket, melyek velök összekötvék, nem pótolhatná ki: s a ház ott maradt régi egyszerűségében, szerény külső alatt, mint a gyöngycsiga, egy házi boldogság egész kincsét rejtve. S ha van, ki azt hiszi, hogy megelégedésünk földi javaktól függ, az e tűzhely nyugodt körébe lépve meggyőződhetett, hogy a valódi szerencse nem külső állásunk következése, s hogy kár annyit fáradni oly dolgokért, melyek keblünk érzelmeit ép oly kevéssé

változtathatják meg, mint a bibor vagy dísztelen kötés azon könyv értelmét, mely belé foglaltatott.

Egy természetes, de váratlan eset földúlta e szerény házi boldogságot. Erzsébet meghalt; s a szív, melyben egykor annyi szerencse megfért, azóta csak egy nagy fájdalmat horda magában. Az öreg lelkész nem panaszkodott, nem szóla mély bánatáról, nem tett semmit, hogy nevelje vagy feledje keservét, de ki őt előbb ismerte és most, az érzé, hogy fájdalma egyike azoknak, melyek idővel enyhülni nem szoktak, s hogy vágya s reményei már csak a síron túl teljesülhetnek.

Egy volt, mi az öreg lelkészt e földön visszatartá: kis fia, Jónás. A gyermek, mikor anyja meghalt, alig tölté be negyedik évét, s mi történnék vele, ha apjától is megfosztatik? Az emberek többsége alig bir elég szívvel, hogy csak övéit is igazán tudná szeretni; az idegen árvának hol jutna egy kis szeretet e nagy világon? S mégis — a gyermek oly szép vala. Égszinü szemei anyja szelid tekintetével nézének a bús apára, beszéde annak szavára emlékeztetett, kitől az első szavakat rebegni tanulá, arany fürteiben még mintegy nyomai látszottak a kéznek, mely által oly szorgosan ápoltattak; mi legyen e gyermekből, ha szüléi helyett csak kettős sírt találna a világon, hová bajai közt sirni mehetne? S ha van élet a síron túl s a halál jégkeze a fonalat, mely az egymást szeretőket összeköti, nem szakítja szét, Erzsébet boldog lehetne-e Isten mennyországában, ha fiát magánosan tudná e földön? Az öreg Tengelyi meggondolá mindezt, s mint annyi becsületes embernek, kit egyéb vigasztalások elhagyának — kötelességérzete erőt ada neki életének elviselésére.

A kis Jónás azalatt vigan fejlődött apja ápolása alatt. A boldog nem gyanítá még: mi szomorú anyátlanul állni e világon, hol a szív mindig szerelmet kér, s az

anyai keblen kivül nincs hely, hol azt biztosan találhatná. A gyermeki kebelben, hol annyi öröm megfér, nagy fájdalom nem talál helyet. Mint a facsemete felszivja gyökerével a langy nyári esőt, s a nap meleg sugárai alatt nő s fejlődik, de nem ismeri még a vihar hatalmát, melynek nyugodt rejtekében eleibe nő: úgy az ember létének bajaival csak később ismerkedik meg. A kis Jónás, ki az első napokban, melyek anyja halálát követték, tízszer kereste őt, s ha nem találta, sirva egy szegletbe ült, s éjjel kiterjesztve kis karjait, anyja nevét rebegé álmai között, később mindig ritkábban említé kedves ápolóját, mig végre a boldogság, melyet egykor anyja ölén élvezett, csak mint egy szép álom, vagy lassanként elhaló zene kedves emléke tartá fenn magát szivében, melynek bájló hangjaiból csak azon hatás marad meg, melyet a hallgatóra tettek. Miként is lehete másképp? talán legirigylendőbb kiváltsága a gyermeknek, hogy hamarébb felejthet. Körülötte száz virág nyilik, — a mult sötét aknáiba miért merülne? Körében ezer hang szólal föl, melyre szive földobog, s miként hallhatná a távolból gyöngén fölszólaló szavakat?

Semmi sem zavarta kis Jónásunk boldogságát, s ki olvasóim közül gyermeksége emlékeit megtartá, jobban elképzelheti azt, mint én leirhatnám; elég ha mondom, hogy miként a fűszerrel telt edény illatát, úgy e gyermeki sziv a boldogságot, melylyel csordultig telve vala, elárasztá egész körére, s hogy az öreg Ézsaiás maga, kinek haja évről évre szürkült, midőn tekintetét az égtől, hol éltének szerelme vára reá, földi körére fordítá, itt sem találta magát öröm s remények nélkül.

Igy multak az első évek. Jónás nyolcz esztendős vala s az öreg tiszteletes elkezdé nevelését.

Ne várja senki, hogy neveléstani részletekbe ereszkedem. Az öreg Ézsaiásnak egyetlen nevelési elve azon

meggyőződés vala, hogy miután az, ki meleg szerelmet nem érez keblében, sem valódi boldogságra, sem valami nagynak kivitelére nem képes — az embert csak szeretet nevelheti az életre. Ezen elv szerint bánt fiával, mi már azért is czélszerűnek mutatkozott, mert ezen elv szive érzelmeivel ellenkezésben nem állván, általa következetesen alkalmaztatott, s mert ez uton fiának legalább azon kincset biztosítá, mely tanulmányaink egész tömegénél többet ér: boldog gyermeki emlékeket, melyekre a férfi visszatekintve, végzetével kibékül. — Tudományunk úgy is elég öröm árán vásároltatik meg, miért áldozzuk fel e kincsért — mely után fáradva szivünk elszegényedik a nélkül, hogy fejünk magát gazdagnak érzené — még a gyermek ártatlan örömeit is, éltünk ez egyetlen tiszta élvezetét? — A gyermek kérdezett, az apa felelt, a mennyire lehet részletesen s növendékének fölfogásához mérve, s így lőn, hogy a kis fiú már tíz éves korában eszmék s fogalmak tisztaságában semmi, vele egykorú gyermek mögött nem állt, habár nem is azon rendszer szerint neveltetett, mely iskoláinkban divatozik, s melynek egyetlen jó oldala talán csak az, hogy a gyermek idegen nyelven kapván oktatást, mindazon esztelenségek által, melyeket tanul, kevésbbé zavartatik meg, mintha azokat anyai nyelvén tanulná.

Ne gondolja azért senki, hogy Jónás azon csudagyermekek közé tartozott, kiknek — főkép szép anyáknál, vagy oly házakban, hol jó ebédek adatnak, — egész seregével találkozunk. Az öreg Ézsaiás, ki szegény legény lévén, maga is komoly tudományos nevelést szerze magának, sokkal józanabb vala, mint hogy fiát erre nevelné. Fogalma szerint valamint a morál nem egyes fönséges tettekben, hanem abban áll, hogy éltünk minden tettei bizonyos erkölcsi elvek szerint intéztes-

senek, úgy a valódi tudomány is kevés elvek tökéletes fölfogásában s alkalmazásában keresendő; s minden törekvése csak arra vala irányozva, hogy szük körre szorítva észbeli munkásságát, se el ne nyomassék a tárgyak súlya, se fölületességhez ne szokjék azoknak sokasága által. Régi nyelvek s classikusok, mennyire a gyermek azokat fölfoghatá, hozzá egy kis természet- s történettudomány, épen annyi, hogy az anyagi világ csudálatos rendében Teremtőjét bámulni, erények nagy példáiból az embereket szeretni tanulja, s mindenek előtt a vallásnak tiszta, erkölcsi fölfogása, ez vala minden, mire az öreg Ézsaiás fiát oktatá, s mit arra, hogy fia hivatásának megfeleljen, szükségesnek gondolt.

Az öreg Ézsaiás t. i. jókor, sőt mint hiteles kutfőből tudjuk, már pár órával születése után szép pályát választa kicsi Jónásának; s habár jobb vala s józanabb, semhogy fiát arra kényszerítse, mégis a meggyőződés, hogy Jónás őt egykor hivatalában követni fogja, oly erős vala az öreg lelkészben, hogy a gyermek jövőjéről gondolkozva, más lehetőség még eszébe sem jutott. Mint ha a bárdi lelkész-hivatalon kivül oly valami, mi után a bárdi lelkész fia vágyódhatnék, nem is volna a világon; — mintha gondolni sem lehetne, hogy fia máshol pihenjen agg napjaiban, mint azon fák alatt, melyek egykor apja ősz fürtjeit árnyékozák. Ő, ki e házban született s növekedett, ki e falak közt szorítá apját utólszor kebeléhez, ki, mióta az meghalt s őt hivatalában követé, itt tölté életét, kit a faluban minden ház, a temetőn minden sír olyanokra inte, kiknek ő volt legjobb vigasztalója, s ki a pálya vége felé közelgve érzé, hogy emlékei közt más keserűek nincsenek, mint melyeket a halál hagyott: — miként álmodhatott más szerencséről, miként kivánhatott volna fiának más pályát, mint melyen önmagát oly boldog-

nak érzé? S miután szerény kivánatoknak az épen legszebb jutalmuk, hogy mindig reményekké válnak — miként kétkedhetett volna ennek teljesedésén?

De van valami minden gyermek kebelében, mire a nevelés hatalmát ki nem terjeszthetni: a gyermek képzelő tehetsége; s ez az, amitől az út, melyen haladni fogunk, többnyire függ. Miként a gyümölcs, melyet a fa őszkor hord, azon virágokból fejlődik, melyek tavaszkor ágain illatoztak: úgy fejlődik a férfiúi tett a gyermek könnyű álmaiból, s ki fogja ezeknek kijelölni határait? Igy volt ez a kis Jónással is. Mig apja jövőjéről terveket alkotott, s kertében egy pár gyümölcsfát, udvarában szép terepély hársat ültetett, sőt még arról is többször gondolkozott, miként padoltathatná ki szobáját legolcsóbban, csak hogy szive kedvesének, ha majdan a bárdiak lelkészévé válik, helyzete kényelmesebb legyen: addig a tíz éves fiú más körökben járt gondolataival, s az ifjú lélek, mely e szerény lak otthonos kényelmei közt már is megszorítva érzé magát, egy távol szebb jövő reményei közt tévelyegve keresé örömeit.

Miként a hajós, csak miután vészeket ismert, vágyódhatik a kikötő után: úgy az, kit az élet még nem hányt körül — a nyugalom élvezetét nem foghatja fel; s minden ifjúnak első szüksége oly kört keresni magának, melyben küzködve erejét megkisérthesse. Közelebbi alkalmat e gondolatok ébredésére s irányozására a véletlen adott. — Az öreg Ézsaiás, ki ifjú korában néhány német s hollandi egyetemet bejárt, más könyvek között egy szép bőrkötésü Plutarchot is hozott magával, melyet egy akademikus barátjától ajándékba kapott, s melyben minden életrajz előtt a leirt férfi arczképe vala rézmetszetben látható. Ez lévén az egyetlen képeskönyv házánál, természetes, hogy a kis Jónás vele

jókor megismerkedett, s valahányszor apja engedé, órákat töltött a komoly férfiarczok nézésével, mig minden kép ösmerősévé, s szinte barátjává vált. Apja, ki fiának tudvágyán örült, sok boldog órát töltött e képek magyarázatával, s Jónás nem vala nyolcz esztendős, s már majdnem minden kép nevét s történetét oly szépen tudá elmondani, hogy az öreg Ézsaiás szemei néha örömkönyűkbe lábadtak, s habár sajnálta is, hogy az említett könyv nem a biblia, mely mellett fiának a vallás történeteit mondhatta volna el, valahányszor a gyermek Aristides erényeiről lelkesedve szólt, s lángoló arczczal Leonidás vagy Sokrates hősi halálát elmondá, az apai szív örömében dagadozva áldá a pogány irót, s barátját, ki neki e könyvet ajándékozá, s mindazokat, kik elkészítésében részt vettek, le a könyvkötőig. Hisz mi készítheté fiát jobban a vallás oktatásainak elfogadására, mint azon férfiak története, kik először sejdíték a morált, melylyel a keresztyénség általánossá lett?

E könyv Jónásnak egész életére elhatározó befolyással birt, s habár apja nem mulasztá el őt figyelmessé tenni, hogy a szentirásnak, melyet később tőle ismerni tanult s mely mélyen érdeklé a fogékony gyermeket, morálja sokkal magasabban áll annál, melyet kedves Plutarchjában tanult, az első benyomás megtartá hatását s valahányszor ideje engedé, visszatért kedves arczképeihez, melyekhez lelke több rokonszenvet érzett, s melyeknek példái keblét inkább felmelegíték.

Sokszor, ha apja a szomszéd falukba ment, vagy hivatalos foglalatosságiban eljárt, Jónás kiment a hegyek közé, czél s ösvény nélkül tévelyegve a sötét erdőségben, mig lelke kedves ábrándjait követé. A lakosok sokszor a bárdi rom mellett látták a gyermeket, majd az erdős hegyeken jártatva szemeit, melyek azt egy részről környezék, majd a távolban határtalanul terjedő

rónaságon, mig az est pirosan elvonult a határ fölött s ábrándjaiból fölébredve hazatért. S ki képzeli a boldogságot, mely lelkét e pillanatokban eltölté? Nincs magasabb öröm e világon, mint az, mely romlatlan szivet egy valóban nagyszerű tett vagy ember emlékénél áthat. Mint minden nép kifejlődése első korszakában: úgy a gyermek félistent lát minden nagy férfiúban, s Jónás azon korban vala még, hol e gyönyört egész tisztaságában élvezheté.

Valamint az anyagi távolságról csak később támadnak fogalmaink, úgy van az a szellemi világ körében is. A gyermek, a mit csak lát, azt egyenlőn közelnek tartja, s bátran terjeszti karjait minden után. Az életet, melyben még azt is, mi úgy szólván mellettünk áll, sokszor csak hosszú kerület után érhetjük el — ő nem ismeri még; ő nem tudja, hogy a világ magaslataira többnyire csak egy oldalról juthatni föl, s hogy mi egynek könnyű, másoknak lehetetlen, s pedig csak azért, mert azon helyről, hol ők állnak, út nem vezet a tetőre. A nagy férfi, kit bámul, a gyermeknél egyszersmind példa, mely után törekszik, remény, melynél szive földobog, s ez teszi boldogságát. Mint minden magánosan, azaz más gyermekek társasága nélkül nevelt gyermek, — mert csak hasonlók társaságában nem állunk egyedül, — úgy Jónás is ábrándozóvá s komolylyá vált, s ha valaki a gyermeket hallá, midőn a Periklesekről s Gracchusokról szólt, meggyőződött, hogy azok egyike előtt áll, kiket a végzet elitélt, hogy nagyok vagy szerencsétlenek legyenek embertársaik közt; úgy is e kettő nem igen távol áll egymástól!

Szerencsére e gondolat az öreg Ézsaiásnak nem zavará nyugalmát. A lelkesedés, melylyel fia a régiek erényeiről szólt, a lángoló gyűlölet, melylyel az emberi nem elnyomói ellen kikelt, s szánakozása mások szenvedései

iránt, az apát csak arról győzék meg, hogy fia jó lelkész lesz. De az, hogy e lelkesedés másban, mint lángoló egyházi szónoklatban törjön ki: gondolatainak körén kívül feküdt. Sőt maga is csak azon fáradozott, miként erősítheti meg fiát még inkább e nemes érzelmekben. Sokszor szólt a szegények szenvedéséről, a gazdagok szivtelenségéről, az embereknek Isten előtti egyenlőségéről s hogy mennyire kötelessége mindenkinek embertársai javára szentelni életét. S így lőn, hogy mikor Jónás tizenhárom éves korában a debreczeni reformált főiskolába küldetett, minden jó s rossz tulajdonai, melyek őt később jellemzék, már kifejlődve voltak lelkében. Határtalan lelkesülés minden jó s nemesért, minden alávalóságnak lángoló gyülölése, rokonszenv minden szenvedés iránt, bátorság mindig s mindenütt, hol igaztalanság ellen szóval vagy tettel fel kelle lépni, de egyszersmind azon elvbeli szigor, mely néha maga igaztalansághoz vezet: egy szóval mindazon tulajdonok, melyek Utópiában Jónást a polgárok legerényesbikévé, magas civilisatiónk közepett pedig tűrhetetlen vagy legalább oly emberré teszik, kit kerülni szoktak. Az iskolában azonban, hol minden férfinak nyilvános élete kezdődik, mindezen tulajdonok még tiltva nincsenek. Gyermekek között az erény mindig többségben van, s azért nem csudálhatja senki a méltányló szeretetet, melyet Jónás mind tanítói, mind pajtásai között talált. Azok örültek gyors előmenetelén, melyet növendékjök, nagyravágyása által buzdítva, a tudományokban tett; ezek tisztelék igazságszeretetét, bátorságát, s habár komoly pajtásuk ritkán osztá gyermekjátékaikat, mihelyt egymás közt összevesztek, vagy valakinek tanácsra vala szüksége, ő volt békebirójok, tanácsadójok.

Igy mult el majdnem öt év boldog változatlanság-

ban. Jónás éltének legszebb, legtisztább élvezetű korszaka, azon korszak, melyben szíve a világ követeléseivel még ellenkezésben nem állt, s a büszkeség és nagyravágyás, melynek csiráit lelkében hordá, szabadon követheté czélját a nélkül, hogy valakinek gyülölségét fölébresztené. Maga a tanulás is, mely más ifjaknak legnagyobb, sőt egyetlen kínja, tudomány után szomjuzó lelkét azon gyönyörrel tölté el, melyet a tudományos pályának csak kezdetén találhatunk, midőn — mint a hajós, ha duzzadó vitorlákkal megindul — csak azt érezzük, hogy haladunk, s még nem gyanítjuk az elem mérhetetlenségét, melynek magunkat átengedjük, s nem gondolunk arra, hogy nehéz napok várnak reánk, melyek alatt nem érezve haladást, nem látva czélt s partot magunk előtt, tévelyegni fogunk a véghetetlen síkon.

Az öreg Ézsaiás az alatt nyugodtan folytatá életét. A szerény lak még csöndesebb vala ugyan, mióta a kedves fiú köréből távozott, s az agg lelkész, kinek már ezüst fürtök környezék homlokát, kertének gyümölcsfái alatt, hol egykor gyermekének játékait nézé, most magánosan járt körül; de lelke nem veszté derültségét. Mint a könnyű felleg, melyet a nap ragyogó sugarai átvilágítanak, maga a vágy, mely távol kedvesei után szivében néha támadott, csak egy örömmel több vala e tiszta kebelnek. De, valamint a folyó bármily nyugodtan haladva végre a tengerhez jut; s a virág szellő nélkül is elveszti leveleit, ha az idő lefolyt, mely a természettől illatozására adatott: úgy az emberi élet szintúgy múlik csend, mint vészek között. Ézsaiás érzé, hogy napjai számítvák, és e gondolatban nem vala semmi, mi lelkét nyugtalansággal töltené. A halál eszméje csak addig rettentő, míg benne az elválás eszméjével a viszonlátás gondolata nem egyesül, s Ézsaiás

meg vala győződve halhatatlanságáról. Mint a fa, mig él, zöldelni meg nem szünik, úgy e jámbor kebel el nem veszté reményeit végső leheltéig, csakhogy azok most egy más szebb hazából intének feléje.

Egy kivánata vala még: az, hogy fiának karjai közt végezze életét, s az ég teljesité e kivánatot is. — Jónás az őszi szünnapokban Bárdra jött. Tiz hónapig nem látták egymást, s midőn a fiú apját oly évtörötten s gyöngén, ez fiát oly épen s erősen látá, sirva szoríták egymást karjaik közé, amaz fájdalomnak, ez örömnek könyeit hullatva. Jónás nem volt pessimista. Valamint az emberek, úgy sorsunk iránt csak a tapasztalás tesz gyanakodókká, s ő még azon boldog korban állt, hol minden fájdalom váratlanul éri sziveinket, de mind a mellett apjára nézve nem kétkedett, hogy e kedves lénynek napjai meg vannak számlálva. S Jónás nem csalódott.

Egy hét — melyet apa s fiú szeretetöknek élvezetében töltöttek — elmúlt, a nyolczadik nap első sugárai a jámbor öregnek hideg arczaira veték fényöket; s a bárdi közönség könytelt szemekkel kiséré barátját nyughelyére, melyen paraszt kezektől faragva, egyszerű kő jelöli a helyet, hol a legnemesebb szívek egyike hamvad el, mely valaha emberi kebelben dobogott.

Jónás egész életének új irányt adott apjának halála. Ismerve apja kivánatát, eddig a theologiára fordítá egész szorgalmát. Minden életpálya szép, mely által azt, kit szeretünk, boldoggá tehetjük, s ha apja él s neki a bárdi lelkészséget átadja, ő kivánatinak kielegítésére helyet s alkalmat talált volna ezen körben is. De most, miután az ok, mely őt az egyházi pályán visszatartá, többé nem létezett, szabadon követé saját vágyait s ezek őt zajosabb mezőre hívák. Azon korban, melyben Jónás akkor állt, keveset találunk, ki nyugodt életpályát válasz-

tana magának. Az ifjú csak a hullámzó s nem a csöndes tengernek érzi nagyságát, s erejének érzetében csaták s küzdelmek után vágyódik. Jónás tehát a politikára szánta magát, s miután e pályán nálunk jogtudomány nélkül haladni nem lehet, a jusra veté magát egész erejével; s rövid cursusa alatt annyira haladt, hogy tanárainak ajánlatára ösztöndijt nyerve, jogi tanulmányainak bevégzésére német egyetemre mehetett.

Valamint kevés ember van, ki a honvágyat nem ismeri, s ha hazája határain soha túl nem lépett is, nem érzene néha leirhatatlan vágyat legalább azon hely után, hol született vagy ifjúságát töltè: úgy ritka, ki főkép ifjú korában hazája határain túl ne vágyódott volna, s a kálvinista diákok közt talán egy ilyen sem található. Természetes, hogy ez érzemény Jónásunknál sem maradhatott el. Pénzzé tevé tehát mindenét, mi apjától rá maradt, s mintegy hatszáz forinttal zsebében, útnak indult egy pár társsal Németország, a tudományok ezen áldott Kolchisa felé, hol mogorva arczú német professorok által őrizve, a speculativ philosophia arany — s ép ezért oly nehezen emészthető — almái függnek, s honnan tógátusaink aranygyapjú helyett az egyetemi matriculát s bizonyítványokat hozzák magokkal. Mondám, elmene ő is tudományt keresni, s három évig ülte a német egyetemek collegiális padjait. E három év részleteitől azonban keresztyén szeretetből megkimélem olvasóimat, csak azt említve itt, hogy idejének nagyobb részét Heidelbergben tölté, s a többi között, mert hisz mely ifjúnak ne volnának számos barátai, Rétyvel, ugyanazon teins alispán úrral, kinek falujában őt most mint jegyzőt találjuk, a legszorosabb barátságban élt.

E három év — kétségen kivül a legboldogabb, mely e becsületes szívnek a világon jutott — elmúlt, s

Tengelyi Jónás egy pár forinttal zsebében Pesten, azaz gyakorlati pályája küszöbén találta magát.

Egy öreg barátom — (szegény jámbor ember, míg élt, mindig azt hittük, sokat beszél, csak most tudjuk, mi nagy baj az, hogy oly egészen elhallgatott) — valahányszor egy-egy fiatal ember bohóságot követett el, vagy ellenkezőleg valamely öreg ember oly czélt ért el, mely után soká fáradott, azt szokta mondani: — Beh kár, hogy nem mint aggok születve, visszafelé éljük létünket, az agg koron kezdve s hideg téli napjaiból a férfikor derült, s az ifjúság forró napjai felé haladva. Ha agg fővel, hideg kebellel lépnénk az életbe, könnyen s olcsóbban nyernők tapasztalásainkat, s midőn fáradságaink után végre czélt érünk, legalább volna még erőnk szerencsénk élvezésére. — Az öreg, ki csaknem mindig ily hasznos tárgyakkal foglalkozott, sokat törte fejét e thesis bebizonyításán, s ha a világ kormánya csak oly constitutióval birna is, mint hazánk, kétségenkívül indítványba hozta volna retrograd rendszerét, — de én nem osztozhatom véleményében. Meglehet, kevesebb ostobaságot követnénk el e rendszer mellett s egyenesebben haladhatnánk czélunk felé, de törüld ki életedből bohóságaidat, vedd el azon tévedéseket, melyek között haladtál, s ha csak a czél maga marad s azon poros egyenes országút, melyen azt elérhetnéd — megelégszel-e? Igaz, nem fogsz megbotlani, nem fogsz felbukni soha; de ha például, midőn rókavadászatra készülsz, az elfogott rókát akkor adják kezedbe, mikor épen lóra ülsz — örülni fogsz-e? s nem épen azon botlások s fölbukások lehetősége-e az, mi vadászatodban legtöbb gyönyört ád? A világ, mint dr. Pangloss mondá, legjobb úgy, mint Úristen teremté. Igaz, sokat tévelygünk, sokat botlunk, sokat esztelenkedünk rajta, de végre e botlás és tévelygés közt nem hiányzanak örö-

meink, s még nagy kérdés: ki irigyelhetőbb, az-e, kinek léte legédesb gyümölcsöt hozott, de mint a fügét virág nélkül, vagy kinek bájos, de gyümölcstelen virágzás juta osztályrészül? Én az utóbbival tartok, s valahányszor bohóságaim eszembe jutnak, mindig áldom Istenemet, hogy nem teremtett józanabbnak. Tizenegy év alatt, meddig iskolába jártam, többet tanulhattam volna; s mint jurátus sokkal hasznosabban tölthettem volna időmet; de hová lettek volna mindazon szép labdázás s verekedés, séta s pajkosság és később édes ábrándaim, ha szorgalmasabban járok iskolába s mint jurátus többet az ülésekbe? Még egyszer mondom: legjobb a világ úgy, mint teremtetett.

De most, miután kis kerüléssel ismét a jurátusokhoz értem, térjünk vissza Jónásunkhoz. (Ne vegye rossz néven senki, hogy többesben szólok, mint az más, nem tudom hamarjában melyik magyar irónak rossz néven vétetett — én mindig legalább tizezer olvasót képzelek hátam mögött, kik történetem tekervényes útjain lépésről lépésre követnek, s azért nem szólhatok máskép.) Nálunk magyaroknál a politikai, mint a házas élet, mindig esküvéssel kezdődik, s pedig, mert Pythagoras eldődeinknél hihetőleg nagy tiszteletben állt, a hallgatás esküjével, melynek azon sikerét nem tagadhatja senki, hogy jurátusok magok között törvényes tárgyakról nem szólnak. Jónás tehát fölesküdött s másfél évig csörögteté kardját a fölséges curia lépcsőin föl s alá; s így elkészülve ügyvéddé vált.

Ezen egész idő alatt hősünk életében semmi rendkívüli nem történt, mit följegyezni szükségesnek tartanék, kivévén azon egy negativ csudát, hogy Tengelyi jurátus létére másfél év alatt csak kétszer volt kávéházban, senkit meg nem vert s ki nem fütyült, minek természetes következése az volt, hogy tekézni nem tanult,

s csakugyan kevés barátot számíthatott pajtásai között. Említhetném még az érdekes események között azt is, hogy a censurán fáradozásainak daczára csak dicséretest kapott, de miután ennél sokkal csudálatosabb az, hogy egy pár urfi, kiket ő készített a vizsgálatra, kitünővel bocsáttatott el, — kár volna tovább tartózkodni e ténynél, főkép miután Jónásnak ez első igaztalanság, melyet a gyakorlati életben tapasztalt, fájt ugyan, de csak épen addig, míg szekerére ülve szerény alkalmatosságán Taksony-megye felé indult, mi még ugyanaz nap délután történt. Szekere első döczögéseinél, melyekkel az ifjú ügyvéd éltének szinhelyéhez közelgett, a jövő fényes ábrándai tölték el lelkét, s a multnak nem maradt helye annyi gondolatok között.

Kiváncsik lesznek kérdésen kivül olvasóim, miért választá Jónás épen Taksony-megyét jövő tetteinek szinhelyéül? s azt hiszik: vagy birtok, vagy hatalmas összeköttetések várják e megyében, melyek nélkül, mint valamennyien tudjuk, törvény s mindennapi tapasztalás szerint semmire sem mehetünk; de kénytelen vagyok megvallani, hogy olvasóim ez egyszer csalódnak. A legfőbb ok, mely hősünket e határozatra birta, az vala, mert Magyarország ötvenkét megyéje közül nem volt egy, hová menni több oka lett volna, mihez még az járult, hogy minden taksonyi ismerőinek állítása szerint míveltebb megye az országban nem található, míg a szomszéd megyékből való pajtásai mind azt vitatták, hogy a hazában nincs törvényhatóság, mely az értelmiségnek nagyobb szükében lenne, s így mindkét esetben ily szép készültségű ifjúnak, mint Jónás, jövője biztosítottnak látszott; az elsőben, mert érdemei el fognak ismertetni, a másodikban, mert szükség lesz reájok. Végre Réty, kivel még mint jurátus a legregényesebb barátságban élt, Taksony-megye alispánjának

fia lévén, arany-hegyeket igért, ha e megyében telepedik le.

Dobogó szívvel s mindazon érzeményekkel, melyek ifjú kebleket azon számos pillanatokban eltöltenek, melyeket tapasztalatlanságukban fontosaknak gondolnak, ért végre hősünk Porvárra, Taksony-megye főhelyére. Ha ép vásárkor jő, az utas észrevehetné, hogy városban van. Köznapokon Porvár közönséges falunak látszanék, ha az emeletes megyeház, melynek kapuja előtt naponkint több javítandó gonosztevő hirdeti a deresről jajgatva a magyar törvények hatalmát, nem emlékeztetne mindenkit, hogy azon helyek egyikén áll, hol az igazság sujtó karja pihenni nem szokott.

Átadva leveleit, melyekben a fiatal Réty őt apjának és porvári ismerőseinek ajánlá, a kántornál egy kis szobát bérelt magának, kihirdetteté ügyvédi oklevelét s munka után látott.

Orvos s ügyvéd mindig szegények testén s birtokán próbálják mesterségöket, s azért hősünk is csak ezen kezdheté munkásságát; de szíve kedvessé tette a nem jövedelmező munkát és soha szegények ügyvéde több lelkesedéssel, több örömmel nem folytatá nemes mesterségét, mint ő. Az ember- s igazságszeretet kisebb-nagyobb mértékben megvan minden ifjúban, mindenik a jó s nemesnek egy kis tőkéjét hozza magával, melyet küzdései közt később néha elveszt, de melyet egészen nem nélkülöz senki. Jónásnál ez érzemények egész lelkét tölték el. Benne minden elnyomott, minden szenvedő, kit mások elhagyának, barátot s védelmezőt talált. Ő martyrja, vagy mint Porváron nem sokára mondák, egész bolondja volt az igazságnak. Most mindenki gondoljon önmegyéjére, s képzelje, mily sebes előmenetelt tett volna hősünk azon körben. Porváron nem sok sikerrel dicsekedhetünk.

Eleinte, míg csak büntető perekben dolgozott, állása még meglehetős maradt. Igaz, hogy az egyik rab, kit ártatlannak tartott, halálra itéltetett, s hogy egy pár más, kinek tettét menthetőnek állítá, a közönségesnél szigorúbban fenyíttetett meg, mert mint a táblabirák mondák: — Az ember csak megboszankodik, ha egy ily jött-ment prókátor az egész törvényszéket leczkéztetni akarja, s ép azért meg kell neki mutatni, hogy haszontalan beszédére nem hallgat senki, — de legalább ő maga nem üldöztetett s csak vállat vonító szánakozással tekintetett még. Miután azonban polgári perekben is megkezdé ügyvédi tevékenységét, s egy fő-fő táblabíró ellen, ki egy szegény adósának fizetni nem akart, oly hatalmas replicát irt, hogy az perét még a taksonyi törvényszék előtt is majdnem elvesztette: akkor a közbotránkozás nem ismert többé határt, s tizennégy napig, valahányszor két porvári az utczán egymással beszédbe állt, nem volt szó másról, mint az ifjú ügyvéd szemtelenségéről. Az ifjak, kikkel eddig megismerkedett, visszavonultak tőle, a kántor maga fölmondá lakását, s kétségen kívül silentiumot kapott volna, ha az alispán, fia kedveért, nem szólal föl mellette s nem teszi figyelmetessé a rendeket, hogy még ifjú, s kétségen kívül, ha egy ideig köztük lakik, ifjúságának ezen hibáit megbánva, kitünő ügyessége által igen hasznos szolgálatokat tehet a nemes publicumnak.

Ezek valának Jónás ügyvédi pályájának első léptei, s noha nem kedvező körülmények között történtek is, hősünk talán tovább folytatja e pályát, ha egy becsületes collégája, kinek ezennel mind magam, mind kiadóm nevében köszönetet mondok, őt más gondolatokra nem hozza. Minden ember fején — Gall szerint — a küzdés organuma (l'organ de combativité) kisebb-nagyobb mértékben kifejlődve található, s ez organum,

mely békés századunkban csak szóvitákhoz vezet, sokszor ellentállhatlan hatalmú. Tisztelt olvasónőimre hivatkozom, nem tapasztalták-e ezt — nem magukon, mert hisz erről szó sem lehet — de férjeiken, rokonaikon? s nem boszankodtak-e, hogy minden szelídségök mellett szóvitázni kényteleníttettek? Ez vala Jónás főhibája is. Nincs ember, ki szivesebben vitatkozott, mint ő, s természetes, hogy az ügyvédi pálya, mely e hajlandóságnak oly tágas tért nyit, annyival kedvesebb lőn előtte, mert rajta azon másik szenvedélye kielégítésére is alkalmat talált, mely őt az elnyomott igazság pártolására készteté. Ezenkívül még egy ok vala, mely őt e pályán visszatarthatá. A Kályhásy-család táblaügyvéde ép akkor halt meg, s miután ezen becsületes ember az irás szavai szerint, semmit sem vihetett magával, a Kályhásyak pereit is itt hagyta, s a családfő, ki Porváron Tengelyivel megismerkedett, majdnem eltökélte magában, hogy törvényes ügyeit reá bizza.

A mint mondám, egy embernek köszönhetjük, hogy ez nem történt. — Hajtó Pál, Porvárnak eddig leghíresebb ügyvéde (megkimélem olvasóimat leirásával, hisz megyei ügyvédeink nagyrészint ép úgy hasonlítanak egymáshoz, mint pereik, egyik valamivel hosszabb, másik rövidebb — a physiognomia ugyanaz) Hajtó Pál, mondom, rendkívüli hajlandósággal viselteték hősünk iránt. Ha mások hevességét rosszalák, ő (ha maguk voltak) egyre biztatá, hogy még élesebben támadja meg a törvényszéket, ő őrzé meg erényét most is azon veszélyektől, melyek, mint sokan hiszik, az ügyvédi pályát környezik.

— Barátom, te nem vagy ügyvédnek való — igy szólt ifjú kedveltjéhez, — téged magasabbra teremtett az ég. Ha úgy lennék, mint te, egészen a politikára adnám magam, hisz látod, csak ez uton használhatsz igazán.

A mint a dolgok állnak, minden iparkodásod daczára egy pert vesztesz a másik után, s fáradságod nemcsak hogy nem jövedelmez, hanem még haszontalan is. Magyarországot reformálni kell, s erre épen te születtél; hisz a politikával együtt üzheted ügyvédségedet.

E szavak sokszor s mindenféle alakban ismételtetve, végre meggyőzék Jónásunkat; s a kinek ifjúkorában ily dolgok mondattak s ki el nem hivé, az bátran hiú bohócznak, vagy akárminek nevezheti; elég az hozzá, hogy gyűlés közelgvén, egész komolysággal készült új hivatásához.

A nap eljött, Tengelyi elmondá beszédét, s az egész közönség elbámult rajta. Nem a beszéd maga, mely, mint mindenki gondolhatja, diákul tartatott, s melynek nyelve Ciceroét utánozva annyira elavult, s elvei annyira újak valának, hogy bámulásra már ez is elég okot nyujthatott, hanem, hogy egy fiatal ügyvéd, alig huszonnégy éves, nem is táblabiró s még kevésbbé birtokos, szólni mert, ez oly meglepő, oly hallatlan dolog vala már magában véve is, hogy a nemes táblabirói sereg első pillanatban alig találhata szót indignatiója kifejezésére. Végre a sokáig visszatartott nemes harag kitört egész hatalmában. Alispán, főjegyző, főügyész és a fő-főtáblabirák egész serege fölzúdult a szerencsétlen ellen, ki nemes czéhök körében kontárkodni merészelt. Tengelyi, mindenről megfeledkezve, viszonzá csapásaikat s mosott alispánt, főjegyzőt, ügyészt, s fő-főtáblabirákat, egészben s egyenként, míg e hosszú vita végén az egész közönség actiót kiáltott fejére. Utolsó huszonöt forintja, melyet magával hordott, ott maradt a kegyetlen főügyész kezei közt, s Jónás haragtól lángoló arczokkal tért vissza lakába, esküdve, hogy bosszút áll e méltatlanságokért.

A mint látjuk: hősünk politikai fölléptében sem volt

sokkal szerencsésebb, mint az ügyvédi pályán, s első jutalmul, melyet fáradozásaival kiérdemelt, a huszonöt forinton kívül, csak azt nyeré, hogy Kályhásy, kit a gyűlésben különös szorgalommal oktatott, pereit Hajtó barátjára bizá. De szilárd lelke nem csüggedett el azért. Minden alispánnak, főügyésznek, jegyzőnek van mindig legalább egy ellensége: az t. i., ki utána alispán, ügyész vagy jegyző akarna lenni; így vala az Taksony-megyében is; s midőn a jelen tisztviselők ellen kikelt, Jónásnak természetesen nemcsak ellenei, hanem barátai is támadtak. Főkép Konkolyi, kit Réty ellenei alispánnak jelöltek ki, nem győzé eléggé dicsérni eszét s bátorságát, melylyel föllépett. Konkolyi büszke volt, vagy legalább annak tartatott, s azért a kisebb nemesség közt kevés népszerűséggel birt. Réty e részben az ország minden alispánait sokkal felülmúlta, senki szivesebb hangon valakit uramöcsém vagy bátyámnak nevezni, nejéről s gyermekeiről kérdezősködni, vagy végre egy pohár bort ajánlani nem tudott — s ez utolsó népszerűség dolgában a főpont, mert hisz szeretetünknek, mint a rét füvének, öntöztetni kell, hogy nőjön: — senki több nemes társat egy huzamban kebléhez szorítani s megcsókolni nem birt. Félni lehetett tehát, hogy ámbár Konkolyi részéről minden megkisértetett, mi a nemességet érdemeiről meggyőzhette, s a szegényebb nemesség csapszékekben, az előkelőbbek barátságos lakomáknál eleget tapasztaltak, mi őket az alispánjelölt hivatalképességére figyelmezteté, mégis Réty népszerűsége a választásnál győzni fog. Konkolyi ügyvéde Hajtó, ki e viszonyokat mindenkinél jobban ismeré, s tudta, hogy jó bor, minő principálisa szőlejében termett, szép kastély, huszezer forint jövedelem s hozzá még a kamaráskulcs, a lehető legszebb tulajdonok arra, hogy valakiből tökéletes alispán váljék, de hogy ezekhez min-

denek előtt még az is szükséges, hogy az annyi érdemmel fölruházott meg is választassék: éjeket virrasztott a dolgok ily aggasztó állása felett, midőn Tengelyi föllépte egyszerre új reménynyel tölté szivét.

Elment tehát még az nap, midőn beszédét tartá, Jónásunkhoz. Elmondá, mennyire fölindult azon méltatlanságon, mely rajta elkövettetett, mennyire meggyőződött, hogy azon tisztviselői karral, mely ma vele is érezteté zsarnokoskodását, tovább élni nem lehet, hogy mindennek csak Réty oka, hogy boszút kell állniok ezen alávalóságért, s hogy Konkolyi ő nagysága is osztozik e nézetekben s örvendeni fog, ha egy ily kitünő fiatal emberrel megismerkedhetik.

Valami hatása a hizelgésnek mindenikünkre van, s főkép szónok talán nincs a világon, ki, ha neki az mondatik, hogy beszéde által valakit meggyőzött, kételkedni tudna e vallomáson. Estve Jónás Hajtó barátjával elment Konkolyi kamarás úrhoz, s midőn a számos társaságot látá, mely mind oly nyájas volt iránta, s szabad elveit annyira helybenhagyá, szinte sirhatott volna örömében. A kamarás úr majdnem ugyanazokat mondá, miket előbb Hajtótól hallott, s végre egész komolysággal fölszólítá, hogy a jövő tisztválasztásnál hivatalt vállaljon. Mert, úgymond, miután nem a megye törzsökös családjai közé tartozik, más mód nincs, mely által szavainak hatást szerezhetne.

Eleinte Jónás vonakodott; ifjúságát, szegénységét s hogy a megyében ismeretlen, egy szóval fölhozott mindent, mi neki e körülmények közt akadályul lehe tett. — Nem ismerjük-e mi? — szóla ellenben a nyájasan mosolygó kamarás, — csak egy beszédből igaz, sed ex ungve leonem! Bizzék bennünk s főbirónak teszszük. Hisz ön nemesember, s az Magyarországban, bármi szegény s ismeretlen legyen, mindenné válhatik. —

Jónás tökéletesen capacitálva volt, s ha az éjjel nem hunyta is be szemeit, Porváron aligha vonult valakinek fején több álom keresztül, mint az övén. Hisz Magyarország alkotmányos ország, hol csak a többség határoz, s ennek megnyerésére, legalább nemes embernek, érdemnél egyéb nem kell. Százszor biztatta magát hősünk e gondolattal, s most, midőn a kir. kamarás is ugyanazt mondja, midőn az ő meggyőződése szerint is magyar nemesből minden válhatik, miként kételkednék ezen elv valóságán ő maga?

Jónás tehát testestül-lelkestül Konkolyiánussá vált. Hajtónak föladata az vala, hogy neki a kisebb nemesség között minél nagyobb pártot szerezzen. Szerencséjére a beszéd, melyért megactióztatott, e czélra különösen alkalmatosnak mutatkozott. Jónás azon elnyomásról szólt vala, melyben alsóbb osztályaink e hazában élnek. Hajtó megszerzé s a változandók megváltoztatása után lefordítá e beszédet. Hol a beszédben szegények említtettek, »szegény nemesemberek« tétettek. Hol a büntető perek hosszúsága s a rabok kínzásiról vala szó, ott az említtetett: mi sebesen folynak le a megye nemessége ellen indított büntető keresetek, úgy hogy némelyek közülök, mikor a végső ítélet hozatik, még meg sem halhattak. Hol Jónás szívrehatólag festé a nyomort, melybe az adózó nép a közmunkák által helyeztetik, jelesen, hogy marhái elcsigázva annyi fáradság után maholnap elpusztulnak, ott a fordító az annyi abactio és invagiatio súlya alatt naponként inkább elsoványodó nemesi marhákra fordítá figyelmét, melyek minden urasági földek s legelőktől elzáratnak. Hogy e fordítás, ha Jónás kezébe jut, talán nem elégíti ki kivánatát, azt hiszem (minden iró ócsárolni szokta fordítóit), hogy azonban e beszédnek így sokkal több hatása volt, az nem szenved kétséget; s alig mult két hét s már a

rácziak s pálfalviak s a többi községek nem szóltak másról, mint jövendő főbirájokról, kinek Konkolyi tanyáin a legnagyobb lelkesedéssel emeltettek naponkint a tisztelet poharai. Midőn Réty pártja e taktikát észrevevé, s ellenméregként más fordítást köröztetett, már késő volt. Tengelyi népszerűsége, főkép az által növelve, »mert ez áldott ember, ki a szegényeket védelmezi, már egy actio martyrságán is keresztül ment,« nem volt oly könnyen megrontható. Valahányszor a nemesek Porvárra jöttek, elmentek új tribunusokhoz, s valahányszor ő Konkolyival, vagy a párt egy másik fejével valamely nemesek hadnagyánál megszállt, éljenek fogadák. Mindenki előhozá füstös leveleit, tanácsot kért, s rábizta ügyét. Véletlenül azon rabok közül, kiket a törvényszék előtt védelmezett, az egyik ráczi nemes volt, azon táblabiró pedig, ki ellen az adóssági perben oly hatalmasan allegált, a pálfalviakkal most épen tilalomtörés végett viszongásokban élt. Igy ez ügyvédi érdemek is nem kis hasznára szolgáltak, s a jó vörös bor árjain, ugyanazon gályán, melyen Konkolyi duzzadt vitorlákkal az alispánság felé evezett, szegény hősünk is közelge főbirói hivatalához, melyre már a legszebb boldogítási terveket készen tartá fejében.

Igy álltak a dolgok, midőn a főispán, mint valóságos békeangyal, — mint a fogadó küldöttség szónoka egészen új fordulattal mondá — a megyébe jött. Konkolyi mellett nevezetes többség, Tengelyi főbirósága ellen alig egy szó. De »minden dolognak két oldala van, így szóltak sokan, és végin pattan az ostor, s a mely tyúk sokat kotkodácsol, keveset — és audiatur et altera pars, mindenesetre jó volna transigálni.« — De miként? Konkolyira nézve nincs nehézség, az öreg Réty szivesen átengedi neki húsz évig viselt alispáni hivatalát, de azon egy föltét alatt, hogy Sámuel fia, ki a főispánnal

együtt jött a megyébe, főbiró legyen s pedig a legnagyobb szerencsétlenségre ép azon járásban, mely Tengelyinek volt szánva. Mit tegyünk? ha egyezség nem történik, a megye zavarba jő s egyes törvényhatóságában az egész haza kárt szenved; és ha történik? de erre természet szerint mi Konkolyianusok nem gondolhatunk, Tengelyi meg lenne csalva. Itt csak a főispán segíthet. Konkolyi tehát elment ő excellentiájához és egy óráig tartó magánbeszélgetésben, a mint mondá, szüntelen arra kéré, hogy Tengelyit főbirónak candidálja, de hasztalan! A főispán nem engedett. Kétségen kívül utasítása lehetett, hogy Jónást a candidatióból kihagyja; s midőn estve a Konkolyianusok vezéröknél conferentiát tartottak, nem volt senki, ki ily körülmények közt valami józan tanácsot adhatna. Igaz, ha Tengelyi le akarna mondani követeléséről, melynek kivitelére a főispán nyilatkozata után úgy is semmi remény, így minden a legszebb rendbe jöhetne. Az egész megye nyugalma tőle függ, s ez áldozat által érdemet szerezhetne magának, minőt soha fiatal ember nem szerze; de ki kívánhatná tőle azt? El kell követni mindent, habár commissariust kapna is a megye.

Jónás azon korban volt, hol könnyebben semmire nem határozzuk magunkat mint épen áldozatra, s természetes, hogy e beszédeknek vége azon határozott nyilatkozata vala, hogy minden követeléseiről szivesen lemond, ha az által a közjót mozdíthatja elő. — Jól teszed — szóla őt megölelve egy öreg táblabiró — még fiatal ember vagy, kezdjed esküdtségen, mint mások. Réty úgy is testi-lelki jó barátod, azonkivül urfi, s nem sokat fog gondolni járásával, s te mindent kedved szerint rendezhetsz el. A jövő tisztujításig pedig ő kétségen kívül valami dicasteriumhoz fölebb megy, te pedig minden ellenszegülés nélkül elfoglalhatod helyét.

A főispán is mondta már, hogy gondja lesz reád. — S a dolog el lőn határozva, Tengelyi főbiróság helyett esküdtségre concurrált, s tökéletes béke s egyetértés közt virradt föl a tisztujítás nagy napja.

Réty lemondása, az alispánok, főügyész, jegyző s főbirák választása, mind úgy történt, mint előre ki volt csinálva; az ifjú Réty választásaig — ki a főbirák között utolsó vala — nem mutatkozott véleménykülönbség; s ki a tisztujítás előtti ingerültségnek tanúja volt s mindazon szitkokat hallá, melyekkel a most közhanggal választottak érinttettek, s a transactióról értesítve nincs: alig hihetne szemének, hogy Konkolyi veres s Réty fehér borából oly egybehangzó lelkesülést ihattak Taksony patriotikus rendei, hogy ennyi színkülönbségnek de csak legkisebb nyoma sem maradt a választásnál. Szintúgy maradtak a dolgok az alszolgabirói s első két vagy három esküdti hivataloknál. Az egész egy jól betanult szindarab mesteri előadásának látszott, s Tengelyi, ki Rétyt valóban szereté s mindazon jót, mit egy esküdt embertársainak tehet, költői lélekkel előre élvezé, oly biztos vala választásáról, s oly nyugalommal hallá nevét a kijelöltek között, minőt soha esküdt restauratión nem élvezett. De vannak dolgok az égben s a föld felett, főkép tisztujítások alkalmával, melyekről bölcseink nem álmodoznak, s ilyen vala az, hogy Tengelyi, kit előbb a közakarat főbirónak kivánt vala, most, midőn esküdtnek jelöltetik ki, egyszerre a legparányiabb kisebbségben látja magát; s habár Konkolyi, mint Brutus fiainak halálos ítéleténél, hallgatva tűri el e csapást, mely szivének kétségen kivül mindenek fölött fáj, s Hajtó annyira meg van hatva, hogy e jelenetnél a tanácskozási termet elhagyni kényteleníttetik, s a fiatal Réty szomorúan lehajtja fejét s hősünknek minden barátai nemes haragukban

mind elnémulnak, ez a dolgon nem változtat semmit. Tengelyi keresztül esett s esküdtnek egy ráczi közbirtokos kiáltatott ki, ki Konkolyinak legjobb kortese lévén, a köznemesség szeretetét magának is megszerzé.

Jónás el vala keseredve. Élte minden reményei, s mi még fájdalmasabb, azon bizodalom, melylyel az emberekhez viseltetett, meg valának ingatva. Fényes jövő helyett előtte komoran intve a szükség állt, és senki a világon, kihez ennyi baj között támaszkodnia, kiben bíznia lehetne. Igaz, itt volt Réty; de, habár valahányszor szóba álltak, kedves Jónás és Samunak nevezék s igen barátságosan tegezék is egymást, azon napok, hol a heidelbergi egyetemen jobb pajtás e két magyarnál nem volt, még is elmultak. A többiekről nem is szólok; a ki olvasóim között tisztujításnál átesett, tudni fogja saját tapasztalásából, hogy azon kisebbség is, mely őt hivatalára választani akará, mint homokos földön a víz eső után, ily körülmények közt mindig eltünik. Jónás egészen elhagyatva állt, s alig tűrhette volna életét, ha a kegyes végzet nem nyújt új vigasztalást bajai között.

Jónás szeretett. Először életében s igazán, mint csak az szerethet, ki visszataszítva mindenünnen, lelkének egész erejével azon egy lényhez ragaszkodik, melyet a kegyes Istenség elébe vezetett, hogy reméljen és élvezzen ő is. Nem leszek hosszas e tárgynál, s főkép Erzsi leirásával egészen megkimélem olvasóimat. Leányok majdnem mind hasonlítanak egymáshoz. Ha kedveseiket kérdezed, csak angyalokat találsz; ha másokkal szólasz (nem mondom ugyanazon faluban vagy társasági körben élő leányokkal vagy anyáikkal, hanem csak más férfiakkal), jobbadán bizony csak jó, csinos, derék leányok azok nagyrészint mind. Ilyen vala Erzsi is, (kivel mint Erzsébet asszonynyal nemsokára megismerkedünk),

a nevezetes csak az, hogy Jónás kedvese személyes tökélyein kívül nem bírt egyebet, s hogy hősünknek mindenek előtt valami keresetmódról kelle gondoskodnia, ha e szép világon, hol még a liliomoknak is csak igen könnyű tavaszi köntös adatott, kedvesével együtt az éhenhalás processusán keresztül menni nem akar.

A sors Jónásnak ez egyszer kedvezni látszott. Apjának jó barátai, a jó hír, melyet mint kitünő deák a debreczeni collegiumban maga után hagyott, mindez segíté őt, midőn egy nagyobb község kántori helyeért folyamodott; s habár e helyzet fényesnek nem nevezhető, szükségeiről gondoskodva volt, s azon igéret, hogy az első nyilásnál a debreczeni collegiumban professorságra számolhat, szebb jövőt igért.

Nem állt tehát szerencséjének útjában semmi, s a boldog kántor örömdagadó kebellel vezeté ifjú nejét kis házába, melynek szalmafödele ép úgy védheté őket vész s zivatar ellen, mint bármely palota, s melyben ennyi szeretet egész mennyországot alkotott számukra. Csak egy valaki feledve a számolásból: Erzsébet catholika volt. Jónásunk szerelme hevében s annyi szép remények közt feledé hitéről kérdezősködni, s így történt, hogy a reformált község felzúdulva a botrányon, hogy kántorja más vallásu nőt választott magának, hősünket egy év mulva elküldé, s hogy, mi igen természetes, a professorsági remények is füstbe mentek.

Ujra aggódni, újra küszködni kelle tehát mindennapi kenyeréért s Jónás elkeseredett szívvel, de nyugodtan fogott e nehéz munkához. — Kit az istenek gyülöltek, abból nevelőt csináltak, — szól a deák közmondás, s így természetes, hogy sorsüldözte hősünk sem kiméltetett meg a bajtól, s hosszú keresés után csakugyan egy nevelői hivatalra tett szert. A ház, melybe jutott, a jobbaknak, azaz azoknak egyike volt, hol a nevelő

szép fizetés és nyugpénz mellett a szakácscsal s komornyikkal majdnem egyenlő lábon áll, s noha két fiú bizatott gondjára, mi már csak azért is elég baj, mert két urfi mindig többet lármáz s kevesebbet tanul, mintha csak egy volna, s noha apai s anyai szeretet a két fiú között megosztva, a nevelő fáradozásai sikeres ellensúlyát képezék, s mindazon kis bajok s szenvedések, melyek egy nevelőnek életét elkeserítik, nem hiányoztak nehéz ösvényén, — Jónás mindezt eltűré. Minden jobb ember életének legfájdalmasabb időszaka, az, melyben meggyőződve magas terveinek kivihetetlenségéről, egoismusra kényszeríttetik, s kik előbb az egész emberi nemet, vagy legalább hazánkat akartuk boldogítani, vérző kebellel egy kis szerencsét keresünk önmagunknak, Jónásra nézve rég eljött, ő szerénynyé vált kivánataiban. Erzsébet vele egy házban lakott, jövője biztosítva volt, ő megelégedett helyzetével. — Sorsa máskép határozá. A ház, melyben nevelősködött, katholikus volt, ő reformált; mint midőn még kántor volt s katholikus nőt választott magának, az egész község, ugy most az apa barátai s az anya rokonai felzúdultak e vallási botrány ellen, s jeléül, hogy e honban minden vallásfelekezet legalább a keresztyén türelemre nézve egyenlő, Tengelyi ismét elbocsáttatott, s mint gazdasági tiszt kezdé meg újra éltének nehéz ösvényét.

Tengelyi azon emberek egyike vala, kik minden foglalatosságnál föltalálják az összeköttetést, melyben az valamely szép vagy nagyszerű eszmével áll; s innen van, hogy valamint senki magát könnyebben új életmódhoz nem határozá el, úgy senki többször csalódva nem érzé magát. Igy járt most is. Midőn magát gazdatisztségre szánta, Virgil Georgiconja tölté el képzetét, később csak ablaka előtt a magas szemétdomb s azon még sokkal mocskosabb érintkezések maradtak meg

ábrándjaiból, melyekbe hivatala által jött. Virgil Georgiconában egészen megfeledkezett az urbariumról, s mégis ennek alkalmazása volt Tengelyi tisztségének egyedüli, vagy legalább fő kötelessége, mihez még az járult, hogy ura — igen szabadelmű nagyságos úr, ki Voltairet s Rousseaut majdnem könyvnélkül tudá, — az urbariumot elavult s felvilágosodott századunkhoz nem illő törvénynek tartva, azon szebbnél szebb javításokat kisértett meg, melyek szegény Jónásunkat majdnem kétségbeejték.

Miután parasztjai sokkal kevesebb földet birtak, mint az urbér szerint birniok kellett volna, s tudta, hogy egész idejöket, mely az Isten, úr s megye szolgálatából fölmarad, telkeikre nem fordíthatják, a méltóságos úr, ki a henyeség veszélyeit magáról ismeri, mint jó apa gondoskodott, hogy gyermekei az urbéri kötelesség felett is elégséges munkával láttassanak el. Ezenkivül még más, igen czélszerű javítások hozattak be e nemes férfiú jószágain. Igy, mint jó hazafi nem ismervén el a devalvatiót, mennyire hatalma terjedett, azaz jószágain, csak ezüst pénz fogadtatott el, s természet szerint ebben szedette a füstpénzt is. Hasonlókép gondoskodott jobbágyai neveléséről. Nem azon közönséges nevelést értem, mely irásban, olvasásban s több ily haszontalanságokban áll, hanem azon fontosabb gyakorlatit, mely az életre készít s mert ezt természet szerint az urasági udvarban kaphatni legczélszerűbben, egész háza teli volt jobbágyfiúkkal, s leányokkal, kik majd mint lovászok, majd mind konyhaszolgálók, vagy a fonóban minden díj nélkül az élet leghasznosabb mesterségeiben oktattattak.

Jónás, ki mindezen dolgokban akaratlan eszköz vala, szíve keserűségében evé mindennapi kenyerét, s csak a szükség ellenállhatlan philosophiája tarthatá őt vissza helyén, mely érzeményei- s meggyőződéseivel egyaránt

ellentétben állt. De mit vala tennie? hisz Erzsébet legalább boldognak érzé magát, s itt-ott volt egy köny, melyet letörölhetett, egyes szenvedések, melyeknek enyhet nyujthatott e helyzetében is. Két év mult el így, midőn egyszerre fenyegető levelek szórattak szét, melyekben az uraság minden épületeire a vörös kakas leszállása igértetett. A vizsgálatnak nem lett eredménye s épen pünkösd napján egyszerre csűrökön s aklakon kívül Jónásunk háza is lángban állt. A többi tisztek lakásai csereppel lévén födve, kárt nem szenvedtek. A gonosztevők egyike tetten kapatott, s a statarialis bíróság s később az akasztófa alatt nyilván kimondá, hogy csak mindazon kegyetlen igazságtalanságok, melyek rajta az uraság által elkövettettek, birták őt gonosztettére, s hogyha a tisztek előbbi bánásmódukat meg nem változtatják, találkozni fognak utána többen is, kik rokonaik kedveért tettét ismételni fogják.

A botrány irtóztató vala. A méltóságos földes-úr, kiben a megye egyik legfelvilágosodottabb s szabadelvűbb táblabiráját tisztelé, ki soha templomba nem ment, soha még az esküdtet sem nevezé máskép, mint uramöcsémnek, s ha az utczán végig ment, minden gyermeknek nyájasan arczára veregetett (később, ha ily gyermekek lovászokká vagy más cselédekké nőttek, e veregetés velök együtt nőtt), ily földes-úr miként lehetne ily urbéri kihágásoknak elkövetője? Természetesen csak a tisztek egyedüli okai mindazon elkeseredésnek, mely a jobbágyok között létezett. Itt példa kelle, azt átlátta mindenki s leginkább a méltóságos úr maga; s mivel minden tisztjei között nem volt senki, kihez ő méltósága kevesebb szívvel viseltetett volna, mint Tengelyihez, miután ő vala minden tisztek között az egyetlen, ki az igazgató világos, noha csak szóval adott parancsainak ép az urbéri viszonyokra nézve ellent-

mondott, ki midőn a szerencsétlenség kitört, nyilván és kiméletlenül az uraság ellen szót emelt, végre ő, kinek háza felgyujtatott s kit e szerint maga a gyujtogató mint azt jelölte ki, ki ellen az ingerültség legmagasb polczra hágott: semmi sem természetesebb, mint hogy ismét ő választatott áldozatúl, s minden kérés ellenére röviden elbocsáttatott.

Kevés butora, s az, mit magának szolgálata alatt szerzett, elégett, s szegényebben mint kiindult, tért vissza két évi fáradozás után Porvárra, honnét annyi reménynyel távozott.

Itt kezdődik hősünk életének legszomorúbb, habár épen nem legköltőibb szaka, mely alatt számtalan inség s önmegtagadás közt mindennapi kenyeréért küzdött, s melynek részletes leirásával olvasóimat nem fogom fárasztani. Tengelyi kész vala mindenre, elvállalt volna minden szolgálatot, nem irtózott semmi munkától, hasztalan! a sors nem engedé, hogy valahol megpihenhessen. A hol gazdasági tisztséget kért, ott utolsó szerencsétlensége, — ha pört keresett, a taksonymegyei birák ellenségeskedése, mely miatt minden pöreit elveszté, — ha mint nevelő ajánlkozott — majd elvei, majd vallása, majd nyugtalan természete, mely miatt eddig nem férhetett meg sehol, hozattak fel ellene, egy szóval, ha egy vagy más ügyvéd helyett itt-ott replicát vagy kérelemlevelet nem ir, s neje mosás- s varrással nem keres pár forintot, Tengelyi minden tudománya s szorgalma mellett koldulni kényszeríttetik.

Igy mult el ismét három év, s a mit nem csudálhatunk eléggé, a nélkül, hogy Réty, ki azalatt apja után örökségébe lépett s alispánná lett, barátjáért csak a legkisebbet tett volna. Annyira tisztelé barátját, hogy őt még legnagyobb inségében sem akará valamely adomány vagy ajándék által megsérteni; a mi pedig

befolyását illeti, mely által hősünket valamely hivatal vagy tisztséghez segíthette volna, Réty azon ritka erényű emberek közé tartozott, kik hatalmukkal soha barátjaik elősegítésére vissza nem élnek; s így elvei által lekötve, azon szomorú helyzetben látá magát, nem tehetni semmit leghivebb bajtársaért. De az akarat egyiránt erősen élt keblében, s miután Jónásunk három évig ennyi bajjal küszködve, már majdnem lemondott minden reményről is, egyszerre ott terem kis szobájában a nemeslelkű alispán, s tudtára adva, hogy a tiszaréti jegyző meghalt, kéri, nem vállalná-e el hivatalát? nemeslelkűségének túlzásában annyira menve, hogy valamint az azelőtti jegyzőt, úgy őt is a hivatallal összekötött telekre nézve fölmenti minden urbéri tartozásoktól.

Jónás megköszöné Réty gondoskodását, s még azon héten kiment Tiszarétre, hol őt történetünk kezdetén, mint e helységnek húsz éven át hivataloskodott jegyzőjét, ősz fürtökkel, de még testi- s lelkikép ép erőben találjuk.

Ha olvasóim ezen időről valami érdekest kivánnak tudni, legfölebb azt említhetem, hogy Tengelyi pár évvel történetünk előtt Tiszaréten egy kis curialis házat s fundust vásárolva magának, jegyzőségén kivül gazdasággal foglalatoskodott; hogy egy leánya, Vilma s fia, Pista született, kikkel mint az egész környék legszebb leányával s legpajkosabb fiával nem sokára megismerkedünk; hogy Erzsébet asszony egy idő óta jóval többet pöröl, s Jónásnak Rétyvel való barátsága főkép az utolsó követválasztás óta igen elhidegült. Más érdekest nem mondhatok. Tengelyi e hosszú idő alatt nem változott; annyi szenvedés kissé elkeseríté, de azon igazságszeretet, melyet rajta ifjúkorában láttunk, a bátorság, melylyel minden elnyomás, minden törvénytelenség ellen fölszó-

lalt, ugyanazok maradtak, s Erzsébet asszonynak igaza volt, ha fejét csóválva azt mondá, hogy férje soha megokosodni vagy valamire menni nem fog.

Tengelyinek már külseje is tiszteletet gerjesztett, de még inkább nevelé ezen érzeményt a komolyság, vagy hogy úgy mondjam, ünnepélyesség, mely e férfiú magaviseletét legszorosabb házi körében is jellemzé, s mely által, ha társasága kellemetlenné vált is, a falusi jegyző azon megvető barátság kitöréseitől őrizteték meg, melyekkel leereszkedés neve alatt sok becsületes ember felsőbbek által annyira kínoztatik. Felsőbbekkel, kik által a megyei nemességre gyakorlott befolyása végett fölkerestetett, senki az udvariasság szabályait szigorúbban meg nem tartá, de senki hidegebb közönyösséggel nem viszonozhatá barátságukat. — Felsőbbjeink — így szóla többször — minket alsóbbakat csak annyiban becsülnek, mennyiben hasznunkat vehetik, mi őket, csak a mennyiben tőlük félünk; én nekik használni nem akarok, félni nincs okom, miért fogadjam hát, vagy keressem barátságukat? — Hogy Tengelyinek ezen tulajdona neki barátokat nem szerzett, azt olvasóim könnyen átláthatják. A felsőbb osztályok, midőn az alsóbbak legaljasabb hibáit magokévá teszik, eléggé leereszkednek; ki vehetné nekik rossz néven, hogy legalább tulajdon hibáikat, minő a büszkeség, másokban tűrni nem akarják. De falusi jegyzőnél, ki befolyása által, melyet a nemességre gyakorol, hivatalában biztosnak érzi magát s a kis házat, melyben lakik, mint nemesi tulajdont birja, én függetlenebb teremtést nem ismerek. Igy hősöm nyugodt lélekkel nézheté mindazon neheztelést, mely az alispántól az utolsó esküdtig majdnem minden kebelben ellene forraltatott. Tengelyi egyike vala azoknak, kik — mint mondani szokta — Caesaroknak vagy falusi jegyzőknek születtek;

azaz, ha véletlenül Caesarokká nem lettek, a jegyzőségnél magasabbra emelkedni nem tudnak, s ő rég nem vágyódott más után, mint a mivel birt, — meggyőződésből, mint maga mondá, vagy kénytelenségből, mint ellenei hirdeték, én nem mondhatom; de józanul mindenesetre, mert azon út, melyen magasra haladhatunk, nem olyan, hogy az által, ki azt meghajlott fővel keresni nem akarja, föltaláltathatnék. De valamint Tengelyinek ezen hibái vagy jó tulajdonai (nem tudom minek nevezzem s olvasóimra bízom e felette kétséges tárgy elhatározását, mely bizonyosan a szerint fog történni, a mint az alispánhoz vagy falusi jegyzőhöz állnak közelebb) őt előljárói előtt gyűlöletessé tevék: úgy nem vala talán az egész ország jegyzői közt egy sem, ki azon nép között, melynek ügyei rá bizattak, annyi népszerüséggel birna, mint ő. Voltak itt is, kik elveinek túlvitt szigorúságát rossz néven vevék, s azon fellengző igazságszeretetet, melylyel minden jó ügyet személytekintet nélkül pártola, sokallák. De végre Tiszaréten s tiz mérföldre a környékben nem volt talán ember, ki Tengelyiről el nem mondaná, hogy becsületes ember; s ez legbizonyosabb jele annak, hogy csakugyan az volt, mert valamint nagy körökben semmi sem csalódik többször, mint a közvélemény, úgy egy falu szűk korlátai közé szorítva biztosan építhetünk reá. A szinhely nagyságával nőnek a csalódások, kis szinpadon csak azon hibák nem vétetnek észre, melyek nem léteznek.

Szorosabb barátságban azonban Tengelyi csak egy férfival állott, Vándory Boldizsárral, kivel őt olvasóim most a Török-dombon először láták. S e barátság vala az, mi életének egyik fő örömét tevé.

Vándory s Tengelyi egyébiránt a legkülönbözőbb emberek valának, a kiket csak elképzelhetünk, s ép ez vala talán oka változhatatlan barátságuknak.

Ugyanazon tulajdonokat, melyeket magunk birunk, csak egyszer, azaz önmagunkban szoktuk szeretni. E két barát hajlamai s tulajdonságai kiegészíték egymást. Mintegy azért látszának egymás mellé állítva, hogy bennök mindent, mi emberi kebelt nemesíthet, egymás mellett találjunk. Tengelyi szigorúsága után, melylyel az emberekről szólt, Vándory derült életnézete, ki mindennek jó oldalát kiemelve, mindenben valamit talált, mit szeretnie lehessen, jóltevő vigasztalásként hatott reád.

Ötven éves koráig mindenki vagy kibékült, vagy megboszankodott a sokaságra; s ha oly férfinál, ki, mint Tengelyi, többször szorult barátaira, ez utóbbi történt, nincs mit bámulni, s nincs mit neheztelni, főkép ha e szigorúság csak az elméletben létezik, s így volt ez Tengelyinél. Ki őt beszélni hallva, azon ingerültséget, melylyel minden gonoszról szólt, összehasonlítá tetteivel, meggyőződhetett, hogy irgalmasabb férfi széles e világon nem volt annál, ki önmagát minden gonosz kérlelhetlen üldözőjének hirdeté. Ne vádolják azonban olvasóim következetlenséggel e férfiút, főkép a fiatalabbak ne, kik éltökből még csak föltételeiket ismerve, nem tudják, mennyi erényeket vesztünk az életben, mihelyt gyakorlásukra alkalmunk jutott. Ezer ember közt alig van egy, ki nem épen azon tulajdonokról szólna legtöbbet s legszivesebben, melyeket nem bir, s nem ép azon dolgokra nézve szerezte volna a legtisztább elveket magának, melyekre nézve érzi, hogy ily elvekre szüksége van. Gyávák bátorságról, rossz birák részrehajlatlanságról, önzők a hazáról szólnak legszivesebben; miért ne tárhatna ki jámbor jegyzőm is néha szigorú elveket? Nyugodtan eltűrjük az alávalóságot, szenvedjük, sőt néha kedveljük a legocsmányabb erkölcstelenséget, ha kellemes alakban közelít hozzánk, miért ne volnánk

engedékenyek az erény kis hibái iránt? Ha tetsző formába nem öntetett is, azért senki sem taszítja el magától az aranyat, s nem panaszkodik senki, hogy terhes elhordani vállain.

Vándoryról csak keveset mondhatok; azon idő óta, melyet mint lelkész Tiszaréten töltött, hol hősünknél pár évvel előbb telepedett le, nyugodt egyenlőségben folytak napjai. Multjáról mást nem tudunk, mint hogy Heidelbergben tanult, s hogy ott, noha majdnem tiz évvel idősebb s theologus, mégis egyedül Tengelyivel társalkodott. Családjáról s gyermekkoráról soha nem beszélt. Azon, hogy magyar, senki sem kételkedett, ki őt szólni hallá, s ki Tiszarétre jövén, az agg lelkészt ott látta hívei között, apának hinné gyermekei körében, annyi tisztelet környezi a jámbor öreget, annyi szeretet mosolyg arczain mindenkinek elébe. Maga a Réty-család osztozott e köztiszteletben, s talán nem volt ember, ki ez oly büszke házban annyi tekintélylyel birt, mint Tiszarét szerény lelkésze.

Ez az, mit hőseim mult életéről mondani szükségesnek tarték. Ha hosszasabb voltam, s valakit olvasóim közül untattam, gondolja meg, hogy nem éltem azon irói jogommal, mely szerint őt hosszú előszóval vendégelhettem volna meg, s ne tegye azért félre könyvemet. Regényem csak az élet képe akar lenni, s az nem lehet mindig mulatságos.

Már a nap lealkonyodott, s csak még néhány piros felleg jelölé a helyet, hol az eltűnt, midőn a barátok a faluhoz értek s Vándory jó éjtszakát kivánva, Jónástól elvált.

Hősünk magánosan s meglehet, mert a törvénykezési jelenet, melynek a Török-dombon tanúja volt, érzelmeit sérté, vagy talán mert multjára gondolt, komorabban, mint máskor, tért házába. De midőn a kapunál Vilmát

látá, ki vigan elébe lépett, s midőn kebléhez szorítá a nyájas gyermeket, a gond, mely homlokát ránczokba voná, eltűnt, s csak boldogságának érzete tölté el szivét.

Be akart menni, leánya nyájasan visszatartóztatá: — Előbb még egy kis kérésem van — szóla mosolyogva, — míg nem igéred, hogy teljesítni fogod, nem eresztlek be.

— S mi volna az? — kérdé Jónás jókedűven simogatva leánya arczát.

— Hogy meg nem haragszol — felelé Vilma kérőleg.

— Én — s ugyan miért?

— Tudtod nélkül tettünk valamit.

— Ha csak az, hogy meg nem haragszom — szóla Tengelyi nevetve, — azt megigérem.

— És hogy helybe fogod hagyni.

— Ez más kérdés, de ha te tevéd — folytatá mosolyogva, — legyen megigérve ez is.

S apa és leány bementek a házba, boldogan, s meg kell vallani, jegyzőnk részéről nem minden kiváncsiság nélkül.

III.

Tiszarét helységében, hová a jegyzővel s lelkészszel mi is visszatérünk, azalatt csend s béke uralkodik. Egyes munkások, kik a mezőről haza térve, kaszával vállaikon házaik felé ballagnak, itt-ott pár csevegő szomszéd a kapuk előtt, vagy egy gyermekcsoport az utcza közepén, porban játszva, ez minden, mit észrevehetünk, s mi felett az estharang elzengi dalát, lassú kongásokban, mintha fáradva volna ő is, s félig szunnyadozva mondaná el esti imádságát. Maga a korcsma, hol máskor vigan folyt a táncz, s Iczik zsidó jó áron, de hitelbe, még nem termett gabonáért méré borát, ma üresen állt; s ha a csapszék ajtaján benézünk, csak a Rétyek cseh kertészét s Ákos vadászát látjuk, kik, mint Izráel a pusztában Egyiptom hústálaira, híg italok mellett hazájok jobb sörére emlékeznek. Ugyanazon csendet találjuk az uraság udvarában is, mely köztudomás szerint hazánkban a korcsma után a legzajosabb hely. Az urfi, mint tudjuk, kutyáival együtt agarászni ment. Az alispán a főügyészszel s jegyzővel szobájába zárkózott, s kétségen kivül igen fontos tárgyakról beszélgetne, ha a közelgő est homálya s talán maga a beszédnek fárasztó fontossága álomba nem szenderíti mindnyájokat. A teins vagy nagyságos alispánné pedig, ki mint csattogány a berket, e házat máskor mindig

eltölti szavával, s e kedves madártól talán csak abban különbözik, hogy szava hangosabbá s szüntelenebbé lett mennyivel inkább előhaladott élte nyarában, a kertben sétál. Kövessük őt.

A tiszarétiek kertje, mint már említém, csudája vala az egész vidéknek. Remeteház, szilvaaszaló, templom formára épült galambház, halastó s hozzá halászkunyhó, barlang, paraszthász stb., — mert ki mondhatná el egyszerre a Rétyek képzelet- s szeszélyeinek fényes eredményeit, melyek a szerencsés utast, ki kertökben körüljárhata, nem szünő meglepésben tarták. Mindezeket bámulni lehet, leirni nem. A kertnek legtávolabb részét mintegy húsz holdas erdő foglalá el, melyet a teins alispán úr már rég kivágatott volna, ha a főispán — ki megszállva Rétyéknél, ez erdőt dicséré leginkább — a tiszteletreméltó magas nyársudarakat nem menti meg urok kertészi izlésétől. A magas nyárfák messzeterjedő ágai, s alattok a bokroknak egymásba font zöldje valóságos vadont képezének, hová a dél forró sugára nem hatott; s ha a tizennyolcz tálas ebéd után visszavonulhatál, itt félórára legalább szabadnak, nyugodtnak érezhetéd magad. Ez erdőben csak egy út volt, mely számtalan tekervényekben rajta keresztül vagy inkább körülvezetett, s ez az, melyen most Rétyné ő nagyságát leghivebb szolgájával, Macskaházy ügyvéd úrral, a legfontosabb beszélgetésben találjuk.

Októberben vagyunk, az estharangot is hallottuk már, mint olvasóim talán emlékezni fognak, e mellett még erdőben járunk, hol nappal is minden homályosabb, s azért olvasóim természetesnek fogják találni, ha személyeink részletes leirásába nem ereszkedem, mit én, főkép Rétyné ő nagyságára nézve, úgy is nem szivesen tennék. Ha azonban nappal volna, olvasóim láthatnák, hogy Rétyné negyven és ötven között, azaz azon korban áll,

melyet negyvenen túllévő emberek a férfikor legszebb idejének tartanak, s mely e szerint ily férfias asszonynál is talán a legszebbnek nevezhető. Termete magas s mint egyéb birtoka, szépen arrondirozott. Haja — de ehhez mindaddig, míg olvasóim őt főkötő nélkül nem látják, mi alig fog történni, jó formán közünk sincs — az erős szemöldek s gyönge bajszocska szerint ítélve, hihetőkép fekete. Arcza csupa nagyságos méltóság, néha, s pedig elég csudálatosan, harmincz hónap után visszatérő s hat hónapig tartó időszakokban, midőn a tisztujítás közeledik, szerfölött nyájas és leereszkedő; egyébkor ölséges büszkeségű, mit két hatalmas szemölcs még inkább nevel; egyike felső ajkának jobbik oldalán, mely arczának, még ha mosolyog is, megvető kifejezést ád, másika álla fölött. Királynőnek gondolnád, ha a megyei hajdú, ki mellette áll, nem intene, hogy alispánnéval szólsz. Rétyné dáma volt a szó legszorosabb értelmében. Háztartása pompás, ebédei soha két óránál nem rövidebbek, udvara telve apró marhával s vendégekkel, melyeknek előkelőbbjei a legpontosabb szolgálatot találják. Ha beszélni hallod, valamely gazdag forrásnál képzelheted magadat, mely nem szünő futásban minden tárgyakon elárad. Szava hatalmas és csengő, hogy Jerikó falai rengenének s az egész háznép elhalványul hallatára. Az, a mit mond, bámulásra gerjeszt minden elfogulatlant, nemcsak mert majdnem szóról-szóra ugyanaz, mit az alispán mondani szokott, s ezen házassági egyetértés romlott korunkban csudálkozásra méltó, hanem főkép azon mély juridicus tudomány által, melyet napjainkban már magyar asszonyoknál is csak ritkán találhatni s mely az asszonynak oly különös bájt s kellemet ad. Nem vala ügyvéd széles e hazában, ki törvényes tárgyakról szivesebben s többet szólott volna, mint Rétyné, s annyi tudománnyal s mélységgel, hogy Macskaházy

úr sokszor megvallá, miként legjobb replikáit egészen ő nagysága tanácsa szerint készíté.

Ez utóbbi, kit most kegyes uraságával az erdőben sétálva találunk, mintegy ötven s hatvan év között lehet; alacsony, száraz férfiúcska, kit inkább hosszú megszokás, mint évek terhe hajtott meg. Halvány arcz, hegyes orr s áll, bizonytalanul tekintgető szem, melylyel csak néha s mintegy véletlenül találkozol, de mely szuró tekintetét azonnal elvonja, mihelyt észrevétetett, s kopaszság által nagyított homloka, melyet néhány ritka ősz fürt környeze, oly egészet képezének, mely előtt minden ember — a Réty-családot természetesen kivéve — rosszul érzé magát. E családnak hivebb embere nem volt. Közel harmincz évet töltött a háznál, s annyi jó és rossz napokban részesült, hogy szinte a család egyik tagjává vált, s érdekeit talán állhatatosabban védé, mint a család maga. Csupa haszonvágyból, mint ellenei hivék, valódi hajlandóságból, mint Réty gondolá, s ki tudja, némi tekintetben talán igaza volt mind ennek, mind amazoknak. Az ember oly csudálatos vegyüléke a jó és rossz tulajdonságoknak, hogy alig van, ki sokáig alávaló czél után fáradhatna a nélkül, hogy valami jobb érzemény ne támadjon keblében, valamint ritka az, kinek nemes indokai közé ne vegyülne előbb-utóbb egy kis haszonvágy, hiúság, vagy más, ehhez hasonló nemtelenebb anyag is; s meglehet, hogy Macskaházynak is előbb csak szinlelt ragaszkodása utóbb valódi érzeménynyé változott, de nem engem illet ítélni az ember fölött.

Most azonban az egyetértés, mely Rétyné s hű ügyvéde közt létezett, úgy látszik, meg vala zavarva. Az alispánné sebes léptekkel s látszó fölgerjedésben jára föl s alá a fák alatt, Macskaházy egy lépéssel hátrább, s a szokottnál még inkább meghajolva követé hatalmas

asszonyát; csak néha egy-egy engesztelő szót szőve felingerült beszédei közé, de a mint látszék, kevés sikerrel, mert amaz nyughatatlanul rázá fejét ily félbeszakasztásoknál, mondva, hogy beszélni könnyű s hogy jól tudja úgy is, miként Macskaházy senkit sem enged szóhoz jutni, de hogy a valódi hűség csak tettek által bizonyulhat be, s több efféléket.

— S én nyiltan megmondom önnek — mondá végre Rétyné, ki a szüntelen beszélgetés vagy járás miatt fáradtan megállt, s szemeit a kis ügyvédre szegezve napernyőjével a földet üté, — az, mit ön mond, engem kétségbeejt.

— De mikor mondom nagysádnak — viszonzá Macskaházy, ki mint látszék hasonlókép kétségbeeséshez közelgett, habár egészen más okból, — hogy erre semmi ok nincs, hogy kétségen kívül — —

— Oh tudjuk, — szakítá félbe az alispánné, — hogy ön kétségbe esni nem fog; mit bánja ön a mi bajainkat. Ha koldusbotra jutunk, vagy az egész világ előtt meggyaláztatunk, ön azért ügyvéd marad, s ki tudja talán — —

Macskaházy sértve érezé magát, s miután türelme elfogyott, véletlenül azon nagy találmányt tevé, melyet a társas életben oly fölötte jól használhatunk, hogy szenvedély ellen csak hasonló szenvedélylyel léphetünk föl sikerrel. A harag, melylyel most szólt, sokkal inkább hatott Rétyné kitöréseire, mint ha a világ minden philosophjainak okoskodásaival lép föl ellenök. — S hát ez a köszönet, — szólt a kis ügyvéd nemes haragjában, — ez a hála, melyet harmincz éves szolgálatimért érdemeltem? A család disze s becsülete fentartásaért én, Macskaházy Ádám, fejemet koczkáztattam, s köszönetül gyanusítást találok.

— Ne vegye fel úgy ön — szóla közbe engesztelőleg

Rétyné, ki észrevevé, hogy kissé túlment hevében, s hogy Macskaházy nem férje, kitől válóper nélkül nem lehet megválni, — lám én asszony vagyok és szerencsétlen viszonyaim — és —

— Asszony, asszony! az mind szép és jó, — szóla amaz, ki észrevevé, hogy a csata rá nézve kedvezőleg fordul, — én ismerem nagyságodat, nagyságod nem oly asszszony, mint a többiek. A mit szól, azt replicába tehetni. Látom jobb lesz, ha más helyet keresek magamnak, — ügyvéd, ki a család bizodalmát elvesztette —

— De ki mondta, hogy bizodalmunkat elvesztette? — szakítá félbe kérőleg a nő, — mi csak önben bizunk, mit tegyünk, ha önt elveszítjük? azonkívül — tevé hozzá a már ellentállhatlanná vált alispánné — ismeri igéretünket. Azon nap, mikor az irományok kezembe jőnek, elmegyünk a káptalanhoz, s az inscriptio, melyet maga kivánt, kezében lesz.

— A mi az inscriptiót illeti, — dörmögé Macskaházy szelidebb hangon, — Isten látja lelkemet, hogy nem azért teszem. Ám, ha méltóságtok hű szolgálatimért, ob fidelia servitia, — felőlem gondoskodnak, én éltem végeig meg fogom hálálni — de — —

— Hisz tudom, ön lelkéhez nem fér haszonvágy, de az inscriptió szép, s habár nem éri is föl azon szolgálatot, melyet családomnak tesz, mégis szép osztályrész.

— Melyet bizonyosan meg fogok érdemleni, habár még száz akadály gördülne is elémbe, — szóla nemes lelkesedéssel Macskaházy.

— S valóban azt gondolja, kedves barátom? — sóhajtá az alispánné, — én kételkedem.

— S miért? mert az első próbatét nem sikerült? gyermekség! Minden jól s helyesen vala elkészülve, ki tehet róla, hogy az ég ez egyszer nem kedvezett. Az ember, ki Vándorynál betört, biztos és ügyes. Mondám neki,

hogy ne csak az irásokat, melyeket nagyséd kivánt, hanem pénzt s egyéb valamit érő dolgokat is vigyen el magával, azért, hogy a dolog közönséges lopásnak látszassék, s reánk semmi gyanú ne háromoljon. Ez volt oka, hogy az egész nem sült el. A szerencsétlen tolvaj csak néhány garast találva az asztalfiókban, több pénzt keresett. Az alatt a tiszteletes visszajött s lármát ütött, még mielőtt Czifra az irásokhoz juthatott. A tolvaj az ablakon ugrott ki s így illant el — Vándory nem véteté üzőbe, mint másnap mondá: mert félt, hogy statarium alá kerülne; s így látni, hogy néha a philanthropiának is vannak hasznai. — Az iratok most Tengelyinél vannak, mint az öreg szolgálótól tudom, a nagy vasládában az ajtó mellett, hol a jegyző a maga s a község irományait tartja; s ne féljen nagyséd, megtaláljuk azokat ott is. Sőt még szeretem, így két legyet ütünk egy csapásra, úgy is Tengelyivel van még egy kis számolásom.

— Remegek — szóla az alispánné, — a jegyző háza teli van emberekkel, hát ha a tolvajt megfogják.

— Fölakasztatjuk — szóla közönyösen Macskaházy — hisz statariumunk van.

— És ha az egészet megvallja?

— Nem fogja megvallani. Azt igérjük neki, hogy ha hallgat, bántása nem lesz; ha pedig — tevé hozzá a kis ügyvéd enyelgő hangon — mégis vallani akarna, nem lesz rá ideje; fölakasztatjuk, minekelőtte vallhatna.

— Oh ha tudná ön — szóla Rétyné sóhajtva, szinte érzelgő hangon, — mennyit küzdék, míg e lépésre határozám magam, mennyit szenvedek még most is, ha arra gondolok, hogy — — —. De ki tehet róla? nevem becsülete, gyermekeim java, — minden, mi az életben kedves s neki becset ád, kényszerítnek —

— Mit nem tesz az anya gyermekeiért — viszonzá

meghatva Macskaházy, midőn szemeit törlé, a setétségben könyekre nem levén szüksége, — mily szív lakik nagysád keblében, azt csak én tudom. Ha tudná a világ, leborulna előtte.

— Isten mentsen — szakítá félbe ügyvéde lelkesedését Rétyné, ki egyébiránt nem vevé kedvetlenül óriási hizelgéseit s örült, midőn hallá, hogy egy kis ügyvédi ügyességgel tette, melyet a pór lopásnak nevezne, nemes feláldozásnak tekinthető, — Isten mentsen, hogy e tettről kivülünk más valaki tudjon. A világ kegyetlen ítéletében, ki tudja nem mondaná-e — — — S itt az alispánné elakadt, talán bámulatában, mert érzé, hogy arcza pirulni kezd.

— Ugyan miért kínozza magát nagysád? — szóla közbe Macskaházy, földesasszonya zavarodását észrevéve, — mi rossz van az egészben, a mit teszünk? Egy kis irományelsikkasztás, — oly dolog, mely naponként történik, — s mely Magyarországban oly közönséges, hogy legfelebb az által, ki magát sértve érzi, tartatik különösnek. Hányszor nem hallotta nagysád, hogy egész perek vesztek el, nem hónapos vagy éves, hanem harmincz éven át vastagra nőtt perek, minden irományokkal együtt, s mi lett belőle? Keresték s végre, ha lehetett, újhoz fogtak, s nem szólt senki felőle. Hát még ez esetben? Kötelezvényeket orzunk-e el, vagy fassiókat, vagy donatiót? Isten ments! közönséges magánleveleket, melyeket nagy részben maga a nagyságos úr irt, s melyeket, épen mert családi dolgokat érdekelnek, más kezekben hagyni nem akar. A dolog maga egészen ártatlan, legfelebb módja ellen lehetnének kifogások.

— Igen, igen, de a mód, — sóhajta az alispánné — háztörés, rablás, mit tudom én, mily iszonyú neveket fognak adni az egésznek.

— Igen, háztörés, rablás, — szóla nyugodtan a tudományos jurista, — mennyiben az egész a tett elkövetőjét illeti, de mi közünk hozzá? Ha valaki más embernek, kit épen szentnek senki sem mond, de ki most büntető per alatt nem áll, s ki mellett e szerint a »jus connatum bonae existimationis« szól, beszéd közt elmondja, hogy tiszteletes Vándory hálószobájában nagy diófaszekrény áll, melynek felső fiókja jobb oldalánál bepecsételt s zöld szalaggal összekötött iratcsomó van, melyet ő — t. i. a szóló — annyira szeretne látni, kiváncsiságból vagy tudományos célokból vagy akármiért, hogy annak, ki azt neki elhozza, száz forintot adna, kérdem van-e ebben valami vétkes, vagy épen büntetésre méltó? Kétségen kívül nincs. S most megyek tovább: ha ugyanazon ember, például mondjuk A., a másiknak, B.-nek, még azonfelül azt beszéli, hogy a tiszteletes úr szombaton estve az udvarban vacsorál, s hogy mivel kertfelőli ajtaját bezárni nem szokta, félni lehet, hogy egyszer valaki estve a kertfalon át minden akadály nélkül házába mehet, azután háló szobájába s így a szekrényhez, melynek felső fiókja jobb oldalán fekszenek az iratok, ismétlem, ha valaki mindezt csak úgy beszélgetés között elmondja — van-e ebben valami vétkesebb az első beszélgetésnél? S ha később ezen egyed B., ki mellett a jus bonae existimationis szólt, betör s az iratcsomót kezembe adja: én törtem be, én raboltam a tiszteletesnél? Nem volna-e bolond, ki ezt mondani merészlené? A mit igértem, azt megteszem, a száz forintot kifizetem, mert természetesen szavát megtartani minden becsületes embernek kötelessége, a többihez közöm nincs.

— Igaz, igaz, — sóhajta Rétyné, ki lelkiismeretét ez okok által teljesen megnyugtatva érezé, — de a világ nem így okoskodik!

— A világ mindig ferdén ítélt, s így fog ítélni az utolsó ítéletig, s ez kétségen kívül az első leend, mely általánosan elfogadtatik, — szóla komolyan Macskaházy, ki mint jó reformált, theologiával szivesen fűszerezé beszélgetéseit. — Az úgynevezett erényes embereknek egyik mesterségök az, hogy legszebb oldalukat fordítják kifelé. Ne féljen nagysád, erről a közönség beszélni nem fog.

— Ha az iratok még Vándorynál volnának, elhinném, — viszonzá Rétyné, — de most Tengelyinél a falu házában, hol annyi ember jár-kel, hol éjjel őr áll, kételkedem.

— Azt bizza nagysád reám; az iratok a vasládában vannak, ez elég; a vasládának csak két kulcsa van, s mennyi lakatos e világon! — — Itt Macskaházy gondolatfolyamát Ákos vizslája szakítá félbe, ki urát megelőzve, Rétynéhez szaladt, s hizelkedve ugrándozék körülte.

— A vadászok hazajöttek — szóla Rétyné, — menjünk. — Már indulni akartak, midőn a vizsla egyszerre a sürűnek fordulva, ugatni kezd. Az ágak közt gyönge csörgés hallatszik, a kutya ugatva a bokrok közé szalad, s észrevehetni, hogy valaki az ágakon keresztül tör. Végre a vizsla fölsikolt s jajgatva sántán tér vissza az előbbiekhez, ép midőn Ákos Etelka testvérével hozzájuk lép.

— Mi a baj? — kérdé Ákos, mostohájának kezét csókolva, ki azalatt hiv ügyvédével együtt néma rémülésben állt.

— Nem hallottál semmit? — kérdé remegő hangon emez.

— Igen, vizslám ugatott, talán nyúl vagy róka.

— Nem, nem, tekintetes uram — viszonzá Macskaházy, még mindig arra szögezve szemeit, hol a zaj eltünt, — fejemet teszem rá, hogy ember.

— Meglehet, szegény ficzkó a faluból, — szólt Ákos,

vizsláját simogatva, — ki megtudta, hogy holnap gyümölcsöt szedünk, s még egyszer használni akarta az alkalmat, s az egész idő alatt, melyet rejtekében töltött, hihetőkép ép úgy remegett, mint most barátom uram. Ej, be merész ember ön; a franczia közmondás szerint a bátor csak a veszély után ijed meg, s ezt soha sem láttam oly mértékben, mint most.

— Ez az ember hallgatózott, minden kérdésen kívül csak azért jött, hogy hallgatódzzék, — szóla közbe aggodalmasan Rétyné, míg Macskaházy, karját taszítva, vigyázatra figyelmezteté.

— Nem hiszem — szóla Etelka nevetve. — Macskaházy igen mulatságos úri ember, de alig hiszem, hogy valaki, csak hogy beszélgetni hallja, októberben ide a hüvösbe álljon.

— Édes Etelka kisasszony, magácska azt nem érti, — válaszolt az ügyvéd, kihez nyugalmával egész ildomossága visszatért, — ő nagyságával fontos dolgokról, pereinkről szóltunk.

— És hihetőkép az ellenfél ügyvéde azért rejté magát el e fák alatt, hogy mesteri fogásait előre kitudja, nemde? — szakítá félbe Ákos nevetve a szólót. — De ha annyira szivén fekszik, miért nem fogta el a zsiványt? Tekintetes s vitézlő Macskaházy úr megbirkózik tizzel, s azt hallám, csak egy volt — — —

— Én? — kiálta föl Macskaházy elrémülve már a gondolatnál — én magam?

— S miért ne? De jöjjön velem, most ketten vagyunk; ha csakugyan volt itt valaki, mit még most sem hiszek, elfogjuk; ha nem, jót kaczagunk.

— De kérem domine spectabilis — szólt zavarodva Macskaházy, kit Ákos kezénél fogva maga után húzott — így fegyvertelenül, sötét éjszaka, mégis jobb lenne, ha cselédeket hínánk.

— Hova gondol — nevete Ákos, — hisz míg cselédeket találunk, gonosztevőnk tízszer megszökik. Csak bátran barátom, anyám Etelkával addig haza megy, mi pedig regényes kalandunkban járunk el; s győzünk vagy — — — elszaladunk. Nemde barátocskám? — tevé nevetve hozzá, — ha csak ijedtünkben a guta meg nem üt.

Macskaházy, ki még mindig annyira el vala rémülve, hogy e tréfákon megharagudni eszébe sem jutott, csak némely észrevételt rebegett: mennyivel jobb s czélszerűbb volna cselédeket vinni magokkal! De miután Rétyné is kéré őt, hogy menjen Ákossal, s miután mint ildomos ember kiszámítá, hogy az üldözendő gonosztevő hihetőleg utólérhetetlen, a kis ügyvéd nagy merészen begombolá felső ruháját, s azon ünnepélyes óvással, hogy mi őt illeti, ő nem fél, Ákos után elindult.

Rétyné s Etelka, amaz aggodalmak közt, ez Macskaházy félelmén kaczagva, hazafelé indultak s a vizsla, hihetőkép az erdőben tett kellemetlen tapasztalásaira emlékezve, ura helyett most az egyszer őket követé.

A bátorságnak különböző nemei között, melyek egyenlő mértékben senkinek sem tulajdonai, Macskaházy ép azt birá legkevésbbé, mely zsiványok elfogására szükséges, s habár nem merném állítani, hogy félt, legalább annyit mondhatok, hogy nem igen kellemetes helyzetben érzé magát. Képzelje ugyanis magát valaki helyébe. Macskaházy járatos vala a törvény legtekervényesebb ösvényein, s a homálynak nem épen ellensége, de ily út, milyenen most vékony lábacskái botorkáltak, ennyi tőke s ág, mely járását egy hosszú botlássá tevé, fölülmúlta képzetét, valamint azon sötétség is, mely az erdő sürű lombja alatt a haladókat körülfogá. Gondoljuk ehhez, hogy Ákos fiatalsága hevében az úton inkább szaladt, mint ment, úgy hogy ügy-

védünk minden erőlködése mellett alig követheté vezetőjét, ki minden kimélet nélkül törve az ágakon keresztül, hű követőjét szünni nem akaró vesszőzés processusán vezeté keresztül. Más alkalommal Macskaházy megemlékezve nemeslevelére, nem tűrte volna e bánásmódot, most, miután szerény észrevételeire, melyeket e rohanó haladás ellen megvesszőzött arcza tekintetéből tett, csak azt nyeré válaszul: maradjon valamivel hátrább, hallgatott; s minden verés, botlás daczára nem maradt hátrább egy lépéssel sem, hanem néma méltóságban, mint a haldokló római, köpönyegével takarva arczát, nyomban követé Ákost, s azon gondolattal bátorítá magát, hogy ily sötétben puskával senkit sem lehet eltalálni, azon esetben pedig, ha véletlen szerencsétlenségből mégis találkoznának keresett ellenökkel, ő Ákosnak segítséget szerezni azonnal haza szalad. Erre azonban nem nagy valószinűség mutatkozott. Sötét éjszaka, zárt s még e felett kék köpönyeggel takart szemekkel, még oly ügyes ember, mint Macskaházy ügyvéd úr, sem lát igen tisztán; Ákos pedig, mint látszik, barátja kedveért csak a legsürűbb helyeket keresi, s a zajt hallva, melyet követőjén a visszacsapó ágak tevének, oly jó kedvben érzi magát, hogy e perczben senkinek, habár a világ legnagyobb zsiványa volna, kellemetlenséget okozni nem akarna.

Negyedórai keresés után az erdőszélhez érve, Ákos végre megállt s midőn Macskaházyhoz fordult, ki szemeit fölnyitva ismét lélekzetet vett, igy szólt: — Az erdőben nincs senki, arra esküt tehetünk, itt nem látszik s nem hallatszik egy emberi teremtésnek legkisebb nyoma, most talán csak elhiszi, hogy csalódott, s legfölebb nyúl volt, mi előtt annyira elrémült.

— Egészen úgy tetszett, mintha emberlépteket hallanánk, édes anyja ő nagysága is megesküdnék reá.

— Ha úgy van — viszonzá Ákos, alig tartva vissza nevetését, — menjünk még egyszer vissza, két vagy három sürű helyet tudok, hol még nem voltunk, talán ott van — —

— Dehogy van — sóhajta fel Macskaházy, Ákost, ki már visszafordult, feltartva, — ha egy egér lenne is ott, ráhágtunk volna, annyira keresztül-kasul jártunk, alig birnak lábaim, — s a kis ügyvéd sóhajtozva törülé homloka izzadtságát.

— Jól van, — mondá Ákos, — ha azt hiszi, hogy az erdőben nincs, menjünk itt a kert körül, talán másik oldalán találunk valakit, itt minden csendes. — S ezzel Ákos átugrott az árkon, Macskaházy előbb az árok közepébe, azután pár csodálatraméltó gymnastikus evolutióval föl másik oldalára mászott, s a két kereső némán haladva egymás mellett, rövid idő után a kert szögleténél fölfelé a fák által eltakartatik szemeink előtt.

Minden hallgat. Az éj sötét s kedvetlen, mint októberben lenni szokott. A tiszta napnyugot után mindig több fellegek vonulnak össze a láthatáron, s a téren hosszú sóhajokban lejt át az őszi szél, hideg érintése alatt a fák galyai s levelei remegnek. Csak itt-ott egy csillag, mely néha a fellegekből kiragyog, s a távol mezőn fellobogó pásztortüzek terjesztenek kis világot a tárgyak felett. Ákosnak s követőjének léptei rég elhangzottak, s csak távol kutyaugatás, mely a faluból hallatszik s egy messze pásztortűznél felhangzó dal, melynek egyes hangjai a kertig hatnak, szakítják félbe az éj csendjét, midőn az árokból, közel a helyhez, melyen a kettő átment, egy ember emelkedik fel. Ha nem lenne is sötét, arczát és termetét széles kalapja s a nagy bunda, mely vállain függ, eltakarnák. A férfi, mint látszik, a dalra hallgatva mozdulatlanul áll, s

miután bizonyossá vált, hogy senki sincs közelében, halkan kilép az árokból és sebes léptekkel a mezei tüzek egyike felé veszi útját.

De hagyjuk őt magára, — úgy látszik maga is ezt kívánja, — s térjünk vissza Tengelyihez, kit ép akkor hagytunk el, midőn leányától vezetve szerény lakába tért.

IV.

Láttál-e valaha házi boldogságot, olvasóm? Ha láttál, vagy azon szerencsések közé tartozol, kik azt élvezik, ha az áldást ismered, melyet kölcsönös szeretet egy családra áraszthat, ha tudod, hogy minden hír s dicsőség, melyért fáradunk, mindazon vagyon, melyet oly forrón óhajtunk, nem ér fel azon örömök legkisebbikével, melyeket tiszta keblek kedveseiknek körében a világtól nem gyanítva élveznek: akkor lépj tisztelettel a tiszaréti jegyző lakába s kérd Istenedet, hogy vészeit magas paloták fölé küldje, de kimélje meg csapásaitól e csendes lakot, hol e család önalkotott' boldogsága között áldja teremtőjét.

Miután Tengelyi leányától vezetve szobájába lépett, botját s kalapját szokott helyére téve, újra kérdé jókedvűen: mi hát azon kérés, melynek teljesítését igérnie kellett, mielőtt önházába eresztették?

Erzsébet mondá, hogy csak leánya kedveért egyezett meg, s Vilma szavakat keresve, melyekkel kérését legjobban előadhassa, még habozott.

— De hát fogom-e végre hallani a nagy titkot — szóla Tengelyi kissé türelmetlenül, — csak valami gonosztettet nem követtetek el?

— Igen, atyám — viszonzá Vilma nyájasan, — hisz megigérte, hogy nem fog haragudni reám.

— Haragudni? mintha valóságos zsarnok volnék, — mióta szoktál félni apádtól?

— Félni? — szóla leánya, apjára függesztve nyugodt tekintetét — azt leányod nem fogja megtanulni soha. Ha hibáztam, megmondod s megbocsátasz, — s úgy hiszem nem hibáztam, — várj egy pár perczig s mindent előadok. — Tudod, executió járt a faluban s azért mentél ki a tiszteletes úrral, mert mint mondád, nem segíthetsz e szegény embereken s szívednek fáj nyomorúságukat látni. Mi honn maradtunk, s láttuk e szörnyüségeket. Szomszédunknak elvették utolsó tehenét, itt átellenben Farkas Jánosnál elszedték a dunnákat, vánkosokat az ágyakból, szegény Péternétől, kinek néhány tyúkja s egy szamárkája volt, melyen tojásaival a városba járt s egynek s másnak holmit hozott, elvették azt is, durván s káromkodva, mintha gonosztevőkkel szólanának. Farkas fia nem akará engedni, hogy az ágy, melyen anyja fekszik, elvitessék, s őt megverték s kötözve vitték a szolgabiróhoz, honnan, úgy mondják, holnap a tömlöczbe fog küldetni. Mi láttuk s hallottuk mindezt — folytatá szemeit törülve Vilma, — s keservesen sirtunk. Anyám mondá, hogy mindez nem lehet máskép, mert az adót törvény veti ki, s ezek nem tudták lefizetni tartozásukat; én csak arra kérém Istenemet, hogy haza jöjj, hisz e két vastag könyvben, melyet annyit forgatsz, úgy gondolám magamban, csak lesz egy kis törvény, melyben az áll, hogy a szegényt, ki önvétke nélkül tartozásának eleget nem tehet, mindenétől megfosztani nem szabad.

— Csalódol kedves leányom, — viszonzá Tengelyi feszült kebellel, — e két vastag könyvben ily törvényt hasztalan keresnél, nyolczszáz év alatt ennek alkotására még nem ért rá nemzetünk.

— Oh akkor nem is lesz Isten áldása e törvényeken,

— szólt elfojtott hangon Vilma, — de Isten neki, mi nem változtathatjuk meg, s ha a törvényben erről nem áll is semmi, legalább a vallás parancsolja, hogy felebarátink terheiben részt vegyünk, s azért megkérém anyámat s átmentem Farkasnéhoz, ha nem segíthetnők-e valamivel. Nem vagyunk gazdagok, de annyit mégis csak adott Isten, hogy egy-egy becsületes emberrel megoszthatjuk kenyerünket, a nélkül, hogy éhen maradnánk s Farkasék mindig jó szomszédaink voltak.

— Ezt jól tevéd leányom — szóla Tengelyi, kinek szemei könyekbe lábbadtak, — Isten megáld érte. Ettem én is a nyomorúság keserü kenyerét, s most midőn az ég megáldott, kapumat nem fogom elzárni felebarátom előtt.

— Azt gondolám én is — szóla Erzsébet kezét szorítva — s áteresztém lányunkat.

— Mikor Farkasékhoz jöttem — folytatá Vilma, — az egész házat kétségbeesve találtam. A gazda ott ült a pitvarban s fejét öklére támasztva üres istállójára nézett, az asszony összetett kezekkel járt körül szobájában s fia után jajgatott, a kisebb gyermekek a kályha körül ülve, a nélkül, hogy a történteket értenék, anyjokkal sírtak. A szobában pár törött szék, az ágyból kihányt szalma, a legnagyobb zavar, mintha ellenség pusztított volna a házban, hozzá még a szomszédok, kik majd vigasztalva, majd az igaztalanság ellen szitkozódva nevelék a zavart. Az ember szíve fáj, ha csak rágondol. Miután szegény Farkasnét azon igérettel, hogy majd a tiszteletes úr szólni fog az alispánnal, s hogy fiát nem fogják a megyeházhoz küldeni — mitől leginkább fél, mert úgymond: a ki csak oda jön, mint valóságos zsivány jön haza — megvigasztaltam, s ajánlám segedelmünket. Szépen megköszönte jóakaratunkat, de mondá, hogy csak fia szabaduljon meg s majd segítnek

magukon. — Mi szegények — szóla a többiekhez fordulva, kik addig körül állták — nem hagyjuk el egymást. Im e jó szomszédom pár napra ágyat ád, ez itt egy czipó kenyeret, ez egy pár garast, s így talán megsegít az Isten. Ha Kenyházy esküdt úr, kinek férjem pünkösdkor két lovat adott el, megfizette volna árát, nem jutottunk volna ennyire. De ez a baj, minket exequálnak a contributióért, s ha az embernek keresete van, nem kap igazságot sehol. De restallatió lesz, majd elmegyek a főispánhoz, ki mult restallatió előtt többeknek, kiknek Nyúzó főbiró úr tartozott, megszerezte pénzöket. — Ej kendnek még jó dolga van — szólt az öreg Liptákné, ki ez egész idő alatt mellette állt, — kendnek férje van s Jancsi is, mint a kisasszony mondja, szabad lesz s majd dolgozik. Kend becsületes asszony, de szegény Violáné majd mit csinál? Halálán fekszik csecsemőjével s hét éves kis fiával, mellette strázsa, s a szolgabiró azt parancsolta, hogy mindenkit, ki csak a házhoz közelít, fogjanak el, mert mind Viola czimborája. Pedig Zsuzsi szép, jó leány volt gyermekkorában, mit tehet ő róla, hogy férje zsivány lett. Ha azon segíthetne a kisasszony, Isten megáldaná. Kérdezősködtem, s elbeszélték, hogy Viola, ki előbb magát jól biró gazda volt, most, mert gazdasága után nem láthat, egészen elszegényedett. Marháit s gazdasági eszközeit rég elszedték; telke parlagon hever, a mi egyéb vagyonából megmaradt, azt károk fejében ma vitték el, úgy hogy az asszony egészen elhagyatva s minden nélkül kinlódik súlyos betegségében gyermekei között. Oda vezettetém magamat; hisz engem talán még sem tartanak Viola czimborájának, gondolám, s az asszonyt csak nem lehet úgy segedelem nélkül halni hagyni.

— Igazságod van, kedves Vilmám — szólt a jegyző, leánya arczát simogatva.

— A nyomorúság, melyet Farkaséknál láttam — folytatá Vilma, — nem volt semmi ahhoz képest, mely most előttem állt. Már mikor a házhoz közeledtem, irtózatos lármát hallék. A főbiró, nem tudom kitől, megtudta, hogy Viola ma éjjel nejéhez jő; s három hajdút rendelt oda, kik elrejtve, mihelyt belép, elfogják. Ez emberek borral készültek hőstettökhöz és senkit a házból ki nem eresztének, mi nekik hihetőkép azért parancsoltatott, hogy Violát senki ne tudósíthassa, mi lármájok mellett igen fölösleges őrizkedéssé vált. A ház maga egészen üres volt, egy kis hamuhalom a tűzhelyen, s a pad a kályha körül, melyet, vályogból lévén, el nem vihettek, s a katonák most kancsóiknak asztalul, magoknak pedig székül használtak, ez volt minden, mi egykori kényelmeinek emlékeül maradt, a többi az igazság kezeibe jutott. Mikor a konyhába léptem, a hajdukáplár, ki levelekkel párszor megfordult házunknál, azonnal megismert, s elémbe jőve kérdé: mit akarok? Mondám, hogy a beteg asszonyt akarom látni, mire ő megjegyzé, hogy bizony kár fáradnom, mert Violáné már meg is halt, mi reá nézve annyival kívánatosb, mert ha holnapig él, az akasztófa elcsábítja férjét s özvegygyé teszi. Több ehhez hasonló tréfa után, melyet pajtásai röhögéssel követtek, a kamara ajtajához vezetett, hol a beteg fekvék. Kértem, hogy csak kissé csendesebben mulassanak, s bemenék. A kamara oly sötét vala, hogy belépve első pillanatban alig láttam. Egyik szegletben kevés szalmán feküdt a szerencsétlen asszony, mellette egyfelől csecsemője, a másikon egy hét éves fiú, ki anyja felé fordulva könyek közt követé minden mozdulatát. Minden hallgatott, csak a katonák hahotája szakítá félbe a mély halotti csendet, mely a beteg körül uralkodott. Most úgy látszék, csecsemőjével együtt elaludt, s a kis fiú, mihelyt rám ismert, bizo-

dalmasan hozzám vonult, s gyermeki felfogása szerint suttogva elbeszélé szerencsétlenségöket. Már három napja, hogy anyja megbetegedett. Első napokban még ágyaik voltak, ő kevés száraz galyat szedett a sövények mellett, az öreg Liptákné házuknál volt s főzött. Ma reggel egyszerre eljött a főbiró s anyjának megparancsolta, hogy százötven forintot fizessen. Neki nincs pénze s azért nem adhatott semmit. Akkor a főbiró szörnyen káromkodni kezdett s megparancsolta hajduinak, hogy mindent vigyenek el, anyját kihajtották ágyából, Liptáknét maga a szolgabiró lökte ki a házból, s a három katonának, kik a másik szobában isznak, megparancsolta, hogy senkit ki s be ne ereszszenek. Akkor a főbiró elment. — Oh azóta anyám még sokkal rosszabbul van — folytatá a kis fiú szemeit törülve. — Kevés szalmát, mit az ágyakból kiszórtak, szedtem össze, s itt csináltam egy kis ágyat neki, alig birt oda menni, s azóta meg sem ismer. A főbiró s ott azok a katonák a szobában oly szörnyüket beszéltek, hogy apám ma éjjel el fog jőni, s hogy akkor majd fölakasztják. Most sokáig anyám is csak ezt beszélte, s úgy sírt s kiáltozott, én féltem. Később kis testvérem is sírni kezdett, eszembe jutott, hogy nem evett semmit, mert magam is éheztem, s kimentem szomszédainktól valamit kérni. Senki sem adott. A szolgabiró megparancsolta, hogy senki se merészeljen nekünk valamit adni, s hogy dögöljünk meg, mint a kutyák. Csak kevés vizet hoztam s egy pár virágot, melyet a bokorról szakítottam, hogy kis öcsémnek legyen legalább mivel játszhassék, s hogy egészen üresen ne jöjjek haza. — S ezzel a fiú, fejét ölembe rejtve, keservesen sírt.

— Szegény fiú — szóla Tengelyi, kinek szemei ez egyszerű történet elbeszélése alatt nedvesedni kezdének, — jókor ismerkedik meg az élet keserűségeivel. Remény-

lem — tevé Erzsébethez fordulva hozzá, — küldél valamit a gyermekek számára, magam is mindjárt oda megyek s megnézem — —

— Ne fáradjon kedves atyám — szóla Vilma nyájasan, — nincsenek ott többé, mi nem vittünk nekik semmit, őket hoztuk ide házunkhoz.

— Ide, az én házamhoz? — szóla Tengelyi megijedve — s meggondoltad-e a következéseket?

— Igen — viszonzá Vilma nyugodtan, — meggondolám, hogy ha tovább ott hagyom, meghal, s addig kértem s rimánkodtam a káplárnak, mig igéretemre, hogy mindent magamra veszek, megengedte, hogy a szegény aszszonyt elhozhassuk, sőt még maga is segített.

— Hogy ott nem hagytad, azt jól tevéd — szóla Tengelyi, nyugtalanul föl s le járva, — vitetted volna bárkihez, én szivesen fizetnék értök, de itt az én házamnál, a legnagyobb zsivány családja a tiszaréti jegyzőnél szálláson! Mit fognak mondani elleneim?

— S nem mondtad-e atyám — viszonzá Vilma szeliden — ha keblünkben erős meggyőződés mondja, hogy jól tevénk, az emberek ítéletét megvethetjük.

— Igen, ha egészen tisztában vagyunk magunkkal, — szóla Tengelyi. — Viola, mondják, szereti nejét s most betegsége alatt bármily veszélyek közt el fog jőni hozzá. Mit tegyek akkor? Mint tisztviselőnek esküdt kötelességem elfogni őt, mint ember borzadok e gondolattól.

— Te nem fogod elfogni, nemde apám? — szóla Vilma hozzá simulva, — azt te nem teheted!

— S ha nem teszem — szóla Tengelyi homlokát redőkbe vonva — ocsmányul elkergettetem hivatalomból, zsiványok czimborájának neveztetem s ismét koldulhatunk.

— Nem, atyám, az nem lesz — szóla Vilma bizalom-

mal, noha szemei könyekbe lábbadtak, — jó tettet Isten nem büntethet.

— Isten nem — viszonzá Tengelyi komolyan, — az emberek néha szokták. Ne sírj leányom — tevé hozzá, talán csak agyrémekkel kinzom magamat.

— De nem neheztelsz reám — zokoga Vilma, — én nem tudtam mind ezt, nem képzelhettem, hogy ily szerencsétlenségnek leszek oka.

— Neheztelni? — kiálta az öreg kebléhez szorítva gyermekét — reád neheztelni, nem vagy-e jó s kedves, egyetlen leányom, éltemnek öröme s büszkesége, legszebb emléke multamnak, reménye jövőmnek, egy egész mennyország, melyet ez angyalnak köszönhetek — tevé hozzá kezeit Erzsébet felé terjesztve.

— Igen, de ha Viola eljön — zokogá Vilma — s ha azután mindaz történik, a mit mondál?

— Nem fog jőni — vigasztalá apja, ki most egy országot adott volna, ha kételyeit ki nem mondja — s végre ha jön, talán nem tudja meg senki, tudod nekem mindig kételyeim vannak. Te pedig minden esetre nem tehetsz róla semmit. Ha idehaza vagyok s ez asszony helyzetét látom, én is befogadom házamba, ha az egész világ fölzúdulna is ellenem. Törüld le könyeidet kedvesem — folytatá leánya homlokát megcsókolva — te jól tettél. Igy kedvesem, most menj be a beteghez, én addig Vándoryért futok, ő fél orvos. — Isten áldjon meg.

S ezzel az öreg sietve elment, nehogy ő is könyekre fakadjon; s míg az asszonyok a beteg ágyához ültek, szüntelen szidá gyáva lágyságát, mely miatt a könyektől elszokni még vén korában sem tud.

V.

Az ismeretlen, kit előbb a kertárokból kibújni láttunk, most közel a tűzhöz, de még világkörén kívül megállt, s vizsgáló tekintetet vete maga körül. A lobogó szalmalángok kétes világában magas rémként egy kútágas tűnt fel a homályból. A tűz mellett összegörnyedve, s kis pálczával piszkálva az égő szalma között, egy férfi ült, ki ép most újra kezdé énekét, s az ódonszerű dallamhoz így énekle:

Más népeké a nagy világ,
Nekünk hely nem marad;
Hazátlan a czigány, szegény,
Házatlan -- de szabad!

— Hát ismét nagyidai gyászdalodat énekled, öreg?« — szólt az ismeretlen, ki azalatt az énekeshez közelíte, s a végszónál kezét barátságosan vállára tevé; — mi bajod?

Peti — mert csakugyan ő az, kivel itt ismét találkozunk, mihelyt visszanézett, s az ismeretlennek arczát a tűznél meglátá, fölugrott, s kezét megragadva elvoná a világos körből, melyben állott. — Az Istenért! ha valaki meglát — szóla halkan, ellentálló barátjához.

— Megbolondultál — viszonzá a másik kiszabadítva kezét, s ismét a tűzhöz közelítve — ott a kertárokban

fekütdtem, bőrömig vizes vagyok, hadd szárítkozzam kissé.

— Nem, nem; menned kell — sürgeté Peti, — az egész falu telve ellenségeiddel. Ki tudja, talán valaki közelünkben van, s ha rád ismer, végünk, neked futni kell, a meddig lábaid birnak.

— De kérlek öreg — viszonzá Viola, ki azalatt kényelmesen a tűzhöz terült, — félmérföldnyire nincs kívülünk ember a mezőn, mitől félsz?

— Téged megismernek félmérföldnyire is; tudod ma délután, mikor veled szóltam, már a szt.-vilmosi erdő mellett voltunk, s a pandurok itt a kertek szélén, még is az egyik rád ismert.

— Igen, mint mi ő reájok; gondolták, hogy én vagyok, — s ha olyan nagy kedvök van velem megmérkőzni, velem — tevé hozzá, egyenkint kiszedve s megvizsgálva pisztolyait, melyeket derekán viselt, — im készen vagyok. Éjjel nem félek senkitől.

— Viola, Viola! utoljára is merészséged ront meg, — szóla szomorúan Peti, — megveted a veszélyt s veszni fogsz.

— S nem jobb-e, — szóla a zsivány maga mellé vetve baltáját, — nem jobb-e meghalni egyszerre, mint úgy élni, mint én? Átkozni a napot ha fölkél, mert világot terjeszt a földön, s üldözőimet nyomomra vezetheti; remegni minden madártól, mely az ágat csörögteti; ellenséget látni minden fatőben, ha estve az erdőn átmegyek; futni az emberektől, kiket szerettem, s az erdő vadjai közt tölteni napjaimat, hogy mindezen kínok után éjjel akasztófáról s hóhérokról álmodjam, — ez életem, hidd el Peti, nincs rajta mit féltenem.

— És nőd, s gyermekeid?

— Igen — nőm s gyermekeim? — szóla emez s mélyen fölsóhajtva néze az apadó lángokba, melyek ép elég

világot árasztának arczára, hogy Peti láthassa a fájdalmas kifejezést férfias vonásain.

Viola szép férfi volt. A magas homlok, félig eltakarva hollófürteitől, melyek vállaira folytak, fekete szemének merész tekintete, a férfias kifejezés, mely napbarnított vonásait bélyegzé, s a természetes méltóság, mely magas termetének minden mozdulatában nyilatkozott, akaratlanul arra emlékeztetett, hogy azon emberek egyike előtt állsz, kik a természettől gazdagon megajándékozva, saját körükben, bármily magas vagy alacsony legyen az, az első helyet foglalják el.

— Ne szomorkodjál pajtás — szóla végre a csendet félbeszakítva Peti — még minden jobbra fordulhat. Csak most menj el, itt egy perczig sem vagyunk biztosan. A restallatió közelg, Nyúzó fél, hogy kimarad, s mindent elkövet, hogy magának érdemeket szerezzen. Engem ma, miután egymással szóltunk, a pandurok elfogtak, s eleibe vezettek; Isten verje meg a hóhért, úgy gorombáskodott velem, úgy fenyegetődzött, hogy hajam borzad, ha rá gondolok, s ha az áldott Ákos úrfi meg nem ment, most a helyett, hogy melletted pihenek, a deresen feküdném. Kémei vannak köztünk, nem nevezte meg őket, de annyi bizonyos, hogy minden lépésedet ismeri, s ma is tudta, hogy a faluba jössz. Isten csudája, hogy megmenekedtél. Ha nem csináltuk volna ki, hogy itt a tűznél találkozunk, el nem kerülted volna vesztedet. A csárdás és cselédei megkötözve a pinczében fekszenek, helyettök paraszt ruhába öltözött pandúrok várnak reád. Házad hasonlókép telve pandurokkal, s a faluban parancsolat van adva, hogy mihelyt a templomharanggal jel adatik, mindenki vasvillásan jelenjék meg. Mikor előtte álltam, Nyúzó káromkodva elbeszélte készületeit, s mihelyt megszabadultam, ide ültem s egy

órája ordítom dalomat. Igazi szerencse, hogy találkoztunk.

— Házamban pandurok — szóla Viola felugorva — és feleségem, mondád, beteg?

— Arról ne aggódjál — szóla a másik, — Zsuzsi nincs a házban többé, s a mennyire beteg embernek lehet, neki jó dolga van. A nótáriushoz vitték.

— Tengelyihez? — mint rabot?

— Nem nem, minden gond s kimélettel, csak úgy felebaráti szeretetből. Hejh! ritka dolog ám az, barátom! főkép mai időben, de Isten meg is áldja érte.

— Felebaráti szeretetből — mormogá Viola fogai közt, — hátha csak cselszövény ez is? Nőm a jegyző kezei között, s tudod-e, hogy ki Zsuzsit kezei közt tartja, az éltemet tartja kezeiben?

— Most az egyszer csalódol, — viszonzá a czigány mosolyogva, — magam is azt gondolám eleinte, ki tehet róla, ha az ember nem gróf, hanem czigány, nem igen bizik a tisztviselőségben; — s midőn hallottam, hogy Zsuzsi a nótáriuséknál van, igen megijedtem. De mikor megmondták, hogy az öreg Tengelyi nem is tudja, s hogy az egész Vilma által történt, megnyugodtam. Legyen az öreg akármilyen, hogy leánya angyal, arra esküszöm. De most ne késsünk, még virradtig Szt.-Vilmoson kell lennem, hogy levelemet átadjam; neked minden percz, melyet itt késel, éltedbe kerülhet.

— Nem megyek egy lépést sem, míg Zsuzsim állapotáról nem tudósítasz, előttem az egész megfoghatatlan.

Peti jobban ismeré Violát, mint hogy ilyen hangon kimondott kivánatának ne engedett volna, s azért a lehetségig röviden s elhallgatva neje bajának nagyságát, elmondá, mit olvasóim Viola családjáról már tudnak. Viola fokosára támaszkodva hallgatott, szobornak vélnéd, ha néha nehéz fohászok nem emelik keblét.

— Szegény asszony, hát annyira kelle jutnod — szóla végre, — arra, hogy mint a koldus a könyörületesség keserű kenyerére szorulj, hogy mint a földönfutó, másoknál keressed hajlékodat. Istenem! mit vétett ez áldott teremtés neked, hogy őt is üldöznöd kell?

— Menjünk, menjünk barátom! — szakítá félbe Peti — feleségednek nincs semmi baja, s nekünk nincs időnk, hogy itt a világ igaztalanságai fölött álmélkodjunk, talán akad egyszer alkalom a visszafizetésre, akkor majd megadjuk mostani bajaink árát, én legalább úgy hiszem, még egyszer herczegileg befizetek Nyúzó uramnak. Már nagyobb bajban is volt ember, mint te most, s azért nem veszett el, ha csak föl nem akasztották.

— Ki szól rólam? én rég megszoktam a bajt; kezemet embervér fertőzteti, s talán igazságos: hogy Isten átka feküdjék fejemen, de ő, ő, kit úgy szeretek — — ki senkit nem sértett meg, senkit, mióta él, meg nem bántott; ki mint jó angyalom áll mellettem s kezemet föltartja, ha boszúmban fölemelem, ki órákig térdepel a templomban, kinek egyetlen vétke, hogy engem szeret — mért büntetni őt is? Üldözzenek, kínozzanak, nem bánom; akaszszanak föl engem, de őt ne bántsák.

— De hisz ki bántaná őt? — szóla Peti mindig türelmetlenebbül, — soha jobb gondját nem viselték; de menjünk, mert Isten bizony pórul járunk s csak te lészsz oka.

— Az egész faluban, mondád, senki nem fogta pártját; senki nem akará magához fölvenni, Tengelyit kivéve.

— Mondtam már, hogy nem, — a főbiró eltiltotta, s nem merték.

— Jól van, jól, számolunk ezért; soha az egész faluban nem bántottam senkit, soha egy darab marha sem veszett el gulyájokból, s mikor háznépem inségbe

kerül, nincs egy az egész helységben, ki róla megemlékeznék, kinek eszébe jutna, hogy mindez máskép lehet, hogy Viola talán a vörös kakast is rá ereszthetné Tiszarét falujára, s hogy még annyi baj s lárma sem volna érte, mint hires Sodoma s Gomora városaiért.

— Igazad van — szóla közbe Peti, megragadva kezét — néha egy kis boszú csöppet sem árt, legalább eszökbe jut az embereknek, hogy még igazság is van a világon s jobban vigyáznak magokra; csak most jöjj velem Szt.-Vilmos felé, ott az erdőben egy pár napig biztosan lehetsz, a kanász a mi emberünk, oda hívjuk majd a többieket is s tanácskozunk. Most itt a faluban úgy sem tehetnél semmit, valamennyien lábon vannak ellenünk.

— Menj csak előre, nekem még dolgom van itt.

— Hol? — kérdé Peti, bundájánál visszatartva a másikat, ki a falu felé indult.

— Menj, mondom, előre Szt.-Vilmosra s várj meg a kanásznál, nekem egy kis beszédem van a jegyzővel, hajnalig veletek leszek, addig főzzetek valamit, éhen vagyok.

— Talán a varjúk is éhen vannak, s rád bizták, hogy eleségnek függesztesd föl magad számukra. Ha a faluba mégysz s főkép Tengelyi házához, halál fia vagy.

— Ejh majd bizon! hát annyira megijedtél e kis készületen? Violát nem oly könnyen fogják el, mint gondolod. Még egyszer mondom, menj s készíttess jó gulyáshust számomra, s ha épen nagy megnyugtatásodra szolgál: a hajducomissariust kötözve elhozom magammal és statáriumot tartatok fölötte.

— Ez mind helyén volt, míg a tiszarétiek melletted voltak, akkor biztosan járhattál körül, minden ház menedékül szolgálhatott, s nem volt ember az egész határon, ki egy országért elárult volna. De mióta a

tiszteletest kirabolták, minden megváltozott, esküsznek, hogy te tetted, s mind ellened fordultak.

— Majd utóbb kisül ez is, s ép azért kell Tengelyivel szólnom, hogy ez iránt tisztába jőjjük. Soha életemben úrforma embernek köszönettel nem tartoztam, a jegyző az első, s ne mondja, hogy háládatlan voltam. Eresssz —

— De mi haszna a jegyzőnek abból, ha téged elfognak — szóla rimánkodva Peti, ki Viola tántoríthatlan föltételét látva, őt most a falu felé követé.

— Tengelyi ellen alávaló cselszövény készül. Ugyanazon kezek a munkások, melyek a tiszteletesnél raboltak, tudtára kell adnom — —

— Még ma ?

— Igen, még ma, ki tudja, holnap nem lenne-e már későn; e jó madarak igen éhesek prédájuk után. Legfelebb egy óra alatt mindent rendbe hozok, menj te addig Szt.-Vilmosra.

— Én ? — szóla a czigány, fejét rázva — abból, öcsém, nem lesz semmi, ha már megbolondultál s magadat visszatartóztatni nem hagyod, azt legalább, hogy ennyi veszély közt elhagyjalak, nem parancsolhatod. Ha Violát fölakasztják, Peti czigánynak nincs mit keresni e világon.

Viola hallgatva megszorítá hív bajtársa kezét, s gyors léptekkel közelgett a két czimbora Tiszarét felé, hol azalatt a zsiványok elfogására annyi készület történt, mennyire a falu legöregebb lakosai sem emlékeznek.

Viola házán s a külső csárdán kivül, hol mint olvasóim tudják, pandurok vártak, még a helység főbb utczáin, a csapszéknél s mindazon gazdaházaknál, hová a zsivány néha betérni szokott, katonák, pandurok vagy legalább egy-egy kisbiró őrködött, míg Réty cselédei vasvillákkal s dorongokkal fölfegyverkezve a nagy pajtában, s minden gazda parancsolat szerint tulajdon házában várá az elhatározó pillanatot, melyben a

templomharang megkondul s mindenki az egyetlen szörnyeteg ellen kitör. Azonkívül néhány a közjóért buzgó táblabiró, ki gulyáját különösen félté, s néhány lelkes hölgy száz pengő forintot adtak össze, annak díjául, ki a rablót elevenen vagy halva, mi reá nézve úgy is csak huszonnégy órai különbséget tenne, az igazság kezébe szolgáltatja; s ha csakugyan az éjjel Tiszarétre jön, magam is osztom Nyúzó főbiró úr véleményét: hogy csak csuda által menekedhetik meg. Ez elsőre, t. i. arra nézve, ha eljő-e a faluba? azonban némi kételyek léteznek. Míg t. i. Nyúzó s esküdtje agarászaton mulattak, Kánya comissarius, ki távollétökben Tiszaréten parancsnokolt, minden rendeleteket huszonöt pálcza sanctió hozzáadással kidoboltatott, s habár a főbiró e taktikáról értesülvén, igen káromkodott s megparancsolta, hogy senki a faluból ki ne eresztessék, félni lehete, hogy Viola az ellene tett készületekről tudósíttatik. Ezen meggyőződés végre oly erőssé vált, hogy tíz óra után, mikor Viola Petivel Tiszarét hez közelgett, a készületekben elfáradt lakosok, sőt a panduroknak nagy része is nyugodni ment.

— Várj kissé reám — szóla Peti társához, mikor a szérűkhöz értek, — hadd nézzek körül. Ide az út mellé állítottak föl egy pár zsinóros gazembert, lássuk mit csinálnak.

Viola megállt, s míg az öreg rókaként az árkon átcsuszva a boglyák közt eltünt, fegyvereit igazítva várá társát.

Pár percz mulva Peti visszajött. — Alszanak — szóla nevetve, — no ha mind így teljesítik kötelességöket, akkor jól vagyunk — s átmenve a szérűkön, csakhamar a faluhoz értek.

Minden nyugodt s csöndes volt, a korcsma s faluházon kívül csak itt-ott világíta egy mécs a kis abla-

kokon át; Peti társával sebes, de zajtalan léptekkel halada tovább a házak között, kerülve, a mennyire lehetett, a jártabb utakat, s majd egy utczasarkon, majd kertek között vagy sövény árkában vezetve Violát, ki őt hallgatva követé.

A kastély után kétségen kívül Tengelyi háza volt a legszebb Tiszarét egész helységében, sőt oly külföldi, kinek izlése még annyira kimívelve nincs, hogy azon olasz és franczia építészeti zagyvalékot megkedvelte, mely kastélyainkat jellemzi, talán szebbnek s kényelmesebbnek tartaná a szerény s majdnem födeléig zöld venyigével befont jegyzői lakot, kis négy ablakával a főutczára s a hosszú folyosóval, mely babbal befont faoszlopokon nyugszik, s a tiszta udvar felé néz. Azonban ez most a dologhoz nem tartozván, csak azt említem, hogy házát egyik oldalán keskeny udvar, a másikán valamivel szélesebb kert környezi, hogy a ház egyik szomszédságában a helység-, másikán István kovács háza állnak, s ennek átellenében az utcza másik oldalán Iczik zsidó boltja, az egyetlen, mely Tiszaréten található, de ép azért kétszerte kitünőbb nemcsak mint Európa s a két India kelméinek raktára, de szép sárga festése és azon világos kék oszlopokon nyugvó tornácz által is, mely alatt szombatokon Icziknek egész, tizenöt főből álló családja, szép bársonybugyogókban ülni szokott.

Tengelyi házához csak két úton lehete jőni, a helységház vagy István kovács műhelye mellett elmenve, s noha a műhelyből még kalapácscsörgés hallatszott, Peti mégis tanácsosabbnak tartá ez utolsót, főkép miután látá, hogy Iczik házában már gyertya nem ég, s hogy a zsidó kigyó, mint mondá, belső barlangjába tallérzacskóihoz vonult.

Kilépve tehát a sötét szögből, mely István kovács

háza mögül a főutczára nyílik, Tengelyi lakása felé sietének. A kovács tüze vörös világot terjeszte az utczára s a zsidó házára, melynek zárt ajtaja s ablakai mögött, mint látszott, mindenki aludt már. Átmenve e világos helyen, Peti, ki jobbra s balra tekintve mindent látott, s minden neszre vigyázott, egyszerre megfogja Viola kezét. — Megláttak — sugá a zsidó házára mutatva, hol az egyik oszlop mögül egy emberi alak látszék ki, mely egy percz után a ház ajtaja mögött eltünt — menj hamar a nótárius házához, mindjárt a fal mellett a kerítésen rést fogsz találni, bujj be s rejtsd el magad, de az Istenért, be ne menj a házba; ha a lármának vége lesz, s látom, hogy biztosan mehetünk, eljövök érted.

Peti az utcza másik oldalára sietve, eltünt a házak között, Viola nem minden nehézség nélkül végre föltalálta a rést, s alig vonult a fák mögé, midőn meggyőződött, hogy a czigánynak aggodalma nem volt alaptalan. Különböző hangok, melyek az utczán hallatszottak, egy-egy sebesen átvitt lámpa, s végre a megkondult harang mutaták, hogy a népesség lábon van, s ki még kétkedett volna, azt Nyúzó szolgabiró, s Kenyházy esküdt versenyző káromkodásai meggyőzték, hogy az osztó igazság néha kétnegyed tizenegykor sem alszik még e hazában.

Hogy Viola helyzete e pillanatban épen nem volt veszély nélküli, olvasóim könnyen át fogják látni. Tengelyi kertje nem vala oly nagy, hogy abban valaki magát biztosan elrejtheté, mihez még az járult, hogy a ház azon ablakai, melyek a kertre nyíltak, világítva lévén, annak egy részére világosságot terjesztettek. Jóformán nem is kelle más, mint hogy valaki a kert sövényén meglátva a rést, őt keresni jőjjön, s nem mentheté meg senki. Ő azonban megszokva az ily

veszélyeket, nyugodtan várá a dolgok kimenetelét, s bízva jó csillagában s bátorságában, nyugodtan készítgeté fegyvereit.

A lárma rövid idő mulva ismét csillapodott. A keresők a falu más része felé tolongtak, s a távolból hallatszó szavak, s a még mindig fölkonduló harang Violának tudtára adák, hogy a veszély, ha nem is egészen, legalább nagy részben megszünt. Hazánkban ugyanis zsiványoknak ily alkalommal csak az első negyedóra veszedelmes, mely ha elmult, senki nem keres mást, mint ürügyet, hogy minden kereséssel fölhagyhasson. Keleti nép vagyunk s nem azért jöttünk nyugotra, hogy itt újra fáradjunk, sőt miután egyik barátomnak talán igaza volt, midőn minap mondá: hogy meggyőződése szerint őseink csak azért hagyák el honukat, hogy oly hazát keressenek, hol a nap később kél, s tovább aludhassanak, való igaztalanság volna tőlünk utódaiktól azt kivánni, hogy Isten által a legnemesebb népnek teremtve, életünket hosszú robotnak tekintsük. Viola, ki már többször hasonló helyzetben lévén, e nemzeti jellemet ismeri, nyugodtan, mint ha nem is ő lenne, a ki kerestetik, fölállt s a ház felé lopódzott.

E házban, ezen ablakok megett volt neje, az egyetlen lény, ki őt e világon szereté, az egyetlen, kit magáénak nevezhetett, kinek nyájas szavánál a zsivány érzé, hogy kitaszítva az emberek köréből, üldözve a közhatalom, elítélve a törvények által, valamije még maradt, mitől őt e világ meg nem foszthatá, s mi által ez élethez s Istenéhez kötve érezi magát; s Viola szive, mely veszélyek között nyugodtan maradt, erősen dobogott, midőn ablaktól ablakhoz lopódzva, végre az utolsóknak egyike előtt megállt.

A szobában, melybe látott, minden nyugodt vala. Az ágyon alvék, vagy legalább mozdulatlanul feküdt

neje, mellette a beteg felett őrködő Vilma ült, távolabb az asztal mellett régi bibliájában az öreg Liptákné olvasott, s időről-időre lábával egy mellette álló bölcsőt ringatott; közel hozzá, széken, arczával ép az ablak felé fordulva, Viola kis fia, korának boldog kiváltsága szerint aludva felejté bajait. A szobában minden hallgatott, s Viola benézve, sokáig élvezheté a viszontlátás keserű boldogságát, mely rég száraz szemeit tiszta cseppekkel tölté el. E nő, ki betegen, talán a halál küszöbén önlakából elűzetve mások könyörületére szorult, e fiú, ki megbecstelenített névvel, barátok s rokonok nélkül, koldulva fogja föltartani életét, hogy ha majd megnő, mint apja, zsivánnyá váljék ő is; e csecsemő, kinek még anyja sem kívánhat egyebet, mint hogy minél előbb hagyja el e világot, melyben ha anyja mellétől elvált, csak keserűség vár reá — lehet-e szomorúbb látmány, mint ez? S mégis volt-e az üldözöttnek más valamije, mit e világon magáénak nevezhete? Ha az erdőkben, vagy a róna nádasai között napokig bolyongott, mi vigasztalta, mi tartá föl lelkének erejét egyéb, mint azon viszontlátás reménye, mely szemeit most könyekkel tölti? Oh nem gyanítja senki, mennyi fájdalom fér meg egy emberi kebelben; nem sejdítjük, mennyi nemes gondolat, mennyi szép s fönséges érzemény rejtezik sokszor még annak keblében is, kinek feje fölött a világ rég eltörte az ítélet pálczáját!

A csecsemő most egyszerre sírni kezde. Liptákné karjaira vette, s föl s alá járt a szobában. A kis Pista szemeit dörzsölve tekintett maga körül, mintha nem tudná, hol van. Egyszerre a kis fiu az ablak felé tekint s Violát, ki mindenről megfeledkezve mozdulatlanul álla ott, meglátja, leugrik székéről s kezeit összecsapva — Apám, apám! — fölkiáltások közt feléje fut.

— A kegyes Isten ne adja, hogy itt legyen — szóla

Liptákné, ki az alatt szintén az ablakhoz jött — álmodban beszélsz jó fiú, hallgass, hogy föl ne költsd anyádat.

— Édes lelkem nénikém — szólt a kis fiú suttogva, — nem álmomban szóltam, bizony itt volt, ott állt az ablaknál, még kurta bundája virágait is láttam.

— Hisz látod, senki sincs itt.

— Igaz — felelt a fiú félig sírva — most nincs itt, de itt volt, azt elhiheti nénikém; mikor az ablakhoz jöttem, egyszerre eltünt ott a bokrok közt, de bizonyosan a kertben van, mindjárt kimegyek, s előhivom.

— Mi jutott eszedbe fiú? — szóla Liptákné a gyermeket kezénél föltartva, — hisz apád — — — és a jámbor asszony elhallgatott, nem találva szót, melylyel a fiúnak azt, mit apjáról mondani akart, szeliden kifejezhetné.

— Igaz — viszonzá a fiú, szemeit törülve, — apámnak el kell bujni, de ugy-e az nem igaz, hogy apám zsivány, mint a pandúrok mondák?

— Nem, nem fiam — felelt Liptákné suttogva — csak maradj te nyugodtan, s ne szólj senkinek; érted, senkinek, még a kisasszonynak sem, én majd kimegyek s ha apád a kertben van, beszélek vele.

Vilma, ki a kis fiú kiáltásánál első pillanatban igen megijedt, most maga is elhivé, hogy csak álmában szólt, s magához szólítva Pistát, az ágy mellett maradt; Liptákné a kertbe ment.

Viola helyzete az alatt igen kétségessé vált. Visszavonulva az ablaktól, hol fia által megismertetett, észrevevé, hogy mozdulatai még valaki által kémleltetnek. A rés mellett, hol előbb bejött, valaki állt. A kétes világban, melyet az ablakok e helyre vetének, nem ismerheté meg a leskelődőt, de látta, hogy az alak, mihelyt észrevevé, hogy láttatott, azonnal visszavonult, s tisztán hallotta, hogy futva távozik. Mit tegyen?

A kertben nem maradhatott, sokkal kisebb s minden oldalról nyiltabb volt, mint hogy abban magát elrejthette vagy védelmezhette volna. Az utczákon a falu népességén kívül katonák s pandúrok álltak, benn a házban csupa idegenek, kikre magát nem bizhatá. Már újra megkondult a harang s közelgő lámpák s lépések arra intének, hogy üldözői, hollétéről tudósítva, ismét talpon vannak. Ily körülmények közt jött Liptákné, s halkan kimondva Viola nevét, ez, mert más módot nem látott, egyenesen hozzá ment, s elmondá helyzetének egész veszélyességét.

— Ej, ej miért jöttél öcsém épen ma? — szólt az öreg — holnapután ig az egész lármának vége lesz, s bátran jöhettél volna.

— Jól van jól, de mit tegyünk most? Bevezethet kend a házba, anélkül, hogy észrevennék?

— A nélkül, hogy észrevennének — nem, de a nótárius nincs honn, s Vilma nem lesz Judásod, csak várj itt reám. — S az öreg bement, s Viola falhoz támaszkodva nyugodtan várá jöttét. A lárma az alatt még nagyobb lőn, künn az utczán kardcsörgés, s a szolgabirónak mérföldre ható káromkodása hallatszott, midőn a háznak kertfelőli ajtaja megnyilván, Liptákné a várónak jelt adott, s Viola, a fal mellett csuszva, úgy hogy az ablakok világa őt nem érheté, eljutott menedék helyére.

— Hol van, hol? — harsogá Nyúzó a kerítés mellett, — hát végre hurokra kerül a drága madár.

— Csak bátran fiúk — kiabálta az esküdt jóval hátrább, — csak bátran, nincs mitől félni. A ki őt megfogja s kötözve a nemes vármegye kezébe szolgáltatja, száz forintot kap. Csak előre fiaim, hogy az ördög vigyen el.

— Hát a kert másik oldalán van-e valaki? — kérdé

egy óriási hang, melyben mindenki a csendbiztos szavára ismert.

Nem felelt senki.

— Átkozott naplopók, mit ácsorogtok itt? — ordítá ismét Nyúzó Pál. — Miért nincs senki a másik oldalon?

— Azt parancsolta a teins úr, hogy ide jöjünk — szóla közbe remegve egy pandúr, mire feleletül csak egy csattanás, melyet ily sötétben könnyen pofoncsapásnak is gondolhatott volna valaki, hallatszott.

— Lóduljatok át a másik oldalra, de ne felette sokan, kössétek meg jól.

— Ha ellentáll — kiálta ismét az esküdt, — csak mindjárt agyon kell lőni.

— Majd bizony — vága közbe az érdemes főbiró — a ki agyon lövi, azt én verem agyon. Azon satisfactiótól, hogy én akasztatom föl, nem fosztatom meg magamat.

Ily készületek, s rendelések között, melyek a szokott magyar pontossággal adattak s teljesíttettek, Liptákné a zsiványt a kamarába egy pár hordó mögé rejtette el, s nyugodtan bölcsőjéhez ült, mint annakelőtte.

Vilma egész testén remegett.

— Ne féljen kisasszony — szóla Liptákné nyugodtan, — hisz nemes házban vagyunk, ide nem jöhetnek be, már ha ilyen miféle szegény embernél volnánk, az más, ott földúlnának mindent, de nemesi curián biztosan van mindenki.

Ez egyszer Liptákné azonban csalódott, s nem sokára meggyőződhetett, miszerint oly hazában él, hol az, hogy valami törvényben áll, arra, hogy megtartassék, még épen nem elegendő ok, s hol a nemesi kiváltság valamint donatió által nyeretik, úgy csak donatiók által élveztethetik egész mértékben. Miután t. i. Nyuzó Pál úr a kertet minden oldalról körülvevén, hatalmas kiáltásaira, melyekkel Violát megadásra fölszólítá, s

tüsténti fölakasztatás igéretével kecsegteté, feleletet nem nyert, bővebb vizsgálatot tartva szükségesnek, minden cerimonia nélkül embereit a résen, s másfelől a csak kilincscsel zárt ajtón bevezeté, s lámpákkal s dorongokkal, virág- s dinnyeágyakon keresztül, legázolva Vilma rózsáit s Erzsébet asszony szép nagyfejü káposztáját, előre nyomult a rendetlen vad csapat mindkét oldalról, míg végre a kert közepén összetalálkozva, az »akasztófáravaló« helyett, kit kiáltott, a csendbiztos teins Nyúzó Pál urat látá maga előtt, s az egész tömeg ostoba bámészkodással nézett egymás szemei közé.

— Bizonyosan a házban van — szóla végre Nyúzó; s mint minden tömegnél, melynek valamely tárgyról még elhatározott nézete nincs, a legjózanabb vagy legostobább ötlet azonnal közvéleménynyé válik, egy percz mulva nem kétkedett senki Violának a házban létéről, s Kenyházy, ki azalatt biztosítva, hogy ellenével találkozni nem fog, hasonlókép a többiekhez jött, azon tanáccsal lépett elő, hogy föl kell kutatni a házat, mi általános helybenhagyással fogadtatott. Nyúzó, ki a biztost hajdújával a ház udvarába küldé, már közelgett a kert felé nyiló ajtóhoz, midőn egyszerre Erzsébet asszony álla előtte, s gyöngéd asszonyi hangjának fortissimójával az egész sereget megállítá.

Erzsébet jó s szelid teremtés volt, szeretve, sőt a bálványozásig imádva férjét s Vilmáját, nyájasabb, nyugodtabb háziasszonyt széles e hazában nem találhatunk, de volt egy pont, melyen túl férjén kívül senki türelmét próbára nem teheté, a nélkül, hogy észrevegye, miként magyar asszonynyal van dolga, s miként az asszonyoknak ezen neme, mely, mint a rózsa, zsenge korában tán legszebben virít, őszi napjaiban erősebben is szúr; — s e pont el vala érve.

Erzsébet az eddig történtekről nem tudott semmit. Tengelyi kilencz óra felé az ispántól bizonyos sürgetős tárgy iránt levelet kapott s oda ment; Vilma, mint tudjuk, Violáné betegágyához, Erzsébet ágyába vonult, hol hamar elaludva, sem arról, hogy Viola házában elrejtezett, sem hogy itt valaki által kerestetik, legkisebb fogalma nem volt. Midőn tehát a lárma oly fokra hágott, hogy gyönyörü egészsége s még jobb lelkiismerete mellett sem aludhatott tovább, kiugorva ágyából a kertbe nézett, s mikor a káromkodást hallá, s eltiprott büszkeségét, a nagyfejü káposztát látva, mindennek okát megtudá: olvasóim, kik mindenesetre magyarok, s talán házasok is, képzelhetik a nemes haragot, mely e női kebelt földúlá.

— Hát mi ez? — szóla nem épen kellemes, de annyival inkább szívreható discanttal, — ki mer sötét éjszaka becsületes emberek házára törni; micsoda haramiák, zsiványok, gyilkosok dulongnak itt? Ki, mindjárt ki, takarodjatok azonnal, ez nemes ház, itt nincs keresete senkinek, a kit nem én hívok meg. A kárért majd lakolni fogtok.

Nyúzó, kinek ezen szavak között, nem tudom miként, a violentialis törvények jutottak eszébe, s ki más részről tekintélyét veszélyeztetve látta, kissé megzavarodva igazolni akará cselekvése módját.

De Erzsébet, zavarodását észrevéve s jól tudva, hogy a jog mellette szól, nem akará hallani igazolását, s annyival hevesebben támadta meg a főbirót, mennyivel inkább utálta őt, s mennyivel tökéletesebben akarta használni ez alkalmat arra, hogy neki azt, mit közönségesen egy kis poesissel igazságnak szoktunk nevezni, megmondja. Hiába! minden embernek megvannak szenvedélyei, s azok többnyire annyival ellentállhatlanabbak, mennyivel nemesebb a kútfő, melyből szár-

maznak. Miként volna a többiektől különböző Erzsébet, miként kívánhatnók, hogy midőn keblének egész haragja föltámadt, eszébe jusson: a főbiró bosszúja mennyit árthat a legtökéletesebb jegyzőnek is.

— Tengelyiné asszonyom — szóla végre a főbiró, mérgében elfojtott hangon, — mérsékelje magát. Én a nemes vármegye nevében jövök, gondolja meg, hogy elöljárója áll előtte.

— Elöljáróm! — kiálta Erzsébet, — zsiványok, latrok elöljárója az úr, nem az enyim. Mit nekem vármegye, mit szolgabiró; én nemes asszony vagyok, s majd meglátom, ki mer engedelmem nélkül házamba jönni?

Nyúzó ildomos úri ember volt, ki magát szükség esetében lábbal tiportatá — ha t. i. valami haszonnal járt, — de végre türelmének főkép egy jegyző-család irányában megvoltak határai, s azok rég áthágattak.

— Azt meg fogjuk látni — ordítá félig magán kívül; — előre legények! be a házba, kutassátok ki minden szögletét, míg a zsiványra akadtok. A ki ellentáll, azt kössétek meg, majd meglátjuk, ki parancsol itt?

— Botot adjatok, botot! — kiálta Erzsébet dühösen, s fölemelve férje pálczáját, melyet egy szolgáló kezébe adott, — opponálok! — harsoga diadalmas hangon, mely előtt az esküdt, ki ép előtte állt, megijedve hátrált, s Nyúzó maga meghökkent. Azonban mindamellett nem hiszem, hogy Tengelyiné jogai tiszteletben tartattak volna, ha szerencsére Ákos és Macskaházy nem jőnek még jókor, s megtudva minden körülményeket, hogy az egész gyanú egy ismeretlen zsidó szavain alapszik, ki talán Viola czimborája, s csak tévedésbe akará hozni a keresőket, a felbőszült szolgabirót vissza nem tartóztatják. Miben Macskaházy annyival munkásabb vala, mert meggyőződve, hogy Viola a háznál

nincs, átlátá, mi jól lehetend az egész történetet Tengelyi gyanusítására használni.

A ház belsejében azonban rémülés vala. Vilma remegve s halotti halványsággal arczain járt a szobában föl s alá. — Imádkozzál fiú apádért — szólt Liptákné a kis Pistához, s míg az ártatlan gyermek kezeit éghez emelve könyező szemekkel mondá el miatyánkját, ő maga az ablaknál nézé s hallgatá a történteket. Csak Viola maga, ki rejtekében a közelgő vészt hallá, s pisztolyát készen tartá, hogy fölfedeztetvén önszívébe lője, s neje, ki az ágyon magánkívül feküdt, maradtak nyugodtan.

Midőn a dolgok Ákos jötte által jobb fordulatot vőnek, Liptákné ismét nyugodtabb lett, s Vilmát, ki most sirásra fakadt, vigasztalni kezdé. A kis fiú nem értve semmit, de biztatva, hogy apjának semmi baja sem lesz, felkelt, s bámulva törülgeté szemeit, midőn egy új történet valamennyiök figyelmének más irányt adott.

— Tűz! — harsoga künn az utczán.— Tűz, tűz! — hangzék az udvaron. — Tűz! — ordítá az egész tömeg, mely a kertben állt, s midőn a harang félreverése közben a láthatár egyik oldalán világosság terjede el, a sokaság futva oszlani kezde. Csak a foglárok s pandúrok maradtak Nyúzó parancsára helyeiken, ki még mindég azt reménylé, hogy Violát itt fogja találhatni. De midőn végre az udvarból egy kocsis jött, s azt kiáltá, hogy az alispán kertje ég, s minden kazlai lángba borultak, a közhatalom is futásnak indult, s a szérűk felé tolult, hogy azt, mi az államot legközelebbről érdekli, az alispán úr szénáját megmentse. — Egy percz, s Tengelyi házában az oda tartozókon kívül nincs senki többé!

— Az Istenért! mentsd meg őt — szóla Vilma Liptákhoz, — csak hamar, mielőtt visszajőnek.

— Ne féljen kisasszony, nem érik őt utól oly hamar. Szüléinek ne szóljon semmit, főkép édes atyja nem bocsátaná meg soha.

S Liptákné a kamarába ment. Vilma anyját kiséré szobájába, hol ez, fáradtan annyi fölindulás után, székre veté magát és sirva fakadt.

— Ugy, most mehetsz — szóla Liptákné félre tolva a hordókat, melyek alatt Viola rejtve volt. — Az alispán szérűjén tűz van, menj ki a falu másik oldalán, ott nem tart föl senki, úgy is talán kedvedért rakták e tüzet.

— Hallja kend, még egy szót — mondá Viola, — én a nótáriuséknak sok köszönettel tartozom, befogadták szegény feleségemet, azt Isten fizesse meg nekik, s megtarták életemet, azért majd én köszönök. Mondja meg neki kend ezt: Tudom, hogy vas ládájában mind neki, mind főkép a tiszteletesnek nagybecsű irásai vannak, ezeket tegye más helyre, s őrizze jól. Neki hatalmas ellenei vannak, s bizonyos uraknak s asszonyoknak nagyon fáj a foguk az irományok után. Értette kend?

Liptákné fejével jelt adott.

— Hát mondja meg kend aztán a nótáriusnak, s most Isten áldja meg.

S a zsivány a kertajtón kilépve, a kerítés felé sietett, midőn egyszerre valaki bundájánál megfogá.

— Ki az? — kérdé Viola, baltáját emelve.

— Hát nem ismersz? — felelt Peti; — nos, mit mondasz az illuminatióhoz?

— Nem tudom, hogy' jöttem volna ki sötét lyukamból, ha tüzet nem raksz, mindjárt tudtam, hogy te voltál; Isten áldjon meg érte.

— De most hamar Szt.-Vilmosra — szóla Peti, a kerítés résén, mely jóval szélesebbé vált, áthágva — nézz

oda, — szóla tovább, a mellékházra mutatva — mernék fogadni, hogy az az átkozott Macskaházy áll ott.

— Ha az ördög fia is, csak menjünk, — szólt Viola. S a két czimbora gyors léptekkel haladott az utczán végig s a kovács háza mögött eltünt, míg Macskaházy, mert csakugyan ő vala ott, megösmervén Violát, fejcsóválva haladt a szérűk felé.

VI.

Az a nap, mely e történetdús éjszakát követé, vasárnap vala. A tiszaréti templom harangja lassú kongásaival rég ájtatosságra hivta a népet, mely Vándory vigasztaló szónoklatánál az előbbi est zaját s az élet egyéb bajait feledé. Az úri házban, melynek vallásossága, mint más magyar úri családoké, inkább közgyűléseken, hol a linczi s bécsi békekötés került szőnyegre, mint templomban vala észrevehető, mindenki a várt nemes vendégek elfogadására készült. Ákos és nővére Etelka a kertben sétáltak. Egyike vala ez azon szép őszi napoknak, milyeket, honszeretet nélkül legyen mondva, csak Magyarországban találtam, s melyeknél néha eszembe jut, hogy nemzetünk is, miként hazája, csak a bizonytalan tavasz s változékony nyár után fogja feltalálni állandóan derült napjait. Dél közelgett, s a nap meleg sugárokkal tölté a tájat, melynek új vetései ismét zöldelni kezdének, s csak itt-ott egy darab fölszántott, vagy még tarlóban álló föld emlékezteté a nézőt, hogy a virágzás s gyümölcsözés napjai mögötte, s nem előtte fekszenek. A fák szinezett lombján gyönge szálak függnek, mintha az ősz tövéhez akarná kötni a fonnyadó leveleket, hogy ne hulljanak el, s ne takarják száraz vázaikkal a még zöldelő mezőt, hol a magas

georginák s szerény őszikék, habár a dér egyes leveleiket elfonnyasztá is, még derült szinekben állnak.

A testvérek hallgatva jártak egymás mellett a kert száraz levelekkel takart utain, míg Tünde, az egy, kinek Ákos agarai között e kiváltság adatott, majd egy madár vagy lehulló levél után futva, majd a sétálókat körülugrándozva, s ismét elszaladva, saját módja szerint élvezé a kert gyönyöreit.

— Mi bajod, kedvesem? — szóla végre Ákos testvéréhez, ki ép egy fonnyadt georginát néze meg, — te ma kedvetlen vagy.

— Én? — viszonzá a leány mosolyogva, midőn nagy fekete szemeit a virágról bátyjára fordítá, — úgy látszik, nem vagy jobb Macskaházynál, ki, ha évenkinti sárgaságában narancs szemeivel körültekint, az egész világot egy roppant sárga dinnyének látja.

— Igazad van — monda Ákos, maga is elmosolyodva, — szörnyü unalmas vagyok.

— Kétségkivül; de ez a magyar nemesi jogok közé tartozik, s főkép testvérek közt régi szokás, cseppet se erőltesd magadat. — S a víg leány ismét virágaihoz fordult s Ákost gondjaira hagyá, mi a vigasztalásnak majdnem mindig legjobb, de egyszersmind azon neme, melyet legritkábban találunk. Minden fájdalom, s főkép azon rossz kedv, mely hozzá oly hasonló, hogy nem ritkán annak tartatik, ha külső okoktól táplálékot nem nyer, enyhülni szokott; s mindenki öneszével legjobban fel tudja találni vigasztalását. Barátaink, kik inkább bármi mást türnek, mint hogy magokat velünk elunják, nem engednek erre időt, s midőn vigasztalni vagy mulattatni akarnak, nemcsak disharmoniába jőnek érzelmeinkkel, hanem bánatunk ellen küzdve, eszünket annak védelmére buzdítják, s a vigasztalásnak sikere közönségesen csak azon meggyőződés, hogy bajunk

nagyobb, mint elébb magunk gondoltuk. Ha olvasóim azon emberekre visszaemlékeznek, kiket egykor barátaiknak neveztek, míg azon nagy reménybankrotnál, melyen keresztül mentek, ismerősökké devalváltattak, nem jut-e sok keserű óra eszökbe, mely ép ezen túlbuzgóság által hosszabbíttatott meg? Ha szomorú vagy, s magad sem tudod miért, hű pajtásod addig fog kérdezni, míg végre eszedbe jut; ha valamely kis kellemetlenség ér, olyan, mely inkább boszantó, mint fájdalmas, s melyet a jövő órában elfelednél, Piladesed annyira fárad még más nap is, hogy felejtsd, annyira kötözgeti kis sebedet, mely magától sokkal gyorsabban gyógyulna meg, hogy háládatlanság nélkül sem páratlan szeretetét, sem a kellemetlenséget, mely arra okot adott, nem felejtheted. Igaz, ha nagy bajba esünk s valóban segélyre szorulunk, barátaink e kellemetlen hibájokat egyszerre le szokták tenni és nem igen alkalmatlankodnak szolgálatukkal, de nem jut-e eszünkbe ilyenkor: mennyivel jobb lett volna, ha e non interventio elvét előbb kezdik alkalmazni, vagy mindazon jóakaratot, azon számtalan parányi áldozatokat, melyekkel terhünkre voltak, ez egy alkalomra teszik el, s mit szeretetök nekünk szánt, inkább egyszerre, mint fillérekben nyujtják, azaz úgy, hogy kis összeg is elviselhetetlen. De ki tehet róla! kereskedő században élünk, s nincs mit bámulni, ha azok is, kik látszólag önzés nélkül ragaszkodnak hozzánk, legalább az által nyerészkednek rajtunk, hogy a lehető legolcsóbb áron legtöbb köszönetet aratnak, s minél kisebb szolgálatokért a lehetőségig sok háladatosságot cserélnek be. Kinek az ég oly barátot adott, kire ez észrevételek nem illenek, az áldja sorsát, mert bizony a kivételek közé tartozik. Ákos ezekhez számítható, s azon sok szerencse-adományok között, melyekért a tiszaréti urfi a megyében

boldognak tartatott, mint például: hogy apja alispán, anyja született bárókisasszony, hogy szép s nagyrészint pusztai birtok vár reá, én csak egyért irígyelhetném, ha t. i. azt mit a sors magunknak is adott, mástól irígyelni lehetne, s ez nővére.

Fájdalom, hogy olvasóimnak nem mutathatom be; leirásommal nem fogják beérni. Sok szeretetreméltó asszony száll sirjába, ki, mint Hegel, elmondhatná, hogy csak egy ember által értetett, s hogy ezáltal is félreértetett, mert az egy, ki előtt szivét egészen kitárta, lázas állapotban csak képzelete szemeivel látta szépségét; hát a szegény regényiró hogy' boldoguljon nők leirásával, főkép ha tárgya Etelkához hasonló, kinél maga a festő zavarodásban keresné szineit? Ily szőke haj s fekete szem, ily szabályos vonások leirására tenta s papiros vajmi szegény eszközök; s hát a nyájas arcz szinezetéről mit mondjak? Ha havasról szólok, melynek csúcsát a nap első sugarai pirosra festik, míg aljok tiszta fejéren csillog, s nem találhatod az egymásba folyó szinek határait, talán legjobb képét adom, s mégis a hideg bércz, a mozdulatlan jéghalom, eszedbe fogja-e juttatni a nyájas hölgy piruló arczait, sötét szemének ragyogó tekintetét, a piros ajkak mosolyát, egy szóval a lelket, mely szép arczain elédbe sugárzik, s mint nyári est bájos világítása a legcsunyább tájt, úgy a legközönségesebb arczot is széppé tehetné? Etelka azon ritka egyediségek egyike, kiknek egész valója oly harmoniában áll, hogy nem is gyanítjuk, mennyire kitünők egyes tulajdonaik, s ha azon előítéletnek, hogy ész és szív ellentétben áll, mely nagy részint olyanok által terjesztetik, kik a kettőnek egyikét sem birják, czáfolatra lenne szüksége, pár nap Etelka társaságában elég, hogy alaptalanságáról meggyőződjünk.

Testvérénél pár évvel fiatalabb, mégis Etelka vala az, ki Ákos szenvedélyességét mérséklé, ő, kire ez szíve titkait bízta, s pedig annyival szivesebben, mert tudta, hogy azok, mi ily titkoknál, mint Ákoséi, egyike a fődolgoknak, legsebesebb úton jutnak Vilmához, kit nővére mindazon barátsággal fogott körül, melyre asszonyok csak az ő korában s akkor is vajmi rövid időre képesek!

A testvérek végre fölmentek a csigadombra, honnét a falu, a nyugodt Tisza, s a határtalan róna meglátszott.

— Jőnek — szóla Etelka Szt.-Vilmos felé fordulva, honnét nagy porfelleg a várt nemes vendégek közelítését hirdeté — egy óra mulva zaj lesz a házban.

— Adná az ég, hogy száz mérföldre lehetnék — szólt Ákos sóhajtva.

— Talán kevesebbel is beérnéd, ott a faluban, nem messze tőlünk, a jegyző házánál, nemde?

— Ne szólj erről, ha csak rá gondolok, sirhatnám; tudod tegnap mi történt?

— Elég lármát ütöttetek, hogy meghalljam.

— Én nem reménylek többé.

— Ne szólj ilyeket, Vilma szeret, te változni nem fogsz, s atyánk — —

— Atyám? ha más akadály nem lenne — szóla Ákos szenvedélylyel, — én tisztelem őt, de e tiszteletnek megvannak határai, s ha Vilma s apám egymás mellett nem férnek meg szivemben, kész lennék kiszakítani annak képét, ki előítéleteknek fia boldogságát áldozza föl; de reménylhetem-e ezt Vilmától? s hidd el, az öreg Tengelyi kérlelhetetlenebb atyámnál.

— Ne hidd, Tengelyi imádja leányát.

— Nem ismered őt. — Igen, Tengelyi imádja leányát; vagyona, élete, nincs e világon semmi, mit érte föláldozni kész nem volna, egyet kivéve, s az becsülete;

de mi ezt csak távolról érdekli, abban az öreg kérlelhetlen. Azon szerencsétlen beszélgetés után, melyben mostohánk, ki szerelmemet észrevevé, értésére adta, hogy leányával ritkábban jöjön házunkhoz, Tengelyi hozzám jött, s elmondva a történteket, kért, kiméljem meg házát látogatásaimtól, miután — mint keserűen kifejezé — nem jó, ha ily magas rangú ifjak szegény lánynyal társalkodnak. Azóta, ha az utczán találva házáig kisérem, valahányszor a kapuhoz érünk, mélyen meghajtja magát s én mehetek. Szóltam nejével, ki, Isten áldja meg érte, mindig pártomat fogta, de az asszony, ki nem épen vakon engedelmeskedik férjének, azon válaszszal utasított el, hogy ez egyben férje kérlelhetetlen. Szóltam Vándoryval s minden optimismusa mellett csak azon vigasztalását nyerhetém, hogy várnunk kell. S most gondold magadnak ehhez a tegnapi méltatlanságokat, melyeket Tengelyi egészen családomnak tulajdonítand, s hogy a közelgő tisztujításnál ellenkező pártokon állunk, legalább mint ő hiszi, mert magam részt venni e pártoskodásban nem fogok: — s azután remélj, ha tudsz.

— S én reménylek — szóla nyugodtan Etelka, testvére kezét fogva, — hol egy részről minden nemes érzemény, a másikról csak okok szólalnak föl: a győzelem nem mindig azon ügyé, melyet legjobban védelmezni, de azé, melyért legmelegebben érzeni lehet.

— Gondolod? — szóla örömében szenvedélyesen megcsókolva nővére kezét Ákos, — ó csak ezt tudjam, csak arról legyek bizonyos, hogy elleneim fondorkodásai nem fogják elidegeníteni tőlem szivét.

— Ákos, Ákos! miket beszélsz — szóla közbe mosolyogva Etelka — mily ellenek? mily fondorkodások? Hogy ti ifjak, mint Vándory mondja, csakugyan nem

ismerhettek középutat semmiben, s mint az ujoncz, ki először áll ellenség előtt, vagy vakon mentek elébe minden veszélynek, vagy minden bokor megett egész tábort, minden hulló levélben ágyúgolyót képzeltek. Ki fondorkodnék ellened? Hisz maga Tengelyi belsejében talán fiát sem szereti inkább náladnál, s valahányszor lát, alig győzheti le magát, hogy nyakadba ne boruljon; s hidd el, ha ez nem lenne is így, ha apja, anyja, az egész falu vagy az egész ország frigyre lép ellened, s egy évig szüntelen rosszat mond rólad, Vilmát nem fogja megtéríteni. Mi lányok gyöngék vagyunk s nem tudunk akarni, azt mondják legalább, s meglehet igaz; de ép ez biztosít szerelmünkről; ha százszor bebizonyítják, hogy szivünket érdemetlennek adtuk, ha okaik meggyőztek is, mit használ? nincs erőnk mást akarni.

— Kedves Etelkám, mi boldoggá tészsz! hát néha szóltok felőlem?

— Ha magam vagyok Vilmával, nehéz volna másról szólani. Tudod, én Tengelyi nagy proscriptiójától ment vagyok, s mint elébb, úgy most majdnem naponként elmegyek barátnémhoz. Az öreg eleinte kissé dörmögve fogadott, de miután zongorához ültem s egy pár kedves dalát énekeltük, komolysága eloszlott, s valahányszor ismét eszébe jut, egy negyed óra alatt lemuzsikáljuk. Vilma imád, kezdetben, mikor elmaradásod okát nem tudta, szomorkodott, miután azt tőlem meghallá, nyugodt lett, s most vigasztalásaim után ismét teljes reménynyel néz a jövőbe.

— Csak láthatnám, csak egyszer egy perczre ismét.

— Majd meglátjuk, ki tudja, talán nem sokára, ha az öreg Tengelyi majd a tisztujításra megy, addig legyen türelmed. De most menjünk, a kortesek mindjárt itt lesznek, érkezésök szép lesz, azt látnunk kell.

— Hát gondolod, hogy Vilmát látni fogom? — szóla Ákos visszatartva Etelkát, ki már a ház felé indult; — kérlek az Istenre, ne vond el tőlem pártfogásodat.

— Bizonyos lehetsz, csak még egy pár napi türelem s meglátod őt.

Ákos szenvedélyesen keblére voná a szólót, s a két testvér sietve indult a ház felé, honnan távol fergetegként iszonyú rivalgások hallatszottak.

VII.

Nálunk magyaroknál minden teremtés, nagyban vagy kicsinyben, legyen az barátságos ebéd vagy sarkalatos törvény, fájdalom, nem a világossággal, hanem lármával kezdődik, s így olvasóim képzelhetik a zajt, mely most Réty házát eltölté. Kocsisok s hajdúk, kik mindenfélét hordozva ide s tova siettek, a konyhában a szakács kuktáival, a pinczében az ispán s udvarbiró, a kamarákban a gazdasszony és szolgálói, mindenki lármáz, parancsol, veszekszik, hogy kiki alig hallhatja saját szavát; s a nagyságos asszony, ki a felső emelet közép ablakánál várja vendégeit, s a csend helyreállítására már utolsó pesztonkáját is leküldé, a nélkül, hogy más sikert tapasztalna, mint hogy a zaj egy hanggal erősebb lett, alig tarthatja meg azon nyájas mosolygást, melyet a megye úgy is csak három évről három évre, ép a tisztujítások előtt, bámulni szokott.

A tornáczon Réty alispán úr, Kislaky Bálint, Nyúzó főbíró s még néhány tekintetes elvbarátai pipázgatnak, s a háznak egy pár szegény rokona, ki ily alkalommal mindig meghivatik, majd valakinek pipát gyújtva, majd más szivességgel szolgálja le meghivatásaért tartozó hálá-ját; míg Macskaházy a dóriai oszlopok egyikéhez támaszkodva alázatosan jártatja körül kis szemeit az egész társaságon.

E társaság, melyhez Magyarországban, főkép tisztujítások előtt, majdnem mindenütt, külföldön sehol hasonlót nem találhatnák, számra kevés, de oly egyedekből áll, kik Taksony-megyében kétségen kívül a legkitünőbbek.

Az első, ki közöttük figyelmünket magára vonja: Kislaky Bálint, ismerősünknek, kivel Réty Ákos társaságában a Török-dombon találkoztunk, apja. A jámbor öregen sok van, a mit szeretni, kevés, mit leírni lehet. A kis gömbölyded férfi, szép ezüst hajával s piros arczával, kinek ajkai mindig mosolyganak, szép kék szemei mindig jószívűen tekintenek reád, tárt kebellel áll előtted. Hosszú elbeszélései, melyeket minden alkalomnál ismétel, s melyeknek nagy kárukra ép végét feledé el, néha untattak, de észrevéve, hogy e férfiban ép oly kevés hamisság van, mint meséiben, neki e kis hibát mindenki megbocsátá és jobban érzé magát társaságában, mint a legelmésebb körben.

A többiek közül, kik az alispán tornáczán mulatnak, azonban leginkább két személy vonhatná magára az idegen figyelmét. Szükség, hogy olvasóim e két, a megyében kitünőknek tartott egyediségekkel megismerkedjenek. E két férfiú minden esetre megérdemli figyelmöket, habár a teins alispán úrral egy véleményben nem lehetünk is, hogy az egész világon hasonlójukat nem lehet találni, — mert részünkről azt hisszük, hogy az úgynevezett »originalis« emberek faja, mely, fájdalom, mindenütt feltalálható, egymáshoz más közönséges embereknél még inkább hasonlít. A megyeház győzhetlen várnagyát, Karvaly Ágostont, s legdrágább adószedőjét, Sáskay Tamást értem, s annyit túlzás nélkül mondhatok, hogy hozzájok hasonló egyediségeket az egész megyében hasztalan keresnénk, mi az adózó népnek nem kis könnyebbségére szolgál.

Karvaly Ágoston régi nemes ember vala, — olvasóim természetesnek fogják találni, hogy leirásomat e megjegyzéssel kezdem; nálunk, hol e néhány szócskával: »nemes ember vagyok« hidon s utakon átmehetünk fizetés nélkül, olvasóim talán szinte nem fognak semmit kivánni személyeimtől, kiket ily előfigyelmeztetéssel vezetek elejökbe, vagy legalább, mint más birák, kegyesebbek lesznek irántok. Multja, önmagára nézve, egyike a legérdekesebbeknek és sajnálni lehet, hogy története, melyet egészen Goethe modorában, azaz: életet s költészetet vegyítve, szokott elmondani, a jövő kornak nem fog feltartatni. Édes apjának ötödik fia, ki ismét édes apjának ötödik gyermeke lévén, a karvali birtoknak csak számolás útján kitudható részét kapta örökségül (mert a Karvaly-családnak nemzetségfája csaknem az öt szám sokszorozási táblájához hasonlított), Ágostonunkra nem nagy kiterjedésű birtok ugyan, — a közmondássá vált hét szilvafa már apjára sem illett, — de legalább annyi jutott, miből magyar nemes ember, ki, mint tudva van, inkább jogaiból, mint földjéből tartja magát, becsülettel elélhet. Gyermekségét apja curiája körül nemes rokonaival birkózva vagy a libapáston falusi fiúkkal verekedve tölté; s ezen — a classikus Homér hőseinek neveltetésére emlékeztető — előkészület után a pataki collegium, hol társai közt mindig az utolsó, s az agarászat, hol mindig az első volt, oly tökéletesen kimívelék az ifju szunnyadó tehetségeit, hogy apja, kinek szemei, ha fiát káromkodni hallá, nem tudni, örömében-e vagy talán azért lábbadtak könyekbe, mert ilyenkor rég elhunyt édes apja jutott eszébe, minden túlzás nélkül elmondhatá: hogy ily fiú az egész megyében nincs. Testvérei néha panaszkodtak, hogy kissé verekedő természetű, de becsületére mondhatjuk, hogy soha erősebb emberrel szembe nem szállt,

sőt inkább elfutott, mint hogy valakit azon kellemetlenségnek kitegyen, mely major potentiae actióból következni szokott.

A Karvaly-család szerencséjére — mert máskép ennyi próbatételek után az öt testvérfejeknek egyike mégis gyöngének találtatott volna — az 1809-ki fölkelés a bátor ifjút a haza védelmére szólítá fel, s nincs mit csudálnunk, ha a nemesség őt, ki harczias tulajdonainak már annyi jeleit adta, hadnagynak választá. E háború, melyet felejtenünk nem kell, mert a magyarnak, vagy inkább nemességének nagy nemzeti adóssága ez, melyet, ha Isten megsegít, egykor kamatos tőkével fizet le, hamarébb végződött, semhogy Karvaly rendkívüli vitézségét megmutathatta volna; minden, mit felőle mondhatunk, az, hogy a nagy strategikus remekletben, mely által Xenophon visszavonulása homályba állíttatott, senki által nem előztetett meg, s hogy senki az egész megye ezredéből e veszélyes időben saját tűzhelye védelmére nálánál elébb haza nem érkezett; mely érdemről azonban ő, mi az erény jellemző tulajdona, inkább hallgatott.

Van, mint mondják, az egyenruhában valami, az asszonyokra nézve ellentállhatlan; azért-e, mint némelyek hiszik, mert jövendő urokat szivesben választják azon rendből, mely minden egyebeknél inkább subordinatióhoz szokott, vagy azért, mert az egyenruha a férfiakat egymáshoz hasonlóbbakká teszi, s ha, a mi néha mégis megtörténhetik, előbbi kedvesöktől nem értve, változásra látnák magokat kénytelenítve, mihelyt szivök ugyanazon ezrednél maradt, s bálványozásuk tárgyában csak az arcz változott, nem is vádoltathatnak állhatatlansággal? nem mondhatom, de annyi bizonyos: hogy midőn Ráczfalvy asszonyság Karvalyt huszár ruhában látta, sugár termete s a remekül

pödört bajusz oly tökéletesen megtevék hatásukat, hogy ő — ki mint az egész környék tudta, noha kötelessége lett volna, még egykori férjét sem szerette — soha a kék eget nem nézhette többé a nélkül, hogy Ágoston kék dolmánya ne jutott volna eszébe, ki mentéje sujtásaival a szegény asszonyi szívet oly erősen fonta körül, hogy a varázst csak papi áldás oszlathatta el.

Voltak a megyében, kik Karvalyt ez alkalommal haszonleséssel vádolták, s főkép Ráczfalvyné rokonai, kik tőle örökséget vártak, lármáztak; sőt voltak, kik a menyecskét jóval ötvenen túlnak hirdették. Én azonban, ki az asszonyt legfelebb negyvenkilencz évesnek tartom, s jól tudom, mennyire fáradt férje, hogy azon vagyont, melyért állítólag házasságra lépett, minél hamarább elköltse, sőt, hogy miután minden egyéb lassanként elfogyott, az utolsót, mi megmaradt, azaz nejét is, oda hagyta, sem az egyik, sem a másik rágalomnak hitelt nem adhatok, s olvasóimat biztosakká teszem, hogy Karvaly, mennyiben Ráczfalvy úrtól örökölt, legalább híven teljesíté az örökös kötelességeit, s nemcsak igen sokszor siratta halálát, hanem, mit sok nép még szentebb kötelességnek tart, teljes mértékben megboszúlta jóltevőjét.

E katastroph után Karvaly ismét saját közlegelőjére szorúlt, s ha házassága által magának szerencséjére ellenségeket nem szerez, alkalmasint a nagy kortescsapat közt tünt volna el. De ismert dolog, hogy alkotmányos országban az előhaladás legjobb módja nem az, ha minél több barátokat, hanem az, ha oly elleneket szerzünk magunknak, kik a gyöngébb párthoz tartoznak; s minthogy Karvaly üldözői szinte a kissebbségben maradt félhez számíttattak, ő maga a többségtől pártolva, csakhamar várnagygyá, hajdúkapitánnyá, sőt tiszteletbeli esküdtté emeltetett, s mindazon kényelem- s

tiszteletben részesült, mely ezen helyzettel összekötött. E férfiú ellentéte Sáskay Tamásban áll előttünk.

Vannak társaságok, hol két barátot nem találunk; olyan, hol pár egymást becsületesen gyülölőre ne akadnánk, talán nincs a világon; s természetes, ha Taksony-megyében e szerepeket Karvaly és Sáskay vállalták magukra. Maga e férfiaknak külseje mintegy ellenmondott egymásnak és Sáskaynak elsárgult papirhoz hasonló képe, melyet valaki, mert kellemetlen dolgokat tartalmazott, haragjában elgyürt, száz redőivel ép úgy nem illett Karvaly verhenyős arczához, mint nagy szorgalommal előre fésült színetlen haja a várnagy borzas fejéhez, s ha felszólaltak, első pillanatra észrevevéd, hogy az egyiknek rekedt, vékony hangja a másiknak hatalmas bassusával soha össze nem hangozhatik. E különbség, mely személyökben létezett, magokviseletökben is feltünt. Karvalynak főtulajdona nyiltság volt, sőt Taksony-megye közönségének egy része azt hivé, hogy kapitánya csöppel sem volna kevesbbé szeretetreméltó, ha ezen erényből jóval kevesebbet birna. Sáskay magába zárkózva, még ha az iránt kérdeztetett is: hány óra? csak meggondolás után s bizonyos óvások mellett felelt s nála — oh közönség! — ismét azt találák sokan, hogy kár annyit zárkozódni, miután, mint gyógyszertárakban azon láda külsején, hol a méreg tartatik, úgy is olvashatja mindenki, mit rejt. Még azon sok közeledési apróságok is, melyek férfiak között a mivelt világban léteznek, s valahányszor tűz kell vagy burnótszelenczénket otthon feledtük, eszünkbe juttatják: hányszor szorulunk embertársainkra, s oda vezetnek, hogy haragunkat kiprüsszögjük vagy elfüstöljük, e két férfira nézve nem léteztek. Sáskay, gyalázatára, nem pipázott; Karvaly homályos velejét burnóttal nem szokta tisztítani, s nem volt remény, hogy e két úri

ember valaha máskép, mint ebédnél, lehet egy véleményben.

Sáskayt életében sok szerencsétlenség érte; csak azon legnagyobbat említem, melyről erős lelkületénél fogva maga ugyan soha sem szólt, de mely a megye jegyzőkönyvében áll. Főadószedő korában tudniillik a reá bizott pénztárban hiány találtatott, s habár eleget mondá ő, hogy a pénzt ellopták, s habár az egész megye hitt szavának, sőt nem is kétkedett senki, hogy Sáskay a tolvajt látta is, mikor szobájából kiment, mit használt! A kormány ez egyszer, Sáskay nézete szerint is, mind a haza, mind a természet törvényeit megsértve, az adószedőt hivatalától felfüggesztette; s ámbár Taksony-megye tizenháromszor irt fel és sérelemmel fenyegetődzött, az oly nagy érdemű férfi még sem jelöltetett ki többé előbbi hivatalára, melyet a nemesség teljes megelégedésével viselt, s melylyel fölruházva nem csak hogy magának vagyont nem szerzett, de még egész birtokát kártyán el is vesztette.

Azt hinné talán valaki, hogy Sáskay a kormánynak ily igaztalan üldözései után az ellenzék soraiba állt? De nagy lelkek nem így boszúlják meg magokat, sőt nem volt senki, ki a sajtószabadságnak, tisztviselők felelősségének nagyobb ellensége lett volna, mint ő; a mi pedig a népképviseletet illeti, ki őt e részben csak egyszer szólni hallá, meggyőződött, hogy ha csak az állam teendőit a legnagyobb zavarba hozni nem akarjuk, azoknak, kik az adót fizetik, annak kezelésébe befolyást engedni nem lehet.

Mindjárt a fönnemlített szerencsétlenség után Sáskay helyzete kissé kellemetlen vala a megyében. Köztisztviselőknek megvannak elleneik, s így neki is. Idővel azonban minden folt, mely valaki becsületén történt, — vagy azért, mert maga a folt gyöngébbé, vagy mert

az egész piszkosabbá vált — el szokott mulni, s így Sáskay is elég kellemesen tölté napjait, sőt mióta maga konyhát nem tartott, sokkal olcsóbban s jobban ebédelt, mint azelőtt. A mint mondók, elvei őt a conservativ párthoz csatolák, kivévén a financziális kérdéseket, melyekben hivatásból különösen gyönyörködött, s majd egy nemzeti bank, majd papirospénz, vagy megyei kölcsönök terveivel előállva legmerészebb ujításokat javasolt; sőt mondhatni, hogy új és új közpénztárak alkotása, s mellé ügyes finánez emberek felállítása, kikre az egész kezelés bizatnék, fejében szinte rögeszmévé vált.

A tornácz közepén, kék, ezüst gombos atilában, nagy ezüst kupakú pipával s kis ezüst sarkantyús csizmákban Réty alispán úr áll, s ha, midőn olvasóimnak mindenek előtt nem a házi urat mutatám be, az udvariasság szabályai ellen vétetettem is, irói kötelességem parancsolá, hogy a legérdekesebbet végére tartsam fel. Minden körnek megvan nagy embere. Mint mai időben a kávé, úgy legalább egy nagy férfiú minden társaságnak első szükségeihez tartozik; s valamint kávé hiányában surrogatumokhoz nyúlunk, mi, ha hozzá szoktunk, ép annyi élvezetet nyújt és nem oly drága, mint a valóságos kávé, így szokott lenni a nagy emberekre nézve is. Azon hadsereg, hol csak egy vezér és csupa közlegények volnának, hivatásának rosszul felelne meg; s így szükséges az életben is, hogy azon legmagasabb helyeken kívül, melyeknek elérését kevesen reménylhetik, számos fokozatok létezzenek, melyekre emelkedni valószinűbb; csak így reménylhető, hogy mindenki nagyravágyásának tárgyat lelve, lelkesedéssel teljesítendi kötelességeit. Ha csak örök hír reménye buzdítaná a katonát bátorságra, az első lövésnél nem sok maradna a harczmezőn. Arra hogy a vezér csatá-

ját megnyerje, szükség, hogy alatta sokan káplárságot vagy őrmesterséget reményljenek. S így van az egész világon, hol, bármit beszéljenek, a legnagyobb tettek nem egyes nagy, hanem számtalan középszerű egyediségek által vitettek véghez.

Mi a világ minden részében igaz, kétszer az nálunk, hol ötvenkét megye mindannyi kis hazaként áll egymás mellett; s ha Réty Taksony egy részétől bálványoztatott és a másiktól minden alávalóság mintájának hirdettetett, megnyugtathatjuk olvasóinkat, hogy a hazában legalább ötvenkét ember él hasonló körülmények között, s hogy az, kivel most találkozunk, sem az egyik, sem a másik ítéletnek nem felel meg egészen.

Réty azon férfiak közé tartozott, kiket legjobban ildomosoknak nevezhetünk, s kik — habár a szó, mely e tulajdon megnevezésére szolgál, csak rövid idő óta jött ismét gyakorlatba — alispánaink közt, hála az égnek, soha nem hiányzottak.

Tudván, hogy valamint alispánságra emelkedni jobb mód nincs, mint ha valamely párthoz csatlakozunk, úgy hivatalát megtartani vagy magasabbra emelkedni nincs rosszabb: Réty mióta személye a megye többsége által zászlónak tüzetett ki, mely körül pártok csoportoztak, kötelességének tartá más zászlókként jól ügyelni, vagy mint ellenei mondák, forogni a szél után. Réty a juste milieu embere volt; nem azon értelemben, melyben e szó Európában használtatik, s mely szerint e politikai szinezettől is külön elvek fölállítása kivántatván, könnyen két pad közé juthatunk, hanem úgy, mint Magyarország középelvű emberei lenni szoktak: egyszer egyik, másszor a másik pártnak adva szavazatát — okos játszóként, ki egyszerre vörösre s feketére is tesz, hogy semmi esetre vesztenie ne lehessen. Az idő, úgy hiszik legalább sokan, politikában kétkedéshez vezet, s

magam is ösmertem több becsületes embert, ki husz éves korában, ha kivántatnék, egy nap alatt a lehető legtökéletesebb alkotmányt szerkesztette volna honunk számára, s később egy kis törvény egyes szavai fölött egész napokig elgondolkozott; háziurunknál azonban ép ennek ellenkezője vala észrevehető. Mennyivel tovább élt, annál tisztábban látta, hogy alispáni állásában minden lehető meggyőződések között a leghelyesebb az, melyet a megyében legtöbben védenek; ehhez tartva magát, azon ritka szerencsében részesült, hogy a többséget soha önmeggyőződése ellen kimondani nem kényteleníttetett. Voltak, kik meggyőződésének ezen hajlékonyságát rosszalák, mondatott, hogy mindig előlmenni nem nagy dicsőség, s hogy az, kit valamely korcsmából kitaszítanak, noha közönségesen ő jön ki első annak ajtaján, azért még vezérnek nem mondható, s több ily rossz elmésség, de miután Réty ellenei, mint mondám, mindig kisebbségben voltak, s azok is, kik ilyeneket hirdettek, mihelyt egyszer többséghez jutottak, az alispánt legbuzgóbb pártolóik között találák, s ily esetekben a nagylelkű magyar szokás szerint annak, kit előbb leginkább ócsároltak, legnagyobb lelkesedéssel éljeneztek: Réty mindent összevéve, jól érzé magát taktikája mellett, s mi Taksony-megyében hallatlannak látszik, már kilencz éven át, azaz három tisztujítás alatt tartá meg hivatalát.

Egy idő óta a szép viszony, mely közte s a megye között létezett, azonban megzavartatott. Ne gondolja senki, hogy az alispán ily hosszú hivataloskodás után talán elbizá magát; sőt ember-emlékezet óta arczba soha nem mosolygott oly nyájasan, soha karjai annyi táblabirót nem öleltek még; háza nyitott s vendégszerető vala, mint azelőtt, s új szakácsa, ki úgy főzött, hogy minden étel azon magyar félelem allegoriájának látszott,

hogy önzsirunkban fulunk meg, a legnagyobb concessio volt, melyet a közvéleménynek tehetett. A bajnak egyedüli oka abban kereshető, hogy a taksonyi alispán egy idő óta bizonyos elvekhez kezde ragaszkodni, mit a többség, mely őt leginkább azért ajándékozá meg bizalmával, mert e hibát benne eddig nem tapasztalá, nyugodtan nem tűrhetett el. Réty beszédei eddig a parliamentalis szónoklat mintáinak tartattak. — Nem szólok én erről, T. KK. és RR.! — így folyt előadása közönségesen, — nem szólok én arról s távol legyen tőlem, hogy ezen másik kérdés megvitatásába ereszkedjem, mely minket a czéltól elvezetne, vagy oly tárgyak eldöntésére kényszerítene, melyekről most határozni még nem tanácsos; az egész dolog csak attól függ: ezt vagy amazt akarják-e a T. RK.? S itt következtek általános s szebbnél szebb nézetek a magyar nép nemes jelleméről, vérrel szerzett szabadságunkról, s más ily új s nagyszerű tárgyakról; mire a szónok sokszor félbe szakasztatva harsogó éljenek által, azon tagadhatlan axiomával végzé beszédét, hogy a nép szava Isten szava, s hogy a tettes KK. RR. a haza javára legjobban önmagok fogják eldönthetni a kérdést. — Igy szólt Taksony-megye Demosthenese egykor. Beszéde — hogy egészen új hasonlatossággal éljek — tiszta folyóként, melynek sima fölszinét semmi sziklaként kiálló elv vagy meggyőződés nem zavará, s melyben az egész táblabirói kar mintegy tükörben önmeggyőződéseit láthatá, futott végig a tárgyakon. De egy idő óta beszédein bizonyos fonal vonula át, gyönge még, de már is észrevehető, s a megye egy része igaztalanul apostasiáról kezde szólani, noha esküt tehetnénk reá, hogy Réty ötven éves korában, most először életében látszik valamiről meggyőződni.

Mint a bűvész műtétei előtt, bár százszor látta is a

közönség, mindig csudálva tátja száját: úgy mindenki bámult az alispán változásán; nehogy azonban olvasóim, mint a megye közönsége is, hasztalan keressék az indokokat, mint jámbor történetiró, elmondom. Nagy embereknek közönségesen megvan nagyravágyásuk, s ez jó, mert csak ez az közönségesen, mi őket nagy tettekre vezeti; nagy embereknek megvan sokszor feleségök is, s ez megint jó, mert egy barátom szerint, kinek nevét keresztyén szeretetből elhallgatom, csak így gyakorolhatják magokat azon második tulajdonban, mely a valódi nagyság eléréséhez nagy tetteknél nem kevésbbé szükséges: nagyokat tűrni panasz nélkül; de hogy nagy férfiak nőinek szinte megvan néha nagyravágyásuk, s hogy az sokszor ép ellenkező irányban működik, mint férjeiknél: — itt fekszik a baj, melynek sok dicső név lett már áldozatává. Ez vala az eset Rétynél is, s kérdem: a szilárd jellemű alispánnak, ki egész életén át mindig a szótöbbségnek hódolt, lehet-e rossz néven vennünk, hogy házában azt teszi, mihez közgyűléseken szokott? Az elégületlen lelkiismeret után a földi bajok legnagyobbika oly nő, ki férje tetteivel meg nem elégszik, s ki ne iparkodnék, hogy ettől szabaduljon? Szálljatok magatokba olvasóim, s mondjátok meg, nem tettetek-e soha semmit meggyőződéstök ellen, csakhogy azon Jánustemplom ajtai, melyek a házi életben nőitek rózsa-ajkai által képviseltetnek, bezáródjanak, s béke legyen birodalmatokban? S most nyájas asszonyi olvasóimhoz fordulok, kik ha nem is magok, legalább nemök iránt mindig legszigorúbbak, s kérem őket, legyenek hasonló engedékenységgel Rétyné iránt is. Asszonyok a történetben ritkán számolhatnak helyre, sőt még országgyülési iratainkban is, azon özvegyeket kivéve, kik az alsó táblához eddig követeket küldtek, kevés asszonyi nevekre találunk; nem természetes-e,

hogy Rétyné tudva ezt, minden hozzá irt levél föliratában saját szemeivel látni, tulajdon füleivel hallani akará azon nagy- vagy méltóságos, sőt talán kegyelmes czímet, mely, tagadni nem lehet, főkép a pompás magyar nyelvben oly szépen hangzik? Azonkívül midőn más angyalok is nem azért ereszkednek le a purgatóriumba, hogy ott maradjanak, hanem hogy az elítélteket magokkal fölhozzák, ki rosszalhatja, hogy angyal lévén ő is, ki született báró, azaz méltóságos kisasszony volt, ugyanezt akará tenni férjével? Az alispáni hivatal azon határ, melyen túl bizonyos pályán nem haladhatunk, s bámulhatjuk-e, ha egy asszony e Rubiconnál megállni nem tud, midőn Caesar maga nem birt elég jellemmel, hogy ezt tegye? Mindezen okok együtt nem magyarázzák-e meg teljesen Rétyné vágyát, mely őt nappal s éjjel nyugodni nem hagyá: hogy férje báró legyen?

Réty maga, ki sokáig ellentállt, most is ugyan középutat javasolt, s inkább a kamaráskulcs mellett szavazott, mi által bárósság nélkül is szert tehet a méltóságos czímre, szebbnek tartván, ha csak miután állásában hátulról támadtatott meg, enged a körülményeknek; bizonyos azonban, hogy mióta e gondolata támadt, mintha szemeiről fátyol hullt volna le, mindent egészen más világban látott, s kettős erővel fáradt, hogy alispáni helyzetét megtartsa.

Az alispán talán épen ezen rendkívüli helyzetéről, melyen e haza sok alispána rendesen egyszer életében átmegy, gondolkozott; a többiek hallgatva, egy fokkal alantabb, valószinűleg hasonló tárgyakról ábrándozának, — hisz tisztviselők, s azok, kik hivatal után vágyódnak, szivesen foglalkoznak a közdolgok azon legszebb részével, mely a hivatalok czélszerü betöltésében áll — midőn a csend távoli, de hatalmas éljen által félbe-

szakadván, a tekintetes társaság, mely a tornáczon állt, egyszerre mozgásba jött.

— Éljen Réty! éljen Nyúzó! éljen a magyar szabadság! Haj rá! — S más ehhez hasonló fölkiáltások, melyek közé néha kis káromkodás, s egyes pisztolylövések vegyültek, tölték a falut. E zaj felett a tisztválasztásoknál nem hiányozható:

Virágzik a tulipán,
Réty lesz a viczespán;

e minden alkalomra egyaránt illő dal, melynek ríme állandóbb, mint azon népszerűség, mely azt majd egy, majd más alispánra alkalmazza, mint gyönyörü karének uralkodott. Képzeljünk hozzá egy egész szekeret teli czigányokkal, kik a Rákóczyt húzzák, s a falu valamennyi kutyáinak vonítását, s oly hangászi élvezetünk lesz, melynél, hogy Shakespearerel szóljak, angyalok sírhatnának.

— Ez lelkesedés! ez már népszerűség! — szóla végre Karvaly, ki bajszát pödörve látszó gyönyörrel hallgatá a hangokat. — Bizony szép dolog, ha az ember a közbizodalmat úgy birja, mint a teins úr. Szegény legény vagyok, de vigyen el az ördög, követem alássan, nem adnám ötven forintért, ha nekem csak egyszer így ordítanának e világon.

— Csak ne gyújtsanak föl semmit — sóhajta közbe a szegény rokonok egyike, ki a mult tisztujításról nem beszélt annyi zöldeket, mint mások, de annyival több zöldet, kéket, sárgát, s mit tudom én mit nem tapasztalt öntestén, hogy szinte haja borzadt, ha bátyjaurának közelgő feldicsőitésére gondolt, melyhez, mint ezelőtt három évvel, talán ismét hátán fognak tapsolni.

— Felgyújtani? hát teringettét, kiről szólsz nyúlszívű teremtés? — dörgött közbe a várnagy, — nem tudod-e, hogy nemesekről szólsz, hogy Sz.-Vilmosnak három-

száz voksa van, s hogy ha az egész falut fölgyújtják is, miután a teins úr assecurálva van, még örülnöd kellene, hogy idejöttek, s nem az ellenfél tanyájára?

— Karvalynak igaza van — szóla halavány öcscséhez fordulva Réty, — hogy merészelsz így szólni vendégeimről? Én a sz.-vilmosiakat ismerem.

— Igen, én is, — szakítá félbe Karvaly — a raboknak egy tized része közülök való, nem láttam soha derekabb ficzkókat; ki honn legtöbbet lop, verekedik s gyilkol, az háborúban s restauratiónál mindig első ember.

— Talán vannak kivételek — szólt közbe éles hangjával Sáskay, — mint hallám a sz.-vilmosiak az 1809-iki insurrectiónál — —

Minden jelenlevők s főkép Sáskay szerencséjére a kortesek azalatt egész a kapuig jöttek, s a roppant éljen, melylyel az első kocsi beköszöntött, minden további vitatkozást lehetetlenné tett; máskép Karvaly bizonyos cassát felhozva, mivel az 1809-iki insurrectiót fizetni szokta, a beszélgetésnek oly fordulatot ad, melynél bizonyos actiók elkerülhetlenül szükségeseknek tartatnak, s melynél, mint a tapasztalás már többször mutatta, Sáskay közönségesen megveretett.

Az egész nemes sereg mintegy harmincz szekeren jött, melyek a sz.-vilmosi és a szomszéd falu parasztaitól requiráltatva, mint hallám, közmunkába tudattak be, azon igen törvényes oknál fogva, minthogy ennyi kocsi az úton talált rögöket széttörvén, valóban útjavításra szolgált. Az első s utolsó kocsin sárga zászlók s rajtok e hazafiúi fölirások láthatók, az egyik oldalon:

Utat, töltést nem csinálunk,
Réty lesz a viczespánunk.

A másikon:

Nem adózni, nem fizetni,
Hidon, vámon átmehetni,
Be nem állni katonának,

Törvényt szabni a hazának,
Mondani, hogy a só drága:
Ez a nemes szabadsága.

Minden nemesnek süvege vagy kalapja mellett félig zöld, félig sárga toll vala látható, mi a párt reményeit s az ellenfél irígységét ábrázolá, s azon kívül azon practicus haszonra is szolgált, hogy Réty hivei tévedésből valamely oly koponyát ne törjenek be, mely alatt kedvező eszmék uralkodnak.

Az alispán a nemesség éljenei s számtalan bókok között lelépe a tornácz első lépcsőjére, s miután a vendégek nagy kört képezve hatalmas »Halljuk!«-kal megkezdék az ünnepélyt, s a nemesek hadnagya elmondá, hogy minden jelenlevőnek s főkép tulajdon érzelmeit szokás szerint szép magyarságban a jegyző fogja előadni: a fölszólított ekkép kezdé beszédét:

Dicső alispán!

Nagy hazafi!

Halhatatlan férfiú!

Tekintetes uram!

Ha Hellas vagy Róma a muzsáktól sugalt isteni szónoklatának roppant árjával birnék, ha, mint Orpheusról mondják, városokat építhetnék szavammal, vagy fölzúgva a tehetlenség gyáva álmába merült világ fölött, melyet annyi szent akarat felkölteni képes még nem volt, mely a szabadság vérszinű hajnalában uszva, még mindig tovább szendereg, mint egy Cato, O'Conell, Cicero vagy Mirabeau, hatalmas szavammal a tespedő népeket tettre serkenthetném: ki volna, ki neked, nagy férfiú, ennyi tiszta kebelnek, mely Sz.-Vilmoson nyugodtan dobogva nevednél, a polgári kötelességek legszentebbikét, mely nagy férfiainak fölmagasztalt tiszteletében áll, szerény hivséggel teljesíti, érzelmeit szebben kimondhatná.

De mi vagyok én, hogy e roppant föladat: előtted kitárni annyi forró sz.-vilmosi kebel érzetét, nekem juthatott? Alig élve át a játszi gyermekkort, hol a szív ártatlanságának magasztos érzetében, mint tavaszkor magas fán az illatos virágok, az emberiség terebély ágai között föltárá kelyhét, nem tudva még, hogy ha majdan a zordon ősz zugó szele eljön, lehullva tövéről, melyen édes gyümölcscsé vált, a földön rothadni fog, hogy belőle új fák, s egész erdő nőjön — alig lépve a nyilvános élet tekervényes pályájára, melyen szivének mágnestűjét követve, a hazafiság tiszta csillagának sugarainál, mely egén ragyog, száz vészektől környékezve, az igéret földéhez evez: a sz.-vilmosi nemes tanács által szószólónak választva, hová forduljak annyi érdemid között nagy férfiú! tekintetes alispán! melyekről szólani tisztemben áll stb. —

Az egész beszéd egyike vala azon remekműveknek, melyeknek gazdag képgyűjteményéről csak annak lehet fogalma, ki Hafiz költeményeit, vagy a némely megyegyűléseken tartatni szokott financziális beszédeket ismeri, s melyeknél azon meggyőződés tölti el lelkeinket, hogy e nagy világon minden, tenger és száraz föld, pyramis s templomtorony, Caesar s a megbuktatandó alispán hasonlók egymáshoz.

Miután a szónok egy ideig csillagát, s később Mózes tűzoszlopát követve, Réty érdemein s a hazán és végre a sz.-vilmosi nemesség buzgóságán tévelygett; miután a Duna torkolatai, s Magyarországnak nagy Lajos alatti határainál egy perczig megállt, s innen a sz.-vilmosi határokra, s az iránt folyó metalis perre áttért, oly dolgok, melyeknek elintézése csak Réty alispán és a sz.-vilmosi nemesség lelkességétől reménylhető, a szónok még egyszer elmondá küldőinek roppant ragaszkodását, s a rómaival e szavakban végzé beszédét: »Si fractus

illabatur orbis, impavidum ferient ruinae.« Azaz, mint a nemes hadnagy kezeit összecsapva híven fordítá:

Virágzik a tulipán,
Réty lesz a viczespán!

A szónoklatnak roppant hatása volt; s noha a szónok mindazon helyeknél, hol a polgárokról vagy erényekről, vagy ehhez hasonló tárgyakról szólt, a nemes tanács parancsolatára sz.-vilmosiakról, sz.-vilmosi erényekről s érzelmekről kényteleníttetett beszélni, s az említett metalis eset felhozását is olyannak tartá, mi a közlelkesedésnek árthatni fog: soha szónok inkább nem éljeneztetett meg, mint ő. A nemes hadnagy példája után minden tizedik szavánál háromszoros éljen szakítá félbe beszédét, úgy, hogy — mi nálunk ritkaság — szinte sokallá a tetszést.

Az alispán, kit e megtiszteltetés, mint ily esetekben mindig, egész váratlanul lepett meg, s ki, mi ismét mindennapi eset, alig találá szót érzelmei kifejezésére — meglepetett ember létére szintén igen szépen szólt. Elmondá: mennyire fáradt s mennyire vágyódik azon nyugodt házi boldogság után, melyet családi körében élvez, s melyből őt semmi ki nem ragadhatná, ha csak a sz.-vilmosiak hazafiúi bizalma nem szólítja fel őt még egyszer azon pályára, melyen annyi keserűségek között haladott mindeddig, de melyen a megtámadott nemesi szabadság védelme gyenge erejének egész használatát talán megkivánja.

E beszéd, mint az előbbi, ismét éljenekkel fogadtatott, s miután a nemes hadnagy kinyilatkoztatta, hogy a nemesek a nagyságos asszony kézcsókolására kivánnak menni, az egész csapat ismét éljenek közt a házba tolult, hol őket most egy ideig magokra hagyjuk.

VIII.

Nincs fontosabb pillanat életünkben, mint ebédeink; életnézetünk s gondolataink legnagyobb része, sőt nem ritkán azon érzemények, melyek emberi természetünket leginkább nemesítik, gyomrunk állapotától függnek, s ki májbajban szenved — mint mi irók közönségesen — átlátja Pythagoras és a braminok egész bölcsességét: midőn erkölcsi philosophiájukat a konyhán kezdik. Csudálhatni, hogy annyi történetbuvár között, kik korunkban inkább új rendszerek fölállításában, mint a régi állapotok leirásában remekelnek, még nem találkozott senki, ki a különböző korok s nemzetek élelemszereiben kereste volna nemünk nagy tetteinek okát, — talán ez úton nagyobb eredményekhez jutnának, mint azok, kik mindent az éghajlat s fajkülönbségre vezetnek vissza. Én, ki sem ez új történetirói iskola megkezdésére, sem Homér vagy Scott utánzására erőt nem érzek magamban, az alispáni ebéd részletes leirása helyett, mely olvasóim étvágyát ébresztené, csak azt mondom, hogy a lakoma, melyben e napon az urak az alispán termeiben, s a nemesség a nagy pajtában részesült, egyike vala a legfényesebb- s legmagyarabbaknak, melyeket képzelhetünk. Fenn az uraknál huszonnégy tál, melyeknél a mártások annyire nem kiméltettek, hogy a négy becsinált mindegyikénél egy-

egy táblabiró öntetett le, s a szolgálattevő huszárok hüvelykujja mindannyiszor megfürdött; magyar pezsgő, tokaji, fagylalt, szóval lucullusi lakoma. Lenn a nemeseknél: gulyás és pörkölthus, tarhonya, káposzta, turós csusza, gombóczok, pecsenyék, bor, pálinka, szóval egész lakodalom. Az utolsó czigányig nem volt egy, ki — a mennyiben t. i. fölkelhetett — nem jó kedvvel kelt volna fel az asztaltól.

Az ebéd végével, mihelyt a kávé szétosztatott, Etelka, ki az egész idő alatt lehető nyájassággal teljesíté a házi kisasszony kötelességeit, főfájás ürügye alatt visszavonult; Rétyné néhány előkelőbb táblabiróval s lelkészszel beszélgetett, a többi urak részint a tornáczon, részint a ház előtt pipáztak; s ha a nagyreményű sz.-vilmosi jegyzőt — ki magát ebéd fölött sok czikornyás felköszöntés által kitünteté — nem látjuk a többiek között, annak hihetőkép oka az, mert Etelka szobaleánya, Rózsi, a ház másik oldalán lakik.

Ákos Kálmánnal a kert távolabb részében sétált.

Ákos és Kálmán majdnem egykorúak levén, mint szomszéd gyermekek éltöket első éveik óta együtt töltek; barátságukat tehát alig szükség említenem, mely az egész megyében szinte közmondássá vált. Legalább szomszédok között ember-emlékezetére ilyes még nem létezett. Huszonkét éves korában ki nem talál barátokat, ki nem ismer legalább egy lényt, kihez szíve egész erejével ragaszkodik, úgy hogy nem is képzelheti, miként élhetne, ha ettől elszakíttatik? Mint az első szerelem, úgy az első barátság ott áll éltünk legszebb emlékei között, s bár az emlék néha egyszersmind éltünk legkínosabb csalódását juttatja eszünkbe, multunkban nincs semmi, miért a tudás fájának gyümölcsét, melyet ajkaink megizleltek, oly keserűen átkoznók, mint hogy ettől fosztott meg. Azonban, noha ifjú barát-

taink éltöknek egy részét együtt töltve, valamint korukban, úgy érzelmeikben egymáshoz közel álltak, a házi kör, melyben neveltettek, sokkal inkább különbözött, mint hogy azon hasonlóság mellett, mely minden nemesebb jellemű ifjak között létezik, — mert hisz valamint a lomb tavaszkor egyenlő zöldben függ ágain, úgy az ember is leginkább őszi napjaiban változtatja szinét, — nem sokkal több különbség lett volna közöttök is.

Vannak, kik a nevelés befolyását tagadják, s ha ezalatt csak az értetik: hogy az ember jellemét kényünk szerint képezni nem lehet, nincs senki erről inkább meggyőződve, mint én, ki azon vastag kötetekben, melyek a nevelésről irattak, általános rendszerek helyett csak oly szabályokat látok, melyek bizonyos jellemű egyedekre alkalmazva sikerhez vezethetnek, de ép azért másoknál a lehetőségig célirányatalanok. De valamint azon befolyás, melyet az egyes nevelő növendékére gyakorol, csekély; s valamint nem ritka példa, hogy nevelők fáradozásai oly gyermekeknél, kiknek keblében a szabadság utáni vágy hatalmasabb, ép az ellenkező eredményekhez vezetnek, mint melyekre irányozva valának: úgy azon kör, melyben gyermekekből ifjakká nőttünk, természetes hajlamaink szerint különböző, de mindig ellentállhatlan befolyást gyakorol jövőnkre; s ha visszatekintünk, nincs köztünk senki, ki ne érzené, hogy sajátságainak nagy részét azon nevelésnek köszöni, melyet nem egyes embertől, hanem a társaságtól, nem bizonyos terv szerint, hanem a körülmények által kapott.

Ez vala oka azon különbségnek is, mely annyi érintkezési pont mellett Ákos és Kálmán között létezett. Az öreg Kislaky t. i., kiben Kálmán atyját, a megye volt alispánját s egyszersmind egyik legbecsületesebb emberét tisztelé, nejével együtt a magyar nemesség azon részéhez

tartozott, mely, fájdalom! napjainkban mindinkább kihal, s minden hibái s gyöngeségei mellett legalább azért érdemli meg tiszteletünket, mert eldődeink szokásait s nemzetiségét tisztán fentartá: az ősök miveletlenségét, de egyszersmind a hajdankor jószivű egyszerűségét, sok, napjainkban szinte nevetségesnek látszó előítéletet, de velök azon hitet, mely nélkül nemzetiségünk nehéz harczai között soha föl nem tarthatta volna magát: hogy a magyar soha eltünni nem fog e világról. Hogy ezen néposztály érdemei nemzetiségünk föltartására nézve fölszámíthatlanok, s hogy a jövő gyalázatos hálátlanságot követne el, ha valaha elfelejtené, miként azon nemesebb művelődés ágai, melyeknek gyümölcseit élvezi, csak az erős törzs nedvéből vonták termékenységöket, melybe oltattak, minden kétségen kívül van; de ép oly bizonyos az is, hogy mint minden, úgy a magyar nemesi házak a história távolában sokkal nagyszerűebbek- s szebbeknek látszanak, mint ha azokat közelről tekintjük.

Ha például olvasóim közül valamelyik Kislaky Bálint urat meglátogatná, s a kaputlan kerítésen behajtva a házba lépne, melynek kéménye csupa vendégszeretetből, mint ura unalomból, mindig füstöl, hol a kuvaszokon kívül, melyek minden közelgőt majdnem széttépnek, senki kötelességét nem teljesíti, s kivevén a mezei gazdaságot, sehol a rendnek nyoma sem található: úgy hiszem a gazda szivessége, Borbála asszony szüntelen kinálásai, sőt a pulyka pecsenye mellett is, mely számára süttetett, nem igen jól érzené magát. Taksony-megyében a háztartások e neme közönségesebb vala, semhogy a kislaki kastély ezen fogyatkozásai feltüntek volna, s miután a legtöbb s legtartósabb ismeretségek a száj által történnek, s pedig nem azért, mert vele beszélünk, hanem mert vele eszünk: nem bámulhatja senki, hogy a

vendégszerető háznak soha sem hiányzottak vendégei, s hogy az öreg Kislakynak kevéssé elavult történetei, segítve a velök egykorú bor által, mely mellett elő-adattak, mindig jókedvű hallgatókra találtak. E körben nőtt fel Kálmán, irígyeltetve az egész vidéktől, szerettetve szülei, dicsértetve a vendégek, tiszteltetve a cselédek, magasztaltatva a lelkész s rector, bámultatva az ispán s tiszttartó, imádtatva a vén gazdasszony által; s ha e házban, hol közelítésénél minden kutya ugrándozott örömében, s minden ember szeretettel jött elébe, magát honosnak érezé, ha szokásaival azonosult: csak az bámulhatná, ki őt több vagy kevesebbnek tartja, mint jószivű, de közönséges fiatal embernek.

A régi magyar ház egyetlen fiától ki kivánna mást, mint hogy belőle magyar úrfi váljék. De Kálmán ismeré a világot is; Pest, hol iskoláit végezé, s életének azon legboldogabb évét töltötte, melyre a magyar hetvenéves koráig vágyódva emlékezik, értem a juratuskodást, s Ákossal való barátsága, mely által a gazdag fiú akaratja ellen is magasb körökbe vonatott, nem maradhatának befolyás nélkül nézeteire, s az öreg Bálint úr s Borbála asszony egész órákig elsőhajtozának néha kedves fioknak finnyás szokásain, s az új divatú elveken, melyeket a városból hozott magával, noha a polgárisodás korántsem terjeszté annyira rontó befolyását, mint a jámbor szülők szivök szomorúságában gondolák. Való, hogy Kálmán Pesten megváltozott, s a parlagi úrfi, ki bécsi ruhákba öltözködve, mióta szülei házát elhagyá, inkább magát, mint felebarátja teremtését mívelé, sokat vesztett azon régi jó szokásokból, melyek az ifjuság között egykor nemzetiség neve alatt divatoztak, s egy-egy kocsmai szolga megverése, ablakok s palaczkok összetörése, s néha egy jól muzsikált czigány dicső megjutalmazása által emlékezteték e hon polgárait a régi alkotmány

épségére; de »legyőzve bár, megtörve nem« — mint koszorús költőnk mondá — Kálmán keblében a betyár szunnyadott, de még élt egész épségében; csak alkalom kelle, egy kis parlagi társaság, hozzá egy kis zene, valamivel több bor, s a régi legény feltámadt hosszú álmából; s pesti barátnéi, kik szerénységét magasztalák, a zajgó urfiban, ki nem ugyan törökkel szájában, de palaczkkal kezében Kinizsy szép tánczát járá széles jókedvében, alig ismertek volna kedves tánczosukra.

Ákos e tekintetben lényegesen különbözött tőle, sőt barátjának mintegy ellentéte vala. A Réty-család gazdagsága s számos összeköttetései által, melyekben főrendi házakkal állt, azok közé tartozott, melyek a nemesség által közönségesen »fertály mágnások«-nak csúfoltatnak; s mi a büszkeséget, nagyravágyást, szóval azon hibákat illeti, melyek mágnásainknak, reménylem csak kajánságból, tulajdoníttatnak, sokkal több joggal »ötfertály mágnásoknak« neveztethetnének, miután a Zrinyiek, Frangepánok, Thurzók s Czudarok soha e tulajdonokban annyira nem haladtak. A fertálymágnás Magyarországban egy egészen kivételi, hogy úgy mondjam amphibiális lény. Helyzete által a nemesi, vágyai s halandóságai által a mágnási renddel összekötve, hely nincs, melyet elemének ne tartana, s ismét nincs hely, melyben magát egészen otthonosnak érzené. Sértve büszkeség által, ha felsőbbek társaságába lép, kikkel magát hasonlónak inkább láttatja, mint érezi; megbántva minden inas által, ki őt tekintetesnek czímezi: az érintkezés, melyet felsőbb osztályokkal szüntelen keres, csak a keserűséget neveli, melyet iránt ok gyermeksége óta kebelében hordoz. — Mily nevetséges gőg — így szól, ha ön lakába övéi közé visszatér, — mily utálatos büszkeség, mintha hazánkban minden nemes nem volna egyenlő, mintha a báró

vagy grófi czím egy kis szócskánál egyéb volna, mely számtalan névhez csak azért ragasztatott, mert magában nem hangzott úgy, hogy tiszteletet vívhatna ki magának. — De ha a teins alispán vagy méltóságos kamarás ekkép kiadta mérgét, s az egyenlőség fentartására inasainak még valamivel hosszabb vállzsinórokat csináltatott, mint minőket szomszédjánál, a grófnál látott; te ki nemes vagy, de kinek családjából senki még alispán nem volt, kamarás pedig épen nem is lehetne, vagy kinek évenkint egy forint harminczhat krajczárral kevesebb jövedelme van, valahogy ne gondold azt, hogy ezen szép egyenlőségi elvek reád is kiterjedhetnének. A világon mindennek megvannak határai, s az egyenlőség kiterjesztésére nézve tévedések elkerülésére mindenki közönségesen önmagát választja azon határpontnak, melyen túl a nivellatiót veszély nélkül terjeszteni nem lehet. Ha gyűléseken pártolás, vagy tisztujításnál szavazat kell, nemességed el fog ismertetni, az első rész kilenczedik czíme, a magyarok ezredes alkotmánya, a pusztaszeri vér, mely a nagy áldomásnál összekevertetett, itt nem feledtettek még el, s mihelyt valakinek szüksége van reád, nem látsz senkit magad mellett, ki magát egyenlőnek ne vallaná. De menj csak egyszer szabadelvü nemes társad lakához, nyujtsd neki inasai előtt tisztválasztáskor annyiszor szorítgatott jobbodat, merd szeretni vagy nőül választani leányát: s ha ezt megpróbáltad, majd alkotmányos egyenlőségedről szólunk ismét, s meg foglak kérdezni, mit tartasz felőle? A magyar nemesség vérrel szerzé hazáját, vérrel vívá ki szabadságát, vérrel oltalmazza közös birtokát, ha az valaha megtámadtatnék, — így szól a törvény, — s ha vér helyébe pénzt teszesz, mi úgy is minden értéket képvisel, az egész való maradt még napjainkban is, azon kis különbséggel, hogy

mivel vérből mindenikünknek majdnem hasonló, pénzből pedig igen különböző mennyiség jutott, az egyenlőség, mely a régi theoriából mintegy önkényt következett, újabb időkben a történetek legtávolabbikai közé számíttatik.

Minden ember, ki többnek akarna látszani, mint a minek önmagát érezi, azon iparkodás által, melylyel kitűzött ideáljait akarja elérni, nevetségessé válik; s a félénk, ki asszonyok közt párviadalairól beszél; a szegény, ki másodkézből összeszedett rongyokkal fényüzést utánoz, mely alatt mindenünnen szükség tekint ki; a pór, ki hogy nemesnek tartassék, magas ösmeretségeivel kérkedik, s kőbe faragva, szinekkel mázolva, s lenyomva minden kanálon új czimerét koptatja, gúny s megvetés tárgyává válnék, bármik lennének is egyébiránt érdemei. A társaság, mely még azon érdemeket is, melyeket valóban birunk, csak ritkán ismeri el, nem bocsát meg annak, ki tőle még ennél többet kiván, s majdnem úgy bánik vele, mint uzsorásokkal bánni szoktak, vagy jobban mondva, bánni kellene: kit, mert törvényes kamataival megelégedni nem akar, megfosztanak tőkéjétől is. Egészen ily helyzetben valának a Rétyek is. Régi nemesség, szép vagyon, alispánság és szép fiok, kinek még neje sem vala, s ki e szerint házasodhatott, — mi kelle még, hogy magoknak kellemes társasági állást szerezzenek? De büszkeségöknek más táplálék kelle. Valamint nagy Fridrik verseiben, Voltaire diplomatiai ügyességében, Richelieu drámáiban, Byron lovaglásában keresé dicsőségét, úgy Réty alispán úr azon fáradott, hogy valamivel többnek láttassék, mint mivé született; s a százados nemes, ősei számtalansága mellett, a parvenu minden nevetséges oldalaival álla előtted, s nénjéről a bárónéről szólt, s távol rokonáról, a német grófról, s hogy ezzel

s ezzel a herczeg hadnagygyal igen szoros viszonyban áll, s ma báró F. vagy gróf X-től levelet kapott, stb.

Ákos, kit szüléi jókor Pestre küldének, s ki nénje, báró Andorfyné házánál a legjobb társaságban tölté napjait, sokkal több észszel birt, mint hogy szüléi gyöngéit át ne látta volna; s mi az életben többször történik, ép annak ellenkezőjévé vált, mit naponként maga körül látott. Ákos betyárrá lett, vagy jobban mondva, iparkodott, hogy annak tartassék, s ezért főkép a megye ifjúsága között határtalan népszerűséget szerzett magának; mint oly ember, ki az által, hogy ámbár angolul és francziául tudott, s a félvilágot beutazta, mégis a mennyire tőle kitelt, betyárkodásaikat utánozta, másoknak mintegy igazolásul szolgált. Szép népszerűnek lenni, s főkép ifjú korunkban nincs talán semmi, mi után szivünk annyira vágyódnék. Később, miután tudjuk, hogy azon szeretethez, mely oly roppantnak látszik, az egyes szivek mi keveset adnak, örömünket elvesztjük e birtokon, melyet talán még többen vesztenek, mint nyertek minden érdem nélkül. De hogy Ákost e népszerűség nem kissé erősítette meg erőltetett betyárságában, azt tagadni nem akarjuk, annyival kevesebbé, miután az ifjú Réty ezen erőlködése vala az, mi közte s Kálmán között néha a legnevetségesebb ellentéteket idézte elő. Valamint t. i. Ákos a betyárságban, úgy Kálmán a míveltségben helyezvén büszkeségét, a két ifjú egymásnak mintegy példányul szolgált.

Ha téli napokban a megyei nemesség a megyeház teremében összegyült — hol minden tánczmulatságok hihetőleg azért szoktak tartatni, hogy az adózó nép, mely e termeket homloka izzadásában épité, lássa, miként izzad ugyane helyen a nemesség is, — vagy ha valamely előkelő táblabiró nevenapjának ünneplésére valahol nagyobb társaság találkozott: kérdésen kívül a

leglármásabb Ákos volt, és senki divatszerűebben nem lépett föl, mint Kislaky Kálmán; de ha poharak vagy társalkodás közt mindenki magáról, vagy helyesebben mondva arról, minek látszani akart, megfeledkezett: a szerepek megváltoztak, s Ákos helyett, ki reggel fűnekfának beszélé, hányszor részegedett meg életében, estve Kálmán szemei jártak keresztben, noha talán senki sem ellenezte állhatatosabban Ákos ivó theoriáit délelőtt, mint ő. Ne kárhoztassa senki a fiatal emberek e szeszélyét; éltünk azon korában, melyben az emberek ítéletét még oly valaminek tartjuk, mi után fáradni érdemes, mindnyájan affectálunk.

Ákos, ki erőt véve magán, az ebéd kezdetén szokása szerint betyároskodott, minél több való vigságot láta maga körül, annál szótalanabbá vált, s az ebéd vége felé egészen azon szomorú gondolatoknak engedé át magát, melyekkel reménytelen szerelme szivét tölté. Kálmán, kit ez alkalommal Etelka szomszédsága s a nyájas mód, melyben iránta viseltetett, rendkívül fölvidított, — mert a bor leghamarabb száll fejünkbe, ha vig gondolatok társaságát találja benne, — az udvariasság helyett, melylyel az első ételeknél magát kitünteté, mind inkább a parlagi úrfi hangján kezde beszélni: míg Etelka komoly tekintete s rövid feleletei hibáját eszébe juttaták, s az ebéd vége felé ő is, mint barátja, szomorúan ült helyén, alig merve szólni szép szomszédjához.

Mihelyt az ebéd véget ért, Kálmán maga után a kertbe voná barátját, hogy neki egész szerencsétlenségét elpanaszolja.

— Barátom — szólt padra vetve magát, — én a világ legboldogtalanabb embere vagyok. Láttad ma testvéredet? ő nem szeret, utál, megvet.

— Magadon kívül vagy — mondá Ákos, melegen szorítva kezét, — esztelenségeket beszélsz.

— Nem, nem — én jól tudok mindent; Etelka nem szeret, nem fog szeretni soha, s jól teszi, ily ember, mint én, nem érdemes reá, — én lemondok — én — —

— Ne igyál bort soha Kálmánom ; úgy látszik, elszomorít.

— Hát te is észrevetted? Hát csakugyan igaz? hát megbecstelenítve álljak előtte? nem, soha! Holnap szabadságot kérek apámtól, s utazni megyek, elmegyek oly helyre, hol senki sem ösmer, hol angyali testvérednek alkalmatlankodni nem fogok soha, hol —

Ákos ismét félbeszakasztá s boldogtalansága okát kérdé, mire a másik, mindazon részletességgel, melyre csak szerető képes, elmondá, mi nyájas volt Etelka iránta az ebéd kezdetén; hogy ő, becsületére, alig ivott pár pohárral, de hogy a mint látszik, a bor inkább hatott reá, s hogy talán valami illetlent mondott, miután az ebéd vége felé Etelka rá se nézett. Hogy mindennek vége van, hogy ily utálatos teremtés, mint ő, ily angyal után nem vágyódhatik, hogy ő örülni fog, ha Etelka más karjaiban fogja föltalálni mindazon boldogságot, melyet tőle elfogadni nem akart, de hogy ha e szerencse oly valakinek jut, kit ő ismer, annak kitekeri nyakát s több effélék. Mint minden destillationál a retorta felső részén számos csöppek látszanak, úgy az érmelléki viz-részei tiszta könyekben peregtek le Kálmán arczain, s Ákos, noha jól tudá »honnan e könyek«, eléggé szereté barátját, hogy fájdalmánál szintoly részvéttel viseltessék, mintha annak okát csakugyan nagyon fontosnak gondolná. Mondá, hogy asszonyok ugyan nem szivesen látják, ha fiatal ember más valamitől részegül, mint bájaiktól, de, mint a jó pezsgő hatása hamar eltünik s főfájást nem hagy maga után, úgy az ily haragé is. Biztossá tevé barátját Etelka szerelméről, s mi több, hogy testvére a rút gró-

fot megveti, szóval oly ügyesen járt el vigasztalásaiban, hogy Kálmán lassankint fölvidulva, végre szenvedélyesen szorítá karjai közé barátját, s azon esküvéssel, hogy soha többé borhoz nem nyúl, örömében kisirá azon végső cseppeket, melyek az ebéd alatt könyzsákjaiban összegyültek. Az ifjú kor legszebb kiváltsága, hogy öröm s fájdalom oly közel feküsznek egymáshoz; később talán ép annyi, sőt több okunk volna örömre, de lelkünk elveszti rugékonyságát, s ha egyszer elszomorodánk, annyi kell vigasztalásunkra, hogy közönségesen ismét új baj ér, még mielőtt a régit felejtettük.

Kálmán, ki csakugyan inkább szerelem mint bortól részegedett meg, a levegő, a járás és könyei után csaknem egészen kijózanodott, s a két fiatal ember ismét a ház felé indult, hogy Etelkát fölkeresve, mint Ákos mondá, az új békekötés nagy ünnepélye minél előbb véghez menjen; de ki az köztünk halandók között, ki az életben csak a jövő perczre is biztosan számolhatna? Ki az, főkép tisztujítások alkalmával, hol a sorson s végzetünkön kívül még kortesek határoznak jövőnk felett?

Míg a fiatal barátok a kertben tartózkodtak, addig az öreg Kislaky, ki szive jókedvében egy, sőt talán két pohárral is többet ivott, mint szomjúsága enyhítésére szükséges vala, más dolgokon törte fejét. Az öreg úr rég kedves Kálmánjának szánta Etelkát. Nem mondom, hogy épen csak a leány vagyona hozá őt e gondolatra, de miután a két család birtoka határos vala, s pedig igen valószinűleg a teremtés első napjától mostanig, s miután a Rétyek jószága majdnem egészen leányágat is illetvén, egy részének Etelkára kelle szállni, az öreg Kislaky joggal mondhatá, hogy a gyermekek egymásnak teremttettek. Nagy hizelgő a bor, mindenkit megerősít kivánataiban, s az öreg Kislaky,

kinek szemei egész ebéd alatt fián függtek, s ki jobbés balszomszédját talán harminczszor is kérdé: ha láttak-e valaha két fiatal teremtést, kik jobban illenének egymáshoz? meg vala győződve reményei teljesültéről, ámbár forma szerinti kérésére, melyet ebéd után az öreg Rétyhez intézett, csak azon választ nyeré, hogy leánya érzelmeit nem ösmeri; Rétynétől pedig, hogy ily fontos dologról jobb tisztujítás után szólani.

Az öreg örömében kezeit dörzsölve járdalt az udvaron. Képzetében már Kálmán s Etelka egész ivadéka ugrándozott körülötte, s a jámbor apa szive hatalmasan földobogott ez ábrándok között, midőn a pajtából fölhangzó zaj gondolatainak más irányt adott. A kortesek, kik nagy művészek módjára hosszu gyakorlatokkal készülnek a nagy előadáshoz, melynek főszerepét ők játszák, a pajtában most másodszor ismétlék próbatételüket, s e pillanatban ép az albirákhoz jutván, midőn a kasznár, ki mint elnök, itt a főispán helyét pótolá, a sz.-vilmosi járás első albiráját említé, háromszáz hanggal »Éljen Kislaky Kálmán«-t kiáltanak. Az öreg úr, mert mely apa maradna nyugodtan, ha fia dicsőségének fültanúja lehet, szédelgett gyönyörködésében, s midőn épen ispánját látá a pajta felé menni, jó vagy rossz nemtője ez eszmét sugá fülébe: mennyire kár, hogy fiának diadala náddal födött pajtában hangzik el, s mi jó volna, ha Etelka ennyi dicsőségnek tanuja lehetne! Magához szólítá tehát az ispánt, s elbeszélé neki a nagy családi titkot, melyet annyival inkább bizhatott reá, mert nyelve most nehezebben mozgott, s nem vala hihető, hogy e bizalommal visszaél s kérdé: nem volna-e jó, ha a kortesek Kálmánt, ki a kertben van, fölkeresnék s diadallal Etelka szobájába hoznák? Az ispán ura nézeteit egészen helyeslé, s mihelyt a pajtába ért s félnegyedig »Halljuk!«-ot ordítva csendet

eszközölt, oly remekül szónokolt, hogy az egész tömeg azonnal útnak indult. Igaz, hogy Kislaky követének a titokról szint azon fogalma vala, mint sok más embernek, ki alatta csak oly valamit ért, mit önmagunk elbeszélni pirulnánk, vagy nem merünk, s azért más valaki által akarunk tudatni a világgal, s hogy ennélfogva Etelka s Kálmán lakodalma mindjárt beszéde elején kihirdettetett s megéljeneztetett. Azonban annyi bizonyos, hogy a sz.-vilmosi háromszáz nemes, kikről csak negyed óra előtt megesküdhettünk volna, hogy mint a háromszáz spártai Thermopylaeknél, helyeiken fekve fognak találtatni, irtóztató éljenek között egyenesen a kertnek vette útját, s hogy Kislaky, ki előttök szintén a kertbe futott, könytelt szemekkel mormogá fogai között: Hejh mégis szép dolog a népszerűség!

Ne vessék meg olvasóim a jámbor öreget e vallomásaért, s habár sokan volnának közöttök, kik a nép kegyeit szivökből megvetik, s ellene szintúgy zúgolódnak, mint kedveseik ellen azok, kik őket kérlelhetetlenek- vagy hivteleneknek találják: gondolják meg, hogy Kislaky azok közé tartozott, kik e népszerűségben nem eszközt, hanem sok ember szeretetét látják; s mert egyedüli fortélyuk, melylyel e kincset kivivák, szivök jósága volt, nem is tapasztalák annyiszor ingékonyságát. Ugy is Helenán kivül nincs, mi annyira ócsároltatott, mint a népszerűség s mégis kevés ember van, ki miután tíz évig ostromlá a várat, melyben a hivtelen mással tartózkodott, azt mint Menelaus ne fogadná szivesen vissza házához.

Kálmán s Ákos már a házhoz közelgtek, midőn az öreg Kislakyval s mindjárt utána az egész korteshaddal találkoztak, mely pázsiton s virágokon keresztül egyenesen feléjök vevé útját. Az öreg, ki fiát megölelve e szavakat mondhatá: — Hallod fiam, ez neked szól — nem

magyarázhatá meg a történteket, midőn — Éljen Kislaky Kálmán és angyali mátkája, Réty Etelka kisasszony! — harsogott az ég felé, s minden beszélgetésnek véget vetett.

Kálmán s maga Ákos annyira meg valának lepve, hogy első pillanatban nem tudák, mit tegyenek. De midőn az ispán szivrázó bassusával fölkiált: — Vigyük az úrfit Etelka kisasszonyhoz, szeretett szolgabiránénkhoz — s midőn egyszerre tíz kéz nyul a boldog szerető felé, őt lábáról föl akarva emelni, Kálmán magához tért bámulásából s védni kezdé magát. Kérni akart, káromkodott, maga az öreg Kislaky, ki fiát Etelkának bemutatni s nem kikiáltatni akará a házasságot, elkövetett mindent, hogy Etelka neve az ovatióból kihagyassék, mind hasztalan! Háromszáz sz.-vilmosi torokkal csak a végitélet trombitája versenyezhetne, s beszéd nem használván, kézre került a dolog. Kálmán a nagy vonzalom ellenében visszalökő erejének egész hatalmával dolgozott, s nem mondhatni, hogy derekas benyomást ne tett volna sok érte lángoló sz.-vilmosi kebelre, minek azonban csak annyival vala szavánál több hatása, hogy szép átilája széttépetett, s egy palaczk vörös bor, mely feléje nyújtatva széttört, a küzdőt tetőtől-talpig leönté, ki most ég s föld között lebegve, hat markos legény vállain hasztalan gyakorlá ökleit és sarkantyúit, az előbbi kiáltások között egyenesen kedvese szobájához czipeltetett.

A zajra a vendégek a ház előtt összegyűltek s hallva Etelka s Kálmán nevét, egy része bámult, s más része gratulálni kezde. Az alispán zavarában mosolygva hajtogatá s csóválá fejét, hogy mozdulatai se igen, se nemnek ne magyaráztathassanak; az alispánné, kinek szerencséjére a tisztujítás s a Kislakyak befolyása jutott eszébe, mondá, hogy az egész tévedés s hogy

erről még szó sem vala; Karvaly pedig a kiáltókhoz csatlakozva, hatalmas szavával hirdeté a szép pár dicsőségét, melynek sz.-vilmosi tisztelői már Etelka ajtajához értek, s küszöbe előtt a levegőben tánczoltaták szerencsétlen imádóját.

Kálmán magán kivül volt. Igy jelenni meg kedvese előtt, kitől még előbbi hibáiért engedelmet kelle kérnie, széttépett átilával, borral leöntve, háromszáz nemestárs karjai között, — ki nem érezné e helyzet kinait? Kért, sirt, káromkodott, mindent egyszerre, s mindent legkisebb siker nélkül; szerencséjére azon istennő vagy angyal, mely a való szerelmet pártolja, úgy intézte a dolgokat, hogy Etelka helyett csak szobaleánya volt szobájában, s igy a tisztelgő csapat csak a piruló Rózsi s a nagyreményű sz.-vilmosi jegyző előtt, ki bizonyosan véletlenül ott volt, ordíthatta el jó kivánatait.

Azon boldogság után, melyet kedvesünk látásán érzünk, a legnagyobb — mint egy szerelemben megőszült ismerőmtől hallám — bizonyosan az: ha némely helyzetekben szivünk bálványával nem találkozunk; s nincs, ki ezt valaha inkább érezte volna, mit Kálmán e pillanatban. Ákos, kit nővére nevének kiáltozása boszantott, hogy ennek véget vessen, figyelmetessé tette a tisztelt gyülekezetet, hogy minden szolgabirónak esküdtre is van szüksége, s hogy e hivatalra alkalmasabb egyén nincs e világon Pennaházy Bandi jegyzőnél, ki e szavak után, rémséges kiáltások között, Rózsi helyett a közvélemény által felkarolva, jövendő szolgabirájával együtt az udvarra vitetett, hogy ott az alispán előtt bemutattassék, ki mindehhez szüntelen mosolygva, csak tökéletes helybenhagyását jelenté ki.

Önigazolásomra — ha olvasóim közt valaki az által, hogy a sz.-vilmosi jegyzőt Rózsinál találtuk, a valószinűség törvényét talán sértve látná — csak azt mond-

hatom, hogy, ha nem is mint Hegel hiszi: minden a mi van, az jó, — legalább minden, a mi való, közönségesen valószinű is, s hogy Rózsi fekete szemei s Pennaházy szőke pödört bajsza oly neműek valának, hogy miután Sz.-Vilmoson — honnan Rózsi jó nemes házból származott — többször találkoztak, csak természetes, hogy Tiszaréten fölkeresék egymást; főkép miután — ha az említett fekete szemek s szőke bajusztól elvonatkozunk is — kellemesebb két egyediséget alig találhatni. Rózsi, ki asszonyával Pesten létekor magyar szinházba járt, több új s régibb zsebkönyvet olvasott, sőt néhány verset könyv nélkül is tudott, azon míveltebb szobaleányok közé tartozott, kik, mert közönségesen uraságuk viselt ruháiban járnak s ugyanazt beszélik, mit urnőiktől hallottak, szinte kisasszonyoknak látszanak; s Pennaházy, ki egy hosszú országgyülés alatt a hallgatók között hatalmas szavával majd éljenezve, majd más kijelentések által élénk részt vett a legfontosabb tanácskozásokban, s rejtett szavakkal gyönyörködteté a Nemzeti Ujság olvasóit, ismertebb, mint hogy érdemeiről szólanom kellene. Föl is jegyeztem volna az érdekes beszélgetést, melyben e két szeretetreméltó személy a kortesek által meglepetett, ha országos dolgok leirása nem várna reám, s e beszélgetés, minden gyönyörei mellett, nem lett volna különösen — szótalan.

Olvasóim, kiknek nagy része kétségkívül tudja, mi kellemetlen minden hölgynek s főkép szobaleánynak, ha valamely férfival magánosan találtatik, képzelhetik a zavart, melylyel Rózsi annyi férfi jelenlétében eltelt; miután azonban kedves jegyzőjét a kortesek vállain mindjárt Kálmán mellett látá, s hallá a közbizodalom szavát, mely őt esküdtségre jelölte ki: megnyugodott sorsában, sőt kevesebb fájdalommal látá karjaiból kiragadtatni bálványát, mintha az tulajdon lábain ment

volna el tőle. Csendesen összetakarítá a szobát, mely a kortesek által kissé rendetlenségbe jött, és sóhajtva, hogy Pennaházy még esküdtté s ő Pennaházynévá nem vált, a kávés konyhába készült, midőn a mellékszoba ajtajának nyilása vonta magára figyelmét.

E szoba Macskaházyé vala s Etelka szobájával ugyanazon folyosóra nyilt.

Rózsi a küszöbön állt meg s világosan hallá Macskaházy szavát, ki ajtaját kulcscsal bezárva, midőn távozott, így szólt valakihez: — Pontban hét órakor a jegyző kertje mellett.

— Ott leszek thekhinthetes uram! — felelt a másik hang, mely szinte keleti, noha nem magyarnak látszott.

— A jutalmat ismered — válaszolt Macskaházy s a két beszélgető együtt elment.

— Jaj nekem! — szóla végre az elrémült szobaleány, midőn a távozók léptei a folyosó kövezetén nem hallatszottak többé, — Macskaházy szobájában volt s mindent hallott, mert olyan füle nincs senkinek a világon. — Talán csak nem szól a nagyságos asszonynak! S ezzel bezárva ajtaját, s fogai közt szidva az ügyészt zsidójával együtt, eltávozott.

S most kedves olvasóim, habár néhánynak köztetek Rózsi társasága kellemesebbnek látszanék is, fontosabb dolgok hívnak. Az alispán hat órára conferentiát hirdetett, az óra közelg, menjünk a terembe.

IX.

Létezik e hazában — okát nehéz volna föltalálni de a tény tagadhatatlan — létezik e hazában bizonyos összeköttetés az ebéd s a politika között. Én legalább azt tapasztaltam, hogy valamint jó szakácscsal ellátott s vendégszerető táblabirák soha politikai befolyás nélkül nem maradnak, úgy országos dolgokról való tanácskozásra mindig oly helyek szoktak választatni, hol minden szék múlt vagy jövő ebédekre int; s ezért ha van nemesség, mely érdemes, hogy a római patriciatushoz hasonlíttassék, nézetem szerint csak a magyar az, kire Menenius Agrippa azon beszéde, melyben a senatust az állam gyomrához hasonlítá, egészen alkalmazható. Ez történt itt is, s a tanácskozmány színhelyéül az ebédlő jelöltetett ki, mely azonban most egészen más alakban áll előttünk. A nagy asztalt a hófehér abrosz helyett zöld posztó takarja, palaczkok s poharak helyén nagy tentatartók állnak, minden szék előtt tányér helyett egy-egy ív papir, s ha a szoba falai s a kedves káposztaszag nem maradnak e teremben, mely most ezüst kargyertyákkal világítva áll előttünk, alig ismernénk azon helyre, hol pár órával ezelőtt annyi lárma s felköszöntés hallatszott.

Most a kandalló körül, az ablakokban s pamlag mellett, hol az alispánné ült, az egész társaság kis

körökre oszolva csendesen beszélgetett. Magok a családképek, melyek a falon függtek, úgy látszik, méltóságosabban néznek le az új nemzedékre, mint az ebéd alatt, s midőn a család egyik legnagyobb férfia, ki Rákóczy alatt kapitányoskodva, 1715 után, jelenül miként tiszteltetett mindkét részről, donatiót kapott, a vastag Réty Jeromos annyi étvágygyal látszott lenézni boldogabb utódira, hogy szinte megsajnáltuk; az alispán édes apja pedig, a kamarás, ki magát, nem tudom miért, hátulról, midőn épen visszanéz, festtette, bajszatlan arczával, a háromszegü kalappal hóna alatt, s a kis békanyuzóval oldalán egy csöppet sem emlékeztetett azon férfias erőre, melyet költőink az erős apák korában keresni szoktak.

Azokon kivül, kiket olvasóim a tornáczon az alispán úrral már láttak, a teremben számos társaságot találunk. Mindenek előtt két lelkész áll előttünk, kiknek egyike talán valamivel vastagabb, másika valamivel szárazabb, mint hivatala kivánná, de kik mint egyházi szónokok, főkép tisztujításoknál, hol a vallás, mint tudjuk, oly nagy szerepet játszik, egyaránt kitünők. Utánok négy vagy öt táblabiró s három szolgabiró, kiket leirni fölösleges, mert, hála az égnek! a táblabirói s szolgabirói hivatal jellemző különbségeit olvasóim ismerik. Az ajtó mellett pár esküdt, Pennaházy s egy tiszteletbeli aljegyző, kullogtak; a szobában néhány uradalmi ügyész járt alázatosan körül, s a szegény rokonok — egyet kivéve, ki az ebéd következtében valahol ledőlt s eddig elő nem került — mint szegény rokonokhoz illik, inasi szolgálatokat teljesítve sietnek fel s alá.

Az ablakok egyikében a társaságtól elkülönözve, s mint látszik, igen érdekes tárgyakról beszélgetve, három férfi áll, kik, mihelyt a szobába lépünk, figyelmünket magokra vonják.

E férfiak egyike, ki fölpedert fekete bajuszszal s fölfelé fésült hajakkal annyi méltósággal emeli fejét, mintha keveselve ölnyi magasságát, még nagyobbnak akarna látszani: Slacsanek úr, gr. Kővárynak, e megye legnagyobb birtokosának, teljes hatalmú igazgatója, mely czimet Slacsanek úr csak szerénységből tartja meg, miután az, ki, mint ő, valamiről szabadon rendelkezik, s a jövedelmek nagyobb részét szedi, joggal birtokosnak is nevezhetné magát.

A kis köpczös emberke, ki e nagy férfiú mellett áll s szüntelen beszél, vagy legalább időről-időre fejét hajtogatva s kezeivel helybenhagyást intve egyes szavakban mint: persze, majd, bizon, ejnye, ki hitte volna! stb. részt vesz a beszélgetésben, nem más, mint báró Sóskuty ő nagysága. Valódi gavallér, mint az asszonyok hirdetik, Magyarország legderekabb mágnása a férfiak ítélete szerint, kinek társaságában senkinek eszébe sem jut, hogy mágnással van dolga, oly annyira, hogy a debreczeni vásár alatt egyszer csakugyan szappanosnak tartották. Tiszteletre méltó férfiú, kit németül kevesen, francziául soha senki szólni nem hallott, s kinek conservativ elvei, melyekkel e haza dolgaihoz szólt, annyival inkább dicsőségére szolgálnak, mennyivel inkább látjuk, hogy mi személyét illeti, az ősi javakhoz épen nem ragaszkodik. A báró mintegy hatvan éves lehetett; egykor — meg kell vallanunk — vörös haja fejéredni kezdett, s e pirosság élete alkonyán, mint ilyenkor szokott, lejebb szállva jelenleg oly szépen égett arczain, hogy rózsákhoz hasonlítanám, ha ez új hasonlatosságot nem kellene azon alkalomra eltennem, ha majd a szépnemről szólok.

Hogy ily férfiak társaságában — melyeknek egyike valóságos mágnás, másika még valamivel több, azaz igen gazdag gróf uradalmi igazgatója, ki tisztujitások-

nál közel ezer szavazatról rendelkezik — oly ildomos férfiú, mint Krivér főjegyző, csak alázatosan viselheté magát; hogy arczán csak a szerénység s tisztelet azon ájtatos mosolygását látjuk, melylyel némely szentek festetnek; hogy teste nem tehetett mást, mint hajlongani, ajkai nem mondhattak egyebet mint: mennyire megtisztelve érzi csekély személyét, és ha kegyesen megengedni méltóztatnának . . . azt bölcs olvasóim át fogják látni; ki pedig ennyi nyájasságot főjegyzőben sokallana, annak magyarázatul mondhatom: először, hogy Krivér másod alispánná akar választatni, másodszor, hogy általán véve önmagát megalázni második természetévé vált. A főjegyző azon emberek közé tartozott, kik politikai pályájukat mint nagy urak irnokai vagy titoknokai kezdik, s később is azok iránt, kiktől valamit várnak, annyival több alázatosságot tartanak meg, mennyivel kevesebbet használnak föl e keresztyén erényből azok között, kik alattuk állnak. Irva áll: ki magát megalázza, föl fog emeltetni, s miután Krivérnek ép ez vala kivánata, tudván, hogy tisztujításoknál emeltetés nélkül semmire sem lehet menni (mert ez egy napon a nemesség maga fölött akarja látni tisztviselőit) az irás idézett szavai szerint elkövetett mindent, hogy czélt érjen.

— Hát csakugyan bizonyosan tudja a teins úr — szólt Slacsanek a főjegyzőhöz, — hogy az a szerencsétlen Veszősy is a Bántornyiakhoz szegődött?

— Bizonyosan, Domine spectabilis, fájdalom — bizonyosan!

— Hát nem mondtam mindig — vágott közbe a báró — nem mondtam ezerszer, hogy Veszősyhez semmi bizalmam? Most három éve, mintegy tizennégy nappal lehetett a tisztujítás előtt, délután volt, ha nem csalódom pénteken, mikor a teins úrral a kávéház előtt

találkoztam. Többen voltak ott, in specie, néhány katonatiszt. Én pipára gyujtottam s oda ültem a teins úr mellé a zöld padra a sátor alatt; bizony Domine Spectabilis, mondtam én, az a Veszősy — —

— Teljesen igaza volt méltóságodnak — — de —

— Az a Veszősy — mondtam én — liberalis, és a mi még rosszabb, olyan, ki mindig elveiről szól, vagyonos ember és — —

— Igaz, igaz — szakítá félbe a neki tüzesedő bárót Slacsanek — de Veszősy hatalmas ember, hiba, hogy azzá tettük, s hogy ép oly járásban állitottuk főbirónak, melynek legtöbb szavazata van, de — —

— Azt akarja mondani teins úr — folytatá a báró, ki három »úgy van«-nal fűszerezé az előbbinek beszédét — talán magunkhoz keríthetjük? Nemde el kell csábítani őt? Ez az egész titok. Tudják-e a teins urak, mit? Én a járásban lakom, majd vadászatot adunk, a törvény értelme szerinti farkas-vadászatot. A parasztoknak hajtani kell, önök mind eljőnek, neki is mint szolgabirónak jelen kell lennie, mert persze ha csak nyulakat lövünk is, praesuppositione juris farkasok ellen vadászunk, és akkor majd — mint mondám, a szolgabirónak is jelen kell lennie — körülkerítjük. Én tudok egy módot -- először — —

— Igen — sóhajta közbe szomorú képpel a főjegyző — ha a fiatal báró, kinek még több befolyása van a megyére mint nagysádnak, nem volna ellenünk.

— Az átkozott gyerek — mondá a báró fejét csóválva — hányszor nem mondtam pedig neki: fiam Bálint — —

— Talán ha méltóságod apai hatalmánál fogva —

— Helyes, tökéletesen igaza van barátom uramnak; apai hatalmamnál fogva én a gyereknek mindent parancsolhatok. Mi mindenkor egy értelemben vagyunk, s a

fiú mindenben engedelmeskedik, nem is javasolnám, hogy mást tegyen; de ép ez egyben — —

— De csak épen ebben méltóztatnék a méltóságos úrfinak engedelmeskedni — vélekedik Krivér.

— Igaza van amice! igaza! Én a fiút még kitagadom, valósággal kitagadom.

Slacsanek, ki tudá, miként a báró földi javai nem oly nagyok, hogy elvesztésök veszélye valakire nagy hatást gyakorolhatna, vagy kinek talán eszébe jutott, hogy kitagadásra előbb az öreg báró halála szükséges, mire tisztújításig az időt kevesellé, más módokat javasolt. Mire a báró válaszolá, hogy ő sok módokat tud. — Az első mindjárt: ha megházasodnék; nem hiszi a teins úr, mennyi hatása van ennek az emberre, főkép a mi családunkban! Mielőtt én megházasodtam, nem volt szabadelműebb ember három megyében, és most — — no de a fiú nem akar házasodni; — hallatlan! de nem akar házasodni.

— Hát ebben a járásban hogy' állunk? — kérdé Slacsanek ismét a főjegyzőhöz fordulva, midőn látá, hogy a forrás, melyből a báró beszédje most foly, alkalmasint fölötte bőnek mutatkozik.

— Itt is csupa veszedelem, ellenünk van először Tengelyi.

— Tengelyi! — kiáltott a báró — Tengelyi! egy falusi jegyző, no nagy dolog! Tengelyi? s hány Tengelyi kell, hogy velünk a tisztujításnál szembeszálljon?

— Csak épen egygyel több, mint mi magunk vagyunk — válaszolt a nagy director; — a szavazatok, fájdalom, számoltatnak, s nem mérlegeztetnek, s én kevés hatalmasabb ellenséget ismerek a jegyzőnél.

A báró elégedetlenül csóválá fejét. Krivér folytatá: — Maga Ákos, ha nem tesz is semmit nyiltan ellenünk, de mellettünk sem.

— Ecce — vágott közbe a báró — fiam példája, ismét egy rossz gyermek, ki nem apját akarja alispánnak; mondom est ad — —

— Csak a Kislakyak maradjanak, akkor a járást nem féltem.

— Igen, de a Kislakyak is bizonytalanok — mond ismét a jegyző, — Kálmán anyjának parancsol, anyja apjának, s ez az egész járásnak; s félek, mióta gróf Havasy e házhoz jött, Kálmán elégedetlen.

— De a mai történet, hisz Etelka mátkájának kiáltatott ki.

— Igen a kortesek által; és én tudom — tevé hozzá halkabban a főjegyző, — nem mondom ugyan egész bizonyossággal, de nekem úgy látszott, mintha az egész az alispánnénak nem egészen inyére lenne.

— Igaza van — szólt a báró hangosabban, — magamnak is úgy látszott, ép az alispánné mellett álltam, s az időről beszélgetének, mikor a kortesek Kálmánnal jöttek. Kedves nagyságom, mondám én, midőn a kiabálást hallám — —

— Vigyáznunk kell — szólt Slacsanek, kinek a báró az egészet úgy is már kétszer elmondá — mert bizony rosszul állunk.

— A mi engem illet — válaszolt alázatosan mosolyogva Krivér — a teins úr ismeri buzgóságomat, azért legalább jót állok, hogy az ellenfél táborában semmi történni nem fog, miről pártunkat nem tudósítom.

— És ki az ellenfél terveit ismeri — szólt a báró vigan összecsapva kezeit, — az félig megnyerte a csatát.

— Oh csak csupa ily nemesek volnának megyénkben, mint a mieink! — sóhajta Slacsanek úr. — Ha nem úgy szavaznak, mint akarom, elveszem földjeiket, s azután koldulni mehetnek új alispánjokhoz, ilyenek már arra valók, hogy velök restauráljon az ember.

Az érdekes beszélgetés az alispán által szakasztatott félbe, ki az egész társaságot, melyből immár senki sem hiányzott, az asztalhoz hivá, hol a conferentiának kezdődni kelle.

Magyaroknak irok, s miután e hazában alig van, ki gyűlést nem látott volna, s még dámáink is egy idő óta szivesen eljárnak üléseinkbe, hol hazai dolgainkra kissé más módon nézhetnek le, mint különben tenni szokták, nem szükséges, hogy ez ünnepélyes jelenet hosszasabb leirásába ereszkedjem. Egy ülés a másikhoz hasonló. Középen zöld asztal. Körülte néhány táblabiró, kiknek némelykor véleményeik, többnyire érdekeik homlokegyenest ellentétben állnak; míg a nagyobb rész, érdek nélkül firkálva előttük fekvő papirosokon, csak azért vesz részt a tanácskozásban, mert a zöld asztalnál ülni dicső, s mi több:

Egy kis ülés a hazáért,
Meg nem árt;

vagy legalább sokkal kevesebbé, mint ha érte dolgozunk; — ez képe majdnem minden üléseinknek, s habár az, melyre a táblabirói kar Réty házában összegyült, más gyülésektől annyiban különbözött, hogy minden lármas zavar nélkül ment végbe, a nagyságos asszony jelenléte ezt természetessé teszi.

Miután az ülés Réty által szokás szerint megnyittatott, ő maga első, Krivér főjegyző második alispánnak közakarattal kijeleltettek, s minden jelenlevőnek, mint ily conferentiáknál szokás, vagy maga, vagy valamely közel rokona számára hivatal igértetett, báró Sóskuty pedig minden választandó tisztviselő fölött hosszú magasztaló beszédet mondott, melyet csak az nem tartott remeknek, kiről benne szó nem volt, azon módok kerültek most szőnyegre, melyek által a szükséges többség megszerzendő.

Minthogy e tárgyban teins Sáskay úr oly jeles ismereteket szerzett magának, s ez iránti nézeteit irásba foglalni sziveskedett, az elnök véleménye szerint czélirányos volna a tisztelt urat e jeles munka fölolvasására kérni; mire az indítvány elfogadtatván, ez nem kevés köhécselés s mentegetődzés után megkezdé előadását, mely alatt Karvaly, hihetőkép, hogy megvetését mutassa, szemeit behunyá, sőt később hortyogni is kezdett.

Előttem fekszik az egész munka, melynél, büszkén mondom, kevés kitünőbb angol reportot ismerek, s mely ugyanazon formában szerkesztve, mint ezek, Sáskay úrnak örök dicsőségére szolgál. De nehogy olvasóim, főkép azoknak szebbik neme, e könyvet eddig olvasva, Karvaly példáját kövessék, s mi irónak legiszonyúbb csapás, szép szemeiket hibáim fölött behunyják: én csak azokat szedem ki az írott tizenkét ívből, mik közelebbről a megyét illetik.

— Szokásban van Angliában — így kezdé fölolvasását Sáskay, kit az angol nemzet tiszteletében senki fölül nem múlt, — hogy mielőtt valamely tárgy a parliament tanácskozásai alá kerül, annak megvizsgálása előbb mindig néhány férfira bizatik, hogy az iránti véleményöket tanácskozási könnyítés végett egy úgynevezett reportban beadják. Ez az út, melyet ő is követni akar, pedig tizenkét okból, melyeknek csak utósóját említjük mint legfontosabbat, mely az angol s magyar alkotmány közti hasonlóságban fekszik.

A két alkotmány közötti rokonság tény, melyen, hazánkban legalább, kevesen kétkednek, s habár az angol s a magyar magna charta, némelyek szerint csak úgy hasonlítanak is egymáshoz, mint némely nagyobb családokban az idősb s fiatalabb testvérek, kik közül az első minden értéket, a másik csak fényes czímet bir örökül: ki tagadhatja, hogy mindkettő a tizenharma-

dik század gyermeke, hogy a hét évvel fiatalabb magyar nagy levél szinte nem sokkal jobb király által adatott ki, mint minő az angol földetlen János vala, s hogy némely kicsiségeken kívül, minő például: sajtószabadság, esküdtszékek, ministeri felelősség, jogegyenlőség stb. egyéb fődolgokban nincs, mit az angoloktól irígyelhetnénk. Gazdag clerusunk, az irott s nem irott jog közötti különbség, pereink hosszúsága, ügyvédeink drágasága, biróink hatalma, sőt csak keresni kell s magok az úgynevezett »rotten borough«-ok sem fognak hiányzani. Hogy a dolog ezen állásában oly kitünő férfiú, mint Sáskay, szép párhuzamot vonhatott, s hogy minden hallgatóit meggyőzé, magában világos; s habár később, midőn elvként fölállítván, hogy az angol mint a magyar alkotmány alapja a szabad választás, erről kezde beszélni s e tárgyban minden nagy iró nézeteit fölhozá — néhányan Karvaly példáját követni kezdék: legalább mély csend uralkodott az egész olvasás alatt, melyet csak egy erős »halljuk« szakaszta félbe, midőn e szavakkal „már a mi jelen helyzetünket illeti« egyenesen Taksony-megye jelen állapotára fordítá figyelmét.

— Két dolog van a világon — így folytatá az olvasó — melyért minden magyar nemes ember, s így e megye nemessége is, melynél én magyarabbat nem ismerek (helyes!) leginkább lángol: a vallás s hazája. — A szónokot hosszú »Éljen!« szakítja félbe. — Azaz mint népszerűbb kitétellel mondani szoktuk: először az, hogy a megye pecsétje a mi kezünkben legyen; másodszor: hogy a régi alkotmány szerint magyar nemes ember semmire se fizessen. Minden lelkesedés, mely nem e nemes kútfőből ered, mely nem e célok egyikének elérésére irányoztatik, hála a magyar nemesség józan szellemének; tartós nem lehet, s habár egyes csábítóknak sikerült a magyar népet — mert hisz alkot-

mányos értelemben csak a nemességet nevezhetjük így — egy időre önérdekei ellen vezetni, a tapasztalás győzelmesen megmutatta, hogy ezen abnormis, szörnyeteg állapot nem tarthat soká, s hogy a magyar nemesség, mely szabadságát vérével szerzé a csatamezőn, vérrel tudja azt megőrzeni a békés tanácskozás szent termeiben is, mire újabb időkből sok dicső példát hozhatnék fel. Igen uraim! — olvasá lelkesedve tovább a szónok — nagy dolgok történtek. — S itt több esetek adatnak elő, hol az úgynevezett subversiv párt, mely az alkotmányt, mint látszik, azért akarja feldönteni, hogy romjaiból vasutainak töltéseket csináljon, a házi adó vagy más kérdésekért ledorongoltatott; melyek rendkívüli tetszéssel fogadtatván, midőn Sáskay elmondá, hogy ily példák után Taksony-megye rendei hátrább maradni nem fognak, hogy ők is utolsó csepp véröket sőt végső filléröket is föláldozni készek alkotmányukért, erre nem szünő éljenek következtek.

— Mi akarjuk a szabadságot! Igen, tekintetes conferentia, mi akarjuk a sajtószabadságot, a kereskedési, lelkiösmereti szabadságot; akarjuk mindenek fölött, hogy megyei autonomiánk oly botrányos beavatkozásoktól megőriztessék, milyen például az, hogy minap a helytartó tanács az urbéri telkeken lakó nemesek adóját beszedetni rendelé; mi akarjuk a haladást, akarunk bankot, melyből négy percentre minden nemes pénzt kaphasson, vasutakat, csatornákat, muzeumot s polytechnikumot; mi akarjuk a nemzetiséget, de akarjuk azt is, hogy a szabadság, habár nagyobbá válik, azért mégis nemes maradjon s féktelenséghez ne vezessen; hogy az egész nemzet haladjon, de úgy, hogy a rend, melyben az most áll, meg ne zavartassék; hogy a magyar nemzetiség virágozzék, de miután e nemzetiség egyedüli képviselője a nemes, vele gyarapodjék a nemesség is. A ki

velünk ezt nem akarja, a ki jogainkat minden ajkú s származatú lakosokra kiterjesztvén, szabadságunkat (mely mint a papiros pénz, ha szerfölötti mennyiségben kibocsátva minden kézen forog, elveszti becsét) — meg akarja semmisíteni; ki oly politikai tévtanokat hirdet, mint hogy vasutaink s bankunk, adómentességünk s az ősiség eltörlése nélkül nem létezhetnek, az ellenünk, et hunc tu romane caveto!

— Miután a törvény, mely által az urbéri telkeken lakó nemesemberek adó alá vettettek, e megyében, hála az égnek, még foganatba nem vétetett, a nemesség legnagyobb része velünk egészen egy értelemben van, s mert Bántornyiék mindig a házi adó fölvállalása s más ehhez hasonló tárgyak mellett küzdenek, az első s legfőbb mód, melylyel a nemességet magunkhoz köthetjük, abban áll: hogy Bántornyi alkotmány-ellenes czélzatait a nemesség között, mennyire lehet, hirdessük.

— Persze — szakítá félbe Sáskayt a báró, ki tovább nem türheté a hallgatást — ez könnyű és jó volna, ha Bántornyiék nem azt hirdetnék a nemesség között, hogy pártuk nem a szegény nemeseket, hanem csak az urakat akarja adó alá vetni, s hogy ők ez által temérdeket nyernek.

— Bolondság — mond egy öreg táblabiró félig álmosan, — föl kell világosítani a nemességet.

— Hisz az a baj, hogy teszik — viszonzá a báró, — magam láttam a számadást, melylyel korteskednek. A püspökre esik 50,000 forint minden évben, gróf Kőváryra 30,000 s így tovább; a teins úr — folytatá Rétyhez fordulva — 5000 forinttal áll ott, az egyes nemesek évenkint egy-egy garast fizetnek, és az utak oly jók lesznek, hogy a gabona ára, mely most 5 frt, felmegy 7 frt 30 krra, magam láttam a számadást, ők igen is fölvilágosítják a nemességet!

— Hát jobban kell fölvilágosítani — szóla Sáskay, — majd egy számadást bocsátunk ki, melyben a püspökre 1000, s minden nemesre 100 forint esik, s a gabona ára 3 frtra száll.

— Nem hiszik, mondom, nem hiszik — válaszolá ismét a báró, — az utósó nemesi adókivetésnél sem esett több egy-egy sz.-vilmosira egy garasnál és —

— Nem mondtam — vága közbe Slacsanek, — hogy az ily kivetésnek rossz következései lesznek? Mikor az erzsébeti pusztára — melynek felét grófom, felét más nemesek birják — reánk 137 frt 30 krt, s a másik félre csak 11 frt 36 krt vetettek, talán százszor mondtam, hogy rossz következései lesznek, mert a kisebb nemességet inkább ijeszteni, mint csábítani kell az adóhoz, de akkor —

— Talán bizony szemrehányásokat akarna a teins úr tenni? — szólt egy táblabiró mérgesen az asztal másik oldalán.

— Igen, mintha nem volna igazságos, hogy a ki többet bir, többet fizessen — mond egy másik.

— Ha t. i. mindketten nemes emberek — jegyzé meg helyesen Nyúzó — az egész dolog, hogy is nevezted akkor Sáskay?

— Progressiv adó.

— Igen, progressiv adó, a legliberalisabb dolog a világon; a franczia forradalom alatt találták föl.

— Én azt mondom — szólt hangosabban az előbbi mérges táblabiró — hogy az erzsébeti adókivetés helyesen történt.

— És én azt, hogy nem helyesen — kiáltott föl neki tüzesedve Slacsanek.

Mire az egész társaság »helyesen történt, nem helyesen, igazság, rablás, törvénytelenség, halljuk! rendre! halljuk az alispánt!« kiáltások között, irtóztató lármá-

val fölugrott az asztaltól, hová az alispán, Sáskay s főkép a báró, hosszú békéltetés után végre a nagyobb részt ismét összegyüjté.

— Ne szóljunk a multakról — mondá az alispán végre, miután a rend helyre állott. — Megengedem, hogy az erzsébeti adókivetés a méltóságos gróf által terhesnek tartatott, de ő méltóságának s főkép általánosan tisztelt képviselőjének honszeretetök- s nagylelkűségöknél fogva, méltányolni fogják a körülményeket, melyek akkor ez adó kulcsát javaslák, s a jó ügy tekintetéből, melynek akkor e megyében másképp többséget szerezni nem lehetett, nem fogják rossz néven venni, hogy reá ez egy alkalommal nagyobb adót vetettünk, annyival inkább, mert bizony a szegény nemesség alig birja a terheket, melyek egy idő óta reá nehezednek.

Miután Slacsanek ezen alázatos szavak által megengesztelődve nemeslelkűen kijelenté, hogy minden ez alkalommal mondott helytelen kijelentéseket rossz néven nem vesz; az alispán megköszönve a bárónak igen finom tapintatra mutató figyelmeztetését, indítványt tett, hogy a Bántornyi ellen indítandó agitatiónál inkább az emeltessék ki, hogy pártja a portiót, katonatartást, forspontot s utcsinálást akarja a nemességre vetni.

— Igazság — szólt egy ügyvéd nevetve, — ha a nemességet kapacitálni nem lehet, csak diákul kell hozzá szólani, mint az egykori paraszt mondá: semmitől nem borzad inkább mintha deákul szólnak hozzá; a három szó, melyet ismer: conscriptio, portio, és contributio, maga lázadást csinálhat köztök.

— Ne méltóztassék a dolgot tréfának venni — emlékezteté Krivér, — a névtől sok függ, példákból tudjuk, hogy sok dolog, mely egy megyében megbukott, megváltoztatott névvel keresztül ment s viszont.

— Igen s főkép tisztujításnál — szóla közbe a báró —

mathematikai igazság, hogy kinek két szótagú neve van, fél annyi kortessel választathatik meg mint az, kinél négy szótagot kell kiáltani.

— Ugy tartom, eltérünk a tárgytól — emlékeztete Réty; — ha a tisztelt conferentiának úgy tetszik, Sáskay úr meg fogja jegyezni, hogy a nemesség leginkább az iránt leszen fölvilágosítandó, miként Bántornyi pártja nem annyira nemesi adót, mint valóságos contributiót, s portiót akar behozni (általános helyeslés). És most menjünk tovább.

Sáskay, a Bántornyi megrontására tett indítványt följegyezvén, most minden erők concentratiójának szükségéről kezde olvasni, s miután előadá, hogy minden centralisatió magában ugyan kártékony s veszélyes, tisztujításnál azonban, ha sikert akarunk, elkerülhetetlen: az egész megyében egy fő-, minden járásban egy alválasztmány kinevezését hozá indítványba, melyek egymásközt összeköttetésben levén, a választás czélszerű elrendezésével megbizassanak.

Ez indítvány, mint Magyarországban minden, miáltal a hivatalok száma neveltetik, közhelyesléssel fogadtatott, s félórányi kissé lármás tanácskozás után a hivatalok be is tölttettek, természetesen nagy részben a jelenlevőkből és pedig, mi sokkal csudálatosabb, a nélkül, hogy halálos gyülölségek támadtak volna, öt vagy hat esetet kivéve, hol egyesek rossz néven vevék, hogy csak az alválasztmányok tagjainak s nem elnökeinek választtattak. Réty kinyilatkoztatván, hogy a központi választmány elnökletét magára nem vállalhatja, mert mint kijelelt a választásra semmikép befolyni nem akar, minden jelenlevők egyhangú fölkiáltásával teins Slacsanek úr választatott e terhes, de szép hivatalra.

— Még egy alázatos indítványom van — szóla a választások végeztével báró Sóskuty; — minden szép és jó

a világon az asszonyi nemtől veszi eredetét; az asszony azon teremtés, mely stb. stb., mely okoknál fogva azt indítványozom, hogy minden járásban egy pártfogó asszonyság választassék.

Általános helyeslés fogadá e lovagias indítványt, mi azonban nem zárta ki, hogy az még kilencz egymást követő szónok által különösen motiváltassék, s csak miután az asszonyi nem minden érdemei elsoroltattak, lehete tovább menni.

Ezek után Sáskay egyes intézkedésekre irányzá hallgatóinak figyelmét, melyeket azonban, miután a tisztujítások tactikájához tartoznak, s olvasóim nagy része által nemcsak ismertetnek, hanem néha alkalmaztattak is, röviden említeni elég leend. A főbbek közé tartozik, hogy azon két hid, melyen az egyik ellenséges járás nemessége a városba jön, tökéletesen kijavíttassék, de úgy, hogy azok szétszedetvén, a tisztujítás előtti napokban oly állapotban legyenek, hogy rajtok senki át ne mehessen. Ugyanez javasoltatott a tiszai hidasokra nézve is, mert valamint természetes, hogy az illető vámtulajdonosok, szeretett szomszédaik bátorságáról gondoskodva, a hidasokat s kompokat épen most javíttatják ki, úgy azt sem veheti senki rossz néven, ha az ácsmester ennyi munka között a kijavítást csak épen a tisztujítás utáni napon végezhetné el.

A második nagyobbszerű sakkvonás abban állt: hogy mindazon korcsmárosok s husvágók, kiknél az ellenfél élelmeit venni fogja, lehető legrosszabb bor s megromlott hus kiszolgáltatására birassanak, mi kevés megvesztegetés mellett annál könnyebbnek látszott, minél nehezebb lenne, minden tárgyismerők itélete szerint, ugyane személyeket az ellenkezőre megvesztegetni. Ezen rendszabály kivitelét egészen Nyúzó főbiró úr vállalta magára, arra kötelezvén magát, hogy az emlí-

tett egyedeket, kik nagy részint nemtelenek sőt zsidók, azon esetre, ha az ellenfél fenyegetései által terrorizálva jó bort mérni merészlenének, czélszerű eszközökkel rendre fogja utasítani.

Jöttek ezután több kisebb, a tisztujítási strategiához tartozó fogások, melyek egyenkint csekélyeknek látszanak, de együtt véve sokszor roppant hatást szülnek. Ilyen: hogy a főispánt fogadó küldöttségek többsége ezen pártból neveztessék ki; az ellenfél legtulzóbb, s legostobább tagjai pedig azért csatoltassanak hozzá, hogy ő excja, ki három év óta a megyében nem volt, mindjárt a dolgok való állásáról tiszta fogalmat nyerjen. Czélszerűnek látszott ezen kívül még az is, ha ő excja fáklyás zenével tiszteltetik meg, s az öreg Körmöczy tanácsosnak pedig, ki ő kegyelmességével barátsági, sőt mint sokan hiszik, oly viszonyban áll, melynek évenkinti kamatait szedné, azaz, ha a fiscalis azokat rendesen behozná, macskazene rendeztetik, mi a kedélyek ingerültsége mellett, mely Bántornyi emberei közt Körmöczy ellen létezik, ki mindig a Rétyekhez szított, nehéz nem lehet. Ha ezekhez még ő excja titoknoka jól informáltatik, a terem jókor elfoglaltatik, s a főispán mellé nehány hű s jóhangú ember rendeltetik, a sikeren kétkedni nem lehet. Minek elősegítésére azonban kivánatos, hogy bizonyos, Sáskay által elsorolt, nagy befolyású kortesek vagy Bántornyi táborából elcsábíttassanak, vagy legalább árthatási szándékukban megakadályoztassanak; mire azonnal több jelenlevő ajánlkozott, kik e veszedelmes ellenek lekenyerezését egymásközt fölosztak.

Csak egy vala még hátra, mi alkotmányos tekintetben talán kevésbbé érdekes, de tisztujításoknál mindig a legnagyobb figyelemmel tárgyaltatik, t. i. a pénz. Mielőtt Sáskay a tisztujítási budgetet fölolvashatá, az

egész társaságban különös nyugtalanság vala észrevehető. Egy táblabiró véletlenül órájára nézve elbámult, hogy már kilencz, s azonnal akart befogatni, mitől ő és mások, kik példáját követni akarák, csak nehezen tartóztathattak vissza. A báró fejét kezére támasztva főfájás ellen panaszkodott. Egy ügyvéd s a vastag Tüskey pedig úgy vélekedtek, hogy az kétségen kívül a szerfölötti forróságtól jő, s ezért a folyosóra mentek, míg egy ügyész, ki a sok munkában szinte elszédült, indítványba hozá, hogy a tanácskozás, melynek figyelemmel követésére a többség elégtelennek érzi magát, a jövő, talán mához egy hétre tartandó ülésre tétessék át.

Slacsanek tekintélye, Nyúzó káromkodásai, melyekhez Rétynek azon észrevétele hogy ha a tisztelt gyülekezet e fontos tárgyról ma nem rendelkezik, jobb minden tisztujítási tervekkel fölhagyni, miután a korteskedés megkezdését továbbra halasztani nem lehet; s főkép Sáskay, ki siralmas hangon rimánkodott, hogy csak hallgassák meg tervét, s látni fogják, hogy annak kiviteléhez pénz nem kell, végre ismét székeikre hozá vissza a társaságot, és Sáskay tovább olvasá memoireját.

Azon igaztalan panaszok között, melyekkel Magyarország vádoltatik, egyik fő helyet foglal el a vesztegetés. A ki tisztujításainkban tettleges részt vett, tudja ugyan, hogy az esetek sokkal számosabbak, hol nemes társaink e vétekre nézve szenvedőleg, mint azok, hol cselekvőleg lépnek föl, sőt hogy minden tisztujítást megelőző tanácskozásokban mihelyt pénzbeli adakozásokra jön a szó, sok egyébként szép előadású szónok hallgatni szokott; azonban miután a fönemlített előítélet létezik, csak helyeselhetem, hogy Sáskay annak megmutatásával kezdé előadását, hogy a tisztujításra kivánt pénz semmi esetre sem a nemesség megvesztegetésére leszen fordítandó.

— Minden ország — így okoskodott Sáskay, — hol szabad választások léteznek, arról gondoskodott, hogy e fontos jog független, azaz oly egyedekre bizassék, kik anyagi szükségeken fölül állanak. Miután törvényeink erről nem gondoskodtak és számos, egészen vagyontalan nemest ruháztak föl választási képességgel, egyeseknek kell pótolni e hiányt s gondoskodni, hogy a választók, legalább míg nehéz foglalatosságukban eljárnak, minden szükségen fölül emeltessenek; mi természetesen csak úgy történhetik, ha addig, míg a korteskedés s maga a tisztujítás tart, étel, italról gondoskodva van, s néha egy pár forint adatik kárpótlásul azoknak, kik nemesi kötelességök teljesítése által munkát mulasztva kárt szenvednének. Hogy mindez nem megvesztegetési szándékból, hanem ép azért történik, hogy a választóknak teljes függetlensége biztosíttassék, világosan bizonyítja azon tapasztalás, hogy valahányszor ez intézkedés valamely párt által elmulasztatik, a választók nem követhetve szivök indulatát, az ellenfél jelöltjeinek szokták adni szavazatukat. S például a jelen esetekben nem gondoskodni bizonyos tanyákról, melyeken a jó elvek mellett becsoportozó nemesség tartásáról gondoskodva legyen, nem volna más, mint nemes társainkat arra kényszeríteni, hogy Bántornyi tanyáihoz menjenek; mi kétségkívül egyike lenne a legszörnyebb veszélyeknek, melyek a megyét, sőt a hazát érhetik.

A báró s Tüskey itt nagyot sóhajtának; Karvaly bajszát pödörve mondá: — csak próbáljon valaki Bántornyi tanyájára menni! — s azután valamit a teremtésről kezde beszélni, mit azonban, mert alantabb hangon szólt, nem egészen értheténk.

— Czélunk szent s dicső — folytatá Sáskay, — az eszközök, mert távol legyen tőlünk, hogy az ellenünk annyiszor használt elvet, miszerint a czél az eszközt

szentesíti, kövessük — hasonlókép tiszták, sőt dicséretesek. S van-e, ki rossz néven vehetné, ha elvbarátinkat ebédre meghivjuk, vagy szükölködő nemes társainkat pár forinttal segítjük? Semmi sincs, mi föltételeinktől visszatartóztathatna, tehát bátran előre!

E fölszólítás minden tisztviselő s azok által, kik, mint Pennaházy, nem nagy pénzáldozatokra érzék magokat leköteleze, legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott; a többiek, főkép a báró szomorúan fölsóhajta Sáskay szívrázó szavainál, s minden, mit ez utóbbi később az egyesületek ellentállhatlan hatalmáról beszélt, s mily roppant erő rejlik a szegény filléreiben, ha azok összeadatva, ahhoz értő emberek által egy bizonyos czélra kezeltetnek, csak azon nyilatkozatra bira néhányakat, hogy az idők rosszak, a rozsnak semmi ára, s hogy épen a sok egyesületekben fekszik a baj stb.

— Az idők rosszak, az életnek ára nincs — igaz! mind igaz — szólt Sáskay, ki irományait letéve, ez ellenvetéseket olyanoknak tartá, melyeket felelet nélkül hagyni nem lehet, — de vajon nem kell-e azért annál inkább arról gondoskodnunk, hogy az idő hibáin segítsünk, hogy ha nem is absolut, legalább relativ jóságú biztos vevőkről gondoskodjunk? S én erre jobb módot nem ismerek, mint ha a megyének jó tisztviselői kart szerzünk. Az idők rosszak voltak az utósó három évben is, de a zsidók, kik az egész ország megrontásán dolgoznak, tekintettel voltak a törvényes magistratus iránt, s mennyire én tudom, a teins szolgabirák élete nem rothadott el vermeikben, úgy volt dohányunkkal, melyet mind mint primae classist adtunk el, a gyapjúval, gubicscsal, szóval mindennel; s e classikus közmondás: officium non fallit, ha passivumra teszszük át, igaz marad s elmondhatni, hogy a tisztviselő nem csalatik meg, még a zsidó által sem.

Úgy látszik, Sáskaynak e szavai némi hatással valának, legalább az előbbi ellenvetések nem ismételtettek többé; midőn azonban a szónok előadá, hogy tekintettel a jelen körülményekre, tervének oly alapot állított föl, melyre semmi kész pénz nem szükséges, egy majdnem »éljen«-hez hasonló »halljuk« következett s minden jelenlevők osztatlan figyelme bizonyítá, mennyi méltánylást találnak a mély belátású menzetgazda nézetei még saját megyéjében is.

Sáskay terve, mely ha majd a szerző által egész kiterjedésben közöltetik, neki kétségen kívül dicsőséget fog szerezni, sokkal tudományosabb, semhogy e szerény elbeszélésben helyt találhatna. Csak rövid kivonatát közlöm tehát.

A bölcs férfiúnak nézete szerint minden tisztujításhoz három dolog szükséges: élelmiszerek, pénz, és mert hazánkban a többségnek több nagylelkűsége, mint tőkéi vannak, hitel. Az elvek, melyek szerint a Taksony-megyei tisztujítás financziális része rendeztetik, következők:

1-ször. Mindenki csak pénzben irhatja alá a segedelmet, melylyel hozzá járulni akar.

2-szor. Minden élelmiszerek kész pénzben és meghatározott áron vásároltatnak meg, de csak azoktól, kik pénzbeli segedelmeket irtak alá, s pedig azon arányban, melyben e segedelem nagyobb vagy kisebb vala.

3-szor. A szükséges pénzeket a megye Rothschildei fogják előlegezni, s pedig, mit Sáskay ügyes negotiatióinak köszönhetni, öt percentre, természet szerint váltó vagy szóbeli eljárás kikötése mellett. Minden százért, mely aláiratik, a banquierek hetvenötöt fognak fizetni, mi, a mint tudva van, Spanyolország minden kölcsöneinél sokkal kedvezőbb. Az egyes kötelezvényre vagy váltóra mindig még két kezes irja nevét. A pénz visszafizetése

csak egy év mulva kivántatik, a kölcsönző házak azonban készeknek nyilatkoztatják magokat a teins s nagyságos urak iránti tiszteletből, szokott prorogationalis percentek mellett, az ily hitelezések hosszabbítására is.

A terv, mint látszik, egészen a magyar nemesség geniusához vala alkalmazva, mely valamint maga legszivesebben bízik a multban, úgy azokat, kik tőle valamit követelnek, a jövővel szokta megnyugtatni. Azonfölül miután az aláirt pénz mások által vala előlegezendő, az pedig, ki azt aláirá, termésének egy részét önmaga által megszabandó áron készpénzben eladhatá — világos, hogy azon dicsőségen kívül, mely mindenkire háramlott, némelyiknek még az sem vala kellemetlen, hogy nagy fáradság nélkül és pedig öt percentre pénzhez juthat. A készség, melylyel minden jelenlevő nevét aláirá, legszebben bizonyitá a közhelybenhagyást, melyet Sáskay terve talált, és soha ember több joggal nem dörzsölheté kezét, mint Taksonynak boldog Law-ja, ki most megelégedett képpel járt körül a szobában, s örömtől sugárzó szemekkel nézé időről-időre az ivet, melyen az aláirók névsora mind hosszabbra nőtt.

A munka bevégeztetvén, a társaság elhagyá az asztalt, s mint az ülés előtt, ismét kis csoportokra oszlott. A báró, mi az igen közönséges, de azért nem kevésbbé kellemetes szokások közé tartozik, az egész ülést még egyszer elbeszélte, pótolva akkor tartott szónoklatait azokkal, melyeket, ha félbe nem szakaszták, még mondhatott volna. Sáskay és Karvaly, szokásuk szerint, nem ugyan egymással, de egymásnak beszéltek, s az utóbbi megjegyzé, hogy noha maga is nyolcz p. frtot irt alá, meg nem foghatja, miként találhatott az oly általános helyeslésre, holott az egésznek alapja nem áll, és minden tisztujításhoz, eleség, pénz s hitelen kívül, még valami kell, az pedig: legény a gáton. Mire Sáskay

megvetőleg vállat vonítva csak azt válaszolta, hogy ahol pénz s élelmiszerek vannak, oly legényeket, minőknek bizonyos úri emberek 1809-ben magokat mutatták, nem lesz nehéz találni. Karvaly bizonyos emberekről kezde beszélni, kik mióta közpénztárak kezelésétől eltiltattak, mert nagyon is jó gazdák módjára bántak vele, s kevesebbet adtak ki, mint bevettek, mindig új cassák alkotásáról álmodoznak. S a két nagyérdemü férfiu kétségen kivül összevesz, ha a terem minden oldaláról e kedves szavak »itt van a leves« nem hangzanak föl, s ha a két vitatkozó, ismerve a szokást, miszerint Magyarországban ily alkalmaknál néha kevesebb szék, mint vendég található, nem sietnek helyeikre.

S most hagyjuk a társaságot kellemes helyzetében, s ha néhány olvasóim az ülés hosszas leirása után talán azt reménylik, hogy a vacsora részleteibe fogok ereszkedni, s a Taksony-megyében divatozó főzésről némely tanulságos adatokat közlök: vigasztalják magokat azon meggyőződéssel, hogy miután a taksonyi nemesség életének nagyobb részét asztal mellett tölti, s pedig nem csak tanácskozva, ezen tárgyak előadására többször leend alkalmam. Legyen elég ez egyszer elmondanom, hogy a nagyságos háziasszony, ki Slacsanek és a báró között férjének elnöki székét foglalta el, mind a szolgáló inasok többszöri megszidása, mind az ételek többszöri kinálása által, házi asszonyi tisztét fölségesen teljesíté, s hogy a vacsorát általánosan pompásnak s az ételeket számolhatlanoknak tartották, még azok is, kik, mint sokan a vacsora vége felé, minden tálat s palaczkot kétszeresen nem láttak magok előtt.

X.

Míg a tiszaréti kastélyban e lármás dolgok történtek, addig a kis jegyzőház nyugodtan állt, s csak a gyertyavilág, mely ablakaiból az utczára sugárzott, mutatá, hogy lakói honn vannak. A háznak két szobája volt, melyeknek ablakai az utczára nyiltak; az elsőben, külön kijárással az udvarra, maga Tengelyi lakott s itt tartá hivatalos irományait; a másikban, melynek egyik ajtaja a jegyző szobájába, másika a konyhába nyilt, Erzsébet asszony s leánya laktak. A konyhának, mint tudjuk, egy ajtaja vala a kert felé, melyen Viola a házba jött, a másik az udvarra szolgált. Mindjárt a konyha mellett a kamra volt, melybe Liptákné az üldözött zsiványt elrejté. A ház végét a cselédház, s azon kis szoba, melyben most Viola neje betegen feküdt, foglalák el. Tengelyi az egész napot Cserepesen Bántornyinál tölté, kinél szinte tisztujítási tanácskozás tartatott. Erzsébet asszony Vándoryval, ki e napon nálok ebédelt, a beteg-nél volt, s Etelka Vilmával beszélgetve a második szobában ültek.

Nincs nagyobb szerencse — mint egy öreg asszony, kivel sokat társalogtam, mondani szokta — annál: hogy beszélhetünk, s a jámbor öregnek, ki azonban rég nem beszél többé, igaza volt. Főkép azon korban, midőn még álmunkban beszélgetünk s beszélgetve álmodozunk,

nincs nagyobb gyönyör, mint midőn azt, mit úgyis tudunk, s mi szivünket eltölti, kedves ajkakról hallhatjuk; s a két barátné e délután egész kiterjedésben élvezte azt.

Etelkát s Vilmát a legszorosabb barátság köté egymáshoz. Miután Réty s a jegyző sokáig barátságban éltek, a két leány úgy szólván együtt neveltetett. Vilma a kastélyban tölté napjainak nagy részét, s Etelka mestereitől vele együtt tanult; az alispán leánya pedig eljárt a jegyző lakába s kis barátnéjával együtt nyeré azon oktatásokat, melyeket Tengelyi a történet s természettudományban, s Vándory a vallásban, kedves tanítványaiknak adtak; s habár később a szülék mindig távolabb álltak egymástól, s Vilma egy idő óta barátnéját nem látogathatá meg többé, sziveik nem változtak s ők csak inkább ragaszkodtak egymáshoz. Ha városban, a nagy világ körében élnek, ez érzemény talán nem vált volna oly meleggé; legalább a ritka dolgok közé tartozik, hogy a két legszebb leány, a két legelmésebb férfi, vagy általán véve oly emberek, kik egymáshoz közel állnak, a nagy világban különös hajlamot érzenének egymáshoz. Falun, hol vetélkedésnek helye nincs, ép az ellenkezőt tapasztaljuk, a közelállók egymáshoz simulnak; s így e két leány is.

Vilma, ki most lépett tizenhatodik évébe, soha Taksony-megye határain túl nem lépett; csak annyit ismert a világból, mennyit barátnéjától, ki már huszadik évéhez közelge és pár telet a fővárosban töltött, hallott. Nagyban s kicsiben ő nem határozott semmit a nélkül, hogy Etelkát kérdené, s ha Vándory néha mosolyogva mondá, hogy Vilma csak akkor tud akarni, ha Etelkától reá engedelmet nyert, nagy részben igaza volt. Fiatal olvasóim, kiknek egy része, mert senkitől függni nem akar, bizonyosan inkább kész mindenre, mint hogy

oly valamit tegyen, mi neki józan emberektől tanácsoltatik, ne gondolják azért, hogy azon gyönge teremtések egyike előtt állnak, kiknél jó s rosszra egyaránt hiányzik az erő, s kiknek jellemök helyett csak körülményeiket említheti a leiró. Vilma azon lények közé tartozott, kik erősen szeretni s ugyanezért erősen bizni tudnak, s ha a világot nem ismerve, határozataiban inkább szivét, mint okokat követett, nagy kérdés, roszszaljuk-e vigyáztalanságát, vagy irígyeljük a boldogot? Botlunk valamennyien, de legkevesebbet, ki bátran halad előre; s ez nem az, ki útját maga keresi. Egyáltalában, ha eszünkbe jutna néha, mily nagy része úgynevezett meggyőződéseinknek alapszik jó hiszemünkön, — csakhogy, midőn egy közmondássá vált állításra építjük okoskodásunkat, nem mondhatjuk, kinek auctoritásán indulunk: nem néznénk le oly büszkén azokra, kik tekintélyeket követnek, s mint Vilma, csak addig akarnak, míg szivök magának vezetőt nem választott. Etelka teljes mértékben viszonzá ez érzeményt, s a két hölgy, ki mind helyzet-, mind jellemre nézve látszólag oly távol álla egymástól (a szelid Vilma, kinek mindig támaszra vala szüksége, ki határtalan vonzalmában akarni megfeledkezett; s Etelka, kinek akaratát a kis háború, melyet gyermeksége óta mostohájával folytatott, megedzé), mindazon barátsággal ragaszkodtak egymáshoz, melyet érzeni csak a gyenge hölgykebel képes, de mely, ép mert annyival szebb s magasabb azon érzelemnél, melyet mi férfiak barátságnak nevezünk, nem is tarthat sokáig.

— Hát nem láttad őt? — szólt Etelka félretéve munkáját — bizony kár! nem adnám sokért, ha egyszer Violával találkozhatnám; minden, mit felőle hallok, érdekel. A szilaj bátorság, melyet még ellenei s maga Nyúzó sem tagad el tőle; az, hogy mostani életmód-

jához kényszeríttetett, s főkép a szeretet, melylyel neje s gyermekei iránt viseltetik, előttem e zsiványt érdekessé teszik.

— Hogy' beszélhetsz így? Isten tudja, hogy szánom a szerencsétlent, de ösmeretsége után nem vágyódom. Te bátor vagy, én meghalnék félelmemben, hisz mondják, hogy embereket is ölt, szörnyűségeket beszélnek felőle.

— Mese, ember, ki úgy tud szeretni, mint Viola, nem lehet szörnyeteg. — Mondj nekem egyet a teins táblabirák közül, kiket naponkint látunk, s kiket az egész világ felséges, jámbor embereknek tart — kiveszem atyádat, — ki hasonló körülmények közt nejéhez jőne, halálos veszélynek, sőt mi több, akasztófának kitenné magát, csakhogy beteg kedvesét lássa? Vilmám, ez szép, ez nagyszerű a zsiványban is; én így akarnék szerettetni bárki által, akkor boldognak érzeném magamat.

— Ha ez kell — szóla Vilma szinte letéve munkáját s barátnéja kezét megfogva, — nincs oly dolog a világon, melyet Kálmán éretted ne tenne.

— Kivévén, hogy kedvemért egyszer egy pohár borral kevesebbet igyék, mint közönségesen, vagy káromkodásával s azon szerencsétlen affectatióval hagyjon fel, melyet utálok. Kálmán mindent tenne a világon, az egyen kívül, mit tőle kivánok, s a mi épen hatalmában áll.

— Igazságtalan vagy, Kálmán tűzbe menne éretted.

— Igen, meg vagyok győződve, főkép ha egy pár ember jelen van, ki bátorságát közhirré teheti. Kálmán bátor ember, tagadhatatlan, nem ismerek senkit, ki életét kisebb dolgokért koczkáztatná; ő nem számít, s hol becsületről van szó, személyes java őt semminek tevésevagy elhagyására birni nem fogja. Igen, neki sok jó s nemes tulajdonai vannak, én megengedem mindezt, csak azt ne mondd, hogy szeret.

— Fel vagy gerjedve ellene, bizonyosan szelességében valami csint követett el, azért.

— Ő javíthatlan — szóla Etelka felkelve helyéről, — képzeld csak, ismét lerészegedett!

— Talán ismét csalódtál, mint minap, midőn hosszú harag után végre kisült, hogy Kálmán egész hét óta nem ivott egy pohár bort.

— Először nem hiszem, hogy akkor csalódtam, s azt gondolom, hogy Ákos, szegény hugának barátja kedvéért kissé hazudott; másodszor, ma csalódásról szó sem lehet, egész ebéd alatt mellette ültem. De ne szóljunk többé e kellemetlen tárgyról — tevé hozzá Etelka oly hangon, melyből mindenki láthatá, hogy e tárgy neki legalább nem közönyös — én Kálmánt ismerem, méltánylom jó tulajdonait, nem vagyok vak hibái iránt sem, benne nincs való férfiúság. Ki annyi feltétel után egy pohár bornak nem képes ellentállni, az bátor lehet, pillanatokra nemeslelkű, de nem férfias, s valóban szeretni csak erős sziv tud.

— Ákos másképp vélekedik barátjáról.

— Igen, Ákos — szólt Etelka, kényszerített mosolylyal palástolva fölgerjedését, — s mit Ákos mond, azon kételkedni nem szabad? Ákos a legderekabb férfi, kit ismerek, de férfi, s azért nem képes ily tárgyról ítélni. Férfiak azon tulajdonokat tisztelik társaikban, melyeknek legtöbb hasznát vehetik; s ha pajtásuk jó agarász, ha adott szavához hív, ha hatszor megverekednék barátjáért, nem is foghatják meg, mit kívánhatunk ennél többet? Nekem más fogalmam van e tárgyról.

A barátnék elhallgattak. Vilma észrevevé, hogy e beszélgetés Etelkának kellemetlen s tovább folytatá munkáját. Etelka az ablakhoz állva kinézett a sötét kertre, mely szokott csendében feküdt a ház mellett, s melynek tegnapi kárait az éj eltakará.

— Képzelhetem apád haragját — szólt végre Etelka, ismét barátnéjához ülve, — midőn tegnap haza jött s a történteket hallá.

— Ugy még nem láttam őt; szerencsére Vándory jött vele s ez áldott ember, szenvedélyét kissé megnyugtatá, de becsület-szavára fogadta, hogy addig nyugodni nem fog, míg igazságot nem szerez magának. Én úgy félek, ha rá gondolok.

— Attól, hogy igazságot szerez magának? Ne félj kedvesem, — tevé hozzá némi keserűséggel, — ez nálunk nem oly veszélyes.

— De hisz tudod, hogy az egész történetet szüleidnek tulajdonítja.

— S félek, mi mostohámat illeti, nem egészen ok nélkül.

— Igen, de atyám, téged kivéve, egész családodra újra megharagudott, Ákosra is, pedig neki köszönhetjük megszabadulásunkat; ha ő nem jő, feldúlják a házat, Violát megtalálják s meg vagyunk rontva.

— Ki tehet róla? Mindenki igazságtalan, némelyek, mert elveik nincsenek, mások ép ez elvek szigorúsága miatt. Vándory, mert minden emberben fél-angyalt, apád, mert mindenikben ellenséget lát —

— Anyám elbeszélé az egész történetet, Liptákné, én s az egész ház dicsérte Ákos viseletét; hasztalan! Apám mondá, hogy kár volt az urfinak házához fáradni s megakadályozni a kutatást, mely legalább becsületét tisztára mosta volna; s hogy Ákos hihetőkép mindent előre tudott s csak azért hagyá a dolgokat ennyire jőni, hogy magának érdemet szerezzen előttünk. Oh, ha apám tudná, hogy Viola itt volt! remegek e gondolatnál.

— Nem fogja megtudni soha; Liptáknéban bizhatunk, te nem szólsz, és — —

— De ha pörre kerül a dolog, apám mondá, hogy

meg fogja esketni az egész házat, anyámtól az utósó szolgálóig s akkor mit tegyünk?

— Nem fog történni, apád haragjában szólt, s később meg fog nyugodni. Mindenesetre neki ne szólj a dologról, a mint őt ismerem, nem tartaná titokban; s elég ellenségei vannak, kik a történteket kárára használnák.

— Liptákné is azt mondja. De nem képzelheted helyzetemet; én, ki soha éltemben atyám előtt nem titkoltam semmit, s ki most e nagy hazugsággal lelkemen állok előtte s nem merek szemébe nézni, ha velem szól, s nem örülni, ha karjaiba szorít; ki valahányszor ajtó nyilik, remegek, hogy titkom elárultatott s apám szeretetét elvesztém. Hidd el Etelkám, nem tűrhetem e helyzetet.

— S még is tűrnöd kell, kedvesem — szóla Etelka, sírva fakadt barátnőjét megölelve, — atyád nyugalma, szerencséje kívánja; neki ez áldozattal tartozol.

— Magam is úgy hiszem — válaszolt Vilma, könyeit törülve, — de te nem ismered apám egész jóságát. Ha mellém ül s arczomat simogatva, jó leányának nevez, s elmondja hogy éltének boldogsága vagyok, s hogy az egész világtól megcsalatva, szerelmem agg napjaiban jutalmat ad minden szenvedéseiért, s nekem akkor eszembe jut, hogy minde szeretetét többé nem érdemlem, hogy valamit titkolok előtte; hogy, tudva miként csak teljes bizalmat kér tőlem, én nem teljesítem e kivánatát: mit tegyek? Lábaihoz akarnék borulni s megvallani mindent, de akkor ismét nyugalma, becsülete jut eszembe s magamba fojtom könyeimet.

— Szegény Vilmám — szólt Etelka felsóhajtva — s mégis alig tudom, ne irígyeljem-e helyzetedet? Én rég nem tárhatom ki szivemet apám előtt. De hidd el, minden rendbe jő ismét; a tisztujítás után, ha apám, mint reménylem, hivatalából kilép, apád haragja szűnni

fog. Mihelyt Viola neje jobban lesz, talán Vándory veszi házához; a dolog lassanként feledésbe megy, s akkor majd szólhatsz apáddal is.

— Igen, de addig! Viola tudta, hogy az egész falu elfogására készül s mégis eljött. A mint Liptákné mondja, nem képzelheti senki, miként szereti nejét; ki áll jót, nem jön-e el ismét, ma, holnap vagy akár mikor? Házunk körül van véve kémekkel s ha elfogják? Jézus Krisztusom! — sikolta föl egyszerre Vilma, a kert felőli ablakra meresztve szemeit — itt van.

— Kicsoda? — kérdé Etelka, hasonlóan oda fordítva tekintetét — nem látok senkit — —

— Most eltünt, de hidd el Etelkám, ott állt, tisztán láttam szakállas képét a rostély mellett.

— Violát? hová gondolsz, ő talán harmadik megyében jár, s míg Nyúzó s a fél megye itt tanyázik, nem is jő vissza Tiszarétre. Fel vagy gerjedve; ha akarod, magam kimegyek s a kertben körülnézek.

— Hagyd el kedves Etelkám; meglehet hogy csalódtam, én gyermek vagyok.

— Egész testedben remegsz — szóla Etelka, megfogva barátnéja kezét, — ha anyád látna, megijedne halványságodon, egy pohár vizet hozok, az segítni fog.

Etelka fölkelt, hogy vizért a konyhába menjen, midőn a másik szoba ajtaján gyönge koczogás hallatszott.

— Kérlek maradj mellettem — szólt Vilma, megfogva Etelka kezét, — ki lehet ez, ily későn? Én félek — —

— Talán a biró vagy más valaki, ki apádat keresi; meglátjuk. — Szabad!

Az ajtó lassan fölnyilt, és bejött — sok alázatos bók s engedelemkérés közt egy idegen zsidó, ki a thekhintetes, nagyságos kisasszonyoknak jó estvét kivánt.

Vilma előbbi félelme s e zsidó alázatos bókjai oly ellentétben álltak, hogy Etelka, főkép midőn a rémülést

látá, melylyel barátnéja még most is az idegenre nézett, gyönge mosolyt nem nyomhata el.

Az idegen azonban, ki a két szoba közötti ajtóban állva, kezében mocskos kalapját forgatá, ha nem is hasonlított zsiványhoz, s látszólag gyönge termete s fegyvertelen kezeivel nem adott is rémülésre okot, azon egyediségek közé tartozott, kik a legbátrabbra is kellemetlenül hatnak. Üveges Jancsi, mert ez a név, melyen e személy, legalább e megyében neveztetik, egyike vala a legcsunyább teremtéseknek. Gyönge tagjai, melyek az óriási fej terhe alatt látszólag meghajlának, a himlőhelyektől széttépett arcz, melyet homlokára lógó vörös haja s a mocskos vörös szakál félig eltakart; egyik szemén — mely, mint maga mondá, még gyermekkorában, midőn himlője volt, kifolyt, — a nagy fekete tapasz, a másiknak bizonytalan tekintete, mely szüntelen forogva mindent föl látszott keresni, csak szemedet nem: oly egészet képezének, mely mindenkire visszataszító hatást gyakorolt, s melynek rútságát sem a kopott bársonynadrág, sem a sárga ujjú mellény, sem a kis szürke köpeny, mely ruházatát kiegészité, nem takarhaták el. Maga Etelka kellemetlenül meghatva érzé magát ez ember előtt, főkép miután Vilma fülébe sugá, hogy ugyanezen arcz az, melyet előbb az ablaknál látott.

— Mondtam, Tengelyi úr nincs idehaza, — szólt Etelka, — jöjön kend később, vagy talán holnap reggel, akkor bizonyosan honn találja.

— Nagyságos kisasszony — szólta zsidó, mindig kalapját forgatva s a szobákban körültekintve, — ez szörnyű baj nekem, igen szükséges dolgom volna a jegyző úrral.

— Hát jöjön fél óra mulva; vacsorára, úgy tartom, visszajő.

— Talán majd addig künn várok — szólt a zsidó, helyéről nem mozdulva; — a teins úrnak nincsenek kutyái?

— Kutyái? — kérdé Vilma megijedve.

— Igen — ha kutyái nincsenek, majd az udvarban várok, máskép félek.

— Bátran várhat kend — válaszolt Etelka türelmetlenül, — nincs kutya a háznál.

— Igen, de talán a szomszédoknál, idegen ember vagyok, s taval a harmadik faluban csakhogy szélylyel nem téptek, azóta úgy félek! — Itt az idegen hosszú történetet kezde beszélni: mint ment át a falun, hogy' támadtatott meg, mint köszönheté megmentését egy juhásznak, ki véletlenül arra ment. — Bizony Isten, ha ő nem jő, oda vagyok, egész köpönyemet széttépték, pedig még egészen jó volt, nem egészen új, de nagyon jó, öt forint harmincz krajczáron vettem Pesten.

A zsidóban oly csudás vegyülete volt az álnokság s nevetségességnek, mi Etelkát nevetésre készté, míg Vilma mindig nyugtalanabb lőn s még egyszer kéré, hogy menjen el most s jöjön fél óra mulva; mire az üveges azt felelte, hogy majd a cselédházba megy s ott várakozni fog. — A cselédház nincs itt a szoba mellett, ugy-e kisasszony? ott nem fogok alkalmatlankodni.

Vilma, kinek félelmét fölülmulta a türelmetlenség, melyet a zsidó tolakodása benne gerjesztett, szárazon mondá: — A cselédház mellett beteg van, s már háromszor mondtam, hogy fél óra mulva jöjön s ne időzzön itt.

A zsidó alázatosan meghajtá magát s a konyhába nyiló ajtó felé ment, melyet fölnyitott.

— Hová megy kend itt? — szóla Vilma.

— Alásan csókolom kezeit, engedelmet kérek, de úgy meg vagyok zavarodva. Talán arra is kimehetek az udvarra?

— Az ajtó be van zárva, menjen kend a merre jött. — S a zsidó ismét meghajtva magát, Tengelyi szobáján át az ajtón, melyen jött, kiment, de nem, mielőtt a másik szobában ismét két-három bókot csinált, kalap-

ját leejté s az ajtónál oly ügyetlenül viselé magát, hogy azt alig nyithatá föl, mely idő alatt úgy látszott, egy szemével a szoba minden szögletét átvizsgálá.

— Mit mondasz ehhez? — szólt Vilma, miután a zsidó elment — fogadni mernék, hogy kém.

— Kém? meglehet; ez ember, úgy látszik, minden, a mire épen használni akarják; s ha ellenség jőne hazánkba, talán az volna, de hozzátok mit jőne kémlelni?

— Violát; tudod miként üldözi Nyúzó.

— Azaz, miként üldözte tegnap, ma hidd el legkisebb gondja is nagyobb ennél. Nyugodt lehetsz; a zsidó valami panaszszal vagy kéréssel jött apádhoz, s a ki e népet ismeri, nem bámulja tolakodását.

— De nem vetted észre, mennyit kérdezett, s hogy' nézett körül a szobában?

— Mert a kutyáktól fél, s talán törött ablakot keresett, melyet holnap, ha eljő, kiigazíthasson.

Vilma korántsem vala megnyugtatva, s hihetőkép még többet szólt volna aggodalmairól, ha ép akkor Tengelyi nem lép a szobába, s Etelka előtt meghajtva magát, leányát kebléhez szorítván a beszélgetésnek véget nem vet.

— Nem is reményltem — szólt Etelkához fordulva, míg Vilma apja kalapját s botját szokott helyére raká, — hogy a kisasszonyt itt találom, a kastélyban ma annyi vendég van.

— S nem tudja, hogy ez egy okkal több ide jövetelemre?

— Igen, de mily vendégek! — szólt Tengelyi kissé keserűen — ily embereket nem lehet eléggé becsülni tisztujítás előtt.

Etelka, ki sértve, hamarjában feleletet nem talált, csak azon észrevétellel válaszolt, hogy Tengelyi úr, mint látszik, kissé rossz kedvű. Mire Vilma, hogy a beszélgetésnek más fordulatot adjon, kérdé: nem talál-

kozott-e senkivel a ház előtt, egy zsidóval, — tevé hozzá — ép most volt itt, alig birtuk kiigazítani.

— De igen — válaszolá a jegyző, — közel a házhoz, Macskaházyval beszélt, ki hogy el ne feledjem, azt üzenteti Etelka kisasszonynak, hogy mindjárt huszárt fog küldeni lámpással; nem sokára vacsorához ülnek, s az alispán már többször kérdezősködött a kisasszony után.

— És a zsidó mit kért kedves atyámtól? úgy látszott, fontos dolgai lehettek, annyira vágyott még ma szólhatni.

— Fontos dolgai? Szegény nyomorultra nézve fontos dolgok, egyébiránt puszta tréfa. A szegény ember a kastélyban dolgozott, s a teins karok és rendek összetörték minden üvegét, s mert e nemes cselekedeten velök nevetni nem akart, vagy mert zsidó, vagy mert csak egy szeme van, mint mondá, nemes haragjokban meg is verték. A dolog kicsiség, mint a kisasszony látja, — szólt Etelkához fordulva Tengelyi, — hány embert nem vernek meg tisztujítások alkalmával, főkép zsidókat, csak már azért is, hogy az új tisztviselőknél panaszkodva, mindjárt meggyőződjenek, hogy reájok nézve minden a réginél maradt.

— De ez szörnyűség atyám! — szólt Vilma, ki a zsidót szánni kezdé.

— Ki tehet róla kedvesem — viszonzá apja keserűen, — mi volna a magyar szabadsága, ha még egy zsidó üvegest sem volna szabad megvernie? Egyébiránt a dolog minden tekintetben rendben van; Macskaházy az egész kár megtérítését igéré, s a zsidó, ki hihetőleg fájdalmai díját az üvegtáblák árához fogja számítani, ezzel megelégszik.

Azalatt Erzsébet asszony s a tiszteletes, kik a beteget alva hagyák, bejöttek s rövid barátságos beszélgetés után, Etelka megölelve barátnéját, elhagyá a jegyző csendes házát, hol Erzsébet mindent vacsorához készíte.

XI.

Hogy azalatt, míg Tiszaréten a conservativ párt részéről a közelgő tisztujításra ennyi előkészület történt, Cserepesen, Bántornyi főkvártélyában, a szakács- s pinczérnek szintén nem voltak ünnepei: azt olvasóim gondolhatják; miután azonban egymás ellen működő pártok tetteikben többnyire csak úgy különböznek egymástól, mint ugyanazon darab pénznek két oldala, melyen különböző fölirat s jelek mellett, bármint forgassuk, ugyanazon érczet s nagyságot találjuk: nem szükséges, hogy azon conferentiák részletes leirásába ereszkedjem, melyek a tiszaréti ármányok kijátszására itt tartattak. Ki, mint Krivér, mind a két tábor tanácskozásaiban részt vett, láthatá, hogy valamint a hölgyek-, úgy a nép szerelme mindig ugyanazon fortélyok által szereztetik meg.

Számra Bántornyi pártja hatalmasabbnak látszott, sőt Kislaky, Sóskuty s Slacsanek kivételével, a megye intelligentiáját s nagyobb birtokosait is majdnem mind Cserepesen találjuk, s ha a lelkességről a lárma szerint ítélünk, a párt győzelme biztosnak látszik, miután hozzá mint szabadelvűhöz az egész ifjúság is szegődött; csak két ok van, mely miatt Krivér a dolog kimenetelét kétségesnek hiszi. Az első: hogy magát, a főügyészt s egy pár alszolgabirót s esküdtet kivéve, az egész tiszt-

kozott-e senkivel a ház előtt, egy zsidóval, — tevé hozzá — ép most volt itt, alig birtuk kiigazítani.

— De igen — válaszolá a jegyző, — közel a házhoz, Macskaházyval beszélt, ki hogy el ne feledjem, azt üzenteti Etelka kisasszonynak, hogy mindjárt huszárt fog küldeni lámpással; nem sokára vacsorához ülnek, s az alispán már többször kérdezősködött a kisasszony után.

— És a zsidó mit kért kedves atyámtól? úgy látszott, fontos dolgai lehettek, annyira vágyott még ma szólhatni.

— Fontos dolgai? Szegény nyomorultra nézve fontos dolgok, egyébiránt puszta tréfa. A szegény ember a kastélyban dolgozott, s a teins karok és rendek összetörték minden üvegét, s mert e nemes cselekedeten velök nevetni nem akart, vagy mert zsidó, vagy mert csak egy szeme van, mint mondá, nemes haragjokban meg is verték. A dolog kicsiség, mint a kisasszony látja, — szólt Etelkához fordulva Tengelyi, — hány embert nem vernek meg tisztujítások alkalmával, főkép zsidókat, csak már azért is, hogy az új tisztviselőknél panaszkodva, mindjárt meggyőződjenek, hogy reájok nézve minden a réginél maradt.

— De ez szörnyűség atyám! — szólt Vilma, ki a zsidót szánni kezdé.

— Ki tehet róla kedvesem — viszonzá apja keserűen, — mi volna a magyar szabadsága, ha még egy zsidó üvegest sem volna szabad megvernie? Egyébiránt a dolog minden tekintetben rendben van; Macskaházy az egész kár megtérítését igéré, s a zsidó, ki hihetőleg fájdalmai díját az üvegtáblák árához fogja számítani, ezzel megelégszik.

Azalatt Erzsébet asszony s a tiszteletes, kik a beteget alva hagyák, bejöttek s rövid barátságos beszélgetés után, Etelka megölelve barátnéját, elhagyá a jegyző csendes házát, hol Erzsébet mindent vacsorához készíte.

XI.

Hogy azalatt, míg Tiszaréten a conservativ párt részéről a közelgő tisztujításra ennyi előkészület történt, Cserepesen, Bántornyi főkvártélyában, a szakács- s pinczérnek szintén nem voltak ünnepei: azt olvasóim gondolhatják; miután azonban egymás ellen működő pártok tetteikben többnyire csak úgy különböznek egymástól, mint ugyanazon darab pénznek két oldala, melyen különböző fölirat s jelek mellett, bármint forgassuk, ugyanazon érczet s nagyságot találjuk: nem szükséges, hogy azon conferentiák részletes leirásába ereszkedjem, melyek a tiszaréti ármányok kijátszására itt tartattak. Ki, mint Krivér, mind a két tábor tanácskozásaiban részt vett, láthatá, hogy valamint a hölgyek-, úgy a nép szerelme mindig ugyanazon fortélyok által szereztetik meg.

Számra Bántornyi pártja hatalmasabbnak látszott, sőt Kislaky, Sóskuty s Slacsanek kivételével, a megye intelligentiáját s nagyobb birtokosait is majdnem mind Cserepesen találjuk, s ha a lelkességről a lárma szerint ítélünk, a párt győzelme biztosnak látszik, miután hozzá mint szabadelvűhöz az egész ifjúság is szegődött; csak két ok van, mely miatt Krivér a dolog kimenetelét kétségesnek hiszi. Az első: hogy magát, a főügyészt s egy pár alszolgabirót s esküdtet kivéve, az egész tiszt-

viselői kar az ellenféllel tart, mi a jelen körülmények között igen természetes, miután Bántornyi ügyét majdnem kizárólag olyanokkal köté össze, kik, mint ő, a nemes közönségnek csak most akarák szentelni tehetségeiket; de a »beati possidentes« a hivatalokra is kiterjedvén, igen veszélyes is. A második, mi ennél sokkal aggasztóbb, az: hogy Bántornyi barátai mindjárt a tisztujítás kihirdetése után elhatározák, miként szándékaik kivitelére csak a capacitatio s nem a megvesztegetés ocsmány eszközeivel fognak élni. Az indítvány Tengelyi által tétetett s Bántornyi minden barátai között, azokat kivéve, kik választatni akartak, oly általános helyeslést talált, hogy Krivér, a főügyész s maga Bántornyi hiába használák ellene minden szónoki tehetségeiket. Igaz, hogy Bántornyi s családja nem mulasztott el semmit, mi által pártjának hibáját jóvá teheté, s hogy, becsületére legyen mondva, nemes pártolóinak sem bor, sem pálinka nem hiányzott sehol; azonban az ellenzéki conferentiának e meggondolatlan határozata, mely a Rétyánusok által bizonyos commentáriusok mellett terjesztetett, megszülte erkölcsi rossz hatását. Mondatott például, hogy Bántornyiék nem hiába szólnak a zsidók emancipatiója mellett, kiknél fösvénységre nézve magok sem jobbak, hogy megvetik a nemességet, mert máskép bizony csak jobban vendégelnék meg, s ily nyilvános rágalmak ellen az alispáni kijelöltnek titkolt bőkezüsége mit használt? A pártnak, mint Krivér mondá, hiányzik a nyilvánosság hatalmas eszköze. Réty emberei faluról-falura mennek, tanyákat nyitnak, zászlókat hordanak körül, a fiúknak szines tollakat, a lányoknak szalagokat ajándékoznak; magok az iskolás gyermekek könyv nélkül tanulták a kijelöltek neveit s a falusi piaczokon restaurálnak, minden nemes legény tudja, hogy három pengő huszast kap, mihelyt

Réty alispánnak választatott, s mi addig szégyenlős koldusokként titkolódzunk! Mit reménylhetni így?

Hogy ezen véleménykülönbség, mely Bántornyi hivei között nem a czél, de — min annyi becsületes ember vész össze — az eszközök iránt létezett, igen élénk vitatkozásokra adott alkalmat, s hogy néhányan a hivatalvágyódók közül a pártot elhagyák s a másikhoz szegődtek: világos; sőt az egész felekezet hihetőkép föloszlott volna rég, ha egy örvendetes hír nem tartja együtt.

A főispán t. i., ki, valahányszor Taksony-megyébe jött, a megye határain küldöttséggel váratott, ez alkalommal igen nyájas levélben Bántornyinak tudtára adta, hogy Cserepesnek veendi útját s ismerve a régi barátságot, melylyel a földesúr iránta viseltetik, a hó harminczadikát annak házában fogja tölteni, kinek hív alázatos szolgája gróf Marosvölgyi főispán. E levél egészen ő excellentiája kezével irva, epochalis történet vala a megyében. Hogy a főispán, ki eddig mindig Rétyéknél szálla meg, most először, épen akkor, midőn az előbbi szabad elveitől eltért, s Bántornyi mint a liberalisok kijelöltje lép föl, ez utolsónak házában száll meg, nem mutatja-e világosan a rokonszenvet, melylyel ő excellentiája az ellenzék elvei iránt mindig viseltetett? Igy szóltak Cserepesen; míg Réty felekezete e váratlan történetet vagy annak tulajdonítá, hogy a főispán más úton jövén a megyébe, sehol jóravaló korcsmát nem találván, kénytelenségből száll meg itt; vagy pedig e lépést a lehető legnagyobb politikai hibának nevezé, mely később vagy előbb a gróf bukásához fog vezetni. Mindazok, kik a nemesség megvesztegetése ellen nyilatkoztak, főkép Tengelyi, e diadalt természetesen annak tulajdoníták, hogy az ocsmány mód, melylyel Réty többséget keres, a főispán tudtára jött, s hogy ő kegyelmessége most az által, hogy Bántornyihoz

szállt, akarja megmutatni, mennyire rosszal minden korteskedést. S ezt nem bámulhatja senki, ki természetünk gyöngeségeit ismeri, hisz ha kevesen vannak, kik valamely történetet egymagok előidézhetnének, nem ritkábbak-e még azok, kik azt, a mi kedvök szerint történt, nem egészen önmagoknak tulajdonítanák?

Bármi volt is azonban az ok, mely ő excellentiáját Cserepesre vezette, az öröm Bántornyi házában nem vala csekélyebb, s alig mult nap, melyen az ellenzéki felekezet pártolói azóta nem szaporodtak volna egy pár kitünő egyeddel, ki esküdtség vagy szolgabiróság után vágyott. Főkép október harminczadikán a cserepesi ház tele volt elvbarátokkal, s noha a megyei küldöttség csak ebédre, a főispán pedig vacsorára váratott, már reggel alig lehete mozdulni a szobákban.

Bántornyi háza néhány év előtt egyike vala azoknak, melyekről, ha soha sem láttuk is, egészen helyes fogalmunk lehet, s ha egyszerűen mondom, hogy Bántornyiék kastélyban laknak, olvasóim nagy része minden leirás nélkül a ház s a hozzá tartozó udvarokról a lehetőségig hű képet alkothatott volna magának. Nyolcz ablak a ház hosszában, három széliben, a ház közepén kétszárnyú vörösre festett ajtó, melyhez három lépcső vezet; a ház négy szögletén egy-egy négyszögletű torony. Ki nem látta mindezt százszor életében s ki nem tudja, hogyha az ajtón, mely fölött a kőbe vésett czimer függ, belépett, kövezett pitvaron át egyenesen az ebédlőbe jut, melynek jobb oldalán a teins vagy méltóságos asszony cum appertinentiis, balra a házi úr s vendégek laknak stb. Ha történetem pár évvel előbb játszik, a cserepesi ház leirásától, mint mondám, fölmenthetném magamat; most azonban, mióta teins Bántornyi Jakab vagy James, mint magát szivesebben hivatá, Angliából visszatért, maga Lajos úr alig ismeri saját házát többé,

s az ifj-asszony, ki előbbi időkben a házat határtalanul kormányozta s még most is, mióta Jakab megházasodott, nem tudni mi okoknál fogva (talán mert kapitány özvegye volt) hatalmának jó felét megtartá, estve soha sem ereszté ki leányát vezető nélkül, nehogy, mi már kétszer történt, ismét eltévedjen s a cancellistához jusson.

Van Angliában egy különös dolog, melyet comfortnak neveznek s mely e nemzetnek annyira tulajdona, hogy a szót fordíthatlannak mondhatjuk. Vannak, kik azt magyarul »commoditás«-nak akarnák nevezni, mióta azonban a comfort a cserepesi házba behozatott, Taksonymegyében mindenki meg volt győződve arról, hogy a két dolog között roppant különbség létezik, s Jakab vagy James úrnak csakhamar azon elégtétel jutott, hogy ezen állítása — melyért mindjárt visszatérte után annyit vitatkozott, — általánosan el lőn fogadva.

A comfort főkép három dologban áll. Az első: hogy a ház külső alakjában symmetria ne legyen. A második: hogy belsejében mindenféle kis folyosók s főkép kisebb lépcsők legyenek a szobák között. A harmadik: hogy, mennyire lehet, az egész lakás egy, s pedig kis brámaféle lakattal zárassék. Szőnyegek s jó karszékek igen kivánatosak, elkerülhetlen azonban egy vagy több s pedig kőszén égetésre épült kandalló, melynek szaga a comfortot Angliában tetemesen neveli és a világért sem volna fával fölcserélendő.

Mindez, mihelyt Jakab úr Angliából visszatért, a Bántornyiak ősi lakában alkalmazásba vétetett. A nyolcz ablakos kastély mellé egy egészen Laudon encyclopedia of cottage architecture szerint tervezett angol emeletes ház épült; a régi tornyok egyike, mely az új épülettel összeköttetésben állt, fölemeltetett, s Lajos úrnak a tűzveszély ellen tett minden észrevételeinek ellenére falépcsővel láttatott el. A ház egyik oldalán a kert felé

nagy üveg verenda, a ház másik végén be az udvarnak más földszinti épület állittatott, mely a tekeasztalt foglalá magában. Szóval ki Angliában volt, vagy legalább festésekben látta a vidékeket, melyekben a nagy brittek laknak, Bántornyi James háza előtt a boldog szigeten vélheté magát, s ha a három vagy négy szilva-, s a valóban tiszteletre méltó masánszki almafa nem pótolák is ki egészen a roppant tölgyeket, melyek angol lakházakat környeznek, legalább a vörös és fejérre festett fal, bizonyos távolból tekintve, a lehetőségig utánozá a vakolatlan falakat, melyeket James Angliában annyiszor látott.

Hogy az istállónak egy része, melyben James lovai álltak, hasonló változásokon ment át, hogy a kocsisok, lovaikat vagy szerszámaikat tisztogatva, soha a darázsdongást, melyet angolok ily alkalommal használnak, s melyet orthographice talán »pzsü«-vel irhatnék, szolgálatvesztés alatt el nem hagyhatták, hogy végre a ház belseje nem hazudtolná meg külsejét: önkényt értetik. Lépcsők, folyosók s verenda, szőnyegek, kandallók s karszékek, szóval nem hiányzott semmi, a brámaféle lakat pedig, melylyel az ispán részegségében az egész házat egyszer oly tökéletesen bezárta, hogy a kulcs elveszvén, a ház népe három napig a verenda ablakain járt ki s be, míg a teins úr, ki a másik kulcsot óralánczán hordá, Pestről visszajött: ismeretesebb volt az egész megyében, semhogy azt különösen említeni szükséges lenne. A régi kastély, melyben Lajos úr lakott, csaknem egészen régi állapotjában maradt, az egyetlen változás, melyet az öregebb házi úr öcscse kedveért sok kérés után megengedett, az volt, hogy az ebédlő a ház közepéből azon terembe tétetett át, mely az új épülettel összefüggött s hogy ez utolsóban a pipázás általán véve eltiltatott. A többi mind úgy maradt, mint

volt, s Lajos legalább ősi falai közt otthonosnak érezheté magát, mi a jámbor embernek nem kis megnyugtatására szolgált.

Míg ez utóbbi az egymás után érkező vendégeket fogadá, addig Jakab s Krivér beszélgetve a kertben járkáltak, melyből James a káposztát s majoránát nem küszöbölheté ugyan ki, de mely mióta ő utazásából visszatért, útjainak régi egyenességét elvesztve, annyira elangolosodott, a mennyire ez egy magyar konyhakerttől csak kitelik. Jakab rosszkedvűnek látszott. Fejét rázva megállt, tovább ment, ismét megállt, kezében tartott ostorával csizmáit veregeté; s valahányszor Krivér valamit mondott, egy »most true«, »yes« vagy más ily, az angol parliamentben használt fölkiáltásokkal felelt, míg a másik, mielőtt szólt, mindig körültekintett, mintha azt nézné, nincs-e valaki közelében, ki őt hallhatná. A taksonyi főjegyzőnek régi szokása vala ez, melyben annyira ment, hogy ha valakinek csak jó reggelt kivánt vagy az órát kérdezé, szintén ezen vigyázattal élt.

— Meglátod — mondá Krivér, suttogásra szállitva le hangját, — hiába fáradunk, ha csak tanyákat nem nyitunk és zászlókat nem tüzünk ki; minden pénz, melyet osztogatsz, s bátyád egész népszerűsége nem használ semmit. Elfogadják a pénzt, szeretik bátyádat, de be se mennek a tisztujításra, vagy ha bemennek, Réty kortesei által el fognak csábíttatni.

— You are right my freend — azaz igazságod van — de mit tegyünk?

— Ha bátyádat arra vehetnéd, hogy csak valamit tenne, úgy mint Angliában szokták, meting vagy müting vagy hogy hivják — —

— Meeting, to meet: összejőnek — innen ered a szó.

— Ép azt akarám mondani, olyan valami mitingfélét kellene tartani, hol az emberek összejőnek s isznak.

— Barátom, csalódol, ez más; a hol az emberek isznak, azt politikai dinnernek nevezik. A meeting csak tanácskozás, hol az emberek nagy petitiókat irnak alá, száz ezer, kétszáz ezer aláirás, ennek van hatása. Magam is voltam egy ily meetingnél, Glasgowban épen —

Krivér, ki ijedtséggel látá, hogy James úr kedves paripájára készül ülni, hamar félbeszakasztá a beszédet. — Igen, tudom, te is aláirtad a petitiót, akkor a szegény-törvények mellett agitáltatok; de, hogy a dologhoz visszatérjünk, hát ép ily politikai dinnert kellene adnunk. Te beszédet tartanál, hol a párt politikai elveit előadnád.

— Először a királyért isznak s családjaért, mert azt tisztelni kell. A kormányról szólhat mindenki a mit akar, de a királyt, látod, barátom! a királyt tisztelni kell, ebben áll az angol szabadság, azután —

— A főispánért —

— Ez hiba lenne, rosszul fogtad föl a dolgot; a királyi család után még néhány általános toastokra van szükségünk: the church, army and navy, azaz: egyház, hadi s hajóseregért kellene innunk.

— Nem tartom tanácsosnak — válaszolt Krivér fejét rázva, — a dolog rossz hatást szülhetne, úgy is pápista pártnak csúfolnak, s ha még a papságért iszunk, kálvinistáink mind elhagynának.

— Igazságod van, the Presbiterians: azaz puritánusaink vagy kálvinistáink, mint nevezni szoktátok, mert tudnod kell, — tevé nagy megelégedéssel hozzá, — a magyar kálvinisták s a skót puritánusok között nincs semmi különbség, semmi, egyáltalában semmi, még iskolamesteröket is egészen hasonló módon fizetik. Skótiában a zab ára szerint mérik ki fizetésöket, nálunk némely tractusban a mester minden gyermekért in natura egy véka zabot kap. Nem gyanítja senki a

hasonlóságot, mely Magyarország s Anglia közt létezik! És igazságod van: dissenterjeink is szintúgy gyűlölik a magyar highchurcht, mint Angliában. De azért nem tesz semmit, ha általánosan az egyházért iszunk, mindenik saját egyházát gondolja alatta s nem compromittáljuk magunkat, és ha épen pápista sympathiákkal vádolnának, magában az se baj, nézzünk Angliára, ott a whigek s O'Conell —

— Ne szólj ezekről barátom! Hidd el, én a megyét ismerem, ezek az emberek mind nem képesek fölfogni eszméidet, s csak árthatsz ügyünknek —

— Tudom, tudom — viszonzá Jakab, teljes mértékben élvezve a hizelgést — s ha úgy hiszed, el is hagyhatom az egyház említését, s csak a hadseregért emelendem poharam —

— Az is talán nem egészen czélszerű, tudod, hogy a katonatisztek s nemesség között zsurlódások vannak.

— Bizd rám az egészet, a hadseregnél kiemelem a magyar ezredeket s miután nálunk vasasok fekszenek, toastomnak csak jó hatása lehet. Igaz, a tiszti kar igen rossz néven veendi s talán párviadalaim lehetnek, de ki tehet róla! Politikai pályán nem megy másképp, O'Conell is verekedett és S. Francis Burdett és —

— Igazságod van, a részletes elrendezést egészen rád bizhatjuk, csak in merito egyezzünk meg, mert bizony itatás nélkül nem boldogulunk.

— Igaz, de mit tegyünk? Bátyám s magam mindent tettünk, mi tőlünk kitelt, a választás már eddig is egy évi jövedelmünkbe került —

— Nem is a pénz az, mi hiányzik, csak valamely nyilvános demonstratiót tehetnénk, s minden jó lenne. Míg embereinknek bizonyos szinű tollakat nem adunk, pártunk szárnyai szegvék. Bird bátyádat férfias föllépésre s győztünk.

— Elfelejted, hogy becsületszavunkat adtuk mindnyájan, hogy csak becsületes módokon fogunk —

— Magunknak többséget szerezni igyekezni — vágott közbe Krivér, — ezek a határozat szavai, azaz, megengedve, hogy polgártársaink megvendéglése nem becsületes mód, mit én részemről tagadok, ha ezen igyekezetünk nem sikerül, más czélszerűbb eszközökről fogunk gondoskodni.

— Tagadni nem lehet, hogy a határozatot így is magyarázhatni, de vannak emberek, kik a tárgyról máskép itélnek.

— Egy sincs. Mikor conferentiánk e szerencsétlen végzést hozta, azok, kik magok hivatal után nem vágyódtak, azért pártolták Tengelyi indítványát, hogy pénzbeli áldozatoktól meneküljenek. Hidd el, magatok pénzén korteskedhettek, mennyit akartok.

— De Tengelyi?

— Tengelyi s mindig Tengelyi! S mindössze mi baj, ha ő elvál? Becsületes ember, tiszta ember, megengedem, de végre mindent összevéve mégis csak falusi jegyző, többet képzeltek hatalmáról, mint a mit az ér.

— Tengelyinek roppant befolyása van, főkép a lelkészekre, s ha ellenünk fordul —

— Ellenünk? Hát nem tudod-e, hogy az nem történhetik? Tengelyi a leginpracticusabb ember a világon. Sértsd meg, tégy vele a mit akarsz vagy hizelegj neki, hasztalan fáradtál, a jámbor azt hiszi, hogy egy falusi jegyző meggyőződése többet ér minden tekintetnél. Legrosszabb esetben is csak visszavonulna. Rétyék mellett fölszólalni soha sem fog, azonkívül ha tenné, van mód, mely által befolyását semmivé tehetjük.

— És melyik az?

— Tengelyi — szóla halkabban Krivér — nem nemes ember.

— Mit hallok?

— Bizonyosan tudom; Macskaházy, kivel, mint tudod, jól vagyok, hogy a Rétyék fondorkodásait kitudjam, becsületére mondta. Tudod, Tengelyi Rétyékkel hajdan, az utóbbinak alávaló apostásiája előtt, jól volt, együtt jártak iskolába s ismerik egymásnak minden titkaikat. Tengelyinek nincs egy darab papirosa, melylyel nemességét bebizonyíthatná. A főügyész is tudja az egész dolgot, de hallgatnunk kell, ha Tengelyi a tisztujításnál velünk marad, tartsuk meg nemességében; ha nem, majd tudjuk, mit tegyünk.

A főügyész, ki azalatt a beszélgetőkhöz jött, szinte bizonyítá az állítást, s Jakab úr megnyugtatva gentleman szavára igérte, hogy bármit mondjon bátyja, a pártzászlót azonnal kitűzi s mindjárt holnap politikai ebédre hivja meg az egész környéket. Mire a két tisztviselő egyaránt helybenhagyását nyilatkoztatá ki.

A kert azalatt mindig több s több vendéggel telt meg, kik James úr körül csoportozva a három férfiú beszélgetését félbeszakaszták; s bármi mulatságos is mindaz, mit James vendégeinek az angol lófuttatásról s parliamentről beszélt; bármi szép látni a küzdést, melylyel magát minden új jövevény ölelései ellen védelmezve, érkező barátainak jobbját majd egy, majd mindkét kézzel csaknem görcsösen megrázá: magára hagyjuk a társaságot. Ha ártatlan olvasóim közt néhányan, kik Krivért Réty házában látták s őt most Bántornyival a kertben beszélgetni hallották, e jeleneten csudálkoznak, vagy azt valószinűtlennek tartják, önigazolásomra csak azt mondhatom, hogy az egész történt dolog s hihetőkép annak tulajdonítható, mert Krivér házáját minden esetre szolgálni kivánván, czélirányosabbnak tartotta ha két, mint ha csak egy felekezet által jelöltetik ki másod-alispánnak, főkép miután a Bán-

tornyiak, ha tőlük egészen visszavonul, Pénzesy főügyészben oly vetélytársat jelölhetnének ki, ki mind vagyona, mind személyes befolyása által veszélyessé válhatnék. S vajon bámulhatjuk-e ezt? Magyarországban, hol, kivévén a telkes gazdákat, zselléreket, munkásokat, mesterembereket, gyárosokat, művészeket, nem-nemes tudósokat, ügyvéd s orvosokat, nagyobb s kisebb kereskedőket stb., majdnem minden egyéb ember szabad, kivévén természetesen azokat, kik éhség, vagy mi nálunk közönségesebb, szomjúság által kényszerítve eladták magokat; s hol e szabad nemzet, kivévén külső, belső, hadi, kereskedelmi, egyházi, iskolai s némely más dolgokat a selfgovernmentnek elve szerint egészen önmaga kormányozza magát: Magyarországban mondom, nem történik-e naponként száz ennél sokkal nagyobb csoda? Mi, s talán te sem kedves olvasóm — bármennyire legyek meggyőződve magas észbeli tulajdonaidról — nem gyanítjuk ezt. Természetünkben fekszik, hogy a mit megszoktunk, nem gerjeszt bámulatra; s hogy míg a sphaerák óriási rendjét közönyösséggel nézzük, csudát kiáltunk, ha mint egyszer szent István asztalánál történt, valamely pecsenye s pedig nem is borjupecsenye, hanem valamely sült szárnyas állat — röpülni kezd; s azért megfogható, hogy mi, kik e csudák között neveltettünk s élünk, azokat észre sem veszszük, de mondjuk el csak szebbítés nélkül viszonyainkat külföldinek s látni fogjuk a hatást, melyet e dolgok reá tesznek. Ha megmagyarázzuk neki alkotmányunkat, mely szerint a végrehajtó hatalom semmit végre nem hajt, s a törvényhozó oly törvényeket, melyek mindenütt megtartatnának, nem hozhat, a birónak pedig annyi más dolga van, hogy bíróskodni sokszor ideje sem marad; hol a polgári mint a büntető pernél minden eljárás csak egy napig vagy számos évekig tart,

s a ki a statariumot elkerülte, évekig várhat pere eldöntésére, hol az erőszakos elfoglalások s kivetések a polgári úthoz tartoznak, s becsületes ember egész vagyonát elveszthetti, mert bizonyos alkalommal valaki ellen botot nem emelt, hol a büntető perben sokkal több függ attól, mit tett a vádlott ős-apja, mint hogy mit tett ő maga, mert sorsát nemes vagy nemtelen léte határozza el, s az igazság istenségére nézve, mint hajdan a rómaiak más istenségeinél, külön istenasszony létezik a patriciusok s külön a plebeiusok számára; hol a szentirás szavai szerint, attól kinek nincs, még az is, mije van, el fog vétetni, hol csak az fizet, ki majdnem koldulhatna; magyarázzuk meg külföldinek állapotjainkat s ha ezek után hallja, hogy Krivér úr megyéjében két párt conferentiáihoz járt, bizony nem fog csudálkozni; főkép ha látja, hogy Krivér úr ezért nemcsak nem veszélyezteti állását, sőt ép ellenkezőleg mind a két párt által egyenlően tiszteltetik. De most menjünk a házba.

Nem ismerek kellemetlenebb helyzetet, mint azon gazdáét, kihez falun egyszerre sok vendég jő. Nálunk, hol minden látogató a házi úr által személyesen mulattatni vagy untattatni akar, és a legnagyobb rész szüntelen félelemben él, nehogy más valakinek kitüntetése által személyes méltósága szenvedjen, a boldogtalan házi úr ily alkalomnál nem tudja, mit tegyen, főkép tisztujítás előtt, midőn minden sértés szomorú következményeket szülhet, ebéd előtt, midőn arról gondolkozik: három előkelő táblabiró közől melyiket ültesse a házinő jobb oldalához, oly kínokat tűr, minőkről csak Párisnak lehete fogalma, midőn almájával három istennő között kellett választania. Miután pedig minden ember nehéz vagy jobban mondva bajos helyzetekben mindig háladatlan szerepet játszik s annál ügyetlenebb,

mennél inkább fél, hogy ügyetlenséget követhetne el, olvasóim megengedik, ha azon nyájas köszöntéseket s véghetlen örömöt, melylyel Bántornyi számos vendégeit s jelesen az egész küldöttséget fogadá, le nem irva, még az uri ebéd fölébe is a felebaráti szeretet fátyolát borítom.

Már esteledni kezdett. James neje az új házban, melynek legszebb szobái a főispán elfogadására készíttettek el, s a verandában fölállított thea-asztalnál tevé végső rendeléseit. Bántornyi Lajos egy nagy vendéget váró háziúr s egy választandó alispán nyugtalanságát egyszerre hordva keblében járt föl s alá, nézte óráját, kiment a pitvarra s ismét bejött, mondva, hogy ő excellentiája bizony már itt lehetne! Mire vendégeinek egy része »bizony már itt lehetné«-vel, vagy »bizonyosan későn indult el«-lel felelt, míg a játszóasztalok egyikétől »pagat ultimo« vagy »contra« hangzott; s a másik szobából átzajgó politikai vita, melyben harmincz személy egyszerre négy tárgy fölött tizenkétféle véleményt akar tisztába hozni, a háziúr panaszló szavait elnyomá. Már gyertyát gyujtottak. James ott hagyva a politikai csatatért, melyben báró Sóskuty s nagyreményű fia végre minden vetélytárs elnyomása után a beszéd monopoliumához jutottak, két fáklyás lovászszal a főispán elébe lovagolt, midőn az egész társaság kissé hangos, de nem kevésbbé szép harmoniája egyszerre felzavartatott.

A közép szobában, hol a játszóasztalok álltak a nagy dohányfelleg alatt, mely asztalt s táblabirákat eltakart, mint midőn Vezuv gőzölgő csúcsa alatt megindul (hogy egészen új hasonlósággal éljek) zaj támadt, oly irtóztató, hogy maga Sóskuty félbeszakítá beszédét.

— Teins alispán úr, ez már sok! — kiáltott a játszók egyike, kinek száraz halvány arczán mindenki Jánosy

urat, a megye egyik főtáblabiráját ismeré meg, — látott-e ilyet a világ? Pénzesy haza vitte pagátját!

— Hát persze ez baj! De hát mikor haza vitte, ki tehet róla? — szólt Magyarország egyik legkerekdedebb másodalispánja.

— De mikor én betakarom.

— Hát miért takarta be a teins úr?

— Mikor nyolcz tarokkom van!

— S még sem tudja megfogni?

— Persze, mikor a teins úr zöldet játszik.

— Három volt, hát mit játszszam?

— Tököt, az Istenért, tököt, hogy ne huzzon.

— Tököt, majd bizony a királyomat?

— Mondja maga a teins úr — szólt Jánosy mindinkább fölgerjedve Pénzesyhez, ki jókedvűen nevetve kártyáit keveré, míg az asztal körül több és több néző sereglett össze, s Édesy majd az egyik majd a másiknak magyarázá a szerencsétlen történetet.

— Menjünk tovább — szólt a negyedik játszó, Krivér, ki a zsidót számolá.

— Igy nem lehet játszani! — kiálta Jánosy ismét — ha a teins úr még át sem akarja hibáját látni.

— Mindenki tetszése szerint játszik — szól kissé haragosabban Édesy.

— Igen, de akkor játszszék maga, vagy ingyen s ne más emberek pénzén.

— Itt van három huszasa! — kiálta Édesy, ki végre minden türelmét veszté — s most hallgasson.

— A mi sok, sok; fogja az úr pénzét, vagy adja huszárjának, velem igy ne szóljon — s ezzel a táblabiró fölugrott.

— Az úr pedig menjen korcsmába, ha lármázni akar.

— Én korcsmába, én? — S itt a sok közbeszólás hallatlanná tevé előadását, melyből csak »pagát, alispán,

jó nevelés, toutlestrois« vala kiérthető, míg Sóskuty rövid, kék, aranyrojtos magyarruhájában, mert az egész társaság díszöltözetben várá a főispánt, majd a sovány táblabiróhoz, majd az alispánhoz futva nyugalomra inté a vitatkozókat. — Domine spectabilis hagyjanak fel a vitával, Jánosy úr már most rekedt, mindjárt itt lesz a főispán. Szerencsétlen pagát! Csak gondoljanak a főispánra! Ha megfogják! Végre emberek vagyunk! Bizony elreked. — S így tovább, míg az ajtó fölnyilván, az alispán rohant a szobába, s e rövid szavakkal »mindjárt itt lesz« minden gondolatnak más irányt adott, noha a zaj inkább növekedett, mint fogyott e fordulat által.

— Helyes, helyes! hol van kardom? — kiált Sóskuty, a szoba szögletéhez futva, hol a társaság fegyvertára állt s hová most a táblabirák egy része futott, míg a másik az egyik mellékszobában fölhalmozott mentékért küzdött.

— Kérem alássan, domine spectabilis! ez az enyim, zöld nyesttel! — kiált a főügyész egy táblabirót föltartva, ki ép felkötve mentéjét kardjáért sietett s visszatartóztatva futásában nem kis haraggal tagadá ez állítást, melynek alaptalanságát később a főügyész is megismeré, de nem mielőtt kalpagja a tolongásban kezéből kiesett s összetiportatott.

— Kardomat nem találom! — kiálta Édesy, új vesztesége fölött elfeledve pagátjának szerencsétlen elfogását s hasztalan rimánkodva, hogy ereszszék ki. Míg Sóskuty minden erejét arra fordítá, hogy a szobába juthasson s mint Kassandra Trójának vesztét, süket füleknek hirdeté a fenyegető veszélyt, hogy a küldöttség elnöke panyóka nélkül fog megjelenni a főispán előtt, ha nem juthat a szobába. — Kérem alássan! De kérem, én vagyok a küldöttség elnöke! Kék, arany czafrangokkal, be kell mennem! De csak gondolják meg. — Míg

végre a kivánt ruhadarab kissé változott szinnel, mert szerencsétlenségére földre ejtetett s ott gázoltatott, de csak egy-két gomb hijával jutott tulajdonosához, ki fölvéve köntösét: — S most siessünk uraim! De kérem hisz már elkészülhettek! A főispán itt van! — s több hasonló fölkiáltással nem kevéssé nevelé a közzavart.

Itt menték, ott kardok vagy kalpagok körül forgott a vita, s a küldöttség nem is vevé észre, hogy szónoka, főtisztelendő Zsolvay esperest úr, ki míg a többiek ittak s kártyáztak, magánosan fel s alá járva beszédjére gondolkozott, most megfosztva legfőbb ékességeitől, áll a szoba közepén, háromszögű kalap s pallium nélkül, melyet a melegben félre tett, egy második Cicero, ki valahányszor nyilvánosan szólt, mint maga mondá, mindig elhalványult.

— Menjünk, menjünk! — kiáltott végre Sóskuty a küldöttséghez fordulva, mely most fegyverkezetten sereglett körülte, — az előszobában kell őt fogadnunk.

— Domine illustrissime, oda vagyok! — sóhajtá a szerencsétlen szónok, — sem kalapom, sem palástom.

— Hol van a kalap, hol a palást? Ő excellentiája mindjárt itt lesz, ide egy kalapot, akárkiét, csak háromszegű legyen! — kiáltott fel s alá futosva a küldöttség érdemteljes elnöke s szavára új zaj s keresés támadt annyival élénkebb s lármásabb, mennyivel szaporábban követék egymást az ijesztő hirek, hogy a főispán már a pajtánál van, s hogy a faluba jött, s már a kerthez ért; míg a kalap, mire mint táczára tévedésből pár pohár állíttatott, végre megkerült, s épen az utósó pillanatban papi palást is akasztatott Zsolvay nyakába. Ezek után az egész küldöttség sok tolongás közt a pitvarba jutott.

Vannak perczek emberi életünkben stb. mint Schiller Wallensteinja mondja — s hogy azok, melyekben

főispán tisztujításra váratik, s a tisztelgő küldöttség már a pitvarban áll és sebesen közeledni látja a fáklyákat, melyek a nagy kormányzót homályos útjain fölvilágosítják — ezen perczek közé tartoznak: nem szenved kétséget; s főkép akkor nem, ha a szónok, ki a küldöttség nevében a megye érzelmeit tolmácsolandja, most először életében tölti e nehéz tisztet, s remegve mint a hárslevél áll paszomántos társai között. Volt e megyének egy hires szónoka, — s mely megyének nincs? — Kraveczky János úr, s valóban kár, hogy olvasóim nem ezzel ismerkedhetnek meg ez alkalommal, kinél jelesebb installationalis szónokot én nem ismertem. Erasmus Laus asinijáról többet szólnak az emberek mint Plinius Traján fölött tartott panegyriséről, mert a tárgy nehézségei bőven pótolják az előadás szépségét, melyben ez utolsó az elsőt talán fölülmulja, s mégis mi Erasmus érdeme főtisztelendő Kraveczky Jánoséhoz mérve, ki ötvenhárom beszédet tartott hasonló tárgy fölött s mindig hangos »éljen«-ek között végzé azokat. Ellenségei, mert hisz kinek s főkép mely esperestnek ne lennének e világon ellenségei? hol az esperest vörös övétől a bibornok vörös köntöseig, az iskolás gyermek examenen nyert díszjelétől az aranygyapjuig, a legkisebb virágtól, melyet kedvesünk, a dicső babérig, melyet a nemzet ad, nem kaphatunk semmit a nélkül, hogy ráadásként egy pár ellenség ne adatnék hozzá. Ellenségei tehát, mint mondám, azt állíták, hogy e beszédek csak ismétlésekből állnak, azonban miután Isten maga egyformán ragyogtatja napját jók s gonoszok fölött, nem látom át, miért ne tenné ugyanezt esperestünk is, főkép mint nagy történetbuvár jól tudván, mennyi dicsőséget szerze a nagy Cato, ugyanazon egy rövid mondásnak: »Censeo Carthaginem esse delendam« ismétlése által. Igy azonban csak az esperest irígyei

szóltak, s biztossá tehetem olvasóimat, hogy a megszólított személyek Kraveczky beszédeit soha unalmasoknak nem tarták s valóban szivtelen, ki ezt nem a beszédek szépségének, hanem csak azon emberi gyarlóságnak tulajdonítja, mely szerint másról valami rosszat, vagy magunkról jót hallani mindig mulatságos. De a nagy férfiú távol volt. Réty, ki a főispánt pártjának legjelesbjeivel a megyeháznál várta, e Demosthenest is magánál tartá, Zsolvay annyi baj után, melyen átment, nem látszott igen megnyugtató hangulatban. A küldöttség, mely jól tudá, hogy azon emberek, kik nem ultimae informationis, közönségesen primae informationis szoktak lenni, aggodalommal tekintett szónokára, kinek szavai mint az elsők, melyeket megyéjében hall, kétség kívül rendkívüli hatást teendenek főispánukra. Egy váratlan eset azonban új irányt adott minden gondolatnak.

A főispán már a kert kerítéséhez jutott, a fölállított iskolás gyermekek s az összecsoportozott nép éljenezni kezdett, midőn egyszerre az útárokban három mozsár dörrenik el. A lovak, melyeket Bántornyi ő excellentiájának az utósó állomásra előre küldött, ép úgy meglepetve, mint ő excellentiája, elragadják s a kapun berohanva feldöntik a hintót. A fáklyás lovászok, mint egykor a filiszteusok rókái, midőn Sámson farkukra fáklyákat kötött, rémülésbe hozák a falut. James úr lovagi természeténél fogva a legközelebb úton, azaz fején keresztül, ugrik le lováról. A pitvarban s ház előtt álló küldöttség borzadva csapja össze kezeit s miután a lovak föltartattak s az összegázoltatás veszélye megszünt, mind együtt fut a szeretett kormányzó elfogadására.

Ne várja tőlem senki, hogy a jelenetet, melynek most olvasóim tanúi lehetnének, részletesen leirjam. Nem

vagyok, mint mindenki észreveheté, erős a leirásokban s ennyi lárma visszaadására gyönge tollam elégtelen. Elég legyen annyit említenem, hogy mind a főispánnak, mind kocsisának minden elmondatott, mit e helyzetben várhattak s hogy az első egy kis kék folton kívül, mely egyik szeme fölött látszott, baj nélkül huzatott ki kocsijából s a lehető legnagyobb nyájassággal tevé biztossá az úri társaságot, miként az egész dolog őt valóban rendkívül mulatá; ámbár titoknoka, ki ő excellentiájával egy kocsin ment, s most az egyszer urának nemcsak fontos hivatala, hanem még személye terheit is viselé, e részben egészen különböző véleményben látszék lenni.

— Ki merte a mozsarakat elsütni? — szólt végre Bántornyi, miután a főispán s az egész társaság a ház felé indult.

— Én, teins uram — felelt a kertész legény.

— És hogy' mertél ilyenre vetemedni?

— Mert parancsolták.

— És kicsoda — szerencsétlen?

— Hát csak az ifjasszony, a kapitányné asszonyság mondta, hogy már csak becsületesen kell fogadni az excellentiás urat. Tiszaréten is mindig mozsaraznak, hát bizony mi sem vagyunk rosszabbak.

E fontos ok, vagy az ifjasszony említése volt-e? de annyi bizonyos, hogy az eddig felbőszült házi úr csudálatosan megnyugodott e magyarázatban s fogai közt asszonyok vigyázatlanságáról dörmögve valamit, szintén a házba ment, melynek nagy termében azalatt az egész társaság összegyült s a megyei küldöttség ép most lépe a főispán elébe.

A küldöttség fényes volt, azaz e szónak oly értelmében, melyben az Magyarország igen sok törvényhatóságaiban használtatik, majdnem kizárólag arany s

ezüst rojtos ruhákból álló. Sóskuty rövid kék huszár köntösében, melynek arany paszomántja s czafrangjai a posztó szinét csak inkább gyaníttaták, a vörös kerekded arczczal, melynek fehér bajsza a sok drága ércz között most szinte ezüstnek látszott, s ki egy egész megye méltóságát érezve keblében, háromszor hajlott meg főispánja előtt, a félkörben fölállított küldöttség, mely elnökének mozdulatait csuszkálva és sarkantyúpengéssel követé, míg a megtisztelt jövevény arczán, a most támadt kék folton kívül, nyájasabb leereszkedés nyomai is láthatók, az ünnepélyes csend, mely a hajlongásokra következett, szóval minden, tisztelettel tölté a néző kebelét s ha Zsolvay esperest úr ezek látására még inkább elhalványult s gyönge remegő hangon kezdé a főispán hosszú czimét elmondani, abban én semmi meglepőt nem látok. Aggasztóbb, hogy a szónok reszketése, miután palástja zsebéből beszédét kivevé s a negyedrét kéziratot felnyitá, látszólag erősebb, szava a főispáni czim vége felé még gyöngébb, s végre szinte hallatlanná lett.

A czím után szünet.

Sóskuty halkan visszavonul a szónokhoz: — Csak bátran olvassa, akármi legyen.

A szónok, ki addig remegve végig futá kéziratának első sorait, neki erőködve hozzá fog olvasásához. — Derült arczokkal lépsz tisztelőid körébe, dicső férfiú! s hol eddig annyi kebel vágyódva sóhajtott utánad, most minden sziv örömében dobog látásodon.

A főispán kendőjével takará derült arczainak egyedüli sötétebb foltját, Sóskuty megnyugtatva érzé aggodalmát s a küldöttséggel együtt »helyes«-t kiálta, csak a szomszéd falu lelkésze, ki ép Cserepesen lévén, a küldöttséghez csatlakozott, fészkelődött nyugtalanul két vastag táblabiró közt.

— Tisztelet s hála követi lépteidet — folytatá a szónok neki bátorodva — s egész megyéd határai közt nincsen ember, ki büszke ne lenne, ha arra gondol, hogy te vagy, kit elöljárójának nevezhet.

— Ez czifrán rakja — szólt a vastag táblabirák egyike, míg a szónok hasonló hangulatban tovább olvasott s mindig bátrabban hangoztatá csinosan esztergályozott szókötéseit, — ez Kráveczkynél még különb.

— Kérem alássan — szólt a lelkész mindig nyugtalanabbul — ezt a beszédet én csináltam.

— Hogy irígykednek ezek a papok egymásközt — szólt a másik vastag táblabiró az elsőhöz, ismét a szónokra fordítva figyelmét, ki egyébiránt egyet fordítva kéziratán ismét halkabb hangon kezde beszélni: — A nyáj, mely itt előtted áll — a küldöttség meglepetve fejét csóválja — csak egy kis része a gondodra bizott nagy seregnek, mely mezőiden legel, s ki azt elődbe vezeti — itt Sóskuty nagyon elbámult — az nem jobb a többieknél s bár ruháidat viseli, nem nélkülözheti pásztori fölvigyázásodat.

A hallgatók egy része tüsszögött, néhányan suttogni kezdének, a főispán maga nem nyomhatá el egészen mosolygását.

— Főtisztelendő uram, mit csinál? — suttogá Sóskuty — fordítson egyet. — S a szónok fordított s félig magán kívül tovább olvasá: — Itt hasztalan keressz tudományt, hasztalan a hazáért tett érdemeket, hasztalan mindazt, mire emberek büszkék lehetnek, — a küldöttség mindig nyugtalanabb lett — parasztokat látsz magad előtt. — Itt az indignatio kitört —

— Ünnepi köntöseikben.

— Megbolondult a főtisztelendő úr?

— De mind jó keresztyének — sóhajta Zsolvay angyali resignatioval, — nincs egy eretnek az egész seregben.

— Magán kívül van, kiáltsunk éljent. — Éljen! Éljen! — kiáltott az egész hallgatóság.

— Kicserélték palástomat, — sóhajta Zsolvay s visszavonult; míg a főispán röviden s mennyire nevetése engedé, köszönetét fejezte ki.

— Honnan vette elő főtisztelendő úr beszédemet? — szólt a kis plebános, kit már a beszéd kezdetén oly nyugtalannak láttunk, mihelyt Zsolvayhoz férhetett, ki a másik szobába vonult.

— Hagyjon békét ön; szerencsétlenné tett.

— Szép! ön elmondja beszédemet s én, ki azt fáradtságosan készítém, holnapután mit mondjak a püspöki visitatiónál?

— Az Istenért, miért vette el palástomat?

— Ön palástját?

— Igen, nézze csak, benne kell lenni beszédemnek.

S a megszólított zsebéből hasonló kéziratot vonva ki, összecsapta kezeit. — Igazság, ez ön palástja. — S a két szónok nagyon elszomorodott s minden vigasztalás után — noha a főispán a történetet gyönyörűnek hirdeté — nem osztozott a jókedvben, melyben most a főispánt karai s rendeivel együtt azon egy kivánattal hagyjuk, hogy e szép egyetértést a tisztujítás nagy napjáig, melyen őket ismét látni fogjuk, semmi ne zavarja fel.

XII.

Jó névnél nincs fontosabb dolog a világon, legalább vannak, kik ezt hiszik, s azért olvasóim természetesnek fogják találni, ha most, midőn Taksony-megye fővárosának nevet keresek, nem kis aggodalmak közt járok fel s alá szobámban. — — — Nevezzük Porvárnak, mi legalább nyári napokban a fogalmat tökéletesen kifejezi. Ha estve a csorda a városba visszahajtatik, a por egy jól készült várerősség minden kellékeinek megfelel, tökéletesen eltakarva az épületeket s visszaijesztve a bemenni akarókat. Ha olvasóim jobbat találnak, tudassák velem, s én csak akkor nem fognám követni tanácsukat, ha e könyv második kiadást nem érne, mire természetesen most gondolni sem akarok. Ha hazánkban annyian változtatják nevöket, s némely iró hármat is el tudott használni, miért ne tehetné ugyanezt Taksony-megye fővárosa is.

A régi görögök meredek sziklákra építkeztek. Az ázsiai vándornép, melytől mi származunk, a legtermékenyebb földet választá letelepedése helyéül, s hol dús mezőt s friss forrást lelt, ott szállt meg nyájaival. Ily szellemben jelöltetett ki egykor Porvár is város helyének. Miután az egykori sátorok helyén házak épültek, a zöld pázsit eltünt ugyan s a friss patak is, mely csörgedezésével apáinkat talán ide csalta, azóta nagy

pocsolyává öregbedett; azonban ki őszkor ablakán kinézve a jól megtrágyázott s kocsikkal felszántott utczákat nézte, nem tagadhatá, hogy Porvár Kanaán földén áll, s vannak hetek az évben, midőn a legkevésbbé otthonos porvári polgár is nehezen, vagy alig válhatik meg lakhelyétől. Két végetlen utczán kívül, mely a várost ellenkező irányban keresztül vágva a megyeháznál találkozik, Porvár házai csak sikátorok s közöcskék által választatnak el egymástól, melyeknek tömkelege közt annál nehezebben ismerhetni ki magát, minthogy minden gazda ugyanazon terv szerint építtette lakhelyét, s a megyeházat s egy pár cseréppel födött úrilakot kivéve, a többi szalma és zsindely födelű épületek között alig vehetni észre különbséget. A város kellemeiről hallgatok. Említhetném a sétatért, mely pár év előtt a városon kívül aláirás útján készült, s melynek fái, talán mert közfelügyelet alatt álltak, ültetésök ideje óta nem nőttek; a szederfa-iskolát, hol József császár korából megmaradt három fa évről-évre várja az új sarjadékot, míg új szeder ültetvény helyett körében csak fejes káposzta tenyészik; a kövezetről is szólhatnék, ha sáros napokban, mint most, e kövezet nem volna eltakarva, úgy, hogy azt csak azok, kik kocsin jőnek, a zötyenésekből veszik észre. Szóval, igen sokat említhetnék, de fontosabb dolgaim lévén, egyenesen a megyeházába s pedig a főispánhoz megyek olvasóimmal.

Az előszoba, mint a civilisált világban minden előszobák, mert ezek bizonyos emberekre különös vonzó erővel birnak, telve van várakozókkal. Minden párt, minden véleményfelekezet itt találhatja képviselőit, kik mint katona-nemzethez illik, kardosan várják a pillanatot, hol legmélyebben tisztelt főispánuknak legalázatosabb hódoló tiszteletöket tehessék. Réty, Bántornyi, b. Sóskuty, Slacsanek, a tisztviselők hosszú

sora, a táblabirák egész tömege megjelent elnökénél, hogy magát a tisztújítás előestéjén még egyszer ajánlja, vagy az elnököt igénytelen tanácsaival segítse. Például: hogy A. esküdt a monarchia felforgatásán töri fejét, s hogy az állam biztosítására elkerülhetlenül szükséges B.-t tenni helyébe; hogy ha D. tiszteletbeli jegyzőnek nem neveztetik, a megyei jegyzőkönyvet folytatni nem lehet; s hogy a vallásos szabadság veszélyben forog, ha a megye pennája, melyet évek óta reformált főjegyző kezelt, más vallás hatalmába kerül, vagy ellenkezőleg: hogy mert a megye pecséte úgy is protestánsra bizatott, a tollat ugyanazon hitfelekezetü egyedre bízni nem más, mint a catholicismus megsemmisítése. S valahányszor a tanácsadók egyike kijön s a főispánnal tartott beszélgetését — kétszer annyi időt fordítva az elmondottak egyszerű ismétlésére, mint mit benn töltött — párthiveinek elmondja, nagy öröm támad a hallgatók között, mert a főispán velök mindenben tökéletesen egyetért.

Gyertyagyujtáskor a tisztelgők nagy csoportja elszéledt, egy része a tanyákra, másik a casinóba sietve, melynek tagjai ez estvére politialis tekintetekből fáklyászene helyett mécsek melletti zenét rendeztek főispánuknak. Ő maga fáradtan annyi nyájasság után, titoknokával fel s alá jár szobájában.

A taksonyi főispán — miután nem megyéjében lakom s általa semmi hivatalra nem fogok kijelöltetni, olvasóim nem vehetik itéletemet azon stereotyp dicséretek egyikének, melyek széles e világon minden főispánról, legalább beigtatása alkalmával elmondatnak — jeles ember vala minden tekintetben. Nemzetünk vas-korszakában a magas állású férfiaknak nagy jellemre s erős szívre vala szükségök, mely megaczélozva csapások által, ellentálljon vagy széttörjön, de ne engedjen soha. Századunkban, hol minden, mi magasabban áll, csak papirossal —

azzal, melyre ujságok s azzal, melyre bankjegyek iratnak — támadtatik meg, elég ha a szív kissé megkeményedett, elég ha a római »nil admirari-t« nemcsak jóra, de mi nehezebb, az alávalóságra nézve is megtanulja; s e tulajdonokat a taksonyi főispántól el nem tagadhatja senki.

Ha mindenek előtt külsejére tekintünk — mi, mint tudva van, a népre s asszonyokra leginkább hat, mert mindketten sokszor változtatván szeretetök tárgyait, nem lehetnek tekintettel oly tulajdonokra, miknek megismerésére sok idő kell — legnagyobb ellensége meg fogja vallani, hogy szebben pödört fekete bajuszt alig találhatni, mint melyet ő excellentiája viselt. A haj is igen ékesen göndörítve környezi sima homlokát, s szája körül nem szünő mosoly játszik — attól, melyet bölcsek ajkai körül látunk csak annyiban különböző, hogy benne keserűséget nem vehetni észre; valóságos titkos tanácsos mosolyoghat csak így. Mit mondjak ruházatáról? mert miután más regényirók személyeik köntöseit leirásuk egyik főtárgyának tartják, nekem sem szabad hátra maradnom. A világ egészen másként mutatkozik, ha azt télben mezitláb, mint ha jó bundában nézzük; a hölgy szivesebben borul keblünkre, ha szép atila, mint ha szűr takarja; e nagy különbséget mi regényirók sem ignorálhatjuk. Az arczon kívül, melyet már leirtam, s melynek kifejezése magas helyzetű egyedeknél főkép ily alkalommal szinte a ruházathoz tartozik, gróf Marosvölgyi öltözete egyszerű, de izletes. Zöld átila agát gombokkal, bársonymellény, fekete nyakravaló s hasonló színű nadrág, hozzá fénymázos fekete csizma — oly fényes, hogy magadat benne láthattad, — ez jóformán minden, mit a főispán öltözetéről az nap mondhatunk. A tökélyről, melylyel e ruhadarabok egytől-egyig készíttettek, olvasóim, ha csak

Bécsben nem készíttetik magok is ruháikat, alig birnak tiszta fogalommal. A főispán belsejéről, az egyen kivül, hogy belső titkos tanácsos, nehéz bővebben s igazságosan szólanom. A természet midőn két fület s csak egy szájt adott nemünknek, kétségkívül arra figyelmeztetett, hogy inkább hallgassuk, mit mások mondanak, mint hogy saját érzelmeinket mondjuk ki, s a gróf a természet ezen intését inkább követé, semhogy belső érzelmeiről sokat mondhatnánk. Valószinü, hogy miként külseje, úgy a lélek is egészen azon helyre illett, melyre a végzet által állíttatott. A bécsi rendőrség mindenkinek, ki e városba jő, charactere után kérdezősködik, értve ez alatt a czímet vagy hivatalt, melyet visel. A kérdés ezen módjában nagy értelem fekszik. A jellem majdnem minden embernél később-előbb helyzetéhez alkalmazkodik. Hatalmunkban áll bizonyos czímet el nem fogadni, de ha egy ideig viseltük, majdnem mindig azzá leszünk, mi czímünkhöz illik, s én meg vagyok győződve, hogy ha az emberek belsejébe láthatnánk, ott erre nézve is a polgári állás szerint ugyanazon hasonlóságokat fognánk találni, melyek az orvosok, lelkészek s bizonyos mesteremberek külsejében észrevehetők. Legalább mi Marosvölgyi grófot illeti, benne az utolsó itéletnél is azonnal mindenki ráismerne a nagy úrra, s legfeljebb az iránt maradhatnának fel kételyei, magyar nagy úrral van-e dolga, mert hisz az utolsó itéletnél ruha nélkül jelenünk meg.

— S ön azt hiszi — szólt a főispán a kandallóhoz ülve, — hogy holnap minden jól fog menni?

— Azoknak kivételénél, kik talán megveretnek, közkivánat szerint — válaszolt a titoknok — Réty többsége világos. Bántornyi, ki úgy is csak testvére kedveért lépett föl, nem bánja, ha átesik; pártja egy pár kisebb hivatallal elégíttetik ki. A másodalispán jó, becsületes

ember, önként lemond hivataláról s helyébe Krivért mind a két fél akarja. Az egész nem érdemes, hogy excellentiád csak egy perczig aggódjék.

— Csak kicsapongások ne történjenek.

— A városban két század gyalogság van, a vasasok holnap reggel jőnek, és —

— De ön tudja, hogy ily eszközökhöz nyúlni nem akarok. A világ mindig rossz néven veszi, azt mondják, hogy oly választás, melynél katonai erő használtatott, a szabadság képét nem hordja magán.

— Sőt ellenkezőleg — viszonzá a titoknok mosolyogva — nem hiszi excellentiád, mennyire vágyódik itt mindenki a katonaság után. Bántornyi s Réty talán tizszer kérdék, megtétettek-e a nyugalom fentartására szükséges rendelkezések? S midőn hallák hadi készületeinket, csakhogy nyakamba nem borultak. Taksony-megyében már excellentiád előttöse alatt megszokták a katonaságot, s vannak, kik szabad választást alig tudnak szuronyok nélkül képzelni. Ha a szabadságot kedvök szerint festhetnék, talán egy bakancsos s egy vasas közé állítanák az istenasszonyt.

— Ne enyelegjen ön.

— Mit tehetek róla, ha minde baj között néha nem nyomhatom el jó kedvemet. Excellentiád e nagy mozgalomban, mely körülöttünk zajog, csak az egészet látja: a nagy lármát s rendetlenséget, az általános romlottságot, s ez szomorú; de mi kisebb emberek, kik a részletekre, a pártok belsejébe nézhetünk, miként tartsuk meg komolyságunkat? Nem nevetséges-e, ha eszembe jut, hogy a pártok, melyek most a megyét kétfelé osztják, ezelőtt öt-hat évvel azon kérdésnél támadtak: csak sárga, vagy fekete és sárga zsinórok varrassanak-e a hajduk egyenruháira? s hogy azóta a sárgák s feketék nevezete annyi gyűlölséggel említtetik az ellenpárt által,

mintha hazaárulás köttetnék e nevekhez. Ha excellentiád a tanyákon volna, fogadom, maga is nevetne. Az egyikben Réty honszerete emeltetik egekig, mert az utolsó gyülésen a húst kilencz krajczárra szállíttatta le; míg a szomszéd korcsmában a megye minden nemes mészárosai a haza javát csak Bántornyitól reménylik, ki oly buzgón vitt a tiz krajczár mellett; s mikor a kávéház mellett elmentem, egy vezető ép azt vitatá, hogy Veszősyt főbirónak választani nem lehet, mert soha a pagátot elfogni nem tudja. Excellentiád nem is képzelheti mindazon tréfás dolgokat, mik körülte történnek. Épen most volt Slacsanek nálam, keserüen panaszkodva, hogy két legjobb kortese elraboltatott.

— Elraboltatott?

— Igen — viszonzá a titoknok nevetve — elraboltatott; azaz minden sértés s baj nélkül, de mégis a Rétyek nagy kárára. Az egyik erdőkerülő a püspöki uradalomban, talán emlékszik reá excellentiád az utolsó tisztujításról? Óriási ereje, melylyel egy egész tiszti kart vállain elvisel, hangja, mely a harlemi orgonával versenyezhet, s főkép tántoríthatlan hűsége, ha valamely párthoz szegődött: a kortesség gyöngyévé teszik őt; azonkivül befolyása helyzeténél fogva roppant, mert a püspöki uradalmak több nemes község között terülvén el, mint erdőkerülő majd egy, majd más tilalomtörést elnézhet, s naponkint barátokat szerezhet magának. Most ez ember testestől-lelkestől Rétyhez szegődött s mit tesznek a sárgák? Ötszáz forintot igérnek egy más erdőkerülőnek, ki barátja. Ez hozzá megy, sokat panaszkodik a sárgák ellen, mondja, hogy míg egy csepp vére marad, nem fogja tűrni, hogy közülök csak egy váljék szolgabiróvá. Zsoltáry, ha nem csalódom így hivják, nagyokat káromkodik örömében; s midőn hallja hogy másnap barátjánál egy hordó bor mellett a tiszt-

ujítás fölött kis barátságos beszélgetés lesz, oda igérkezik. Másnap elmegy s a társaság által, mely titkos sárgákból áll, lerészegítve, kocsira tétetik, s most velök járja be a megyét, nem is véve észre, miként Bántornyi zászlója lobog feje fölött s faluról falura csak azért czepeltetik, hogy az a hiedelem támadjon, mintha ő Rétyt elhagyta volna. Egy hete, hogy e tréfa tart, Zsoltáry mindig részeg s folyvást azt vélve, hogy a feketékkel jár, szörnyű éljeneket ordít. A feketék többször erőszakkal vissza akarák foglalni, de veszteséggel visszaverettek, s három nemes község, mely mindig az erdőkerülővel szavaz, vagy Bántornyihoz szegődött, vagy vezér nélkül nem tudja, mit tegyen. A másik rablás a pálinkási jegyzőn követtetett el, kit négyszáz forintért egy zsidótársaság vállalt magára, mely vele szüntelen játszik s valahányszor a szerencsétlen visszaemlékezve a tisztujításra, menni akar, őt nyerni hagyja vagy veszteni, a mint épen szükségesnek találja, úgy hogy a szerencsétlen még most sem került ki kezeik közül s holléte sem tudatik.

A főispán nevetett. — És Tengelyivel, a réti jegyzővel szólt ön?

— Mindjárt itt lesz, kegyelmes uram. Excellentiád nem képzelheti, mennyit bajlódik e szegény ember. Soha becsületesebb lelkesedést, soha több erényességet nem láttam. A jámbor hatvanhoz közelg s még sem látta át, hogy a falusi jegyzőség nem azon helyzet, melyben a világot reformálhatjuk.

— Unalmas lesz — szólt a főispán székén nyujtózkodva — de ki tehet róla, ha mint mondja, nagy befolyása van.

— Nagyobb, kegyelmes uram, mint falusi jegyzőnek valaha volt. Vándory, ki mint excellentiád tudja, az egész vidék kálvinista papjai által oraculumnak tartatik,

mindent tesz, mit ő akar; maga tanult ember, ki valaha ügyvéd is volt, s most a félnemességnek kérelmek irásával, törvényes tanácsokkal, s száz más módon ingyen szolgál. Ez oka, miért már excellentiád előttöse őt tiszteletbeli esküdtnek nevezte ki, s Réty vele sok ideig szoros barátságban élt —

— Tudom, tudom, daemagog! Rég hallottam felőle.

— Talán nem annyira, mint excellentiád gondolja — monda a titoknok, ki egyáltalában azon emberek közé tartozott, kik szegénység által bizonyos helyzet elfogadására kényszerítve, állásuknak nem hozzák áldozatul elveiket; szegény elfogott bajnokok az ellenség táborában, kiket arra kényszerítnek, hogy az erősségeken, melyek barátaik ellen emeltetnek, dolgozzanak, de kiknek rokonszenve azokkal van, kik ellen használtatnak. — Tengelyi nem tartozik azok közé, kiket közönségesen e névvel nevezni szoktunk. Az elvek, melyeket daemagogok személyes czélokra eszközül használnak, neki czélok, melyekért éltét áldozná föl. Valamint ruhájának szabásában huszonöt évvel hátra, úgy gondolataival félszázaddal előre van.

— Annál nagyobb baj neki — szólt a gróf mosolyogva, — ha fél századdal előre van, nem hiszem, hogy élni fog, mikorra a többség utólérheti. Mindenesetre szólni fogok vele. Az emberek e neme legveszedelmesebb.

— Nem hiszem kegyelmes uram! Mély meggyőződésű emberek többnyire elkülönözve állnak, s nem könnyen gyüjthetnek pártot magok körül, mely által veszélyesekké válhatnának. Hatalmas csak az lesz, ki az eltérő érdekek s vélemények közt föl tudja találni a középutat; s excellentiád látni fogja, ez nem Tengelyi szerepe. Meggyőződésében hajthatlan, kérlelhetlen a következtetésekben, melyeket belőle von; sokan talán érezhetik szavai igazságát, megvallani ezt kevesen fogják.

Kik vezércsillagul a szoros logikát tüzék ki magoknak, azokat a sokaság ritkán követi.

— Hisz ön egészen lelkesedve szól jegyzőjéről — mondá a főispán, ki titoknoka ügyességének sokkal több hasznát vevé, semhogy szabad elveit, főkép így a la camera, nem türte volna, — majd meglássuk. A jegyző feleséges, gyermekes ember, hozzá szegény. Krivér minden körülményeit elmondá, talán lesz mód, mely által más útra vezethetjük. Sièyés ugyan, ki ön előtt nagy tekintély, egy helyen azt mondja: kortársaink tudatlanságát fölvilágosíthatjuk, előitéleteiket legyőzhetjük, de hatvan éves ész tévedései ellen nincs gyógyszer. Azonban ki tudja, talán Tengelyi még csak ötvenkilencz.

— Nagyon csalódnám, ha excellentiádnak igaza volna — szólt a titoknok nyugodtan.

— És csalódni fog még sokszor életében — mondá a főispán felkelve székéről, — ha terembe jő s asszonyokat lát, kiknek arczai a többieknél pirosabbak, legyen meggyőződve, épen ezek festik magukat; és száz eset között egyszer sem fog csalatkozni, ha e rendkivüli pirosságból azt következteti, hogy ők pongyolában még halványabbak a többieknél. Nem rossz néha ezen elv szerint itélni a politikai jellemekről is. De úgy tetszik, hallok valakit — kérem önt nézzen ki, s ha Tengelyi, — hagyjon magunkra.

A titoknok kiment, s kevés perczczel utána, mélyen meghajtva magát, Tengelyi lépett a főispánhoz, ki őt szokott nyájassággal fogadva, ismét a kandallóhoz állt, hová a jegyző követé.

— Megbocsát — szólt a főispán, — hogy miután a megye többi tisztviselőivel hozzám nem akart jőni, én kéretém.

Tengelyi, ki valahányszor magasabban állókkal érintkezett, minél kevesebbé hajlott meg felsőbbségök előtt,

mindent tesz, mit ő akar; maga tanult ember, ki valaha ügyvéd is volt, s most a félnemességnek kérelmek irásával, törvényes tanácsokkal, s száz más módon ingyen szolgál. Ez oka, miért már excellentiád előttöse őt tiszteletbeli esküdtnek nevezte ki, s Réty vele sok ideig szoros barátságban élt —

— Tudom, tudom, daemagog! Rég hallottam felőle.

— Talán nem annyira, mint excellentiád gondolja — monda a titoknok, ki egyáltalában azon emberek közé tartozott, kik szegénység által bizonyos helyzet elfogadására kényszerítve, állásuknak nem hozzák áldozatul elveiket; szegény elfogott bajnokok az ellenség táborában, kiket arra kényszerítnek, hogy az erősségeken, melyek barátaik ellen emeltetnek, dolgozzanak, de kiknek rokonszenve azokkal van, kik ellen használtatnak. — Tengelyi nem tartozik azok közé, kiket közönségesen e névvel nevezni szoktunk. Az elvek, melyeket daemagogok személyes czélokra eszközül használnak, neki czélok, melyekért éltét áldozná föl. Valamint ruhájának szabásában huszonöt évvel hátra, úgy gondolataival félszázaddal előre van.

— Annál nagyobb baj neki — szólt a gróf mosolyogva, — ha fél századdal előre van, nem hiszem, hogy élni fog, mikorra a többség utólérheti. Mindenesetre szólni fogok vele. Az emberek e neme legveszedelmesebb.

— Nem hiszem kegyelmes uram! Mély meggyőződésű emberek többnyire elkülönözve állnak, s nem könnyen gyüjthetnek pártot magok körül, mely által veszélyesekké válhatnának. Hatalmas csak az lesz, ki az eltérő érdekek s vélemények közt föl tudja találni a középutat; s excellentiád látni fogja, ez nem Tengelyi szerepe. Meggyőződésében hajthatlan, kérlelhetlen a következtetésekben, melyeket belőle von; sokan talán érezhetik szavai igazságát, megvallani ezt kevesen fogják.

Kik vezércsillagul a szoros logikát tüzék ki magoknak, azokat a sokaság ritkán követi.

— Hisz ön egészen lelkesedve szól jegyzőjéről — mondá a főispán, ki titoknoka ügyességének sokkal több hasznát vevé, semhogy szabad elveit, főkép így a la camera, nem türte volna, — majd meglássuk. A jegyző feleséges, gyermekes ember, hozzá szegény. Krivér minden körülményeit elmondá, talán lesz mód, mely által más útra vezethetjük. Sièyés ugyan, ki ön előtt nagy tekintély, egy helyen azt mondja: kortársaink tudatlanságát fölvilágosíthatjuk, előítéleteiket legyőzhetjük, de hatvan éves ész tévedései ellen nincs gyógyszer. Azonban ki tudja, talán Tengelyi még csak ötvenkilencz.

— Nagyon csalódnám, ha excellentiádnak igaza volna — szólt a titoknok nyugodtan.

— És csalódni fog még sokszor életében — mondá a főispán felkelve székéről, — ha terembe jő s asszonyokat lát, kiknek arczai a többieknél pirosabbak, legyen meggyőződve, épen ezek festik magukat; és száz eset között egyszer sem fog csalatkozni, ha e rendkivüli pirosságból azt következteti, hogy ők pongyolában még halványabbak a többieknél. Nem rossz néha ezen elv szerint itélni a politikai jellemekről is. De úgy tetszik, hallok valakit — kérem önt nézzen ki, s ha Tengelyi, — hagyjon magunkra.

A titoknok kiment, s kevés perczczel utána, mélyen meghajtva magát, Tengelyi lépett a főispánhoz, ki őt szokott nyájassággal fogadva, ismét a kandallóhoz állt, hová a jegyző követé.

— Megbocsát — szólt a főispán, — hogy miután a megye többi tisztviselőivel hozzám nem akart jőni, én kéretém.

Tengelyi, ki valahányszor magasabban állókkal érintkezett, minél kevesebbé hajlott meg felsőbbségök előtt,

annál inkább érzé a távolságot, hideg formasággal felelé, hogy ő excellentiája mindig parancsolhat vele, s egyébiránt inkább ismeri helyzetét, semhogy falusi jegyző létére, midőn a főispánnak annyian alkalmatlankodnak, azoktól, kik arra inkább jogosítvák, csak egy pillanatot raboljon el.

— Ön csalódik bennem, ha azt hiszi, hogy az embert külső helyzetétől elválasztani nem tudom, s önt collegáival egy sorba teszem.

— S excellentiád csalódik, ha gondolja, hogy ezt rossz néven venném. A mi belső becsünket illeti, vannak esetek, midőn az a külső helyzettől független marad, s nagy sziveket, fellengző gondolatokat találni némelykor a paraszt gubája alatt is; de másokra nézve mindenki annyit ér, mennyit hasznukra tehet. Nem az akarat, az erő az, mi bennünk becsültetik, s ha falusi jegyző, mint én, magát talán néha valamivel többre becsülheti, mint társai, igen hibázik, ha mástól hasonlót kiván. Egyébiránt — tevé hozzá, mintegy megbánva a mondottakat — mit parancsol excellentiád velem?

— Ezelőtt néhány évvel, midőn ön a Rétyekkel még barátságosabb lábon állt, többször találkoztunk. — Tengelyi homloka a Réty név említésénél redőkbe vonult. — Engedelmet — szólt a főispán, észrevéve fölgerjedését — ha oly időkre s viszonyokra emlékeztetém, melyek önnek talán kellemetlenek.

— Sőt igen megtisztelve érzem magamat, hogy excellentiád szegény személyemre vissza méltóztatik emlékezni, noha fájdalom, alig birok annyi befolyással, hogy e kegyességet kellőleg meghálálhassam.

Tengelyi szavaiban s főkép a hangban, melylyel azokat mondá, több keserűség vala, mint hogy az a főispán figyelmét kikerülheté. — A dolog, melyet öntől kivánni, vagy inkább kérni fogok, nem tartozik azok közé,

melyekhez befolyása szükséges. E részben minden öntől függ, egy kis bizalom s barátság irántam, kevés jó akarat s örökre lekötelezhet.

Tengelyi azok közé tartozott, kik szomorú tapasztalások iskolájában nevelve, az élet sötét oldalait annyira ismerik, hogy létünk világosabb részeiben nem hisznek többé; s bámulni nem lehet, ha főkép azoktól, kik nála magasabb társadalmi lépcsőn álltak, mindig csalatva, csak bizalmatlansággal fogadá a főispán szavait, melyek nézete szerint talán bevezetésül szolgáltak, hogy őt valami aljas vagy önző czél eszközének csábítsa; s azért szárazon csak azt felelé: — Ha, mi tőlem kívántatik, elveimmel megfér, excellentiád bátran számolhat reám.

— Ne féljen ön, inkább ismerem s becsülöm, semhogy tőlem más kivánatot föltehetne. A kevés óra, melyet együtt tölténk, mindaz, mit önről hallok, meggyőztek, hogy ön azon egyediségek közé tartozik, kik a körülményekkel transigálni nem tudnak, s ha alkalmuk nem adatott, hogy a reájok bizott talentumot nemes czélokra használhassák, inkább elássák azt, mint hogy uzsorára kiadják olyanoknak, kik vele visszaélnének. Kérésem be fogja bizonyítani, mennyire méltánylom elveit.

Tengelyi, kinek e szavak jól estek, mert bármit mondjunk, kevés van, ki ócsárlásnál, senki ki dicséretnél, főkép melyet érdemel, közönyös maradhatna, meghajtá magát s a főispán kis szünet után folytatá.

— Ön, mint értesítve vagyok, tökéletesen ismeri a megyének állását; helyzeténél fogva, mely által a nép alsó osztályaival is érintkezésbe jön, számos dolgokat tapasztalhat, mik a főispán tudomására nem jönnek, szóljon velem nyiltan, mint olyannal, ki minden jó tanácsot valóságos jótéteményként fogad el.

A főispán szavai nyájasak voltak s oly hangon mondva, hogy ha más helyről jönnek, Tengelyi egész bizodalmát megnyerték volna, itt a jegyző hallgatott.

— Ne vegye kiváncsiságnak ön! — folytatá a gróf szünet után. — Holnap tisztujításunk van, a megyének állása három évre határoztatik el, s ha a körülményeket tökéletesen ismerem, befolyásom talán a megye javára lehet.

Tengelyi, kivel a főispán először életében szólt ily hangon, már felnyitá ajkait, hogy előtte egész szivét kitárja, de eszébe jutott, hányszor hallá, hogy a gróf négyszem között a legérzékenyebb hangon a legszabadabb elvek mellett nyilatkozik, csak hogy czéljait keresztül vigye, vagy valaminek, mit tudni akar, ismeretéhez jusson; s a jegyző csak azt válaszolá, hogy miután ő maga a pártok mozgalmain kivül áll, ő excellentiájának taktikájok iránt semmi felvilágosításokat nem adhat.

A hizelgés, ha felsőbbektől alsóbbak irányában használtatik, sokkal erősebb fegyver, mint az ellenkező esetben, s Marosvölgyi, ki Taksony-megyében eddig nem szokott ennyi ellentálláshoz, kettőzött nyájassággal folytatá beszélgetését. — Ön félreérti czélomat, hígye el, a mi a pártok állását illeti, többet hallottam, mint nekem, ki pártoskodásba elegyedni nem akarok, szükséges. De nincs-e a pártokon kívül semmi e megyében, nem kell-e ismérnem a népnek állapotját? nem kell-e tudnom, miként sáfárkodtak az eddigi tisztviselők? s azoktól, kiket helyökbe tenni kivánnak, mit várhatnak azon osztályok, melyeket magam körül képviselve nem látok? — Tengelyi szemei ragyogni kezdenék, a főispán látá, hogy a jámbort azon térre vezette, melyen érzelmeinek nem parancsolhat. — Igen, Tengelyi uram, ez az, mit öntől tudni akarok, szóljon nyiltan előttem.

— A nép helyzetét kivánja tudni excellentiád? — szólt mély sóhajjal Tengelyi, — oh ki birná azt lefesteni méltó ecsettel! Midőn a megyébe jött, nem nézett-e ki excellentiád ablakán, ha kocsija valamely falun keresztül ment? S mit látott? Rongyos födelű kunyhókat, a földeket félig parlagon, az embereket szomorúan körüljárva az utczákon vagy künn marhájok után. Ipart s gyarapodást, azon derült vigságot, mely a nép életét más országokban jellemzi, sehol. Kegyelmes uram, az ország, hol boldog nép lakik, nem ilyen.

— Engedjen meg Tengelyi úr, de úgy hiszem, e szavakban kis túlzás van. A magyar nép nem oly szerencsétlen, mint ön festi. Nem ismerek büszkébbet, férfiasabbat. A magyar paraszt talán a legszerencsésebb, kit eddig láttam.

— Ne ámíttassa magát külső szin által kegyelmes uram! A magyar paraszt emelt fővel jár körül a világon. Ha e népet látom, melynek nyakát annyi század szolgasága nem hajtá meg, néha én is büszkének érzem magamat. Ugy látszik, mintha a nép, mely ennyi elnyomás után még emelt fővel jár, Isten által nem is teremtetett volna másra, mint hogy szabad legyen, de ki e népet szerencsésnek hiszi, nem ismeri helyzetét. Nem látjuk rongyokban, igen, mert soha ruházva nem volt s gyolcs ingén s gatyáján kívül mást nem szerzett magának, de téli napokban kevesebbet fázik-e? Nem panaszkodik, mert tudja századok óta, kogy szavának hatása nincsen, de azért kevesebbet érzi-e a terheket, melyek vállait nyomják? kevesebb fájdalommal válik-e meg fiától, ha az a katonaság soraiba állíttatik, míg nemes szomszédának gyermeke csak agaraival gyakorolja bátorságát jobbágya vetésein?

— Ön a nép között él — szólt a főispán nyugodtan — de hígye el, e részben mégis csalódik. Magyar

parasztokat ismerek, kik a világ akármely földmívelő osztályával a jólétre nézve kiállják az összehasonlítást.

— Igen, de hát ezen egyeseken kívül nem lakik-e senki e hazában, nem laknak-e a magyar parasztokon kívül mások is országunk határai között, kik nem kevésbbé hontársaink, kik nem kevésbbé igényelhetik figyelmünket? Nézzen excellentiád e megye orosz népségére. Rongyosan, éhségtől beesett halvány arczokkal látjuk e szerencsétleneket harmincz faluban, s mi történt eddig e faj jobbléteért s fölvilágosításáért? Mi történt, hogy e népet nemzetünkhöz kössük, hogy belőlök magyarokat, hogy belőlök e hon hív polgárait neveljük?

— Önnek igaza lehet s a nemzet talán nem sokára át fogja látni való érdekeit — mondá a főispán, — de mit tehet megváltoztatására a megyei tisztikar? mit tehetek én?

— Sokat, igen sokat kegyelmes uram! — mondá a jegyző lelkesedve. — A nemesség megyei rendszerével sánczokat épített maga körül, melyek mögött kiváltságait századokon keresztül védelmezni tudta a törvények ellen is. De ha már ez állapotot változtatni nem akarjuk, e sánczok mögé miért nem veszszük be a népet is? Azon szerkezet, mely elég erős, hogy nekünk szabadságunkat megtartsa, oly gyenge volna, hogy vele, ha akarjuk, a népet elnyomástól sem őrizhetnők meg? A tisztviselőknek befolyása hazánkban óriási. Nézze excellentiád Veszősy járását s hasonlítsa össze a többiekkel. Ott a lealacsonyító botbüntetés megszünt, a kisebb gonosztévők számára egészséges fogház építtetett, a gyermekek iskolába küldetnek, a közmunka, mert rendezettebb, könnyebben viseltetik el, s mindez egy ember befolyása által, mindez, mert Veszősy átlátá, hogy oly országban, hol a nép a törvények által eléggé

pártolva nincs, a tisztviselő hivatásának meg nem felelhet, ha hivatalos kötelességein kívül emberi kötelességeit nem teljesíti. Oh vegye kegyelmes uram pártolása alá e szegény népet, használja befolyását arra, hogy e megyében oly tisztviselők választassanak, kik nagy hivatásukat megértik, s nevét áldás fogja követni, minőt soha főispán nem szerzett magának e házában.

Marosvölgyi nem tartozott azok közé, kiket néhány magas elvek hangoztatása által megnyerni könnyű. Bizonyos magasságról tekintve, az emberek, nemcsak anyagi, hanem szellemi szempontból is, mind oly kicsinyeknek látszanak, s ritka, ki ily helyzetben elég önbecsülést érez keblében, hogy az egész emberi nemre általános megvetés nélkül tekintsen. De volt a jegyző szavaiban valami oly meleg, oly meggyőző, mi a hallgatót akaratlanul meghatá. Midőn Tengelyi kitárva keblét, azt, mi lelkének annyi éveken át fájt, egyszerű szavakban elmondá: a főispán nem érzett erőt kétkedésre, s a sóhaj nem vala szinlett, melylyel mondá: — Volna bár igaza, s függne tőlem, hogy a népnek az lehetnék, mi lenni akarok.

Tengelyi észrevevé a hatást, melyet szavai a főispánra tettek, s még inkább lelkesülve folytatá. — S nem függ-e hát excellentiádtól? A megye mostani tisztviselői között is vannak becsületes emberek. Nem szükség, hogy megnevezzem, a kegyelmes úr ismeri őket ép úgy, mint Réty, Krivér, Nyúzó s annyi másnak alávalósága titok nem lehet előtte. Tüntesse ki azokat, lépjen föl nyiltan emezek ellen, keresse fel azon embereket, kik mint Édesy, szolgálattól elkedvetlenedve visszavonultak, vagy azt szerénységből nem keresék. Hígye el excellentiád, megyéje gazdag szép jellemű férfiakban, s Taksonyt boldog nép fogja lakni kormánya alatt.

parasztokat ismerek, kik a világ akármely földmívelő osztályával a jólétre nézve kiállják az összehasonlítást.

— Igen, de hát ezen egyeseken kívül nem lakik-e senki e hazában, nem laknak-e a magyar parasztokon kívül mások is országunk határai között, kik nem kevésbbé hontársaink, kik nem kevésbbé igényelhetik figyelmünket? Nézzen excellentiád e megye orosz népségére. Rongyosan, éhségtől beesett halvány arczokkal látjuk e szerencsétleneket harmincz faluban, s mi történt eddig e faj jobbléteért s fölvilágosításáért? Mi történt, hogy e népet nemzetünkhöz kössük, hogy belőlök magyarokat, hogy belőlök e hon hív polgárait neveljük?

— Önnek igaza lehet s a nemzet talán nem sokára át fogja látni való érdekeit — mondá a főispán, — de mit tehet megváltoztatására a megyei tisztikar? mit tehetek én?

— Sokat, igen sokat kegyelmes uram! — mondá a jegyző lelkesedve. — A nemesség megyei rendszerével sánczokat épített maga körül, melyek mögött kiváltságait századokon keresztül védelmezni tudta a törvények ellen is. De ha már ez állapotot változtatni nem akarjuk, e sánczok mögé miért nem veszszük be a népet is? Azon szerkezet, mely elég erős, hogy nekünk szabadságunkat megtartsa, oly gyenge volna, hogy vele, ha akarjuk, a népet elnyomástól sem őrizhetnők meg? A tisztviselőknek befolyása hazánkban óriási. Nézze excellentiád Veszősy járását s hasonlítsa össze a többiekkel. Ott a lealacsonyító botbüntetés megszünt, a kisebb gonosztévők számára egészséges fogház építtetett, a gyermekek iskolába küldetnek, a közmunka, mert rendezettebb, könnyebben viseltetik el, s mindez egy ember befolyása által, mindez, mert Veszősy átlátá, hogy oly országban, hol a nép a törvények által eléggé

pártolva nincs, a tisztviselő hivatásának meg nem felelhet, ha hivatalos kötelességein kívül emberi kötelességeit nem teljesíti. Oh vegye kegyelmes uram pártolása alá e szegény népet, használja befolyását arra, hogy e megyében oly tisztviselők választassanak, kik nagy hivatásukat megértik, s nevét áldás fogja követni, minőt soha főispán nem szerzett magának e házában.

Marosvölgyi nem tartozott azok közé, kiket néhány magas elvek hangoztatása által megnyerni könnyű. Bizonyos magasságról tekintve, az emberek, nemcsak anyagi, hanem szellemi szempontból is, mind oly kicsinyeknek látszanak, s ritka, ki ily helyzetben elég önbecsülést érez keblében, hogy az egész emberi nemre általános megvetés nélkül tekintsen. De volt a jegyző szavaiban valami oly meleg, oly meggyőző, mi a hallgatót akaratlanul meghatá. Midőn Tengelyi kitárva keblét, azt, mi lelkének annyi éveken át fájt, egyszerű szavakban elmondá: a főispán nem érzett erőt kétkedésre, s a sóhaj nem vala szinlett, melylyel mondá: — Volna bár igaza, s függne tőlem, hogy a népnek az lehetnék, mi lenni akarok.

Tengelyi észrevevé a hatást, melyet szavai a főispánra tettek, s még inkább lelkesülve folytatá. — S nem függ-e hát excellentiádtól? A megye mostani tisztviselői között is vannak becsületes emberek. Nem szükség, hogy megnevezzem, a kegyelmes úr ismeri őket ép úgy, mint Réty, Krivér, Nyúzó s annyi másnak alávalósága titok nem lehet előtte. Tüntesse ki azokat, lépjen föl nyiltan emezek ellen, keresse fel azon embereket, kik mint Édesy, szolgálattól elkedvetlenedve visszavonultak, vagy azt szerénységből nem keresék. Hígye el excellentiád, megyéje gazdag szép jellemű férfiakban, s Taksonyt boldog nép fogja lakni kormánya alatt.

— Igen, barátom! ha helyzetemben azt tehetném, mire szivem int, ha az, kinek kezében legtöbb fonal egyesül, melyen a közdolgokat látszólag vezetheti, nem volna ép ezáltal inkább le is kötve másoknál. Nem csak a művész, de az is, ki a gyakorlati életre fordítja munkásságát, sokszor kénytelen lemondani legszebb eszméjéről, mert az anyag, melylyel dolgozik, nem alkalmas eszményének valósítására.

— De vajon a művész azért nem fárad-e legalább eszményének valósításán, nem áll-e ott sokszor évekig márvány sziklája előtt, izzadó homlokkal dolgozva kemény anyagán, míg gondolatát legalább megközelítheté? s nem ez-e feladatunk a gyakorlati életben, a politika terén is, hol ideáljait talán senki sem érte még utól, de hol a haladásnak még a lehetősége is megszünt, ha senki vágyaival a létező viszonyokon túl menni nem mer, ha senki oly czélokat nem tűz ki magának, melyeknek elérése majdnem lehetlennek látszik? S e vágy, melyet excellentiád kimonda, nem tartozik azok közé, melyeknek kielégítése lehetetlen. Mondja ki tisztán akaratát, s a követők nem fognak hiányzani. Nem a honszeretet, hanem kitüntetési vágy, félelem, az engedelmesség megszokása teszi, hogy egész seregek egy hősként küzdenek. A polgári pályán a legnemesebb dolgok néha szinte olyanok által eszközöltetnek, kik személyes, sokszor aljas czélok után törekszenek. A hatalom legboldogítóbb része épen az, hogy aljas indulatokat is nemes czélokra használhat, s azon szolgai lelkekből, kik minden felsőbbségnek hizelegnek, a közjó eszközeit csinálhatja. Ha Neró Antoninként czélul a birodalom boldogítását tűzi ki, azok között, kik aljas örömeinek eszközei voltak, nem találtattak volna-e akárhányan, kiket most a legerényesebb férfiak között említenénk? Hígye el kegyelmes uram, a hata-

lomnak soha sem hiányzanak követői, legkevésbbé akkor, ha nemes célokat tűz ki magának.

— Ön megfeledkezik helyzetemről; Réty, Krivér, azon emberek, kiknek hivatalban maradását ön legkárosabbtartja, — magam más nézetben vagyok — tevé hozzá a gróf, ki magát soha annyira elragadtatni nem engedé, hogy állásáról megfeledkeznék, — épen azok, kik e megyében politikai nézeteimnek istápjai; el lehet-e hagynom őket?

— Kegyelmes uram, sokkal inkább ragaszkodom saját meggyőződésemhez, semhogy azt, mit mások eszméik létesítéseért tesznek, nem méltánylanám; de a buzgóság, melylyel meggyőződésünknek minmagunkat föláldozzuk, terjedhet-e annyira, hogy annak mások szerencséjét, jólétét, biztosságát föláldozzuk, főkép ha azok politikai küzdelmeinkben részt nem vehetnek, ha iránta egészen közönyösek? Jól tudom, azon véleményszinezet, mely rokonszenvemet birja, nem cselekszik máskép, de az, mi rossz, jobbá válik-e, ha többek által követtetik el? A népnek mi köze politikai küzdelmeinkhez? Kizártuk minden befolyástól, meg szabad-e őt fosztanunk azon nyugalomtól is, melyre, ha már kiskorúnak nyilvánítottuk, igénye van? Ha már minden jogokat meg kelle tagadnunk tőle, meg kell-e tagadni tőle az igazságot is, midőn annak kiszolgáltatását olyanokra bízzuk, kik politikai küzdelmeinkben mellettünk állnak, de kiknek aljasságáról magunk is meg vagyunk győződve. Kegyelmes uram! a nép nem vesz részt politikai életünkben, minek szenvedjen győzelmeink miatt?

Marosvölgyi egy ideig hallgatott. — Hígye el ön — szólt végre érzékenyebb hangon, mint minőn őt évek óta valaki szólni hallá, — én mélyen tisztelem az érzeményeket, melyeket kimondott. Ha helyzetemben volna,

látná, hogy vannak dolgok, nemesek, szépek, de melyeknek létesítései egy ember erejét felülmulják. Ha van befolyásom a megyében, az csak azon kis népszerűségemnek köszönhető, melyet hivataloskodásom által szereztem; s ha ma követem tanácsát, e népszerűségnek holnapig vége van.

— A népszerűségnek. Igen kegyelmes uram, minden társaságnak meg van népszerűsége is, a zsiványbandától Rómáig; hol emberek valami czél körül egyesülnek, ki e czélt tetteivel előmozdítja, ki az elfogadott elvek mellett leghangosabban nyilatkozik s küzd, elismerést talál társai között, tapsra, koszorúkra, diadalokra számolhat. De hát e nemességen kívül, mely gyüléstermeinket tölti, nem lakik-e senki e határok között? Az éljenek felett nincs-e semmi, mi után nemes szivnek vágyódnia lehetne? És a nép! Azon milliók, melyek hallgatva körültünk állnak, e roppant sokaság, mely jótévőinek most csak csendes fohászokban hálálhatja meg fáradalmait, de mely, ha napja eljövend, hangosabban kiáltandja bajnokainak nevét, mint Magyarország egész kortesserege együttvéve — nem érdemli-e, hogy értte fáradjunk?

Itt a szólót távol éljen szakítá félbe.

— Kegyelmes uram, az éji zene közelg, én megyek; excellentiádat tisztelgők fogják környékezni, taps és éljenek, a közszeretetnek leghangosabb és legsemmitjelentőbb kitörései. Bocsássa meg a nyiltságot, melylyel szóltam, s ne feledje el a nagy csoport között, mely körülfogandja, hogy minde zaj, minde lárma, mindezen lelkesedés csak itt a megyeház közelében hallható. A nép csak néma hálával fizet, de áldásai felhatnak az égbe s ha e hazának jövője van, az nem azokból fogja választani nagy férfiait, kik most leginkább megtapsoltattak.

Tengelyi meghajtá magát. A főispán megszorítá kezét, s miután kiment, sóhajtva néze utána.

— Mit mond kegyelmes uram — szóla a titoknok, ki most bejött, — nem volt igazam? Ez az ember nem hasonlít a többiekhez, nem ide való.

— Mondja, hogy Magyarországban sehová sem való — szólt Marosvölgyi, s ezzel az ablakhoz állt, honnan már a közelgő mécsek világa terjede el szobájában.

XIII.

A mécsek eloltattak, a főispán vacsorája után visszavonult s minden nyugodt vala ismét Porvárnak utczáin, csak az egyes tanyákon — hol a kortesek, hogy külső befolyástól megőriztessenek, zárva tartattak — hallatszott néha egyes rekedt hang, mely félig álmában Bántornyi vagy Réty nevét kiabálta. E gyönge zajon kívül nem volt semmi, mi az idegent, ha a városon átment, az óriási vajudásokra intené, melyek között Taksony-megye új tiszti karát megszülendi. Ezen csendnek egyik főoka abban kereshető, hogy eddig csak Bántornyi kortesei szállták meg a várost, s így egyes párviadalokon kívül, melyek a magyar nemesség bajnoki természeténél fogva ugyanazon párt emberei között is néha előfordulnak, nagyobb csatára még alkalom nem nyilt. Réty emberei, mi az erősebb pártnak nem ritkán szokása, csak a választás reggelén valának megjelenendők s addig kis állomásokban közelgtek a nagy ütközet szinhelyéhez, inkább biztosítva így az elcsábítás ellen, s több hatást igérve, ha egyszeri föllépésök az ellenfélt meglependi.

Menjünk e tanyák egyikéhez, mely mintegy másfél órányira Porvártól Réty egyik jószágán üttetett fel, s hol most jó ismerőseinket, kiket már Réty házánál látánk, a sz.-vilmosi háromszáz bajnokot találhatjuk.

Kis vendégfogadó ez, minőt alföldünkön százat láthatunk, hol, ha saját számunkra nem találunk is szobát, legalább az istálló, melybe lovainkat beköthetjük, nem mindig hiányzik, s hol az, ki valamit magával hozott, s kést, villát hozott hozzá, hogy megehesse, jól is lakhatik. Az istálló s a nagy állás, mely a vendégek kényelmére fris szalmával hintetett be, telve nemességgel. Pennaházy jegyző, a csapat vezetője, gondosan bezárva az udvart, hogy senki el ne szökhessék, a zsidó korcsmáros ágyát foglalta el, míg a zsidó maga családjával azon egy szobának padozatán hever. A vendégfogadó csendes, mintha semmi idegen nem volna falai között, csak a csapszékben látunk még világot. E tágas szobában, melynek falait néhány, a füst által elbarnult rézmetszeten kivül e nagy alkalomnál egyes hazafiúi föliratások ékesítik, s melynek szögletében a párt zászlói állíttattak föl, két embert találunk, kik gyönge mécs világítása mellett, félig suttogva egymással szemközt ülnek.

E beszélgetők egyikében, ki az ajtóval átellenben ül, az üveges zsidót ösmerjük meg, kit utószor Tengelyi házában látánk. A másik, ki épen pipára gyújt, előttünk még ismeretlen; de ki Taksony-megye tömlöczében ezen husz év alatt valamikor megfordult, hihetőkép első tekintetre tudná, hogy Sz.-vilmosi János úr, vagy közönségesebb nevén mondva Czifra Jancsival találkozott; sem az, hogy a tömlöczöt olyankor látta, mikor Czifra benne nem volt, sem az, hogy őt egyszer látva, képét ismét elfeledi, nem tartozván a valószinűségek közé.

Nem vagyok barátja Lavater tanának, sőt midőn e világon annyi ok van, mi az embert embertársai ellen igazságtalanná teszi, szinte félek e tudománytól, mely bizonyos alakú orrt, szemet vagy szájt egyes rossz

tulajdonságok bizonyos jelének hirdetve, a szerencsétlent, kinek a természettől ép ily alakú arczvonalak jutottak, minden vétke nélkül az emberek gyanuskodásainak teszi ki; de van valami az emberi arcz kifejezésében mégis, egy leirhatatlan, de mindenikünkre egyiránt ható kifejezés, mi bizodalomra vonz vagy visszataszít, szeretetet vagy borzalmat gerjeszt már első tekintetre is. A tavasz meleg s az ősz hideg napjai, vagy a nyári fergeteg, nem vonulnak át földünkön a nélkül, hogy nyomokat ne hagynának magok után, s az emberi arcz hogyan ne tartaná meg azon érzelmek és szenvedélyek benyomását, melyek rajta átmentek? s így Czifra arczán is olvasható betükkel vala feljegyezve jelleme. Alacsony homloka, melyet inkább szenvedélyek, mint az idő vont redőkbe, a borzas, orra tövénél összefolyó szemöld, a szürke nyugtalan szem bizonytalan tekintete, melyben a gonosztévő félelme s vadsága párosult, kiálló állcsontjai s a halvány arcz félig eltakarva őszülő haja s szakálla által, oly egészet képezének, mely előtt, ha scorbutban földagadt kékes ajkait hozzá veszed, borzadnod kelle, főkép ha az izmos, majdnem a szabálytalanságig erős tagokat tekintve az anyagi erőt látád, melylyel ez ember a természettől megajándékoztatott.

— Ej, ej — szóla a zsidó fejcsóválva — ki hitte volna, hogy kend még úgy maga jó kedvéből is elmegy a vármegyeházhoz?

— Mikor az ember nemes ember, s hivják — szólt a másik nevetve — s úgy tekintetes úr módjára mehet el, az egészen más dolog. Eleget laktam a vármegyeházat alól, fent sokkal szebb.

— Mégis talán jobb volna, ha kend inkább nem menne, ki tudja, ott sokan vannak, kik ismerik, a várnagy, a hajdúk, még valami baja lehetne.

— Bajom? ördögadta! ki merne bántani egy sz.-vil-

mosi nemes embert? — szólt a másik az asztalt öklével verve. — Ép azért megyek, hogy megismerjenek. Majd ha föl s alá mehetek a pitvaron, s az az átkozott tömlöcztartó, ki annyit boszantott, látja, hogy én nemes ember vagyok s ő mégis mindössze haszontalan paraszt, tudom boszankodik. A világért sem maradnék el, csak hogy haragjokat lássam, s ha egyik nem veszi le előttem süvegét, kicsapom pipáját szájából.

— Ej beh jó dolog! — sóhajtott a zsidó — ha az ember nemes lehet.

— Bizony jó, Jancsi — viszonzá a másik megelégedéssel pödörgetve bajszát — főkép az ilyenfélének, mint én. Mikor baj támad s az ember gyanúba keveredik, ha százszor ártatlan, mindjárt elviszik a megyeházhoz, le a tömlöczbe, vasat rá s aztán várhat, míg baja fölkerül. A nemes ember azalatt szabadon jár, két három esztendőt megnyer, s ha épen tovább állni nem akar s ítélet után bekerül is, legalább verést nem kap, s ha sok atyafisága van, valami szolgabirónál konyhás rabbá lesz. Ej Jancsi, az a voks beh jó dolog, s ha még meggondolja az ember, hogy nem kerül semmibe!

A zsidó, ki azalatt késével az asztalt bökdösé, keserű tekintetet vete a szólóra. — Kend menkő ember, Czifra, de vigyázzon magára, ha Viola megtudná, hogy minap a tiszteletesnél kend szólott be, minden nemessége mellett sem szeretnék bőrében lenni.

A zsivány késéhez nyulva dühösen nézé a szólót. — Zsidó! ne tréfálj velem, mert bizony — A zsidó felugrott; pillanatig csend lőn. — Már hogy bolondozhatik kend így? — szólt, ismét visszaülve székére — csak nem fog megölni, mert veszedelmére emlékeztetem? mikor ön füleimmel hallottam Violától, hogy annak, ki a tiszteletesnél betört, szétzúzza fejét, ha tulajdon testvére volna is.

— Igen, de nem fogja megtudni — szólt a másik nyugodtabban — vagy talán észrevetted, hogy Viola rám gyanakszik?

— Nem, de — —

— Vagy talán el akarsz árulni? — szólt ismét késéhez kapva. — Zsidó! nem tudja senki más, mint te, hogy a tiszteletesnél voltam, és ha — —

— Ej Czifra — válaszolt az üveges, midőn székével ismét visszavonult — kend valóságos bolond, mi közöm nekem Violához és a tiszteleteshez? Nem vagyunk-e mi barátok? ki adta el minap is a szürkét, melyet a Tiszán túl szerzett kend? és a süldőt, tíz forint harmincz krajczárt adtam érte.

— Akkor is megcsaltál — vágott közbe a másik, — egy süldő tiz forint harmincz krajczár!

— Ha nem hiszed, kérdezd meg a mészárost, kinek eladtam.

— Igen hogy azután hurokra kerüljek? Tudjuk, tudjuk; de Isten neki, neked csalnod kell, zsidó természeted. A tiszteletes háztöréséről pedig ne szólj, még Istenednek se; máskép Viola megtudhatja, csak most ne szólj, később beszélhetsz a mennyit tetszik, mostanhoz egy hónapra Violát fölakasztják.

— Ah! hogy-hogy? — szólt a zsidó ismét közelébb tolva székét.

— Hát minap mibe mult, hogy el nem fogták? Ha czimboráinak valamelyike a viczispán szérűs kertjén tüzet nem rak, most függne.

— Igaz, igaz — szólt a zsidó — talán bizony kend csinálta az illuminatiót?

— Én? — viszonzá villogó szemekkel a zsivány — van-e valaki a világon, ki őt úgy gyűlöli, mint én? Viola még gyerek volt, az utczákon futkosott, s ha pajtásaimmal bejöttem a faluba, kályha mögé bujt, mikor

én már egész bandával jártam a vármegyében, és most ördögadtát — szólt az asztalra csapva öklével — csak látnád, hogy' parancsol! Mikor a tömlöczből kiszabadultam és pajtásaimmal ismét összecsaptam, ki lett volna akkor az igazi fő ember? ki más mint én, Czifra Jancsi, ki őket esztendőkig vezettem, ki a Tisza mentében minden szeget-lyukat ismerek, s valamennyi csikós s gulyásnak jobban parancsolok mint urok. De persze nekik más ember kellett. Violát már köztök találtam, a furfang, ki mint az asszony minden csepp vértől reszket s minden gyerek sirásán elsajnálkozik, nekik inkább tetszett s hallgatnom kellett, hacsak főbeüttetni nem akartam. Ő parancsol, én engedelmeskedem, de majd meglátjuk, ki lakomáz utoljára.

— Igazsága van kendnek — szólt a zsidó, a pálinkás palaczkot, mely közöttök állt, feléje tolva — szinte nevetségés, hogy ily embernek Viola parancsoljon.

— Igen — mondá a másik, nagyot hörpintve a palaczkból — és még hogy' parancsol! Minap egy parasztnak ökrét hajtottam el a mezőről; mikor megtudta, szörnyü káromkodások közt parancsolá, hogy hajtsam vissza, mert szegény embernek kárt tenni nem szabad. Mikor tavaly egy zsidót lőttem agyon, azt mondta, ha még egyszer teszem, főbe lő. Majd meglátjuk, kinek szemét vágja ki előbb a varjú; nem jó annak, kinek Czifra boszút esküdött.

— Most értem — szólt a zsidó — hát kendtől tudta meg a teins szolgabiró úr minap, hogy Viola Tiszarétre jő?

— Hallgass zsidó; s ha tőlem tudta volna meg, mi közöd hozzá?

— Igen — mondá a zsidó, székét az asztalhoz közelebb tolva suttogó hangon — de én tudnék alkalmat, hogy Violán kemény boszút állhatnál s egyszersmind szép pénzt is szerezhetnél magadnak —

— Halljuk! — ordított a zsivány, egyszerre kortes szerepébe esve, hogy szintén rengtek a ház falai.

— Hallgasson kend — szólt az üveges megfogva kezét — hisz föllármázza az egész házat. — A zsidó fölkelt s az ablakhoz menve kinézett az udvarra, midőn mindent nyugodtan látott, ismét székére ülve, tovább szólt: — Kend minapi fáradságáért a tiszteletes házánál nem kapott semmit?

— Átkozott zsidó — szólt a másik mérgesen — ismét erről szólsz.

— Legyen kend nyugodtan, én huszonöt forintot szerzek kendnek.

— Huszonöt forintot? — szólt hasonlóan suttogva a másik — s ugyan hogy'?

— Ha kendnek bátorsága van.

— Bátorság? — szólt Czifra, szemeit társára függesztve.

— Tudjuk, tudjuk, hát jól vigyázzon: az irások, melyekhez minap nem jutott, Tengelyi uramnál vannak —

— Jó, hogy tudom!

— Csendesen, csendesen, a nagy vasládában tartja, onnét kend nem veszi ki erővel, ha én nem nyitom fel. De látja kend — s itt a zsidó, mellényéből rongyba takarva két kulcsot vett ki — a láda kulcsai nálam vannak, a szoba kulcsát is magammal viszem és — — —

— Átkozott zsidó — szólt a másik s csunya arczát nevetés ferdíté el még inkább — már hogy szerezted e kulcsokat?

— Megnéztem a ládát, megismertem, hogy a porvári vásáron egy ismerősömtől vették, attól kaptam a kulcsokat. A notárius restauratión van, minden baj nélkül megtörténhetik az egész.

— Add ide — szólt a zsivány, — hadd nézzem meg.

— Nem adom én. — Czifra fölugrott, s kiragadva kezéből a kulcsokat, mellényébe dugá.

— Igy, most nincs is szükségünk rád; elvégzem én azt magam is —

— Ne bolondozzék kend — szólt a másik, — mit csinálna a kulcsokkal?

— Hát bemennék — szólt nevetve a zsivány — s huszonöt forintod helyett az egész száz forintot megszerezném! úgy is tudom, annyit kapsz.

— Ej, ej, Czifra, beh okos ember kend; de ugyan tudja-e hát a lakat mesterségét? Pénzládát nem úgy csinálnak, hogy azt minden bolond, kinek kulcsa van, felnyithassa, ha a fortélyt nem ismeri, egy esztendeig ott állhat mellette.

— Micsoda fortélyt?

— De Czifra bácsi, azt nem oly könnyen fogja megtudni.

— Mondd meg zsidó — szólt a zsivány felemelve öklét — mert!

— Ne lármázzék kend, adja vissza a kulcsokat; jöjjön szépen velem s a huszonöt forint meglesz. Kendnek más dolga nincs, mint hogy a ház előtt strázsáljon s ha baj történik, például Viola jár ott vagy más valaki, segítségemre jöjjön.

— De huszonöt forint! — Semmirevaló, száz forintot kapsz s nékem csak huszonötöt igérsz!

— De ki megy be a házba? ki szerezte meg a kulcsokat? huszonöt forint sok pénz, két tinó ára.

— Felezzünk — adj ötven forintot s elmegyek.

— Nem lehet — szólt a zsidó fejét vakarva — csak a kulcsokért tiz forintot adtam.

— Ha nem lehet, jól van; én bemegyek a restauratióra s te menj imádkozni a zsinagógába.

— Add ide a kulcsokat — szólt a zsidó nyugtalanul, — majd találok én magamnak mást.

— A kulcsokat magamnál tartom — válaszolt a zsivány

nevetve — ha más pajtás kell, keress magadnak más kulcsokat is.

— Jól van hát, legyen negyven forint, s add ide a kulcsokat.

— Ötven vagy semmi.

Miután e vitatkozás egy ideig tartott, a zsidó Czifrával kezet csapott, egyszersmind ennek kivánata szerint tíz forint előpénzt adott s mindketten felvéve bundáikat útra készültek.

— Menjünk el mindjárt — szólt a zsidó az ajtó felé haladva, — ha a hadnagyok felébrednek, téged nem eresztenek el.

— Igazság — szólt Czifra, a palaczkban megmaradt pálinkát felhajtva — mint a marhát a vásárra, úgy viszik az embert restellatióra.

A két alak eltünt s csendes lőn a szobában, hol a mécs erősebben lobogva végéhez közelge. Miután a távozók léptei elhangzottak, a bundák s szűrök halmaza alól, mely a csapszék egyik szegletében feküdt, egyszerre Peti czigány fekete arcza merült fel. Kifáradva a végtelen muzsikálástól, melylyel a kortesek hosszú lakomáját füszerezé, a barna hegedüs pár órával előbb az egyik pad alá vonult, s itt eltakarva a padra vetett szűrök által, boldog álomba szenderült, melyből csak Czifra s a zsidó beszélgetése által ébresztetett fel. — A czigány véletlen rejtekében végig hallá beszélgetésöket s most midőn távozásokról biztos vala, kimászva padja alól, nyakába akasztá bundáját s a mécset eloltva kilopódzott a szobából. Kevés perczczel később künn a mezőn találjuk őt, hol szokása szerint fütyörészve nagy léptekkel siet Szt.-Vilmos felé.

XIV.

A regények, mint mondják, korunk hősköltményei, s ha a régiek utánzása nem ellenkeznék elveimmel, Virgil első sorával kezdhetném fejezetemet:

Fegyvereket s a férfit énekelem stb. stb.

Elbeszélésünk a tisztujítás előestvéjéhez jutott. Porváron négyezer nemes lélek jár föl s alá. A különböző pártok egyes csapatokban többször találkoznak, »caetera quis nescit«, mint Ovid mondja. A szabad római népnek augurjai soha bot nélkül a jövőről nem határoztak, ki nem látná által, hogy midőn mi magyarok új tiszti kart választva, hazánk egyes részeinek jövőjéről határozunk, szintén bothoz nyúlunk, ez csak azon classikus nevelés következése, melyet iskoláinkban nyerünk. Hogy a levegő helyett, melyben az augurok hadarásztak, mi néha anyagiabb testeken jártatjuk lituusainkat, baj lehet, de csak a század szellemének tulajdonítható, mely minden dolognak leghasznosabb oldalát keresve, a botokat is a lehető legsikeresebb módon akarja alkalmazni. Ez történt azon napon, melyhez elbeszélésünkkel értünk, Porváron is. Hallottunk egy tiszteletreméltó s elég köpczös ispánról, ki eddig politikával nem foglalatoskodván, most midőn a Bántornyiak hadjával ez első tisztujításnál részt vett, a megyei pártok állását kék betűkkel följegyezve vitte el hátán. Hallottunk egy

mérnökről, ki mint honoratior szavazni akarván, a hajdankor szokása szerint a csatamezőn veretett lovaggá, s pedig nem egy, hanem annyi nemes kéz által, hogy maga is sokallá megtiszteltetését. Voltak pápisták s reformátusok, kik mint vallásuknak vértanui, bekötött fővel tértek vissza családjaikhoz; sőt egy lutheránussal találkoztam, ki arról panaszkodott, hogy Servetként futva az obscurantismus elől, a helvéteknél csak azt találta, mit a rómaiaknál ki akart kerülni. De a hirlapok, melyeknek megyei levelezői a pártok állásának statistikáját adják, hihetőkép szólnak leveretésökről is, s engem szebb kötelesség vár. Egy szívben, mely szeretni tud, a költő többet talál, mint a világ egész politikájában.

Első szerelmünk kedves napjai! ki írhatja le boldogságtokat méltó ecsettel? ki mondhatja el azon fájdalmas gyönyört, mely az ifjú lelkét eltölti, midőn szivét először erősebben dobogni érzi, s keblét magyarázhatatlan sejdítések s ki nem mondható vágyak töltik el! Mint a tengert — mely ha vész közelg, hullámzani kezd — lelkét nem ismert nyugtalanság ragadja meg. Az árnyékos erdő, a mező virágai, barátok, a tudományok, az egész világ nem csillapíthatják a zajt, mely belsejét tölti, s mégis oly boldognak érzi magát, mint eddig soha életében! S ha végre a vész kitört, ha minden vágyát s érzelmét egy tárgyba pontosítva, ifjú lelkének egész hatalmával egy kedves lényt fogott körül; ha egy asszonyt, nem, — ha egy angyalt talált, kit határtalan képzetének kincseivel fölruházott, s leborulva bálványa előtt, minden gyönyört s bánatot, mindent, mi szörnyű s fenséges életünkben, egyszerre, egy pillanatban éreze; ha Istennek s elátkozottnak gondolva magát, egy pillanatban bánat s örömének terhe alatt lesülyedett, s a mi keblét tölti, több, mint

hogy magába rejteni, nagyobb, mint hogy kimondani tudná: ki találna szót ezen érzelme leirására?! — — — Boldog napok teli bánatokkal! Mint a nap lenyugodva világos vonalt hágy maga után a láthatár azon része fölött, hol eltünt: úgy hagyjátok ti ragyogástok világos nyomát életünkön, emléketek mint az elhangzott dalnak kedves visszhangja szólal fel, s a szív, melyet boldogsággal töltöttetek, megtartja kincsének részét, mint az edény, melybe illatot zártunk; de boldogságtokat leirni nem fogja senki; egy sóhaj, egy köny talán, ez minden, a mit adhatunk; az álom eltünt s az ébredőnek nincsenek szinei, hogy paradicsomát másokkal láttassa.

A ki valaha életében szeretett — mondják, vannak emberek, kik ezt sohasem tevék, s meggyőződésem szerint csak ők átkozhatják végzetöket, mely az élet keserűségeit megadá nekik s megtagadta egyedüli jutalmát — de a ki valaha szeretett, képzelheti az érzeményt, melylyel Ákos a tisztujítás előestéjén lovára ült, s Porvár zajos utczáit elhagyva, Tiszarét felé száguldott. Már est vala, mikor Ákos, a nélkül, hogy távozása észrevétetnék, elindult. A rónát, mely Porvár s Tiszarét között fekszik, nehéz köd borítá, s a lovas, a gyepen tovább nyargalva, alig tarthatá meg irányát. De ő nem érzé a hideg nedvességét, mely ruháit áthatá, lelkén meleg terüle el, minőt a nap ragyogó sugárai nem adhatnak, szivét örömök tölték, minőket a tavasz szelid hatása teremteni nem képes. Neki a vidék, hol gyermeksége első napjaitól majdnem egész életét tölté, soha ily szépnek, soha ily édeninek nem látszott még, mint ez őszi nap ködös fátyola alatt.

Mint olvasóim emlékezni fognak, Etelka bátyjának megigérte, hogy kedvesét a tisztújítás alatt meglátogathatja. A jó nővér megtartá szavát, s Ákos boldogság-

ban dobogó szivvel siet azon házhoz, melyből vétke nélkül számüzetett, de hol egy pár óra a távollét minden szenvedéseit kipótolhatja. Hogy Vilma s főkép a hölgynek anyja Ákos jöttében megegyezett, azt azok, kik Tengelyinek önházában korlátlan hatalmát ismerik, bámulhatják, de csak ha elfeledik, hogy a jegyzőnek hazajötte a tisztújítás előestéjén csaknem a lehetetlenségek közé tartozott, s hogy hatalom nincs, mely, ha a sziv ellentmond, feltarthatná magát.

Magyar háziasszony, ki vendéget vár, nem maradhat nyugodtan soha. Mint a várparancsnok saját létét a reá bízott erősség fentartásával ugyanazonosítja: úgy a ház s az asszony becsülete válhatlan kapcsolatban állnak; s ha az idegen, kit asztalánál fogad, a legkellemetlenebb vendég volna, ő fáradni s izzadni fog, hogy a malaczpecsenye, melylyel ez tudtára adatik, legalább szép pirosan s izletesen legyen kisülve. Mennyi gond nem fekszik hát vállain, ha az, kit vár, mint ezen alkalomnál, ép azon fiatal ember, kit egyetlen leányának szánt. Csak falusi olvasónőim képzelhetik Erzsébet asszonyom nehéz gondjait, csak ők tudják, a legrendezettebb házban is mennyi van, mit ily alkalomnál helyére állítani, tisztogatni, rendezni kell, a mandolatortának készítése mennyi bajjal jár, mennyi vigyázat szükséges, hogy a pulykapecsenye, e hazai ámorposta, el ne barnuljon, a leves, mely a szakácsné legrejtettebb érzelmeit elárulja, ne sózassék el; egy szóval minden úgy legyen, mint azt a háziasszony kivánhatja, és ha majdan az ebéd vagy vacsora asztalra kerül s szokás szerint minden ételt ócsárolni, minden tálnál engedelmet kérni kell, legalább öntudatában mosolygó arczczal tehesse ezt.

S Erzsébet örült Ákos látogatásának. Vilma maga nem lehetett boldogabb szerelme által, mint anyja, ki,

mint jó szülék közönségesen, habár mi magát illeti, minden fényesebb jövőről lemondott s helyzetével egészen megelégszik, leányának számára fényesebb állást óhajtott. Ákos a legszebb, legneveltebb ifjú a vármegyében, kinél az egész szomszédságban gazdagabb nemes ember nincs, ki apját talán alispáni székében követni fogja, — Vilmának, a szelid angyali lánynak, lehet-e illőbb párja? Isten maga, úgy látszik, egymásnak szánta e nemes teremtéseket. Igy gondolkozott Erzsébet, midőn a szobából, hol Vilmával pár perczig beszélgetett, ötvenedikszer a konyhába ment. Mért tépni szét e sziveket, melyek boldogan csak egymás mellett doboghatnak? A jámbor asszony, most először életében, szinte neheztelni kezde férjére, ki Ákost házától eltiltá, s valahányszor szerelme Vándory vagy Erzsébet által szóba hozatott, neje reményeit balgatagságnak nevezé. Ő, ki egy trónról mondott volna le, hogy szivét a szegény falusi jegyzővel oszsza meg: miként gyanítaná, hogy mások nem így számolnak, s könnyebb szin-aranyat találni e föld aknáiban, mint azon vegyületlen érzeményt, melyet ő keblében hordoz. Nem voltak-e nálam is akadályok? így gondolkozott tovább, nem intének-e szüleim, hogy inkább Macskaházyhoz menjek, ki biztos kenyeret adhat; nem neheztelt-e apám? s mégis, nem vagyok-e Tengelyiné mindamellett? s mit én gyenge asszony tettem, azt Ákos nem tenné, mikor példánkon láthatja, hogy csak szerelem az, mi e földön boldoggá tesz? És Erzsébet visszagondolván elmult életére, szemei könyekbe lábadtak, midőn annyi boldogságra emlékezett, de eszébe jutottak mult napjainak szenvedései is, annyi nélkülözés, annyi nyomor, mely között életének legszebb napjai folytak, annyi komor aggodalom, melyet Jónása arczairól szerelmének egész kincsével nem üzhetett el, a mindennapi

gondok, melyek egykor még anyai gyönyöreit is elkeseríték. Oh nem, szólt szemeit törülve magában, e bajokat Vilmámnak ismerni nem szabad, én boldog voltam így is, ő gyengébb s nem viselhetné el; én tudom, mi keserves, ha naponként boldogságunknak egy részét mindennapi kenyerünkért adjuk. Vilma boldogabb lesz. Ákos gazdag, s Vándory, ki őt nevelte, ki őt mint tulajdon gyermekét szereti, hányszor mondta, hogy érte jót áll. S a boldog anya már ott a kastélyban látta leányát, a selyembutoros nappalit, képzelé magának benn a pamlagon ülve szép Vilmáját, vele járt a kert magas fái alatt, vele ment a majorba s keble dagadozott örömében, míg a konyha pattogó tüze mellett mindazon boldogságon végig futott képzetében, mely kedves leányára várt.

S Vilma benn ült szobájában, szemeit körüljártatva a virágokon, melyekkel szerény lakását kedvese jöttére fölékesíté; előtte fölnyitva a könyv, melyet egykor tőle kapott, s melynek lapjain más gondolatok- s érzelmeket olvasott, mint mikről az iró szólt; kis zongoráján kitárva Ákos legkedvesebb énekei, lelkében mindazon boldogság, melylyel a szerelmes tizenhét éves hölgy tiszta lelkét eltöltheti. Ábrándozott ő is, de a nagy kastélynak, Ákos neve s vagyonának nem volt részök ábrándaiban. Lelkét véghetlen boldogság előérzete tölté el, melyet leirni, melyet részletekre osztani nem lehet; s ha volt keserűség, mely néha e boldog érzelmeken átvonult, épen Ákos fényes helyzete, mely anyjának szivét gyorsabban dobogtatá, okozá e keserüséget. Oh, bár szegény volna, nem birva senkit, kihez támaszkodhatnék, nem számolhatva más örömökre, mint melyek Vilmája keblén várnak reá, nem élvezhetve, nem reménylhetve semmit e világon, mint azon szerelmet, melynek birtokában szive minden egyébről megfeledkezik. Mi

boldog volna e leány, ha érte dolgozva, kedvesének minden örömét homloka izzadtságában kereshetné! de nem boldog-e ő így is? Azon gyönyör után, melyet a gondolatnál érezünk, hogy kedvesünk mindenét nekünk köszönheti, van-e nagyobb, mint az, hogy mi köszönhetjük neki minden örömünket. Ha a magában legközönyösebb tárgy kedvesünk szerelmére int, ha, mit magunk körül látunk, mindennapi életünk szükségeinek kielégítése épen úgy, mint mondhatlan boldogságunk, attól jön, kitől azt pirulás nélkül elfogadhatjuk, mert a köszönet kimeríthetetlen kincsét hordjuk keblünkben s érezzük, hogy kinek mindent áldozánk, annak adósai nem lehetünk, van-e nagyobb boldogság a világon, mint ez? S Vilma ott ült nyitott könyve előtt s perczek s órák múltak a nélkül, hogy a boldog ábrándozó észrevenné haladásukat.

Nem úgy Erzsébet, ki lényegesebb foglalatosságai között az időről meg nem feledkezhetett. A pulyka barnulni, a torta keményedni kezdett, s a jámbor asszony, midőn szobájába ment, fejét csóválva látá, hogy az óra nyolczhoz közeledik. Midőn végre ez óra is elmult s ő még sem jött, midőn kinézve konyha-ajtaján a köd s sötétség közt még a szomszéd ház fala is alig vala látható, lelkét szörnyű aggodalom tölté el.

Bement Vilmához, kit azalatt anyja kérdései az órára figyelmessé tettek s azzal könnyíte lelkén, hogy leányát vigasztalni kezdé. — Ákos bizonyosan itt lesz nem sokára — így szólt — s az egyetlen baj csak, hogy az egész vacsora elromlik. Ne félj semmit leányom — folytatá a lehetőségig vig hangon — az idő ugyan szörnyü ködös, a szomszéd ház falát sem látni, de Ákos azért biztosabban megy, mint mások nappal. Még farkasok sincsenek a nádasban, csupa tréfa ily legénynek sötét éjjel lovagolni. — És a jó asszony nevetett Ákos szeszé-

lyén, s hosszú elmaradásán rendkívül vígnak mutatkozott.

De e szavaknak nem az vala hatásuk, mire céloztak. Vilma, kit eddig életében szerencsétlenség nem ért s ki magát ez órában oly véghetlenül boldognak érzé, eddig nem is gondolt arra, hogy e szerencsét valami megzavarhatná, de mihelyt anyja e szavainál eszébe jutott, hogy valamely, Ákoson történt szerencsétlenség a lehetőségek közé tartozik, előbbi nyugalma helyett mondhatlan aggodalmak tölték szivét. — Istenem, ha baja történt — szólt fölugorva székéről — annak én vagyok oka.

Erzsébet, ki leánya halvány arczán észrevevé a hatást, melyet szavai tettek, eleget vigasztalá őt. — A zsiványok Ákosra nem haragszanak, lovai biztosak, ő ismeri az utakat, s valóságos nevetség gondolni, hogy valami árokba esett, vagy épen a sz.-vilmosi lápok közé juthatott. — Szóval, nem történhetik lovas emberen ködös októberi éjszakán szerencsétlenség, melynek e jámbor asszony szive szorultságában teljes lehetlenségét be nem bizonyította volna; de mind ennek Vilmára nem volt hatása.

Szerencséje s egyszersmind átka ifjú napjainknak, hogy a lehetséges és valószinű közt nem ismerünk különbséget. A boldogság, melyet csak képzetünk teremtett, szivünknek élvezetet nyújt, minőt később való szerencsétől is hasztalan várunk; de midőn valamely bajnak lehetőségéről meggyőződtünk, valóságán sem kétkedünk többé, s álmodott bajaink közt ismét véghetlenül szerencsétleneknek is érezzük magunkat. Így vala ez Vilmánál.

Felnyitva tábláit kinézett ablakán, s midőn a ködöt látá, mely fürteit egy pillanatban megnedvesíté s neki a világos szobából kinézve még sötétebbnek látszott, szive borzadott a gondolatnál, hogy Ákos ily időben

künn a nagy síkon tévelyeg. Kiment az udvarra, s a véghetetlen csend, melyet csak a kutyák távol ugatása szakíta félbe, rémüléssel tölté keblét, s anyjának vígaszai, ki neki százszor mondá, hogy az éj annak, kinek szeme világossághoz nem szokott, nem is sötét, s hogy majdnem lehetetlen útját eltéveszteni, csak még inkább nevelé nyugtalanságát.

Fél óra mulhatott, midőn egyszerre távol lókopogás hallatszott. Vilma dobogó szivvel figyelt e hangokra. A nesz elhallgatott, a lovas, úgy látszott, bizonyos távolságban megállt, s a perczek órák valának, mik alatt Erzsébet s leánya a lépteket számolák, melyekkel valaki ugyanazon oldalról, hol a kopogás elhangzott, a ház felé közelgett. Képzelhetjük a kellemetlen meglepetést, melylyel a várakozók a deli Ákos helyett egyszerre Liptáknét láták a konyhába lépni, ki kurta bundájával vállán egyenesen a konyha tüzéhez sietett, s midőn jó estét kivánt, vén tagjait melegíteni kezdé.

— Csak kend az, Liptákné? — szólt, köszöntését viszonozva Erzsébet, míg Vilma, alig nyomhatva el könyeit, felsóhajtott: Oh anyám, ő nem jön, bizonyosan baj érte.

— Talán nem indulhatott el jókor — szólt Erzsébet vigasztalólag — és azután látva a ködöt, inkább holnapra hagyta.

— Holnapra hagyta — szólt mosolyogva Liptákné, ki a jegyző házánál azon bensőségben élt, mely hajdanunk patriarchalis viszonyaira emlékeztetve, faluhelyen felsőbbek és alsóbbak között itt-ott még fenmaradt, s ki azért Ákosnak jöttét oly jól tudta, mint bárki más. — Ne beszéljen a teins asszony ilyeket. Ha a köd helyett csupa ménkő hullna az égről, hát azt hiszi, hogy Ákos úrfi nem jönne? Van-e derekabb legény a vármegyében, nem mondom az urak között, mert hisz az nem nagy dolog, de köztünk szegények között is, úgy megtermett,

mintha soha gatyánál egyéb nem lett volna rajta, és merész, mint akármelyik szegénylegény; s az ne jőne, mert elsötétedett? Ej lelkem kisasszony, a kinek ilyen szeretője van, mint magácska, bizony neki megy az a halálnak is.

— Ne szóljon kend ily bolondokat — szólt Erzsébet, alig rejthetve örömét, melylyel Ákos dicséretét hallá, — Vilmám nem szeretője senkinek, tudja-e?

— Jól van jól — szólt Liptákné, fejét hajtogatva — tudjuk, de mi szegény emberek csak szeretőnek szoktuk nevezni. Isten maga mondta: szeressétek egymást és sz — — de mit is akartam mondani, akár szeretője, akár mátkája, a kire Vilma kisasszony vár, az eljön, ha az egyiptomi setétség terülne is el a világon.

— Magam is azt hiszem, hogy eljő — mondá Vilma remegve, — Ákos oly bátor, ő nem ismer veszélyeket, de épen ez aggaszt, az éj oly sötét, s ha baja történt volna —

— Az éj setét — szólt komolyan, de oly hangon, melynél bizodalom tölté el a hallgatót, Liptákné — de az Isten szeme nem őrködik-e a sötétségek felett? s kinek akarata nélkül egy veréb nem esik a tetőről s egy hajszál nem hull le fejünkről, megőrzi a jókat utaikon. Ne féljen édes kisasszony, tevé hozzá enyelgőbb hangon, Ákos úrfinak nem lesz baja, megfázott tán egy kissé, de ha szép koromszemébe néz, úgy megmelegszik, mint ez a parázs a tűzhelyen. Szép dolog lenne, ha oly legény, mint ő, Porvárról idáig nem tudna lovagolni sötétben. Már ha valami finnyás gavallér volna, az más, de Ákos, Ákos legény, eszem a lelkét! Ő az én tejemen nevelkedett fel, ő nem olyan, mint a többiek.

— Ej, Liptákné, bárcsak itt volna — szólt Vilma az öreghez, míg anyja a szobába ment, — nem mondhatom, mint félek.

— Magam is szeretném — válaszolt suttogva amaz — ha a teins asszony egyszer bemenne a konyhából. Tudok mást is, ki éppen most jött még távolabb útról, s ki szinte nem jöhet be a házba, mielőtt az úrfi eljött.

— Az Istenért — szólt Vilma halkan — Viola itt van?

A feleletet léptek szakíták félbe s egy percz mulva Ákos álla a tűzhelynél.

Nem fogom én azt, mit Vilma e pillanatban érzett, leírni, ily boldogság leírására emberi nyelvünk nem bir szavakkal, de ki őt e pillanatban látná, a véghetetlen örömet, mely nyájas arczán egyszerre felragyog, a remegést, melylyel kezét nyújtja, a ki hallaná a hangot, melylyel Ákos nevét mondja ki, s midőn vele a szobába siet, anyját hívja: az, az öreg Liptáknéval, ki kis bundájával szemeit törülve a szép párnak utána néz, elmondhatná: — Ej be boldog az az Ákos!

Ákos vén dajkája, ki szép növendékének ez izben még azt is megbocsátá, hogy neki köszönteni elfelejtett, s ki az ifjút, kit emlőin hordott, ez elmulasztás után is a világ legtökéletesebb emberének tartotta, fejére húzva nagy kendőjét, összefogá bundáját s kiment. — Most Violát hivom, — mormogá magában — ezek is szeretik egymást. Ejnye — szólt, midőn fejét csóválván tovább ment — bizony vén szemem könyekbe lábadt, mikor azt a két gyereket láttam; ki tehet róla, hogy ilyenkor mindig Jancsim jut eszembe. Hogy' szerettem, mily boldogok voltunk s most künn fekszik szegény, Francziaországban a mint mondják. Az írásban áll: mit Isten összeadott, ember ne válaszsza el; azért a teins vármegye mégis katonának állította.

E gondolatokból Liptáknét neve ébreszté föl, melyet, midőn házához közelgett, valaki halkan kimondott.

— Ki van itt? — szólt az öreg asszony megállva

— Én, én — suttogott a másik, kezét vállára téve — nem ismer kend?

— Te vagy Peti — mondá Liptákné bámulva, — Porváron gondoltalak; honnan jösz?

— Az Istenért, ne szóljon kend ily fenszóval. Itt van ő?

— Viola?

— Hát ki más?

Liptákné, mióta hallá, hogy Violát tulajdon emberei között is kémek környezik, vigyázó volt s hallgatott.

— Ellenem csak nem gyanakszik — szólt a czigány türelmetlenül — tegnap reggeltől futok körül, szólnom kell véle még ma. Nem birnak lábaim, de ha kend nem tudja, hol van, tüstént tovább futok.

— S oly fontos dolgod van Violával?

— Szükségkép beszélnem kell vele.

— Hát jer velem — suttogott Liptákné, ki a czigány nyugtalanságát látva, előbbi gyanuját már is megbánta, — az ember csak vigyázóbbá válik, mai időben annyi gazember van köztünk szegény emberek között is. — S ezzel a kis házhoz érve egymásután bementek a kerítés ajtaján, Peti szokása ellen botra támaszkodva, fáradtan, mint őt talán senki Tiszaréten nem látta még.

A jegyző házában azalatt boldog pillanatok folytak. A szerelem, úgy mondják, megrontja étvágyunkat, de négy órai lovaglás, főkép Ákos korában, sokat helyrehoz, s Erzsébet asszonyomnak is minden oka vala megelégedni vendégével. Ákos átfázva, most a jól fütött szobában Erzsébet párolgó tálai előtt az otthonosság minden örömeit élvezé; s ha Vilma piruló arczára nézett, ki vele szemközt ült, s anyját kinálásában segíté, vagy egyes kérdéseket intézett hozzá, inkább hogy a felelőnek szavát, mint feleletét hallja, mondhatlan boldognak érzé magát.

— Ugyan még egy kis darabot e tortából — szólt

Erzsébet, midőn Ákos minden jó akarata mellett enni megszünt, — persze nem oly jól készült, mint melyhez a teins úr szokott, de csak mint szegény házunktól kitelik. Talán kissé elbarnult, a teins úr annyi ideig nem jött, de puha, ugyan méltóztassék.

Ákos, ki e pillanatban mindent megragadott volna, mi őt a tortától megmentheté, czimzése ellen emelt panaszt. — Hát idegen vagyok, hogy tekintetes úrnak neveznek? nincs szebb, nyájasabb szó, melyet számomra találhatnak?

Erzsébet megzavarodott, de a tekintetben, melylyel Ákosra nézett, annyi szeretet, oly kimondhatatlan boldogság vala kifejezve, hogy Ákos megragadva kezét azt ajkaihoz szorítá. — Nevezzen Ákosnak, nevezzen fiának, e világon nincs czím, mely után inkább vágyódnám.

— Kedves Ákosom, fiam, ha úgy akarja — szólt Erzsébet s szemében könyek ragyogtak, — boldogítsa e lányt s Isten megáldja érte. Oh, Ákos, ön jó, nemes teremtés, nincs e világon senki, ki Vilma szerelmét jobban megérdemelné, de még sem gyanítja, mily kincset bir e leányban.

Felkeltek, Vilma anyjának keblére borult. Ákos szenvedélylyel csókolá kezeit s lelke előtt saját anyjának emléke emelkedett.

— Nem vagyok-e én valóságos gyermek — szólt végre Erzsébet szemeit törülve, — sírok örömömben, midőn így egymás mellett látlak, azon boldogságra gondolok, melyet szerelmetekben találhatnátok, s elfelejtem, mennyi akadály, mennyi talán legyőzhetetlen gát fekszik még köztünk s e boldogság között. Menj kedvesem — szólt Vilmához fordulva — vitesd ki az abroszt s edényeket, s nézd meg kissé testvéredet, alszik-e már. — S midőn a lány, összetakarítva, a szobából kiment, az anya egy tekintetet vetve utána, melyben egész szerelme össz-

pontosult, megszorítá Ákos kezét s remegő hangon mondá: — Ákos, boldogitsa őt.

Ákos felelet helyett visszaadá a meleg szorítást.

— Oh, mert ön nem tudja, ön nem sejdítheti a szerelmet, melyet e leánytól bir; férfinak, a legjobb, a legérzékenyebbnek sincs forgalma erről. Ha valaha csalatva érzené magát, ha valaha —

— S oly alávalónak gondol-e — szakítá félbe Ákos szenvedélylyel, — oly gyalázatosnak, hogy Vilmám szeretetére érdemetlenné válhatnám?

— Nem, Ákosom, nem — szóla Erzsébet nyugodtan, — én önt becsülöm, nem szólnánk egymással ilyekről, nem szegtem volna meg férjem parancsolatát, mit eddig soha nem tettem, nem fogadtam volna el önt így házamban, ha nem volnék meggyőződve nemes szándékairól. Oh, de ön gazdag, önnek a világon nagy jövendője van, ez az, mi szivemet aggodalommal tölti. Nézzen csak végig az úri lakásokon, melyeket ismer, s vajon hány van, hol való szerelmet, hol boldogságot talál? Kinek az élet száz örömmel, száz élvezettel kinálkozik, ki a merre néz, valamit talál, miben reménylenie, valamit, mi után vágyódnia lehet, kit nagyravágyása sok lehető czélok kivívására int, kit dicséret, fény, népszerűség környékez, bir-e az elég erővel, hogy szivét el ne oszsza ennyi tárgy között? S Vilmának egész szív kell, hogy magát boldognak érezhesse, férje szeretetének töredékei őt ki nem fogják elégíteni.

Erzsébet örült Ákos vagyonának, boldognak érzé magát a gondolatnál, hogy leányát fényes helyzetben láthatja; ő maga pártolta, ártatlan beszélgetései által talán nevelte Vilma szerelmét s mégis e pillanatban, leányára nézve, aggodalommal telt lelke. Ez természete szivünknek, nem teljesülhet egy kivánatunk is a nélkül, hogy épen a teljesülés pillanatában a gondolat nem

támadna szivünkben: nem lett-e volna jobb más czél felé irányozni kivánatainkat? De e gondolat, mely Erzsébet fején átvonult, nem állhata ellent Ákos meleg szavainak, ki szerelmének változhatlanságáról sokkal inkább meg vala győződve, mint hogy azt, ki maga sem kivánt egyebet, arról meg nem győzhetné.

— Hiszem, jó Ákosom — szólt ő, — én nem kételkedem, nem kételkedtem soha szerelmén, bocsássa meg, ha az anya néha igazságtalan aggodalomra fakad, főkép ily helyzetben, mint a miénk; meggondolta-e az akadályokat?

— Maholnap huszonnégy esztendős vagyok, s akkor ki parancsol velem? A vagyon, mely anyámról reám maradt s melynek már birtokába léptem, elég magam s nőm kitartására, s ha atyám, mit nem hiszek, egy ideig neheztelne is reám, nincs szeretet a világon, melyet én Vilmám szerelmeért becserélnék.

— Igen, kedves Ákosom, elhiszem — szólt Erzsébet, — de Jónásom! Nem ismeri őt senki úgy, mint én. Érzékeny áldott teremtés, élő angyal; de ha valamiről azt hiszi, hogy elveivel ellentétben áll, nincs erő, mely őt reá birhatná.

— Kivévén szerelem — szólt közbe Ákos.

— Az sem, hígye el, barátom, az sem — viszonzá Erzsébet, — Jónás nem szeretett e világon senkit úgy, mint engem, Isten áldja meg érte, de a mi meggyőződésével össze nem fér, azt soha sem érném el tőle.

— Meghiszem. De lehet-e meggyőződése ellen, hogy leányát boldogítsa? s nem reménylhetjük-e, hogy bármi méltán érezze büszkeségét szüleim ellenzése által sértve, ha állandóságunkat látja, kéréseinknek engedni fog? S miért essünk kétségbe még apám helybenhagyásán is? Vándorynál jobban őt ki sem ismeri, s ez nem mondá-e százszor, hogy megegyezéséért jótáll?

pontosult, megszorítá Ákos kezét s remegő hangon mondá: — Ákos, boldogitsa őt.

Ákos felelet helyett visszaadá a meleg szorítást.

— Oh, mert ön nem tudja, ön nem sejdítheti a szerelmet, melyet e leánytól bir; férfinak, a legjobb, a legérzékenyebbnek sincs forgalma erről. Ha valaha csalatva érzené magát, ha valaha —

— S oly alávalónak gondol-e — szakítá félbe Ákos szenvedélylyel, — oly gyalázatosnak, hogy Vilmám szeretetére érdemetlenné válhatnám?

— Nem, Ákosom, nem — szóla Erzsébet nyugodtan, — én önt becsülöm, nem szólnánk egymással ilyekről, nem szegtem volna meg férjem parancsolatát, mit eddig soha nem tettem, nem fogadtam volna el önt így házamban, ha nem volnék meggyőződve nemes szándékairól. Oh, de ön gazdag, önnek a világon nagy jövendője van, ez az, mi szivemet aggodalommal tölti. Nézzen csak végig az úri lakásokon, melyeket ismer, s vajon hány van, hol való szerelmet, hol boldogságot talál? Kinek az élet száz örömmel, száz élvezettel kinálkozik, ki a merre néz, valamit talál, miben reménylenie, valamit, mi után vágyódnia lehet, kit nagyravágyása sok lehető célok kivívására int, kit dicséret, fény, népszerűség környékez, bir-e az elég erővel, hogy szivét el ne oszsza ennyi tárgy között? S Vilmának egész szív kell, hogy magát boldognak érezhesse, férje szeretetének töredékei őt ki nem fogják elégíteni.

Erzsébet örült Ákos vagyonának, boldognak érzé magát a gondolatnál, hogy leányát fényes helyzetben láthatja; ő maga pártolta, ártatlan beszélgetései által talán nevelte Vilma szerelmét s mégis e pillanatban, leányára nézve, aggodalommal telt lelke. Ez természete szivünknek, nem teljesülhet egy kivánatunk is a nélkül, hogy épen a teljesülés pillanatában a gondolat nem

támadna szivünkben: nem lett-e volna jobb más czél felé irányozni kivánatainkat? De e gondolat, mely Erzsébet fején átvonult, nem állhata ellent Ákos meleg szavainak, ki szerelmének változhatlanságáról sokkal inkább meg vala győződve, mint hogy azt, ki maga sem kivánt egyebet, arról meg nem győzhetné.

— Hiszem, jó Ákosom — szólt ő, — én nem kételkedem, nem kételkedtem soha szerelmén, bocsássa meg, ha az anya néha igazságtalan aggodalomra fakad, főkép ily helyzetben, mint a miénk; meggondolta-e az akadályokat?

— Maholnap huszonnégy esztendős vagyok, s akkor ki parancsol velem? A vagyon, mely anyámról reám maradt s melynek már birtokába léptem, elég magam s nőm kitartására, s ha atyám, mit nem hiszek, egy ideig neheztelne is reám, nincs szeretet a világon, melyet én Vilmám szerelmeért becserélnék.

— Igen, kedves Ákosom, elhiszem — szólt Erzsébet, — de Jónásom! Nem ismeri őt senki úgy, mint én. Érzékeny áldott teremtés, élő angyal; de ha valamiről azt hiszi, hogy elveivel ellentétben áll, nincs erő, mely őt reá birhatná.

— Kivévén szerelem — szólt közbe Ákos.

— Az sem, hígye el, barátom, az sem — viszonzá Erzsébet, — Jónás nem szeretett e világon senkit úgy, mint engem, Isten áldja meg érte, de a mi meggyőződésével össze nem fér, azt soha sem érném el tőle.

— Meghiszem. De lehet-e meggyőződése ellen, hogy leányát boldogítsa? s nem reménylhetjük-e, hogy bármi méltán érezze büszkeségét szüleim ellenzése által sértve, ha állandóságunkat látja, kéréseinknek engedni fog? S miért essünk kétségbe még apám helybenhagyásán is? Vándorynál jobban őt ki sem ismeri, s ez nem mondá-e százszor, hogy megegyezéséért jótáll?

Erzsébet végre megnyugodott. Ákos elmondá neki, hogy Vilmát a szomszéd megyébe anyai birtokába vezetendi, hol mostohájával érintkezésbe jőni nem fog, s Erzsébet, ki magának az egész ház belrendezését elmondatá, örömragyogó arczczal szorítá leányát kebléhez, ki ép akkor a szobába jött.

— Igy gyermekeim — mondá, kezöknél fogva Ákost s Vilmát — szeressétek egymást hiven s igazán, s a jó Isten nem fogja engedni, hogy valaki szétszakítsa sziveiteket. Lám én s Jónásom mennyi akadály- s nehézséggel küzdöttünk, s végre mégis összekerültünk. Ki e világon való szeretetet talál, szerencse fia és a sors kedvezésére számolhat. Igy kedvesim — folytatá, Vilmát, ki kebléhez simult, homlokán csókolva — most szóljatok egymással, beszélgessétek ki magatokat jól, ki tudja, mikor lehettek ismét együtt.

S a jó asszony nagy székére ereszkedett s a kályha mellett boldog ábrándokba merülve nézé a szép párt, mely az asztalok egyikénél suttogva egymás mellett ült.

— Vilma — szólt Ákos halkabban, megfogva a piruló lány kezét — mikor jöttem, szemeiben könyek ragyogtak, miért sirt?

— Nevessen ki, én gyáva leány vagyok, de mindnyájan aggódtunk, anyám is, s lássa, mikor önt legnagyobb félelmem között úgy egyszerre magam előtt láttam —

— Angyal, beh boldoggá tesz szerelme által, ha szemeibe nézek s látom meleg tekintetét, mely rajtam nyugszik, ha szavát hallom, melyben annyi érzemény hangzik, ha kezét ajkaimhoz szoríthatom s eszembe jut, hogy e kéz az enyém leend, hogy egykor, talán rövid idő mulva, mindazon boldogságot, melyet szerelme adhat, magaménak nevezhetem, úgy tetszik álmodom és szinte félek, hogy valami bajnak kell történnie, mert nem lehet, hogy ember ily szerencsés legyen a világon.

— Oh, az Istenért, vigyázzon magára — szólt Vilma megijedve — ön megvet minden veszélyt, szembe száll mindennel, de gondoljon reánk, anyám ma is annyi aggodalmakon ment át.

— Mert oly sokáig nem jöttem?

— Igen, és a köd, mondják, hogy a sz.-vilmosi lápokban már több ember veszté életét.

— Ha soha nagyobb veszély nem fenyeget, mint a porvári úton, kedves Vilmám nyugodt lehet — szólt Ákos mosolyogva; — a sz.-vilmosi láp, ha csakugyan oda jutnék, most nem elég mély, hogy gyermek fulhatna belé; s az egyedüli veszély, melyen ma, szégyenemre, keresztülmentem, az volt, hogy nem találtam egyenesen ide. A köd oly sötét volt, hogy ámbár százszor lovagoltam Porvárról Tiszarétre, utamat vesztém, s talán még most is a síkon tévelyegnék, ha midőn épen az irányról, melyet vennem kell, tanakodva megálltam, egyszerre lódobogást nem hallok. Arra vevém utamat, de alig közelgék a lovashoz, ez vágtatni, később száguldani kezdett. Én utána, mennyire lovam birja, ez előttem mindig gyorsabban, míg a köd között világot látok, arra veszem utamat, s csárdánknál lelem magamat. A lovas alkalmasint a faluból való és zsiványnak tartott, de bárki legyen, Isten áldja meg, hogy ép akkor jött utamba s ide vezetett; ha ő nincs, ma nem láttuk volna egymást.

— És visszamenet? — szólt Vilma, aggodalomteli tekintetet vetve kedvesére — anyám mondá, hogy még éjjel vissza fog lovagolni.

— Mit tegyek, ha azt akarom, hogy látogatásom titokban maradjon, jókor reggel Porváron kell lennem. Lovamat a kert kerítéséhez kötém, virradatkor ismét a megyeháznál vagyok. Egy napon kétszer, jót állok érte, nem fogok eltévedni. De — tevé Ákos hozzá halkab-

ban, midőn észrevevé, hogy Erzsébet azalatt boldog gondolatai közt elszunnyadott — Vilmám, ez nem maradhat tovább így, e bizonytalanság, melyben élünk, tűrhetetlen. Beszélni fogok atyjával.

— Ne tegye azt — szólt Vilma kérő hangon, — mig ön atyja helyben nem hagyja választását, apám megegyezésére nem számolhatunk.

— De apám helyben fogja hagyni választásomat. Ha kitárom előtte egész szivemet; ha elmondom miként szeretlek, s hogy szerelmeden kívül e világon nincs semmi más, mi által magamat boldognak érezhetném; ha elmondom, hogy az élet mennyország, ha veled oszthatom, átok, ha azt magánosan kellene elviselnem, s akkor áldását kérem, semmit, mint áldását: ő, hidd el, nem fogja megtagadni. Hisz atyám ő, s hányszor mondá, hogy senkit e világon inkább nem szeret. Oh, Vilmám, mi boldogok leszünk.

Vilma nem vonta vissza kezét, melyet Ákos szenvedélylyel megragadott, nem szólt egy szót, melylyel reményeit helybenhagyná, de szemei leirhatatlan boldogsággal függtek az ifjún.

— Igen Vilmám! mi boldogok leszünk. Szóltam anyáddal s elmondám egész helyzetemet. A harmadik faluban egy házam van, mely anyámtól maradt reám. Kicsiny s szerény külsejü. Atyám nekem adta át, hogy gazdálkodjam. A rég elhagyott kertet ismét rendbe hoztam, a kis szobák kényelmesek. Ott fogunk élni. Hol te vagy, ott paradicsom a világ. Magunkkal viszszük szüleidet.

— Oh, beh szép volna ez! — sóhajtott Vilma.

— Igen, kedvesem, s kis testvéredet nemde? és —

— Az öreg Liptáknét talán — szólt a hölgy mosolyogva örömében — oh, az úgy szeret!

— Az öreg Liptáknét persze, majd Vándory is meglátogat néha.

— Igen, ő eljő bizonyosan. Jó nagy széket készíttetünk neki, olyant, mint az ott a kályha mellett, mindig azon ül, ha hozzánk jő, és mihelyt a házba lép, egy pohár friss vizet hozatunk a kútról. Oh Istenem, beh szép lesz az! Kert is van, nemde?

— Szép nagy kert, — szólt Ákos, ki látva az örömet, mely Vilma arczán tükröződött, alig tarthatá vissza magát, hogy őt kebléhez ne szorítsa, — teli rózsákkal.

— Rózsákkal? — vága közbe Vilma, kezeit össze csapva örömében — ha majd a vadászatról visszajösz, vagy Porvárról, vagy innen, s távolról lovad kopogását hallom, csupa rózsákkal jövök elédbe fejemen, kezemben; egész szobám teli lesz virágokkal. Oh, mi ott boldogok leszünk!

— Vilma — szólt Ákos remegő hangon, kezét szenvedélylyel szorítva ajkaihoz — gyaníthatod, sejdítheted-e csak távolról is, mi boldoggá teszesz?

— Ki tudja! — szólt Vilma sóhajtva, s kezét szemérmesen visszavonva — lesz-e ez valaha?

— Lesz-e ez valaha? — szólt ismét ajkaihoz szorítva kezét emez. — Ha Isten két lénynek megmutatja a szerencsét, megfoszthatja-e attól?

Ákos kezei remegtek, halvány arczán s lángoló tekintetében szenvedély vala kimondva, melyet Vilma még nem látott, s melyen szinte elrémült.

— Ákos — szólt szelid hangon — ön beteg, nyugtassa meg magát.

— Oh Vilma! ne vond vissza kezedet, ne szólj velem oly idegenen, nevezz kedvesednek, szólíts tegezve kérlek —

Vilma hallgatott, kezei remegtek.

— Nem vagy-e jegyesem? Nem vagy-e enyém Isten s szived előtt, miért e hideg válaszfal köztünk?

— Ákosom!

— Oh kérlek, tegezz, én nem tudok veled máskép szólni, a sziv nem ismer más czimet. Lám első legnagyobb kérésem, ez az első, melyet tevék.

Vilma elpirult.

— Oh mondd, hogy szeretsz, mondd: hogy bármi történjék, tőlem elválni nem fogsz, hogy enyim vagy.

— Tied — szólt halk, alig érthető hangon Vilma. S Ákos kebléhez szorítá a remegő leányt, s az ifjú szenvedélyes csókja először ége szűz ajkain.

E pillanatban a mellékszobából, mintha valamely nehéz test esnék földre, erős zörrenés hallatszott, reá elfojtott följajdulás, férfi léptek s ismét csönd. Vilma, kiragadva magát Ákos karjai közül, fölsikoltott, Erzsébet fölugrott székéről, Ákos gyertyával sietett az ajtóhoz, melyet kinyitván, hallá, hogy a másik szobából valaki csuszkálva távozik.

Olvasóim emlékeznek a zsidó s Czifra összebeszélésére, melynek Peti véletlenül tanuja volt. Ákos jelenlétét nem tudva a czimborák, a ködös éjt feltételekre kedvezőnek hivék, s mihelyt a kovács tüze eloltatott s az egész faluban csend leve, a kertek mögül, hol tartózkodtak, a jegyző házához lopództak. Csend vala itt is. A konyha ajtaja rég bezárva, az ablakok — az egy szoba, hol világ vala, fatáblákkal levén zárva — sötétek ; s a zsidó, Czifrát, ki fölfegyverkezve követé társát, a kapu mellé őrül állítva, nyugodtan hozzáfogott munkájához.

Halkan felnyitá Tengelyi szobája külső ajtaját, s kis lámpáját bundája alól kivevé s a vasláda nyitásához kezdett. Észrevevé ugyan a beszélgetést, mely a mellékszoba ajtaján áthallatszott, de midőn minden neszt a lehetőségig került, annál nyugodtabban folytatá munkáját, minél inkább meg vala győződve, hogy a benszólók Erzsébet s Vándory, s minél inkább el volt

határozva ez utósótól, ha általa tetten kapatnék, késével szabadulni. A láda fölnyitva, az irományok s egy zacskó ezüst pénz kezében, s a zsidó halkan, mint jött, ismét az ajtó felé vonult, midőn küszöbén, erős kezektől torkon ragadva, útjában megállíttatott.

— Ide az irományokkal tolvaj! — szólt suttogva megtámadója, s a zsidó Czifrára gyanakodott, midőn a küzdés között elalvó lámpájának végső világánál Violát megismeré.

Mihelyt az utóbbi a szándéklott rablásról a czigány által hirt vett, vele együtt lesbe állt. A lopást, mielőtt az történnék, megakadályozni nem állt hatalmában. Maga is a törvény üldözése alatt állva, ha a zsidót, mielőtt gonosztettét elköveti, megtámadja, ez lármát üt s ő a legnagyobb veszélynek teszi ki magát, s ennek hatalmában állt volna merényét később elkövetni. Bevárá tehát, míg a zsidó a szobában volt, akkor Petit a kapu felé küldve, hogy Czifrára vigyázzon, maga halkan a szoba ajtajáig lopódzott, hol most közte s a tolvaj közt iszonyú küzdés támadt.

— Ide az irományokkal — szólt elfojtott hangon Viola, — halál fia vagy, ha késel.

A zsidó hasztalan küzdött, hogy a vaskéztől szabaduljon, mely torkát szorítá. A lámpa földre esett. Viola félve, hogy a zajra valaki kijön, minden erejével az irásokat akará kiragadni. A zsidó kését Viola mellének döfé, mire ez ellenét egy arczára adott irtózatos csapással földre terítette. E lármára a mellékszobában, mint tudjuk, zaj támadt. Viola fölkapta az irásokat s Peti által követve futott. Mindez egy pillanat műve volt. A zsidó föleszmélve az ajtón kivánszorgott, s mikor Ákos belépett, csak a nyitott ládát, a földön egy zacskó pénzt s Viola bundáját, melyet ez küzdés közben elvesztett, találta a szobában.

Ákos a nyitva hagyott külső ajtóhoz sietett, s midőn a gyertyával az udvarra jött, a zsidót találta ott, ki a földön feküdve, mihelyt Ákost meglátá, gyönge hangon segítségért kiáltott.

Ákos lehajlik. E pillanatban lövés hallatszik, melyre Ákos földre dől.

Erzsébet s Vilma, kik a mellékszobából utána jöttek, felsikoltanak.

A házból s szomszédlakból a lövésre emberek futnak össze. A kovács, midőn házából kirohan, embert lát, ki mellette elfut, s kiáltva: Gyilkos! — utána szalad.

XV.

A Tiszaréten történteknek hire még Porvárra nem jutott, s Réty, noha fiának elmaradásaért, melyet politikai okoknak tulajdonított, neheztelt, jó kedvben s mosolygó arczczal tekintett körül tisztelőinek nagy seregén, mely őt most lakásáról a nagy nemzeti ünnepély szinhelyére hurczolá. Azt mondják, hogy magasabb állásúak azokat, kiknek emelkedésöket köszönik, le szokták nézni, de hogy ez legalább Taksony-megyében nincsen úgy, arról mindenki meggyőződhetett, ki a nyájas, angyali alázatosságú kifejezést látá, melyet a magasra emelt alispán-jelölt arczai ma viseltek; s nekem úgy látszik, hogy azon sz.-vilmosi kortes, ki Rétyt lábánál tartván többször mondá: mi kár, hogy szeretett elnökünket az egész három éven keresztül így nem hordhatjuk vállainkon, nemcsak Rétynek hizelgő, hanem egyszersmind a kortes helyzetében valóban practicus kivánatot fejezett ki.

A nemesség nagy száma miatt a tisztujítás szinhelyének az udvar választatott, s evvel tulajdonkép elmondtunk mindent, mi az olvasó tájékozására szükséges. Ha a magyar szent korona tagjai udvarukat nem fenn a teremben, de a szó szoros értelme szerint, lenn az udvaron tartják, az elrendezés a Tisza s Duna mentében mindenütt ugyanaz, s legfelebb azon kis deszkabódé körül, mely

alatt a főispán s néhány előkelőbb táblabiró ül, található némi különbség, a mennyiben az a legközelebbi erdők természete szerint fenyő-, vagy mint itt, tölgyágakkal takartatik. A főispáni szék előtt mindenütt ácsmunkával készült hosszú asztal áll, ez asztalt, mint hazánkban minden tanácskozási asztalt, zöld posztó takarja (közbevetőleg legyen mondva, ezen általános szokás az, mely több régiségbuvár véleménye szerint oka, hogy bizonyos beszédeket magyarul zöldeknek nevezünk). Az udvart a pártokra osztott nemesség tölti el, mig a megyeháznak minden s főkép a teremnek ablakaiból gyöngéd nősereg néz le a küzdelem nagy helyére, hol kova s aczél nélkül sok nemes szemekből a lelkesedés legszebb szikrái csaholtatnak; hol mint a világ, úgy a tiszti kar nagy chaosból teremtetik; hol annyi táblabiró arcz nemcsak lángol, de valósággal izzad meggyőződése mellett, s a honfi, midőn e sereget látja, mely minden hivatalra ajánlkozik, midőn a lelkesedést tapasztalja, melylyel annyian kívánják hazájokat szolgálni: azon édes meggyőződéssel tekinthet maga körül, hogy hazánk legalább tisztviselők hiánya miatt nem fog elveszni soha.

A külföld gúnyolva szól alkotmányunkról. Nemességünk adómentességét említik! Mintha bizony minden polgárosodott népeknél nem lenne szokásban, hogy az elaggott katonák közköltségen tartatnak, s mintha nem volna természetes, ha a magyar nemzet is nagy rokkantját, ki századok előtt érte küzdött, szintén ingyen tartja s vajon e nemzet elvénült rokkantja nem nemességünk-e? Népoktatásunk állapotja ellen lármáznak! mintha bizony a dolgok ez állásában népünket önmegelégedésének veszélyeztetése nélkül máskép lehetne nevelni, mint azt teszszük. Sőt még megyei szerkezetünket is, mint az lassankint a civilisatióval fejlődött, megtámadják! mintha azon alkotmány, mely minden polgárt azon fölötte kelle-

mes jogban, hogy parancsolhasson, részesíti, s azon kellemetlenségtől, mely az engedelmeskedéssel jár, fölmenti, nem volna minden létezhető alkotmányok legszebbike s legboldogabbika! De jőjjenek ez ócsárlók tisztujításainkhoz, s mondják akkor, láttak-e valamit, mi ehhez csak távolról is hasonlitható? Nem a választást magát, mert hisz e jogot más, a sorstól kevésbbé kegyelt népek is élvezik, de a választás módját értem.

Az egész megyében, főkép a választás szinhelyén, óriási rendetlenség idéztetik elő; a polgári alkotmány kiemeltetik sarkaiból: a birák megszünnek ítélni; a nemesi adószedő egy év óta nem szed semmit; naponként új hirek jőnek, melyek szerint nemes emberek, egyenesen a magyar alkotmány ellenére, mely szerint verni csak nem-nemeseket szabad, megdöngettettek. Lehet-e helyzetet gondolni, melyben a rendnek szüksége inkább éreztetnék, mely által mindenki annyira meggyőződnék, hogy a tisztviselők munkássága csak az egésznek javára szolgál? S lehet-e üdvösebb, mint ezen meggyőződés? Lehet-e szebb, mintha a tisztviselő, midőn hivatalába lép, való messiásként fogadtatik? Ez egyik fő s a mennyire tudom, sehol fel nem található tulajdona választó rendszerünknek, mely mint a mondottakból látjuk, a szigorú logika azon szabályán alapul, hogy mielőtt embert valaminek tevésére birni akarunk, előbb annak szükségét éreztessük vele. Alkotmányunk tökélyei azonban ennél még nem állnak meg, s főkép a választásnak módja az, miben rendszerünk páratlan. Nálunk nem számszerinti többség határoz. A nagy szám csalódik, reá bizni a nemzet s mi több, egy megye sorsát nem lehet. A közbizodalom nem olyan valami, mit levonás vagy összeadás által kiszámíthatni. Nálunk nem a szám, hanem az választ, mi egyenesen a kebelből jő, nem szavazatok többsége, mely bármit mondjunk,

csak anyagi állati erő, hanem ép az, mi az embert az állatvilágban megkülönbözteti: a szó. Pectus est quod movet, mondhatá a római, nálunk a kebel nem csak megindít, hanem alispánokat s szolgabirókat csinál, valósággal uralkodik. S vajon ily tisztikar, mely egyenesen választóinak belsejéből jött, miként ne felelne meg bizodalmoknak? De mégis a világ oly gonosz! Annyi szomorú tapasztalásokat teszünk naponként! jó ha a tisztviselő, még mielőtt hivatalába lép, azon tulajdonokban megerősíttetik, melyeket hivatalos eljárásában tőle leginkább kivánunk; és im! tisztújításaink megfelelnek ezen czélnak is. Nem akarjuk, hogy tisztviselőink büszkék legyenek s emelkedés után vágyódjanak — — de van-e erre jobb mód, mintha őket a többiek feje felett órákig körülhurczolva, az emelkedés veszélyei s kellemetlenségeivel megismertetjük? Akarjuk, hogy helyeiken szilárdan megállva, ne ingadozzanak — — de mit tehetnénk czélirányosabbat, mint hogy őket karjainkon körültánczoltatva, bennök már választásuk alatt minden ingadozás ellen undort s azon forró óhajtást ébresztjük, vajha csak saját lábaikon állhatnának.

De hagyjuk ezt, regényt s nem politikai értekezést irok; s ámbár nálunk, hol a politikai irodalom a költészet birodalmát elfoglalá, s a nemzetgazdaságról értekezők száraz szalma helyett csupa friss virágokat nyujtanak: talán a költőnek nem lehet rossz néven venni, ha a politika száraz sivatagjain tévelyeg. Nem fogok visszaélni jogommal, s csak arról tudósítom olvasóimat, hogy az nap Porváron a zöld bódé- s asztaltól kezdve, mindazt, mit udvaron tartott tisztújításoknál más megyékben láttak, feltalálhatták, s hogy e szerint minden hosszasabb leirás haszontalan. Volt valami az egészben, mín egy-két öreg táblabiró fejét csóválta; hogy

az udvar közepén a két párt között egy század katonaság állíttatott föl; de miután e világon minden halad, az ifjabbak, kik korukat megérték, annál kevésbbé bámulták e tüneményt, minthogy egy idő óta tisztújítások a szomszéd megyékben is úgy történtek, s Taksony a többieknél rosszabb nem lehetett; úgy is minden látványos darabnál a katonaság nélkülözhetlen!

A tisztújításról szinte nincs, mit emlékezetre méltót mondjak. Miután a főispán, mint ily alkalomnál közönségesen, inkább hogy annyi érzeménytől feszült keblén könnyítsen, mint hogy valaki által hallassék, beszédét nem szünő »Réty, Bántornyi, Éljen, Voks!« kiáltozások közt bevégzé: Réty hasonló sikerrel az egész tisztikar nevében bucsút vett; a tisztújítás alatt netalán előadható esetek fékezésére törvényszék neveztetett ki, s a kijelölés után a két küldöttség, egyike báró Sóskuty, másika egy más zöld, kék és vörösbe öltözött mágnás elnöklete alatt titkos szavazat szedésre eltávozott; a pártok, fölkapva Rétyt s Bántornyit, nem minden összeütközés nélkül a megyeház kapuján kitolongtak; s az udvar, hol a főispánon kívül csak néhány pap, két királyi tanácsos s egy sánta táblabiró maradt, aránylag csöndessé vált. Maga a gyöngéd asszonyi nem, mely tisztikarok születésénél, mint általánosan minden születésnél, nem hiányozhatik, s tanácskozásainkban, legalább ha élénk vitát várunk, mindig jelen van: visszavoná szép fürtű s főkötős fejét, s a megyeház másik oldaláról néze ki a csatára, mely most a szavazatszedő küldöttségek körül kezdődött.

Porvár megyeházának közép kapuján kivül, a négyszög épület két oldalán, még két bejárása van. Kényelem s főkép azok iránti gyöngéd tekintetekből, kik köszvényben szenvedve az igen esős napot szabad ég alatt nem tölthették, a küldöttségek e két bejárás alá

állíttattak föl vagy inkább ültettettek le. A nemesség a főkapun egytől utósóig kibocsáttatván, ezen bejárás elzáratott, s mindenki csak egyenkint s miután a járás szerint, melyhez tartozott, a jobb vagy a balkapu küldöttségénél szavazott, eresztetett be ismét a mellékkapunál.

E parliamentalis taktika — engedelmet, ha ez annyi ellenzésre talált szóval élek! de tisztujításainknál, hol e tudományt Bentham hires munkájából megtanulni nem lehet, s hol az, ki magát e részben kimívelni akarja, inkább Montecucculi haditudományát olvassa végig, miből az egyes seregek miként elhelyezéséről magának ismereteket szerezhet, e szó bizonyosan alkalmatosabb bármely más kifejezésnél; — e parliamentalis taktika tehát, mint mondám, minden nagyobbszerű rendetlenséget, — vagy, mert azt, mi rendesen történik, rendetlenségnek nevezni nem lehet, hogy magamat tökéletesebben kifejezzem, minden nagyobb verekedést — majdnem lehetlenné tett; s ha ezen intézkedések által a szabadság nem korlátoltatott is annyira, hogy a különböző pártok emberei egymással találkozva, a hivataloknak betöltésére nézve saját nézeteiket politikai elleneiknek fejökbe verni itt-ott nem iparkodtak volna, mégis az ily harczias episodok csak rövidebb ideig tartottak, s Taksony-megye nemessége között sokkal több erős fő vala, semhogy ennek bármi káros következései lehetnének. Nagyobb nehézség támadt magokra a küldöttségekre nézve.

Taksony-megyének csak öt járása s mi még szomorítóbb, a megyeháznak csak egy jobb oldala volt. Melyik legyen a két küldöttség vagy inkább a két elnök között az, kire három járás bizatik s ki azon egyetlen egy jobb oldalt elfoglalja, mely, mint mindenikünk tudja, a díszhely? Sóskuty a megye egyik fő-főtáblabirája, fertályszázados, kamarás s azonkívül Réty pártjának

egyik fő embere; a másik nem oly régi kamarás, de báró helyett gróf és vidéki. Ki megyei életünkben járatos, képzelheti a nehézségeket, melyekbe a főispán a dolgok ezen állásában jutott, képzelheti az aggodalmat, melylyel Sóskuty s egész küldöttségének — melyre csak két járás jutott — elégedetlenségét észrevevé, s melylyel elnöki székéről látta, hogy mind a két küldöttség ládáival együtt a jobb kapu felé veszi útját. Nem is tudom, e bonyolódás hová vezethetett volna, ha Krivér Sóskutynak nem súgja, hogy ámbár reá csak két járás bizatott, ez a nemességnek két harmadát foglalja magában, s azért a tárgy fontossága végett másra mint báró Sóskutyra nem is bizathatik; a mi pedig a jobb oldalt illeti, igen csalódnék, ki azt ott keresné, hová a szomszéd megyei gróf ép most küldöttségével siet, a megyeháznál csak a megyeház s nem a főispán levén a fődolog, a jobb oldal a középkapu szerint számítandó, s így ép azon kapunál keresendő, hol ő nagysága küldöttségének hely készíttetett. Mire Sóskuty mosolyogva megjegyezvén, hogy ily kicsiségekkel gondolni nem szokott, minden részek teljes megelégedésére csakugyan kapuja alá ült, s nem kevés beszéd között hozzá fogott nagy föladatához.

Taksony-megyében az utolsó gyűlés alatt a titkos szavazat elve fogadtatott el. A dolog, mint mondják, csak ezért hozatott szőnyegre, hogy kitudassék: Réty vagy Bántornyi pártja bir-e többséggel, mert az elsőnek mint valóságos alispánnak emberei a nyilvánosságot, a másiknak pártja a titkos szavazást kivánták. A titkos szavazás győzött, s Tengelyi, ki ezen rendszabály által minden vesztegetésnek elejét véve gondolá, mondhatlan örömmel hordozta körül a megye határozatát, felolvasva, megmagyarázva azt mindennek, kivel csak találkozott. Ha most a kapu alá lép, hol Sóskuty küldöttségével

helyet foglalt, s mivel történetünk a tiszaréti járásban játszik, mi is megjelenünk, a jegyzőnek örömében talán könyekbe lábadtak volna szemei, midőn a módot látja, melylyel eszméi életbe lépnek.

A kis asztal, mely mellett a bárón kivül az öreg Kislaky, teins Slacsanek, s hogy Bántornyi pártja is képviselve legyen, a kijelelt alispán testvére, James úr, még néhány táblabiróval telepedett le, mindjárt a bejárás egyik oldalán a kapu mellet állt. Valamivel tovább az udvar felé két spanyol-fal közé a szavazati láda állíttatott fel. A kapu mellett vitéz Karvaly Ágoston s két hajdú, közel az asztalhoz Nyúzó s esküdtje, kik járásuk nemességét legjobban ismerik, mellettök a megye volt, s úgy hiszszük, jövendőbeli főügyésze fogtak helyet, míg Macskaházy úr, ki majd az udvaron a főispán körül, majd fenn a nagyságos asszonynál forgolódott, időről-időre a szavazásnál megjelent s kérdezősködött.

A táblabirák rágyujtottak, a kapu kisebb ajtaja megnyilt, s bejöttek titkos szavazásra az egyes választók, kiknek mindegyike, mihelyt a küldöttséget meglátá, szívrázó hangon: éljen Réty, éljen Bántornyi-t kiáltott, mire közönségesen minden künlevők ép oly hangon feleltek; mely nemzeti kötelességteljesítés után az egyes választó a spanyol-fal mögé titkos szavazásra vonult vissza.

— Nincs a titkos szavazásnál szebb dolog a világon — szólt James úr, midőn szivarját szájából kivéve, egy kortesnek, ki ép az asztal előtt: Éljen Bántornyi-t kiálta, kezét rázá, — ha az angol alkotmányba ezt lehetne behozni, nem volna tökéletesebb a földkerekségen. The ballot, the ballot for ever, így kiáltunk mi radikálok; it makes man feel so independent, azaz: csak ez adja meg az embernek való függetlenségét.

— Igen, csak ne ordítanának úgy — sóhajtott az öreg Kislaky, — öcsém! — szólt egy korteshez fordulva, ki épen Réty alispánt élteté — ne ordíts úgy, hisz titkosan szavaztok.

— Persze titkosan, — szólt emez, — éljen Réty alispánunk! — S ezzel a spanyol-fal mögé vonult.

— Kérem alásan — szólt Kislaky fölugorva székéről — ez nem mehet így, ez valóságos komédia.

— Igen, de ki parancsolhat kedves nemes társaink érzelmeinek? — vágott közbe Sóskuty — az ember ily pillanatokban nem parancsolhat, az érzelem erővel kitör és — — —

— Hát törjön ki, Isten neki! De miért e falak? — szólt Kislaky — úgy is háromszor feldöntötték, csak időveszt és.

— Tekintetes uram — jegyzé meg Sáskay, — a nemes megye világos parancsolatja — —

— De mikor a teins megye látja, hogy lehetetlenséget parancsolt — szólt mindig melegebben Kislaky. — Hisz ezek az emberek mióta egyenkint kiáltanak, még inkább ordítanak, mintha mindenik külön-külön meg akarná mutatni a küldöttségnek, hogy ő birja legjobban. Estig sem leszünk készen, s itt oly légvonat van, hogy valamennyien megbetegszünk.

Sóskuty, ki az egész vitatkozás alatt, mely azonban a szavazást félbe nem szakasztá, hasztalan iparkodott szóhoz jutni, most, kivéve szájából pipáját, midőn méltóságosan körültekintett, azzal vete véget ezen zajos, s mint mondá, valóban botrányos vitatkozásnak, hogy a küldöttséget, s ebből Kislaky barátját sem véve ki, figyelmezteté, miként elnöknek ő neveztetvén, kötelességénél fogva a nemes megye parancsolatait legkisebb részletekben teljesítendi, habár azok még oly lehetetleneknek látszanak is. Mire, Kislakyt kivéve, az egész

küldöttség helybenhagyásával a szavazás előbbi módon tovább folyt.

— De mondjon nagyságod akármit — szólt Kislaky, ki még folyvást fejét csóválva elégedetlenséget mutata — teljes lehetetlen, hogy így folytassuk.

— De kérem — válaszolt megnyugtatólag James — árt-e az valamit, hogy ezek az emberek itt valamely kijelöltet kiáltanak, ott a spanyol-fal mögött nem szavazhatnak-e mégis titkosan? Quite independent.

— Igen, de — kiáltott a jámbor Kislaky.

— I say — szakítá félbe James, — ki látja, mire szavaznak ott benn, bárkit kiáltsanak is itt előttünk?

— De kérem — szólt Kislaky legnagyobb türelmetlenséggel — a szekrényen minden fiók felett az egyes kijelöltek nevei fel vannak irva, már a ki olvasni nem tud, az hogy szavazzon? Tizet láttam bemenni, kiről tudom, hogy egy betűt sem ismer. Ép most jő ki egyik a ketreczből. Hejh Pista — mondá Kislaky, az egyik kortest, ki ép a szavazás után az udvarba akara menni, feltartva — tud-e kend olvasni?

— Olvasni? — válaszolt a megszólított — nem olvasok én a Herkó páternek sem.

— De tud kend olvasni mégis? — szólt Sóskuty közbevágva — csak hogy nem akar, de tud?

— Dehogy tudok teins uram, nem vagyok én tót diák, öreg apám sem tanult soha.

— Mit mondtam — szólt Kislaky diadalörömmel arczain — s hát melyik lyukba tette kend golyóját?

— Hát az elsőbe — felelt a kortes, bundáját igazítva — mint szolgabiró úr mondta. Éljen Bántornyi! — S ezzel a kortes az egész küldöttség nem kis zavarodására kiment.

— Ez az ember Bántornyi mellett jött szavazni, s Réty fiókjába tette szavazatát — szólt Kislaky megelégedéssel, — már kérdem, mehet-e ez tovább így?

— It is very extraordinary! — sóhajtott James úr, míg Slacsanek haját simítva megjegyzé, hogy rendkívüli esetek minden választási rendszer mellett jöhetnek elő.

— Rendkívüli esetek? Nézzük tehát — szólt a lelkesült Kislaky, ki mindig a titkos szavazás legnagyobb ellenségei közé tartozott. — Tud-e kend olvasni? — kérdé az elsőt.

— Nem.

— És kend?

— Én sem.

— És kend?

— Mint gyerek tanultam ugyan —

— És kend?

— Igen.

Mire Sáskay megjegyzé, hogy a mint teins úr maga láthatja, az olvasni nem tudók csakugyan parányi kisebbségben vannak; s James úr a kapuhoz ment, hogy mindenkit golyójának a második fiókba vetésére felszólítson.

Kislaky boszankodott, Sóskuty, ki e napon rendkívüli elnöki tehetségeket mutatott, hogy senkinek panaszra oka ne legyen, s a megye határozata mégis egész szigoruságában fentartassék, a spanyol-fal mögé két táblabirót állított, kik két ellenkező párthoz tartozván, minden egyes szavazónak a fiókok felirását megmagyarázzák, s ez után a Réty-járás szavazása minden zavar nélkül ismét tovább folyt.

Míg a kapu alatt a szavazatszedő küldöttségnél ezek történtek, addig Tengelyink künn a kortesek között homloka izzadságában küzdött Bántornyi mellett, ki versenytársától nem messze, mióta a szavazás kezdődött, majdnem szünetlenül a levegőben tánczoltatott, s barátait, s atyafiait százszor átkozá, kiknek hiúsága miatt jelen kellemetlen helyzetébe jutott. Bántornyi,

ki egész életét nyugodt falusi lakában tölté, nem szokta meg a népszerűség meleg öleléseit, ő Rétyként nyájasan mosolygani, hordozóinak lankadó erejét biztató szavakkal vagy egy-egy jeles mondattal, melyek, mint Napoleon mondásai, egész serege által ismételtettek, föleleveníteni nem tudá; s e magyar triumphus, mely a régi rómaiakhoz legalább abban hasonlít, hogy a diadalmaskodó körül az ócsárlók serege soha sem hiányzik, talán egész életének egyik legkellemetlenebb pillanata volt. De pártok, mint ezt mindenki, ki életében hasonló helyzetben volt, igen jól tudja, nem emberekért támadnak, hanem ezek csak azért kapatnak föl, hogy a pártnak zászlói legyenek; s ha a zászló széttépetik, vagy egyszerűn szólva, ha a körülhurczolt kijelöltnek mentéje rongyokra szakad, úgy, hogy abból, mi ennyi viszontagság után megmaradt, bizonyossággal senki sem mondhatja, csakugyan mentét lát-e maga előtt? — a győzelmes párt büszkén mutatva rongyos harczjelét rivalgani fog örömében, mint a hajósereg, ha nyájas szelek helyett vihar által hajtatott kikötőjébe, zajos örömmel köszönti a partokat, bár a szegény hajó, melyet használt, tüstént javításra szorulna is. S Bántornyi kérései, rimánkodásai, sőt rugdalózása, melylyel leeresztéseért küzdött, csak oda vezettek, hogy még erősebben tartották.

Tengelyi az utósó időben, miután James úr »public dinner«-je, melyben nyolczszáz kortes részt vett, tudomására jött, nem kis mértékben neheztelt Bántornyiékra, kik, mint mondá, adott szavakat megszegve, midőn az ellenpárt nemtelen eszközeihez nyultak, magokat minden magasabb gondolkozásúnak rokonszenvére érdemetlenné tevék; s ezért a jegyző erősen feltevé magában, hogy a választásban ily viszonyok alatt részt venni nem fog. De ki tehet róla! azon törvényt, melyet Solon athénei polgárainak adott, hogy pártok összeütközésénél

senkinek sem szabad közönyösen maradni, maga a természet oltotta minden becsületes embernek szivébe; s midőn a jegyző, a választás helyén megjelenve, a Réty-párt rivalgásait hallá, midőn Macskaházy kezeit dörzsölve azt mondta neki, hogy az actiák jól állnak, s midőn Nyúzó hat sz.-vilmosi által ép mellette vitetett el: becsületes Jónásunk nem tudott ellentállani, s a nemesség között szónokolva találjuk őt a megyeház előtt, több lelkesedéssel, mint bárkit Bántornyi hivei, vagy helyesebben mondva, Réty ellenei között. A jegyzőt ez alkalommal, mint sok más politikával foglalkozó becsületes embert, csak ellenzés birta arra, hogy ismét a párthoz szegődjék, melyet többé magáénak nem nevezhetett. Hogy a jegyző, ki athlétai vagy gymnastikai műtételekkel, melyek tisztujításoknál, mint tudva van, a fő szerepet játszszák, magát ki nem tüntetheté, Rétynek oly veszélyes ellene nem lehetett, mint azok, kik őt már harmadszor hordozóival együtt földre rántották, az önként értetik. De Tengelyi ismeré a megyei igazgatás minden hibáit, s midőn közülök azokat számolá el, melyek által a nemesek szenvedtek: nemcsak a lelkészek, jegyzők, uradalmi tisztek, s azon miveltebb középrendű nemesség közt, melyre mindig hatással birt, hanem még a korteseknél is némi hatást idézett elő, ámbár szónoklatának nem csekély része veszett el a lárma között, s mit sok becsületes ember, ki tömeghez szól, fájdalmasan tapasztal, épen azon okok, melyeket legerősebbeknek tartott, hatottak legkevesebbé, s Réty hivei örömmel láták az alkalmatlan szónokot végre szavazás végett a kapun belépni, mely által hallgatóitól elválasztatott.

De ki irhatná le a bámulást, melylyel Tengelyi, most a kapu alá lépve, azon intézkedéseket látá, melyek Sóskuty tanácsára a titkos szavazás életbeléptetésére

elfogadtattak. — Kérem alásan méltóságodat — szólt Sóskutyhoz fordulva, miután a két táblabirót észrevevé, ki a szavazati láda mellett minden egyes választónak utasítást adott — hogy' engedheti e visszaélést, mely egyenesen a megye határozatával ellenkezik?

— Visszaélést? — kiáltott Sóskuty, bámulatában feltátva száját — mely visszaélést, ha szabad kérdenem?

Tengelyi, kivel együtt Kislaky Kálmán, a sz.-vilmosi jegyző, egy tiszteletes s még néhány nemes lépett a kapu alá, a társasághoz fordulva kérdé: — Vajon hát nem titkos szavazat határoztatott-e az utolsó gyűlésen?

— És mert az határoztatott — felelé Sóskuty — azért teljesítjük e parancsolatot. Vagy azt hiszi kegyelmed, ha nem volna az, ide ültünk volna a kapu alá, ide állítottuk volna e spanyol-falat, vagy nem végeztük volna már rég munkánkat? Titkos szavazás! De hát mi ez egyéb, mint titkos szavazás? — szólt mind inkább neki melegedve a báró — nincs-e már rheumatismusom? És még azt merik mondani, hogy a megye parancsolatát nem teljesítjük.

— Ez nem maradhat így — szólt Tengelyi folyvást növekedő indulattal, midőn látá, hogy ez ellenmondás között a szavazás régi módon tovább foly — elmegyek a főispánhoz s jelentést teszek, az egész választásnak újra kell kezdődni.

— Kövesse meg magát — kiáltott mérgesen Slacsanek — notárius uram! S ne hígye, hogy itt kupak-tanácsa előtt áll; ha úgy tetszik szavazzon, leczkéket nem fogadunk el senkitől, főkép — tevé hozzá megvető tekintettel — ily falusi jegyzőtől nem.

— Akár fogadnak el, akár nem, — szólt Kálmán, ki Tengelyit mindig szerette s Slacsanek durvasága miatt türelmét vesztő — Tengelyi úrnak igaza van, két tanú előtt nincs titkos szavazás.

— Magam is azt hivém — vágott közbe az öreg Bálint, kiben, midőn pártolókra talált, kételyei újra föltámadtak — de a bölcs többség —

— Kérem alásan.

— Rogo humillime.

— Hadd szóljak én.

— Mindjárt megmagyarázom — kiáltának Slacsanek, Sóskuty és még egy táblabiró egyszerre, míg az elnök mindent átható hangjával a többieket legyőzheté.

— Kérem édes öcsémuram, mint édes atyja igen bölcsen megjegyzé, az egész szavazási módot a küldöttség bölcs többsége határozá el s így hibáról szó sem lehet. De ha nem volna is így, vajon hát nem kell-e Magyarországban mindenhez testimonium legale, két birói személy, hogy a történtekről tanuságot adhasson? No lássa barátom, az a két teins úr ott benn a szekrény mellett tanuságot fog tenni, hogy a nemesség titkosan szavazott, absque ira et studio, egészen függetlenül.

— Kálmán nevetett, Tengelyi a nélkül, hogy magát a zaj között érthetővé tehetné, a határozatok szentségéről szólt, s a szavazás félbehagyatott, míg végre Nyúzó, kivel ép Macskaházy néhány szót váltott, haragos arczczal előlépve, azon méltósággal, melyet a nélkül, hogy egyet köpne, senki elérni nem tud, Tengelyit menteprémjénél fogva e szavakkal: — Takarodjék kend haza, nemtelennek itt szava nincs — a kapu felé tolá.

Soha a világ legnagyobb szónokának beszéde ily hatást nem tőn még, mint Nyúzó ez egyszerű szavai. Midőn egy év előtt a nagy rablás után, mely a porvári vásáron elkövetteték, kisült, hogy az csupa nemesek által vitetett végbe, sőt az orgazdák közt két tekintetes úr találtatik: az egész megye csudálkozott; a táblabiró-sereget bámulás lepte meg az utolsó törvényszéknél is, midőn egy földes úr harmincz éves perében halálos ítéletet

akarván mondani, a főügyész panaszkodva jelenté, hogy az alperes tavaly meghalt: de így Porváron nem csudálkoztak még akkor sem, midőn Karvaly a győri ütközet hirét negyven mérföldnyiről másodnap meghozá. Sóskuty összecsapta kezeit, Sáskay sóhajtva ég felé tekintett, Slacsanek megvető tekintetet vete az egész társaságra, maga az öreg Kislaky, ki Tengelyit egyébiránt leginkább sajnálta, csak: »Ki hitte volna ezt!« sóhajtá magában.

Tengelyi haragtól lángoló arczczal állt a többiek közt, megindulása nem engedé, hogy csak egy szót szóljon.

Nyúzó ez egész jelenet alatt diadalérzettel tekinte körül, s a büszke jegyző megaláztatását talán még inkább élvezé Macskaházynál, ki sopánkodásaival alig titkolhatá szive megelégedését.

— Igen — szólt a főbiró, a küldöttséghez fordulva — bármint bámulják a teins urak, ez az ember nem nemes, s midőn azt kötelességem szerint bejelentem, egyszersmind kérem az egész nemesség nevében, hogy a szavazástól tiltassék el.

Az udvarból, hol mindazok, kik szavazatukat már beadva összegyültek, a lármára mindig többen sereglettek a küldöttség körül. A bejárás fulladásig tömve volt.

Tengelyi lassanként visszanyeré nyugalmát. — És ki fogja nekem bebizonyítni, hogy nemtelen vagyok? — szólt méltósággal.

— Onus probandi semper privato incumbit — válaszolt kis szürke szemeivel pislogva a főügyész, ki vastag hasával alig juthatott az asztalhoz.

— Igazság! — kiáltott Sóskuty — incumbit privato, azaz, uraságod dolga megmutatni nemességét. A nemességet meg lehet mutatni — itt elakadván, a főügyész által váltatott föl.

— Van-e az úrnak királyi adománylevele, armalisa, vannak-e authenticus transumtumai, vagy csak statu-

toriái »cum nos« záradékkal, vagy legalább, mint azt Verbőczy I. rész 6. czímében kivánja, a quartalitium fizetéséről bizonyítványai?

— Kérem önt — szólt Tengelyi türelmetlenül ennyi kérdésre, mely, mint sok kérdés a világon, nem azért tétetett, hogy reá felelet adassék — senki Magyarországban jobban nem tudná nemességét bebizonyítni, de — — —

— Hát csak tessék — szakitá félbe a főügyész — talán majd a hatvan éves usust fogjuk bebizonyítni; de ne feledje el uraságod, hogy ehhez is irományok szükségesek. A genealogia bizonyíttatik authenticus osztály- vagy keresztlevelekkel, hitelesített tanubizonyságokkal, csak tessék Tengelyi uramnak.

— Irományaim házamnál vannak.

— Méltóztassék elhozni. Ugy-e méltóságos báró, mihelyt Tengelyi úr irományait elhozza, mindjárt szavazhat? — S erre a főügyész nevetett.

— Igen, csak az irományokat méltóztassék elhozni — kiáltott Sóskuty biztatva.

— De hisz mindig nemesi kiváltságokkal éltem, nemesi pénztárakba fizettem.

— Fraus et dolus nemini opitulatur — vágott közbe Sáskay, — miért nem hirdettette ki Tengelyi uram nemességét a megyében? —

— De mikor nemességemen nem kételkedett senki — vága közbe haragjában reszketve a jegyző — mikor szolgabirónak jelöltettem, esküdtnek neveztettem ki.

— A nemesség publicátiója mindig jó — szólt oktatva a főügyész, hihetőkép tudva, mi hasznos, ha ily esetekben az ügyészi hivataltól vélemény kivántatik, — lássa ön, ha azt teszi, most nincs baja. Egyébiránt, hogy candidáltatott, sőt nemesi hivatalra kineveztetett, mit sem bizonyít; hány hasonló eset van ott, hol a

főügyészek nem vigyáznak, hogy a nemesség az adózók terhére törvényellenesen ne szaporíttassék.

James nem nyomhatá el az érzelmeket, melyeket ez utolsó szavak szivében gerjesztének. — Ejh be nemes teremtés a tekintetes úr! ha az adózónak mindig ily védője találkoznék!

— De időnket nem veszthetjük — szólt Sóskuty türelmetlenül, — folytassuk a szavazást s Tengelyi uram menjen haza irományaiért.

— Én szavazni akarok — szólt Tengelyi nyugodt méltósággal, — nemes embert puszta előadásra nem lehet jogától megfosztani, s nemességi pernél míg a per tart, mindenki előbbi állapotában marad.

— Tengelyi úrnak igaza van — szóla közbe egy fiatal ügyvéd, azon kevesek egyike, kik az egész jelenet alatt a jegyzőnek pártját fogták, — a királyi resolutio —

— De 21. Julii 1785 — szólt a főügyész, fejét hajtogatva.

— Azt parancsolja, — folytatá a másik — hogy mindenki, míg nemesítő pere lefolyt, előbbi állapotában maradjon.

— Azaz, paraszt állapotában, mint jegyző uram, míg irományait elő nem hozza — válaszolt Slacsanek.

— Mindig nemesnek tartattam. Szóljon ön, — mondá Macskaházyhoz fordulva, ki az alatt szintén az asztalhoz közelített — majdnem harmincz éve ismerjük egymást.

— Csak annyit mondhatok — válaszolt a megszólított kezeit dörzsölve — hogy a tekintetes alispán úr jegyző úrral mindig mint nemes emberrel bánt; egyébiránt a teins úr, mint tudva van, igen is kegyes úri ember, kinek jóságát bizony sokan hálátlansággal fizetik. Tengelyi úr irományait soha sem láttam, csak azt tudom, hogy nemessége a megyében kihirdetve nincs, másunnan jött, s vannak esetek —

— Üssétek le! Ki a paraszttal! — ordított a tömeg, s Karvaly, kinek szava a többiek közül kihangzott, előre tolakodva, Tengelyi ruhájához kapott. — Ide a ki életét szereti — kiáltott most Kálmán, ki az egész jelenet alatt egyiktől a másikhoz fordulva, Tengelyinek pártolókat keresett. — Tengelyi úr barátom; ki egy újjal nyúl hozzá, halál fia, ha tizenhat élettel teremtette is az Isten.

Karvaly ijedten visszavonult, az öreg Kislaky fia mellé sietve a Rétyekhezi viszonyára emlékezteté. Báró Sóskuty nagy méltósággal inté, mily helyen van, s a főügyész, torkát köszörülve, actiókról beszélt.

De Kálmán nem tartozott azon egyediségek közé, kiket, ha vérök felforrt, ildomos tanácsokkal vezetni lehetne; vig, sőt könnyelmű a mindennapi életben, ez ifjú keblében volt valami, mi őt a mindennapi emberek sorából kiemelé; s ki őt e pillanatban látá, a mint lángoló arczczal annyi ellenség között az öreg jegyzőt védelmezé, ki szavának meghatástól rezgő hangjait hallá: érzé, hogy azon emberek egyike előtt áll, kik mint némely aranyaknák, annál gazdagabbak, minél mélyebben juthatunk belsejökbe. Maga az öreg Kislaky nem tudta volna megmondani, nem öröm facsarta-e a könyeket, melyek szemeibe tolultak, midőn fiát ekkép hallá beszélni: — Mit nekem viszonyok! bánom is én; ha méltatlanságot látok, minő ez, csak egy viszonyt ismerek, mely minden becsületes emberek közt létezik, s nekik kötelességül teszi, nem engedni, hogy egy közülök gaz fondorkodások által elnyomassék.

— De, domine spectabilis, kérem alásan, a megyeháznál vagyunk — szólt szemeit ég felé emelve Sáskay.

— Isten engem, az ember elfeledhetné, hogy ott van — szólt növekedő haraggal Kálmán — e ház a közcsend s bátorság fentartására épült, s becsületes ember leütéssel fenyegettetik benne; itt minden polgár igazságot vár, s

nem talál mást, mint mely a közmondás szerint a borban találtatik; itt birákat keresünk s fütykösöket találunk; bizony latrok barlangjában gondolhatná magát az ember, ha itt körültekint.

— Micsoda! a fütykösök ellen szól? — riada föl egy nemeshadnagy — szidja a nemességet. Actió! — Az egész tömeg actiót ordított, míg Tengelyi, ki soha életében magát inkább meghatva talán nem érzé még, mint Kálmán váratlan viselete által, félni kezde, miszerint nemes indulatától elragadtatva, magának árthat, s azon kérést intézte hozzá, hogy őt a megyeházból kivezetve, valami alkalmatosságot szerezzen, melyen irásaiért Tiszarétre elmehessen.

— Actiót? Jól van nemes uraimék — szólt Kálmán gúnyosan, a nemességhez fordulva — csak actiózzanak meg, hogy a perbeli irományokból legalább megmutathassuk, miként Taksony-megyében elég, ha ily ember, minő ez — s itt mondhatlan megvetés kifejezésével Nyúzóra mutatott — becsületes emberről valamit mond, hogy az azonnal minden jogaitól megfosztassék. — S ujjáról lerántva pecsétgyürűjét, az asztalra veté, s Tengelyit kezénél fogva kivezeté.

— Menjünk barátom, lovaim két óra alatt Tiszarétre kapnak, magam hajtok, estig az irásokkal itt leszünk.

A jelenvolt nemesek zúgtak, s Slacsanek, Kálmán apjához fordulva, félig halkan mondá: — Ha Kálmán urfi szolgabiró nem lesz, minket a teins úr nem vádolhat. — Mire az öreg nagyot sóhajtott, s a titkos szavazás, noha a spanyol-falak rég felforgattattak, tovább folytattatott.

XVI.

A jegyző házánál az utósó történetek óta szomorúság s aggodalom uralkodott. A lövés, mely Ákosnak csak karját érte, nem volt ugyan veszélyes, s az ifjú, hamar magához térve, önkivánatára még azon éjjel a kastélyba vitetett; de a lopás, melynek kárát Erzsébet megítélni nem tudá; Vilma állapotja, ki a szerencsétlen pillanat óta, melyben Ákos földre borult, majdnem szünet nélkül reszketett és sirt; főkép pedig az, hogy Ákost férje tilalmának ellenére házánál titkon fogadta, s hogy az egész történet elferdítve, mint az kétségen kívül elő fog adatni, leányának jó hirét megronthatja: a jámbor asszony szivét mély aggodalommal töltötte el. Vilma ágyában feküdt, a cselédek ide s tova futostak. Liptákné alig birá elutasítni a kérdezősködőknek nagy seregét, kik kiváncsiságukkal a már létező zavart még inkább nevelék, s ki e házat huszonnégy óra előtt látá, s most, méltán elszomorodhatott emberi végzetünkön, mely a véletlennek nem csak azon szerencse felett, melyet a külvilág kincseiben keresünk, de még a felett is, melyet csak szivünk nyújt, ennyi hatalmat ád.

A családnak egyetlen vigasztalója Vándory vala, s csak szelid intéseinek lehete köszönni, hogy Vilma végre nyugodtabbá lett s dél felé kissé elszunyadott; s maga Erzsébet asszony valamivel bátrabban nézett a pilla-

natnak elébe, melyben férjével találkozni fog. Vándory, ki, mióta a szerencsétlenség után a házhoz jött, azt nem hagyá el, s a feltört ládát megvizsgálva látá, hogy saját irományai egészen, Tengelyiéinek pedig nagy része elraboltatott, jól tudta a kár egész nagyságát, de meggyőződése, hogy Isten a jó embert e világon nem hagyja el, elterjedett a többiekre is, s maga Erzsébet is, ki hosszú házassága óta férje jöttét először várá remegve, legalább némikép megnyugodott.

— Alszik — szólt Erzsébet, midőn a mellékszobából kilépve, az ajtót maga után halkan betevé, s Vándoryhoz jött, ki az ablak mellett olvasott — szegény alszik. Oh Istenem! ha Jónás ily halványan látja leányát! Mily vig, mily piros máskor! — — És az anya szemeibe könyek tolultak.

— Mikorra Tengelyi haza jön — szólt a lelkész megnyugtatólag, könyvét bezárva — Vilma ismét jól lesz. Ákos eltiltotta, hogy cselédei közül valaki hirt vigyen, s a jobbágyoknak több dolguk van a vetéssel, semhogy jó kedvből elmennének, s így barátom a tisztujítás vége előtt alig jő haza, addig pedig bizzunk Istenben, Vilma kiépül.

— Oh én örökre szerencsétlen vagyok!

— Nyugtassa meg magát Erzsébet asszonyom — szólt, kezét a nő karjára téve Vándory — hála Istennek! Ákos baja nem veszedelmes, s a rablás által történt veszteség sem lesz helyrepótolhatlan. Nagy részint irásokat vittek el s azok visszakerülhetnek.

— Igen, de a bizodalom, melylyel Jónás eddig irántam viseltetett, ki fogja azt visszahozni? Ki fogja nekem visszaadni szerelmét, becsülését, azon egész boldogságot, melyet birtam s melyet elvesztettem? Kérlek ne fogadd el Ákost házunkban, ne engedd Vilmával szólni, lányom nyugodalma, becsülete kivánja, így szólt több-

ször, s én megigértem, hogy kivánatát teljesítni fogom, és most! Leányom becsülete! Oh, hogy nem fogadtam szavát! — És Erzsébet zokogott fájdalmában.

— Baj, nagy baj! — mondá vigasztalva a másik — de Tengelyi jobb, semhogy megbocsátani ne tudna. Legyen nyugodtan, szólni fogok vele. S a mi leánya becsületét illeti, nincs mit aggódnia. Vilma s Ákos jegyesek, ki tudja, talán a gyönge seb, melyet az ifjú kapott, javára van, mert legalább sem a Rétyek, sem Jónás nem ellenezhetik a házasságot többé.

— Oh a Rétyek! — viszonzá Erzsébet sirva.

— A Rétyek? Erzsébet asszonyom őket rosszabbaknak képzeli, mint érdemlik. Réty gyönge ember, de nem romlott szivű, s az asszony — — van-e asszonyi teremtés, ki ily történet után fiát abban, hogy vigyázatlanságáért mint becsületes ember eleget tegyen, akadályoztatná? Még minden jól mehet.

— S ha meggondolom — szólt Erzsébet szemeit törülve, keserű kifejezéssel — hogy mindezt Viola hozta házunkra, kinek feleségét s gyermekét legnagyobb nyomorúságában fölvettük.

— Ki tudja, ő volt-e? — mondá a lekész komolyan — nem kell mindjárt ítélni.

— Nincs kétség. A zsidó mihelyt kissé magához jött, elbeszélte, hogy éjjel haza felé ballagva, midőn kapunkat nyitva látá, tudván hogy férjem Porváron van, mindjárt valami rosszat gyanított s bejött. Férjem szobaajtaját szintén tárva találta, oda ment, megtudni, ha az úr haza jött-e? E pillanatban Violától, ki zsákmányával ép az ajtón kijött, földre teríttetett. A kovács, ki a gyilkost üzőbe vette, esküszik, hogy az Czifránál, Viola egyik czimborájánál nem volt más; s maga Liptákné megvallotta, hogy Viola ugyanez este a faluban, sőt Liptákné házánál volt. Nincs kétség! A zsidó Viola

ütésétől még most is betegen fekszik, maga is megkérdezheti ha akarja.

— A zsidó hazudik — szólt egy asszonyi hang, melyre Erzsébet ijedve, Vándory nyugodtan visszafordulván, Viola nejét, Zsuzsit látá, ki beszélgetésök alatt halkan belépett, s az ajtó mellett állva, Erzsébet végszavait hallá, — Viola a nemzetes asszony házában soha sem rabolt, s nem fog rabolni soha, ha száz esztendeig élne is.

Erős meggyőződés szavai ellentállhatlanok, s ha annyi ezerek közül, kik mióta földünk forog, létünk titkait új meg új vallások felállításával iparkodtak megmagyarázni, alig van egy, ki legalább néhány hivet ne talált volna: ezt azon hatalomnak tulajdoníthatjuk, melyet Isten azoknak, kik nem kételkednek, mások felett adott, s ilyen vala az, melyet szegény Zsuzsi szavai e pillanatban még Erzsébet felett is gyakoroltak.

— Legyen áldva az Úr neve, hogy úgy van — szólt Vándory, ki mindent, mi az emberekben való hitét gyöngítheté, mintegy személyes veszteséget tekintve, örült a hatáson, melyet az asszony szavai Erzsébetre tettek.

— Úgy van úgy, hígye el a tiszteletes úr — szólt Zsuzsi, s szavának mély s mégis nőileg gyöngéd hangja reszketett e szavaknál, — Viola szegény, szerencsétlen ember. Házától, földjétől elűzték, kergetik, üldözik helyről helyre, mint a fenevadat, de ezt Viola nem tette. Darabokra téphetik, szivét szakíthatják ki testéből, de háládatlanságot nem fognak benne találni.

— Szép tőled Zsuzsi — mondá Erzsébet meghatva — hogy férjedet védelmezed, hisz megesküdtél, hogy el nem hagyod bajban s nyomorúságban; magam is szeretném hinni, hogy igazat mondasz, de hiába, minden férjedre mutat és Viola, nem akarlak sérteni jó asszony, mit tehetsz te róla, de férjed mégis csak zsivány.

Látva a kifejezést, mely Zsuzsi arczán e szavaknál átvonult, Erzsébet maga megbánta, hogy kimondá. Vándory néhány vigasztaló szóval biztatá a szegény asszonyt, ki azalatt elébbre lépve az asztalhoz támaszkodott, mely mellett azok ültek.

— Igen, igen, Viola zsivány — szólt végre keserűen s összevont homlokának redői, s a pirosság, mely arczán átfutott, mutaták meghatását; — hagyja el tiszteletes uram, nótáriusnénak igaza van, férjem zsivány, én lator felesége vagyok; hisz az egész falu, egész megye tudja, fejére vérpénzt tettek, minden gyermek arról beszél! De ha majd a végitélet napja eljő s Isten meg fog jelenni trónusán, körülötte angyalai, mint szent irásomban írva áll, s ha ítélni fog a jók s gonoszok felett s mindenkit érdeme szerint megjutalmazni, nem Violától fogja számon kérni, miért lett zsiványnyá, hanem azoktól, kik őt reá kényszerítették, kik őt üldözték, mielőtt vétkezett. Isten örökké igazságos, előtte nincs különbség szegények s gazdagok között, ő látja a sziveket, s Viola meg fog állhatni előtte.

E szavaknál Liptákné, ki azalatt fejér kendővel fején s kis bundájával vállain a szobába lépett s az asztalig jött, midőn magát köszöntve meghajtá, Zsuzsi vállára tette kezét s így szólt: — Igazad van leányom, bizzál Istenben s el nem hágy, — a többiek meghatva hallgatának.

— Igen, igen, bizzam Istenemben — szólt Violáné, midőn a belépőt megismeré, szemeit szomorúan maga elébe meresztve — kend nénémasszony százszor mondta, s mit is csinálna ily szegény ember, ha nem biznék Istenében; de hígyék el, ha néha meggondolom egész szerencsétlenségünket, ha eszembe jut, hogy bennünk senki e világon nem bízik többé, hogy a legbecsületesebb emberek, mint itt a tiszteletes úr s a nótáriusné,

azt hiszik rólunk, hogy legnagyobb jóltevőink iránt judássá válhatunk: akkor, néném, elhágy jó angyalom, s néha szinte azt hiszem: a szegény embernek Istene sincs e világon.

— Ne beszélj ilyeneket Zsuzsi — szólt Liptákné komolyan, — írva áll: könnyebben megy keresztül teve a tőlyukon, mind gazdag mennyeknek országába. Nekünk szegényeknek nincs miért kételkedni az Úr kegyelmén, hisz Isten fia szegények közül választá apostolait. Ha a nemzetes asszony valami olyat mondott, mi neked rosszul esik, gondold: jóltevőd, s a legjobb ember, ha károsodott, igazságtalan; maga férjem, Isten nyugoszsza békében, egyszer, midőn tehenünket elhajtották, Peti czigányra gyanakodott. Viseld el nyugalomban keresztedet, mint üdvözítőnk.

— Igen, de ő Isten fia volt — szólt Zsuzsi sóhajtva — én gyenge ember vagyok, s tudja-e valaki, mit szenvedtem én? Szegény, árva leány voltam, apám s anyám jókor meghaltak, s ha kend, néném, nem fogad házához, talán elveszek, mint a gyermekek, kiknek anyjok nincs, ki rájok vigyázzon. Igy, Isten áldja meg érte, felnőttem a többiekkel, s a faluban nem volt vígabb leány, mint én. Édes anyám, midőn szült, meghalt, de néném asszonynál soha sem jutott eszembe, hogy valaki lehetne, ki engem inkább tudna szeretni.

Vándory s Erzsébet meghatva hallgatának, Liptákné szemeiben könyek ragyogtak.

— Igen, én víg voltam — szólt mindinkább lelkesülve Zsuzsi — azt hittem, hogy boldogabb nem is lehetnék, s reggeltől estig áldottam Istenemet ennyi szerencséért. S mégis, mindez nem volt semmi. Csak mióta Violával megismerkedtem, tudom mi az, mennyországot birni e világon. Eleinte nem is gondoltam, hogy oly ember, mint ő, engem szeretni tudna. Viola gazdag

volt, reá apjától egész telek maradt, háza a nótáriusén kívül legszebb volt az egész faluban, marhája czimeres, és én, szegény árva leány létemre miként hihettem, hogy engem fog szeretni. Ha künn a mezőn aratásnál voltam, s ő négy ökrével, ott hol én dolgoztam, megállt, kévéimet kötözni segített; vagy ha a Tiszánál ő merített vizet vedrembe, vagy néha lakadalmakon szép rozmarint is hozott s velem tánczolt, gondolám magamban: Viola jó ember; de az, hogy elvesz, nem jutott eszembe, s imádkoztam, hogy Isten őrizzen meg ily kevély gondolatoktól. De midőn Viola karácsonkor hozzánk jött s kérdezett: szeretem-e? s mikor nem szóltam, de csak úgy lesütöttem szemeimet s ő derekamon fogva magához szorított és mondá, hogy farsangra elvesz, velem megfordult a világ s hivém, hogy az angyalok irígylik szerencsémet.

— Szegény asszony — szólt Erzsébet, szemeit törülve.

— Oh akkor nem voltam az! — folytatá lángoló arczczal emez. — Akkor az egész világ egy nagy lakadalomnak látszott, szivemet öröm szorongatta, sírhattam volna ama pillanatban, mint a gyermek. S mégis mindez csak egy csöpp volt a tenger boldogsághoz képest, melyet később férjem házánál találtam. Mikor első gyermekünk született s a kis Pista javára gazdálkodhattunk, Isten áldása volt házunk s vetéseink fölött, marhánk szépen tenyészett, buzánk tizszeres maggal fizetett. Ej hány menyasszony lép boldogan férje házába, de nekem minden nap az előbbinél szebbnek látszott, nem is emlékeztem lakadalmomra, oly szerencsésnek érzém magamat.

Violáné, mintegy elnyomva az érzés által, melyet e boldog idők emléke keblében gerjesztett, pillanatig hallgatott, végre elfojtott hangon időről-időre félbeszakasztva beszédét, mintha feszült keble nem birna annyi

lélekzettel, hogy egész bánatát kimondja, ekkép folytatá: — Igen, s lássák, hogy mind ennek vége van, ez az, mi fáj. Mi nem voltunk kevélyek boldogságunkban, mi nem bántottunk senkit e világon. Férjem megfizette portióját, leszolgálta ötvenkét marhás napját, s ha szegényt látott, utósó darab kenyerét megosztotta vele. Isten mégis elhagyott nyomorúságunkban. Viola jól birta magát, de csak paraszt volt és az urak között haragosai támadtak. A fiscális, Isten verje meg, — szólt Zsuzsi s keze ököllé szorult össze — gyűlölte férjemet, mert valahányszor a többi parasztoknak bajuk volt, ha például illetőségöknél többször hajtattak ki, vagy más valami, mindig őt választák szószólónak; és a főbiró boszút esküdött, mert a semmirevaló utánam járt, s én becsületes asszony létemre kiűztem házamból, mint kellett; s én mindig féltem, ámbár férjem azt mondta, hogy míg kötelességének eleget tesz, addig a fiscális és főbíró haragjától nem fél. De az urak mind összetartanak, s a szegény embernek ártatlansága haragjok ellen nem használ. Most őszkor két éve, hogy kis leányom született, reggel már rosszul éreztem magamat, férjem s nénémasszony nálam voltak, akkor küldött a fiscális, bizonyosan mert helyzetünket a bábától megtudta, házunkhoz, hogy Viola menjen mindjárt négy lóval az udvarba, mert a nagyságos asszonyt fogja Porvárra vinni. Férjem kiment s megmondta a hajdúnak, hogy ma nem mehet, hisz annyit forspontozott már az esztendőn át, mint senki a telkes gazdák közül, de hogy mégis szivesen elmegy akármikor, csak ma nem, mert gyermekágyban fekszem. Gondoltuk, minden jól van, de fél óra mulva a hajdú megint visszajött s mondta, hogy akármint legyek én, férjem kötelessége alól nem mentheti fel magát, s hogy jőni kell, mert senkinek sincs a faluban jobb lova. Viola boszankodott,

de midőn kértem, hogy minden izgága elkerülése végett küldje lovait legényünkkel, megtette, pedig igen kedve ellen, mert lovait nem szivesen bizta másnak gondviselésére. S ismét nyugodtan maradtunk. Nálam már a vajudások közeledtek, akkor jött a hajdú kocsisunkkal vissza s mondá: hogy Viola jöjjön, mert a nagyságos asszony minden más kocsissal fél. Viola látta fájdalmimat, s hogy nem maradhatok nála nélkül, s mondá hogy bármit tegyenek, elég ha lovait odaadta, ő maga nem megy el tőlem a király fiának sem. Mire a hajdú is azt mondta, hogy maga sem cselekednék máskép, de hogy mégis jobb lesz elmennie, mert a szolgabiró az udvaron van s megesküdött: ha jó szántából nem jő, erőszakkal viteti az udvarba, s akkor majd meglátja, mi vár reá. Férjem maga is indulatos s néha fejes ember volt, megboszankodott s azt üzené a szolgabirónak, az idei forspontját leszolgálta, s hogy ő ma nem megy Istenének sem. A hajdú elment; azután mi történt, nem tudom, oly rosszul lettem, hogy nem láttam s nem hallottam magam körül semmit, de mint a szomszédok s itt nénémasszony mondják, mihelyt a hajdú a kastélyba ment, a főbiró pandurjaival jött házunkhoz s Violát káromkodások közt kirántva a szobából, hol magamon kivül feküdtem, kötözve a kastélyba czipelteté.

— Ugy van — szólt közbe Liptákné, ki most Zsuzsi helyett a történetet, noha a jelenlevők azt ismerék, mint sokszor cselekszünk, ha valami nyomja szivünket, tovább beszélé, míg Zsuzsi szemeit kezeivel takarva hallgatott, — egészen úgy történt, mint Zsuzsi mondja. Mikor Violát elvitték, én utána mentem. Szörnyű volt látni. Menni nem akart, s haragjában földre vetette magát, a hóhérok úgy czipelték, mint a marhát, az embernek hajszála borzadott. Az egész falu szomorúan követte őt, de nem volt, a ki segíteni merne, s csak úgy

magunkban sirtunk s szitkozódtunk, hogy az ártatlant, csupán mert menni nem akar, bottal, fokosokkal agybafőbe verik. A szolgabiró káromkodva s fenyegetődzve ment a többiek előtt, hogy Viola majd meg fog lakolni makacsságaért. Én Zsuzsiról csaknem megfeledkeztem s velök mentem egész az udvarig, mintha előre éreztem volna a bajt, mely történni fog. Alig értünk oda, a főbiró kérdé a hajdutól valamennyiünk előtt: elment-e Viola házához és hányszor? megmondta-e, hogy az uraság szolgálatára hivatott? és Viola miket felelt? S mit tudom én hány kérdést. — No várj, — szólt végre derest hozatva — meglátjuk, nem jösz-e uraságod szolgálatára máskor, majd adok én neked káromkodni, majd adok mondani, hogy Istenednek, hogy a teins vármegyének sem mégy, parancsolatára. Huzzátok le. Viola ott állt a pandurok között; ha száz esztendeig élek sem fogom elfeledni a képet, melylyel az udvaron állt. Feje két helyen fokossal beszakasztva, arcza véresen, ajkai, melyeket összeszorított, csupa méregtől szinte kéken. Kötözött kezei az udvaron föloldattak, most kiragadva magát a hajdúk kezéből, mint oroszlán ugrott előre. — A kinek lelke van, kiáltott, ne jőjjön közel. Mind hátráltak. De Nyúzó káromkodva lelkére esküdött: ha nem huzzák le mindjárt, valamennyiöket felvágatja, s mind neki rohantak. Akkor Viola körülnéz, meglát egy fejszét, melylyel ép mielőtt az udvarba jött, fát hasítottak, s melyet az ördög utjába vetett, felkapja, maga körül vág s egy pandúr s az ispán vérökben fekszenek a földön. Viola az emberek között, kik eliszonyodva félrementek, elszaladt, házához futott, lóra ült s ki a sz.-vilmosi erdőségbe, mint Kain, kit Isten átka üldöz. Az ispán meghalt. Violának emberek között nem volt maradása többé.

— S azóta Viola zsivány — szólt Zsuzsi, kezeit gör-

csösen összekulcsolva, míg Liptákné az egész testén remegőt székre ülteté s Vándory sóhajtva ég felé tekintett.

Az egyszerű történet, melynek teljes igazságát Vándory s Tengelyiné ép oly jól tudták, mint bárki Tiszaréten, még inkább a mondhatlan fájdalom, mely a szerencsétlen asszony arczán látható vala, mélyen hatottak a jelenlevőkre, s csak az öreg Liptákné, ki Zsuzsinak hideg kezeit szorítva, őt nyájas hangon többször nevén szólítgatá, szakítá félbe az ünnepélyes csendet, mely a szobában uralkodott. Hol halott fekszik, szótlanul állják körül a ravatalt; ki találna erőt beszédre, ha egy kihalt emberi boldogság sokkal szomorítóbb képe előtt áll? Végre Violáné felkelt s halvány arczainak kifejezése nyugodtabb, hangja erősebb vala, midőn az asztalhoz lépve így szólt: — Most Isten áldja meg nótáriusné asszonyomat, mindazokért, miket rajtam s szegény gyermekimen tett. Én elmegyek, felkeresem Violát s ha a rablott dolgokról valamit tud, vagy nyomukba akadhat, ne féljenek, Tengelyi úr nem fog károsodni.

— Hová gondolsz? így nem ereszthetlek — szólt Erzsébet felkelve.

— Ne féljen nemzetes asszony — vágott közbe Violáné keserű mosolylyal arczán — nem fogok elszökni, gyermekeimet itt a háznál hagyom, s lássa, ha csak zsivány felesége vagyok is, azokat még sem hagyom el.

— Nem úgy volt értve Zsuzsi — mondá érzékeny hangon Tengelyiné, a távozónak kezét nyújtva — de még beteg vagy s ha e hideg őszi napon künn jársz, bajod lehet.

— Köszönöm, — szólt emez meghatva — de most megint jól érzem magamat, csak a mezőre érjek, a friss szél majd megpirosít. Itt nem maradhatok. Violán nehéz gyanú fekszik. Tudok mindent. A zsidó s a többiek ellene vallanak; hogy a faluban volt, abban

nincs tagadás, bundáját itt a szobában találták, minden ellene szól, s mások nem tudják, hogy az, mivel őt vádolják, mégis lehetetlen. Ezt tisztába kell hoznom, meghalnék kínomban, ha tovább itt maradnék s mindazon szörnyűséget hallanám, miket férjemről beszélnek. Isten áldja meg nótáriusné asszonyomat. — S Violáné megfordult s Liptáknétól követve az ajtó felé ment.

— Szegény asszony — sóhajtott Erzsébet szomoruan utána nézve, mintegy akaratlanul — ez is jobb sorsot érdemelt a világon.

— Jobb sorsot? — mondá Violáné lelkesedéssel, midőn e szavakat hallva az ajtónál megfordult — hígye el a nemzetes asszony, ha ma még egyszer születném s előre látnám mindazt, mit mint Viola felesége szenvedek, még sem mennék máshoz. Felakaszthatják és én az akasztófa alatt ülve még is áldani fogom Istenemet, hogy felesége voltam. Ily nemes szív, mint az övé, nincs több a világon. Isten áldja meg kigyelmeteket. S ezzel elment.

— Esküdni mernék — mondá végre Vándory felkelve s az ablakhoz menve, mely mellett most épen Zsuzsi Liptáknéval elment — Viola ártatlan. Ember, kit neje nyolcz évi házasság után így tud szeretni, nem lehet alávaló. —

— Ki tudja? — válaszolt Erzsébet sóhajtva; — az asszonyi szív oly különös, s a tövisek, melyek közé jutott, erősebben tartják vissza sokszor, mint ha a végzet virágágyra fekteté; de, hogy Zsuzsi angyal, az igaz, az ember szinte kételkedni kezd az isteni gondviselésben, midőn látja, hogy ily lénynek ily sors jutott a világon.

— Kétkedni az isteni gondviselésen? — szólt lelkesülve Vándory, — de hát nem hallotta-e a szavakat, melyekkel ez asszony tőlünk bucsút vett? Őt nehezen érte a sors keze, a végzet sokszor ép a legnemesebb vállakra rakja

legnehezebb terheit, de hát nem boldog-e ő, mind e mellett? Azon szeretet, mely egész keblét tölti, mely szivének minden dobbanásában felszólal, mely életének életét teszi, nem ád-e több élvezetet, több belső megelégedést keblének, mintha körülötte mindazon örömöket felhalmozzuk, melyek egyes gonoszoknak néha jutnak? Meglehet, Viola nem érdemli e ragaszkodást, talán e jámbor teremtés csalódik, de vajon maga az, hogy a jó annyiszor csalódhatik, hogy csalódásait annyi ideig megtarthatja, s mint a bálványozó érzéketlen szobra előtt, úgy az érdemetlen mellett, kit szive körülfogott, mindazon magasztos érzeményekkel telhetik el, melyek az embert e föld porán túlemelik, nem teszi-e ép ez boldogságát? Nem teszi-e ép ez, hogy az élet jó s rossz óráit felszámítva azon meggyőződéshez jutunk, miként a mérleg végre még sem a jók ellen fordul? Oh hígye el Erzsébet asszonyom, azt, ki így szeretett, nincs miért sajnálnunk!

A lelkész Tengelyi által szakíttatott félbe. A jegyző, ki mindjárt a botrányos jelenet után, melynek a szavazásnál tanúi voltunk, Kálmánnal elindult, az úton Iczik zsidónak egyik fiával találkozott, kit apja Porvárra küldött, hogy Macskaházynak hírt vigyen, s tőle hallotta meg a történteket. Az utasok e pillanattól, a meddig a töltés tartott, azaz Réty kastélyáig, repültek, itt nagy zökkenéssel lehajtva a töltésről, Kálmán tapasztalá, hogy oly nyugtalanság nincs, mely magyar utakkal, főkép melyek falukon vezetnek át, őszkor megküzdjön, s midőn a jegyző házához közelgve a fáradt lovak végre a sárban elakadtak, Kálmán s Tengelyi leszálltak, s emez megköszönve Kislaky szivességét, gyalog sietett hazafelé.

— Igaz-e, hogy kiraboltattunk? — szólt a belépő, szemeit a szobában körüljártatva.

— Csak ládádat rabolták ki — válaszolt remegve Erzsébet — a többi — —

— Ládámat? A kulcsok? hol vannak kulcsaim?

— Hihetőleg még fiókodban lesznek, de a láda nyitva van.

Tengelyi ledobva bundáját a ládához sietett, visszaveté tetejét s midőn mellé térdelt, az irományokat kezdé felhányni. A többiek néma nyugtalanságban álltak mellette, arczának kifejezéséből mérve vesztesége nagyságát. Végre a jegyző felkelt, s székre vetve magát, kezeivel fedé be halvány arczát. — Oda vagyok! — szólt feszült kebellel — irományaim elveszve, rajtam nem segít senki. — Erzsébet s Vándory mindent elmondva, a mi mint hivék, bánatát vigasztalhatá, ő szótlan fájdalmában nem válaszolt, s csak abból, hogy fejét néha türelmetlenül rázá, lehetett észrevenni, hogy beszédöket hallja.

— Jól van, jól — szólt végre felkelve — csak az irományok vesztek el ugy-e? tudom, tudom! A pénzt megtaláltátok, itt volt az ajtó küszöbén nemde? De tudod-e, hogy nemtelenek vagyunk? Igen, jó asszony, ne bámulj úgy! Nemtelenek mi s gyermekeink, parasztok! oly valami, mit megvetnek, lábbal taposnak, minek birtoka nincs, minek érdeme nem lehet; olyanok minők itt e kunyhókban körülöttünk laknak, nem idegenek, mert hisz itt születtek, s hely nincs, melyet e világon hazájoknak nevezhetnének, s még sem honosok, mert hisz a haza az, mit magadénak nevezhetsz.

Tengelyi fölkelt s nagy lépésekkel járt föl s alá szobájában, a többiek bámulva néztek egymásra. A kínos hallgatást végre a jegyző szakítá meg, ki Vándory előtt megállva, röviden elmondá, mik Porváron történtek. — Most — tevé hozzá keserűen — tudsz mindent. Nemességem bizonyítása kivántatik. Más megyéből szakadtam

ide, apám mint lelkész nemességével soha nem gondolt, jogaim kétségbe nem vonattak, s azért nem tartám szükségesnek, hogy nemességemet itt a megyében kihirdettessem, s ime az irományok, melyekkel azt tehettem, elrabolva. Szegény fiam!

És a jegyző ismét székére veté magát s kezeivel takará el szemeit.

— Jónás — szólt Vándory, barátja vállára téve kezét, — tudod, veszteség ért engem is, mily tetemes az, mennyire hathat oly dolgokra, melyek e világon talán leginkább szivemen fekszenek, te nem tudod, — de bizzunk Istenben!

— Van-e gyermeked? — mondá szemeit Vándoryra függesztve emez — veszteséged fiad létét fogja-e megrontani?

— Én értem egész fájdalmadat. Hidd el — tevé kezét szorítva hozzá, — ha a sors ezen csapása valóban érne, s nemességedtől megfosztatnál, senki nem osztoznék inkább bánatodban, melylyel azt gyermekeid miatt viselnéd; de le kell-e mondani mindjárt minden reményről? Nem lehetséges, sőt nem valószinű-e, hogy az irományok, melyek a rablóknak hasznára nem lehetnek, egy vagy más úton visszakerülnek? S még ha ez nem történnék is, nem bizonyíthatod-e be, hogy irományaid elraboltattak, s mind te, mind apád nemesi kiváltságokkal éltetek. A királyi kegyelem, száz más mód, mely által nemességedet visszaszerezheted.

— A királyi kegyelem? Egy szegény falusi jegyzőnek!

— S miért ne? — szólt lelkesülve Vándory — ha irományaidat nem találjuk, fölmegyek magam Bécsbe, a trón zsámolyához borulok, elmondom egész történetedet, elmondom, hogy gyermekeid vannak, fiad, ki most nemességétől szerencsétlenség által fosztatott meg. Kinek Isten annyi hatalmat adott, annak keble bizonyosan könyörülni fog, ha szerencsétlenségedet hallja.

— Miért nem élünk álmaid világában? — mondá Tengelyi szomorúan — a világ nem oly szép! Te Bécsbe, te, egy reformált falusi lelkész, a trón előtt, hogy egy falusi jegyzőnek nemességet szerezzél! Ej, be boldog vagy, hogy eddig élhetél s az élet tarka meséjéből még sem vontad ki az egy szomorú oktatást, melyet benne találhatunk.

— Ismét azt fogod mondani, optimista vagyok, nemde? — szólt nyájas hangon a lelkész. — Azt hiszed, szegény predikátor létemre nem merek a király elébe lépni? Ne félj, bennem elég bátorság van, s az egész megye pártolni fogja kérésemet. Ki a királynak alkalmat ad, hogy hatalmával jótéteményre élhessen, annak nincs miért pirulni előtte; a kérés, melyet tesz, mintegy ajándék, melyet nyújt. A király oly magasan áll, hogy a falusi lelkész előtte magát azon fényes urak hasonlójának érezheti, kik által különben lenézetett.

— Barátom — szólt Tengelyi, türelmetlenül fölugorva székéről — az optimismus szép, jó dolog, de mindennek vannak határai! A megye pártolni fogja kérésedet? De hát nem látod-e, hogy az egész rablás nem véletlen eset, hanem csak egy egész tervnek része, mely megrontásomra ugyanaz uraktól koholtatott, kiktől most számomra pártolást várasz. Vagy talán az, hogy nemességem egész éltemen át soha kétségbe nem vétetett azon pillanatig, melyben irományaim elraboltatnak, s magamat többé védelmezni nem tudom, csak véletlen volna? Véletlen, hogy a küldöttséghez csupa elleneim neveztettek? Hogy soha, ma reggelig, mikor ez urak megraboltatásomról czimboráik által már tudósítva voltak, senki által nem emlékeztettem, hogy nemességem még a megyében kihirdetve nincs, s bizonyítására készülnöm kell? mindez csak vak eset, puszta véletlen? Oh csak láttad volna Macskaházyt, midőn ott a küldött-

ségi asztal mellett állt, szürke szemeit reám függesztve, kárörömmel arczán, nem szólnál így. Én pokolbeli cselszövénynek vagyok áldozatja, Viola csak vak eszköz, azt elhiheted, mert az alávalósággal frigybe lépni, mert az elnyomóknak eszközül szolgálni, mert az üldözőknek egyike lenni nem akartam, el kelle tiporni büszkeségemet. Rajtam nem segít senki.

— Az Istenért Jónásom, ne beszélj így — szóla Erzsébet, férje kezét megragadva — szivem megszakad, ha ily reménytelenül látlak. Emlékezzél vissza a multra, mennyi bajon vergődtünk át, mennyiszer estünk majd kétségbe, és —

Tengelyi arczán leirhatatlan fájdalom vonula át, megszorítá neje kezét, mely még az övében pihent s fojtott remegő hangon kérdé: mi történt leányával?

Erzsébet elhalványult s hallgatott.

— Erzsébet! — kérdé még egyszer, reá meresztve szemeit a jegyző — mi történt leányommal?

Erzsébet eliszonyodva Tengelyi arczának szörnyü kifejezésén, ismét hallgatott s Vándory zavarodva szavakat keresett, melyekkel barátjának a történteket elmondhassa.

— Hát igaz? — szólt végre eltaszítva neje kezét Tengelyi — leányom megbecstelenítve!

Erzsébet sírt, Vándory mindent, mi barátjának fájdalmát enyhítheté, egymásután elősorolt. Ákos becsületérzetét, a fiatal pár szerelmét, hogy becstelenítésről szó nem lehet. Tengelyi halványan állt az asztalhoz támaszkodva s reszkető ajkain nem jött ki egy szó, mely Erzsébetet vigasztalhatá.

— Igen, igen — szólt végre keserűen mosolyogva — minden rendiben van, a dolgok jobban nem is mehetnének. Én vissza fogom kapni nemességemet s leányom becsületét, nemde Vándory? Te felmégy Bécsbe és a

felség mindent visszaad, mindent! Oh ha hely volna a világon, hol asszony jó hirét visszanyerheti!

Vándory ismét néhány vigasztaló szót monda, hogy semmi ok sincs, miért Ákos Vilmával anyja jelenlétében ne találkozhatnék; hogy Ákos becsületes szándékkal jött a házhoz.

— De hát becsületes ember módjára jött-e házamhoz? — vága közbe Tengelyi, mindinkább elkeseredve. — Ha valaki hallja, hogy titkon Porvárról ellovagolva, lovát künn kertsövényhez kötve, sötét éjjel tolvajként házamba lopódzott, hová világos kivánatom következtében jönie nem volt szabad, hogy éjfélkor itt lányomnál volt, ki fogja hinni becsületes szándékait?

— A jövő legjobban meg fogja mutatni — szólt Vándory nyugodtan — ha Vilmád Rétyné lesz, ki mer valamit szólni ellene? — Erzsébet halkan ismétlé e szavakat.

— Ha Rétyné lesz, ugy-e asszony? — szólt haraggal Erzsébethez fordulva Tengelyi — s te kivánod ezt; te talán, midőn az egész történt, magadban áldád Istenedet az esetért, mely Ákost biztosan leköti? S tudod-e, hogy lányod szerencsétlenségére számoltál, hogy majd átkozni fogja emlékedet, mert hiuságodnak élte boldogságát áldoztad fel? Leányom Rétyné! mert megbecsteleníttetett, mert Ákosnak nem vala más menekülése; megvetéssel fogadva a házban, melybe lép, gyülölettel a családtól, mely őt körébe nem veszi, hanem tűri, kiragadva természetes helyzetéből, szolgáló, kit férje kegyelemből fogadott, kinél csak a kényszerítésre emlékezik, mely alatt őt az oltárhoz vezette, s nem azon szeretetre, melyet karjai között talált. Te nyomorulttá tevéd tulajdon gyermekedet.

Erzsébet sirt.

— Sirj, sirj, míg élsz, szerencsétlen asszony — szólt

Tengelyi szenvedélylyel — nincs köny a világon, mely bűnödet lemossa. Volt-e jobb, szeretőbb gyermek e világon, mint leányod, s mit csináltál belőle? Éltem büszkesége volt, szivem megifjodott, ha reá tekinték, megfeledkeztem multamról, szinte szeretni kezdém az embereket ismét, ha körüljárva köztök minden szó csak leányom magasztalásaiban hangzott, és most! ha majd pirulnom, ha szememet mint gonosztevőnek kell lesütnöm, midőn Vilmám említtetik — —

— Az Istenért, légy irgalmas — szólt a székhez támaszkodva Erzsébet, — ha szeretsz, ha valaha szerettél.

— Ha szerettelek? A mindenható Isten tudja, miként szerettelek; házasságunk első napjától volt-e egy keserű szó, melyet ajkaimról hallottál, volt-e kivánatod, melyet nem teljesíték, gondolat, melyet előtted titkoltam? S mit tevél te ennyi szeretet után? Ismerted nézeteimet, kértelek, hogy Ákost ne fogadd el házunkban, te megigérted, s a pillanatban, mikor ez igéretet tevéd, már kész volt a terv, hogy megcsalhass. Ákos előre tudta a napot, melyen parancsomat megszegi, megtanítád lányodat, miként csalja apját, s míg én bizodalmasan elmenék s távol házamtól örültem azon pillanatnak, melyben ismét azon egyedüli lények körébe léphetek, kikben e földön bizhatom, addig ti vártátok vendégtöket, nem kivánva mást, mint hogy valamikép idő előtt haza ne jőjek. Ez a mód, melylyel szerelmemet viszonoztad.

— Isten látja lelkemet Jónás, ezt nem érdemeltem tőled.

Tengelyi szemeiben vad tűz lángolt. — Ne szólj hozzám — kiáltott magánkívül, — menj el, hagyj békében, ha nem akarod, hogy elátkozzam a pillanatot, melyben veled az oltárhoz léptem; hogy elátkozzam —

Tengelyi nem folytathatá tovább, a másik szoba ajtaja megnyilt s Vilma, ki gyors léptekkel kijött, apja lábaihoz borulva, kérő hangon kiálta: — Apám!

Jónás, kit e napon annyi ért, ki magát polgári állásában megtámadva, apai érzeményeiben sértve, ki magát azon egy által, kiben mindig bizott, csalatva látá; eddigi boldogsága romjai felett nem győzheté le érzelmeit, s indulatja határtalan vala, mint a fájdalom, melyet érzett. Vilma nyájas hangja szenvedélyeinek más irányt adott. Az átokra emelt kéz nyájasan ereszkedett a kedves gyermek homlokára, a kemény szó elakadt a szelid gyermek előtt, ki térdeit átkarolva kérő tekintetet vetett a szerencsétlen apára.

— Megbocsátasz-e Vilmádnak — szólt gyönge hangon a leány.

— Jer szivemhez — szólt felemelve gyermekét Tengelyi. — S apa és leány sírva feküdtek egymás karjaiban.

XVII.

Ákos sebe, mint olvasóim tudják, nem volt veszedelmes. A lövés, mely bal karján átment, a csontot sértetlenül hagyá, s az ifjú szinte szégyenlé, hogy mint mondá, ily kicsiség miatt csak egy perczig is eszméletét veszthette. A seborvos azonban, ki hamarjában Sz.-Vilmosról hivatott s még inkább Vándory — mert az első minden diplomája mellett alig talált volna engedelmességet — a sebláz miatt, melynek jönni kelle, a beteget ágyba fekteté. S itt találjuk őt most, elég rosszkedvűen vánkosai között, míg barátja, Kálmán szivarral kezében, ágya mellett ül, s öreg huszárja, János a sérült kezet időről-időre hideg borogatással takargatja. A szoba, hol a barátokat találjuk, tág és kényelmes. Az asztalokon ujságok s könyvek, a falakon néhány hires magyar férfiúnak s ép annyi még hiresebb angol ménnek képe; a két ablak között zöld posztóval bevont falon fegyverek, lovagló s kocsis ostorok, melyek között egy pár rókafark s odaszegzett nyúlfül arra int, hogy minde vadászkészület nemcsak diszítménynek akasztatott oda; azonkívül pipa, mennyi kell, dohány s szivarok mindenfelől, egy pár szép, női kezek által készült sipka, mely a szekrényen díszlik, szóval, minden arra emlékeztet, hogy úrfiszobában vagyunk, nem is említve a karszékeket, melyek, mint tudva van, a magyar falusi

lakokban eddig majdnem kizárólag csak a fiatal úr szobájában találhatók; azért-e, mert fiatal ivadékunk ülő foglalatosságokat nem kedvelvén, a szülék czélszerűnek tartják, hogy gyermekeiket az üléshez jó székek által csábitsák; vagy azért, mert idősbjeink érezve, miként hazájok iránti tartozásukat csak ülés által szolgálják le, hogy érdemök nagyobb legyen, e kötelességöket a lehetőségig nehéz módon akarják teljesíteni, oly székekre ereszkedve, melyeknek mindegyike valóságos kinzó eszköz; vagy végre talán mert elfajultunk s az ivadék, mely megelőzött, legalább székei után ítélve, tizszer keményebb volt, — mindennek megítélése nem engem illet; azonban tény: hogy az egész Rétykastélyban nem volt szék, melyet Ákoséihoz hasonlítani lehet, s hogy épen arról, melyen most Kálmán helyet foglalt, Kenyházy esküdt egyszer délután fölkelni sem tudott, mit a jelenvoltak a szék jóságának tulajdonítottak.

Azonban minde kényelem, melyet a kandallóban égő tűz még nevelt, az ifjak kedvét nem derítheté föl. Mióta Ákos s Kálmán Porváron egymástól elváltak, oly sok történt! Ákos lelkét, miután boldogsága közepett oly váratlan baj érte, komor sejdítések tölték el; Kálmán, ki azon meleg részvét által, melylyel Tengelyi mellett föllépett, Rétyéket újra megsértette, noha tettét nem bánta meg, benne új akadályt látott, mely közte s Etelka között emelkedik; s az ifjak miután egymásnak történeteiket elmondák, gondolataikba merülve hallgattak. A szobában csend vala, s maga Tünde, Ákos kedvencz agara, osztozni látszék urának rossz kedvében, s az ágy előtti pokróczon kerékbe feküdt, s ha néha urára föltekintett, halkan morogva ismét behunyta szemeit. Csak az öreg János, ki időről időre friss jégborítást vagy más valamit hozott, járt pengő sarkantyúkkal föl

s alá a szobában, néha, midőn ifju ura szomorú képét látá, rosszkedvűen fejét csóválva.

— Teins uram! — monda végre a huszár, midőn ura karjáról, mint látszék, több jó szivvel, mint ügyességgel a borítást levevé.

— Vigyázz karomra — kiáltott Ákos.

— Oh, én vén szamár! — sóhajtott az öreg — mindig rosszul veszem le a ruhát.

— Semmi baj, most nem fájt — szólt Ákos, megsajnálva hű cselédjét s egyszersmind elmosolyodva erőlködésein, melyekkel érintéseit a lehetőségig nyájasakká tenni igyekezett. — Mit akartál előbb mondani?

— Hát csak azt akartam mondani — válaszolt János — bizony rossz időnk van.

Ákos, az ablak felé fordult s mondá, hogy fertelmes. Kálmán felkelt s miután egy ideig a kertbe kinézett, hol a fonnyadt lomb, mely még a fákon függött, a szintelen pázsit s a köd, mely az egész tájat elborítá, szóval egy homályos novemberi nap szomorú gyászkiséretével a legvigabbat is elkedvetleníthető, felsóhajtott s ismét hallgatva tért vissza székére; míg János, ki azalatt fát tett a kandallóba, újra fejét csóválá, s fogai közt egyet káromkodott Kálmán ellen, »ki a helyett, hogy a beteget mulatná, ott ül eltátva száját, mint a fancsali feszület, s nem szól semmit.«

— Bizony, az a krumpli, mit most szednek — szólt János, ki ismét visszatért az ágyhoz s hosszú bajszát pödré — mind elromlik.

— Meglehet — felelt Ákos s ismét hallgatás lőn.

— Ej, ej — sóhajtott a huszár — csak ne menne senki agarászni határunkon, ily vizes napon az egész vetést elrontják.

Senki nem felelt, csak Tünde kelt föl helyéről s párszor körülforogva, ismét lefeküdt.

— Ez a kutya is egészen nekiszomorodott teins uram! — jegyzé meg János, minden módon igyekezve, hogy valami beszélgetést idézzen elő, de mind hasztalan! Végre kiment s friss jégborítással tért vissza.

— Hisz épen most raktál, — szólt Ákos türelmetlenül.

— Ha jó, teins uram, hát minél többször rakjuk rá.

— Nem bánom, add ide — mondá Ákos, s a sebre új borítás tétetett. János az előbbivel kifelé indult. Egyszerre mintha egy gondolat villanna át fején, a huszár megállt. — Teins uram! — szóla.

— Mi kell?

— Hát csak az, kérem alásan: fel se vegye a teins úr, katona dolog, nem tesz semmit.

— Mit ne vegyek fel? — szólt Ákos bámulva.

— No hát azt a kicsiséget, a lövést. Nem esik jól az embernek tudom, hiszen nekem is volt részem benne, Aspernál s később a lipcsei ütközetben, még Franciaországban is kaptam egyet-kettőt a ferkóktól, de se baj! Nem kell szomorkodni teins uram. Isten, azt mondják, valamennyi asszonyt egy oldalbordából készített, a hol pedig a csont mind ép, ott még is egész legény egy kikerül.

— Bohó, talán csak nem gondolod, hogy sebemen aggódom?

— Hát min teins uram? — szólt a húszár jókedvűen, csakhogy valami beszélgetés kezdődött, — hisz jól tudom, az ilyen úrnak minden jobban fáj. Mikor kimarsiroztunk, ha az úrfiak közül a regimentben valamelyiknek csak kis ujját vágták meg, kész volt a szomorúság, némelyik még ispitályba is ment! Végre ők is megszokták. Háborúban az ember mind egyforma lesz, golyó s kard bemegy egyikbe úgy mint a másikba, s ép úgy meg is gyógyul; a tiszt koplal, mint a közkatona s ha vala-

mihez jut, szintúgy eszik. Béke idején az ember nem is hinné —

Ákos elmosolyodott, de arcza előbbi szomorú kifejezését vevé fel, midőn sóhajtva hozzátevé: — Hidd el János, ha más bajom nem volna, mint ez a gyermekség, nem látnál ily rosszkedvűnek.

— Más baj? Igazság! Ej no, hogy is felejthetem el — szólt az öreg huszár, s egész képe mosolygott, midőn fejét hajtogatva minden módon tudatni akará, hogy Ákos baját tökéletesen felfogta. — A nótárius kis Vilmája, ugy-e bár? Ej, az a szerelem ép olyan mint a dohány, mikor új, oly erős, könybe lábbad az ember szeme, ha csak rá néz. De tudja-e teins uram, mit tennék én, ha úgy lennék mint a teins úr?

— Mit?

— Hát elvenném.

— Bohó, csak tőlem függne!

— Hát kitől? Ej! — szólt az öreg, fejét csóválva — hisz e kis lövés miatt a teins úr nem lesz nyomorék, s még akkor is, hígye el, ha valakinek három keze volna s a teins úrnak csak egy, Vilma még se menne máshoz. Legyek akármi, ha Vilma valaha másé, mint a teins úré lesz, — s ezzel az öreg fejét csóválgatva s még mindig valamit morogva fogai közt, kiment.

A barátságos állás, melyben Jánost urával találjuk, olvasóim egy része előtt talán csodálatosnak látszik. E viszony megértésére szükséges tudniok, hogy az öreg János, ki 1814-ben, noha olvasni csak keveset, írni épen nem tudott, mint káplár ezüst emlékpénzzel s kereszttel tért vissza a háborúból, s Taksony-megye által huszárnak fogadtatván, innen rövid idő mulva Ákos apjához, akkori főszolgabiróhoz került. Ez idő óta, jóval mielőtt mostani ura világra jött, János a Rétyeket el nem hagyta. Mikor ura főbiróból alispánná emelkedett,

János, mint mondá, vele avandsirozott. Ott volt Ákos anyja temetésén, urával ment, midőn ez második nejeért, kivel e történetben találkoztunk, mint kérő járt; s ha a becsületes katona az új alispánnénak nem állt is annyira kegyeiben, mint érdemlé, s habár a nagyságos asszony nem volt is egészen az ő kedve szerint és sokszor beszélt nemcsak Ákossal, hanem a cselédházban is a mult jobb időkről, hol a kastélyban még nem nagyságos, hanem teins asszony parancsolt, a Rétyek s János nem válhattak meg egymástól, mert mint az utóbbi mondá: a kenyér az emberben hussá válik, s azért becsületes ember, ki annyi ideig valakinek kenyerét ette, testestől-lelkestől övé lesz; s mert ha az öreg néha morgott s ebédnél több tányért s palaczkot tört, mint szükséges vala, a Rétyek jól tudák, hogy nyalkább legényt találhatnának és sok arcz van a világon, melyhez a sárga zsinórú kék dolmány jobban illenék, mint János verhenyős képéhez, melyet csak homlokán a hosszú sebhely s óriási bajsza ékesíte, ez is oly színű, mintha vörös paprika szép fejér sóval vegyíttetik, — de hogy hívebb embert, olyat, kiben minden viszonyok közt ennyire bizhatnának, a földön nem lelhetnek; s maga a nagyságos asszony, talán mert e tulajdonokat tisztelé, talán mert lelkének jól esett, hogy oly valaki váltja tányérait, kinek mellén több szinű szalagot láthatott, sokkal nyájasabb volt iránta, mint más cselédekhez lenni szokott. Ily viszonyokban ismerkedett meg Ákos Jánossal. Minden befolyásnak leghatalmasabb eszköze a megszokás. Ministerek, kik hivatalaikat sokáig viselték, ha tehetségeik gyengülnek, sőt ha fejedelmeiknek bizalmát elvesztik is, szükségesekké válnak, s bár mindenki ismeri hibáikat, tőlök megválni mégis lehetetlen; mi csoda tehát, ha János tekintélye is napról-napra nőtt, főkép ha tudjuk, hogy a kulcsári hivatal,

mely a házban a nagyságos asszony szerfölötti pontossága miatt szüntelen változott, ilyenkor mindig a huszár által töltetett be, ki, ha Rétyékről szólt, soha másképp mint »mirólunk« nem beszélt; s az egész ház becsületét legalább ép úgy hordá szivén, mint az alispán maga.

Úri házak gyermekei s cselédei között mindig barátságos viszonyt találunk. Nem is lehet másképp. Emberi gyengeségeink közé tartozik: szivesen társalkodni olyanokkal, kiket magunk is felsőbbeknek tartunk, s kik velünk mégis úgy bánnak, mintha mi lennénk a felsőbbek s ezen vágy sehol nem találja annyira kielégítését, mint gyermekek s cselédek között. A szolgának jól esik, hogy valakivel, kit nagyságos úrfinak nevez, kinek csizmáit tisztítja, sőt kinek egykor talán bérében álland, tökéletes egyenlőség lábán társalkodhatik, habár az úrfi most csak három láb magas is; a gyermek örül, hogy végre egy felnőtt, nagy bajuszú embert talált, ki vele barátságosan beszélget, miután apja, anyja s a többiek mind, kiket az úri szobákban talál, őt föl sem veszik, vagy legalább mindenesetre csak gyermeknek tartják. Az úrfi s inas tehát szoros barátságba lépnek egymással, melyet számtalan kis szolgálat, számtalan kis titok, melylyel szülék s uraság megcsalatnak, mindinkább nevel, s mely ha néha a szolga elküldetésével végződik, s azon szomorú tapasztalások elsejét képezi, melyet egyenlőség utáni vágyunkkal a világon teszünk, azért nem kevésbbé kellemes.

Az öreg huszár, ki semmit gyermekeknél inkább nem szeretett, katonáskodása alatt, csak ha falukban szállásolva gazdasszonya gyermekeit hordozhatá körül karjain, élvezte elébb ezen örömet s valahányszor a ficzkókat, mint mondá, nagyon megszerette, ismét elszállásoltatott; de mióta Ákos a világra jött, reá szebb napok derültek. A gyermek még dajkánál volt, s a

huszár, ha ideje engedé, már kis úrfia körül járt. Ha Liptákné, mert tudjuk, hogy ő vala Ákos dajkája, a szobából kiment, ő vette karjára, s ha a gyermek, kit térdein tánczoltatott, néha mosolyogva nézett rá, felkaczagott örömében. Mikor a gyermek pokróczán mászni s végre járni kezdett, János mellette ült a földön s vigyázott, hogy fölbukva meg ne üsse magát; s midőn először tatá-t mondott, szemei ragyogtak örömében, mert neki legalább úgy látszott, mintha János-t akart volna mondani. Hosszú bajsza, melyre mindig büszke volt, csak most, mióta Ákos kis kezeivel tépdesé — s úgy látszott, semmin több örömet nem talált, mint e vörös bajszon — nyeré egész becsét előtte, szóval, az öreg János egész idejét úrfiával tölté, s ha néha ura által megdorgáltatott is, hogy huszárból dajkává vált, szive, melybe az ég annyi szeretetet rejtett, most először érzé magát kielégítve, midőn a kis Ákos oly teljes mértékben viszonzá hajlandóságát.

Gyermekek néha a szépnek érzetével születnek, s nem ritkán látjuk, hogy a legszilajabb, ki minden idegentől sírva elbuvik, szép asszonyhoz első pillanatban szeretettel simul; de ha a szépség némely gyermekre nem bir is hatással, s ha Ákos, ki Jánosánál senkit szivesebben nem látott, hihetőkép ezek közé tartozott, azon természeti ösztön, melynél fogva a gyermek azokat, kiká ltal szerettetik, mindig megismeri, s melyet követve, ép oly ritkán csalódik, mint később tapasztalások után indulva sokszor — ezen ösztön erősen nyilatkozott benne is, s a gyermek soha boldogabbnak nem érzé magát, soha nyugodtabb nem volt, mint ha Jánosával lehetett.

Réty azon emberek közé tartozott, kik, ha az örökös már egyszer a világon van, nem igen gondoskodnak másról, mint hogy öröksége minél nagyobb legyen;

miután tehát Ákos anyja meghalt, János s az úrfi társalkodásainak nem voltak többé akadályai, sőt a fiatal nevelő is, ki Ákos hetedik évében a házhoz jött, örömmel látta, hogy növendékét az öreg huszárra bizhatja, míg maga mindazon számos foglalatosságokat teljesíti, melyek fiatal úri embernek vállait terhelik. Ha igazság volna a világon, sőt ha csak regényekben is türetnék, mondanám: hogy Ákos az öreg huszár által neveltetett; de azt legalább bizonyíthatom, hogy a gyermek örömei közt nem volt egy, melyet nem öreg barátjának köszönhetett. Szép napokon ő járt vele a kertben s mezőkön, ha szél fútt, ő bocsátá fel a nagy sárkányt, melyet szép aranyos papirossal fölékesítve maga készített; ha esett, ő igazította a kis malmot s hajókat, melyek ilyenkor az udvaron végig futó csatornákon a gyermek nagy örömére vizre bocsáttattak, sőt a hosszú téli estéken is Ákos egyedüli boldogságát a szép mesék s hosszú történetek képezék, melyeket a régi katona bajszát pödörve órákig elregélt.

Nagy korban születve, hol minden országnak léte mintegy újra kérdésbe vétetett, hol százados állapotok egy ütközet sorsa szerint változtak vagy dőltek el, s minden nemzetnek, majdnem mondhatnók, minden embernek erős igyekezetre vala szüksége, hogy magát előbbi helyén fentarthassa: János, mint az egész ivadék, melyhez tartozott, sokat tapasztalt életében. Tizenhat éves korától a zászló alatt állva, ő közelről látta, ő részt vett a történetekben, melyeket most esténkint úrfiának elbeszélt; s képzelhetjük a részvétet, melylyel ez minden kicsiséget tizszer végig hallgatott. János előadásában voltak bizonyos hiányok, az elbeszélő például mindeddig nem foghatá meg, hogy azok az átkozott ferkók tulajdonképen mit akartak rebelliójokkal, s a huszár, kinek százada történetesen mindig csak

parancsolatra vonult vissza, azon kis történeti tévedésben élt, hogy seregeink a háború kezdetétől végig mindig győztek; de mind a mellett a hallgató s beszélő egészen kielégíték egymást. Ákos, mint minden gyermek, minél több részleteket kivánt. János, mint a nép embere, mindig leginkább ezek elmondásában gyönyörködött, s tagadni nem lehet, hogy Ákos első történettudományát apja huszárjától nyerte. Hogy ez attól, melyet iskolában vagy könyvekben szerzünk, különbözött, nem szenved kétséget; valamint történetkönyveinkben a népről, úgy János elbeszéléseiben ép a vezérek s felsőbb osztályokról nem sok említés tétetett, még nagy kérdés azonban: kevésbbé valók avagy érdektelenebbé váltak-e ez által előadásai? Egész képzelő tehetsége ily módon János által foglaltatott el. A gyermek, ezen elbeszélésekből választá első ideáljait, természetesen nem Napoleont, hanem Horvát kapitányt, ki alatt János szolgált s kit az elsőnél sokkal nagyobb férfiúnak tartott; ezekből meríté tudományát, s tudjuk, hogy ki a gyermek képzelő tehetségére hathat, az egész valójának irányt ad, János ellenben, ki életéből senkinek annyit, mint Ákosnak el nem mondott még, egész multjának emlékét szereté benne, s nem tudom, mi történik, ha Réty alispán, midőn fiát Pestre iskolába küldé, nem az öreg Jánost adta volna hozzá inasnak.

Itt a viszony külsőleg valamivel kevesebbé látszék barátságosnak. Ákos fiatalabb barátokat talált, a tudományok s az élet szivének s eszének, melyek felett egykor korlátlan hatalommal János uralkodott, más foglalatosságokat nyujtottak, sőt a vén inas, ki nem egyszer nevelői szerepet vállala magára, s urát, hol csak lehetett, szemmel tartá, mihelyt esett, felczipő s esernyővel, mihelyt hüvesedett, köpönyeggel jött utána, az úrfinak néha kellemetlenné vált; de Ákos sokkal

jobb vala, semhogy boszúsága ilyenkor is egy pillanatnál tovább tarthatott volna, s ha haragjában oly valamit mondott, mi az öreget sértheté, fél óra mulva engedelmet kért s ismét régi barátságba lépett. Ákosnak nem voltak titkai az öreg huszár előtt soha. Egyetemi s juratusi évei alatt, mint miután ismét együtt Tiszarétre visszatértek, a szolga, ki ura képén kedélyének minden változását észrevevé, ismeré szive minden mozdulatát, osztozott minden gondjaiban, s így most is a nyilt, barátságos mód, melylyel Vilmáról szólt, sem Ákos, sem Kálmán előtt nem vala váratlan.

— Az öregnek tulajdonkép igaza van — szólt Kálmán, rövid hallgatás után folytatva a beszélgetést, melyet János kimenve abba hagyott — Vilma szeretetétől téged senki meg nem fog fosztani; barátom! nincs okod szomorkodni.

— Nem is azért szomorkodom — válaszolt felemelkedve ágyában s kezét karjára támasztva Ákos. — Vilma nem tartozik azok közé, kiknek szeretetét, ha egyszer birjuk, könnyen el lehetne vesztenünk. De vajon boldoggá fogom-e tehetni őt? Ez aggaszt.

— Nem szoktad meg az ágyat, azért búsulsz — mondá Kálmán.

— Nem, nem — folytatá Ákos — csalódol; ha van ember, derült életnézetű, én az vagyok. Vándory maga nem nagyobb optimista nálamnál, ő mindenben a jó, én mindenben a víg oldalt szoktam feltalálni; de azon pillanat óta, melyben ma éjjel e baj történt, mintha megváltoztam volna. Akármint iparkodom, nem birom magamat felderíteni. Nyugtalan vagyok, mint még soha életemben nem voltam, egész lelkemet bús előérzetek töltik el, mintha nagy szerencsétlenség várna reám, melyet elkerülnöm nem lehet.

— Sok vért vesztettél, ez az egész.

parancsolatra vonult vissza, azon kis történeti tévedésben élt, hogy seregeink a háború kezdetétől végig mindig győztek; de mind a mellett a hallgató s beszélő egészen kielégíték egymást. Ákos, mint minden gyermek, minél több részleteket kivánt. János, mint a nép embere, mindig leginkább ezek elmondásában gyönyörködött, s tagadni nem lehet, hogy Ákos első történettudományát apja huszárjától nyerte. Hogy ez attól, melyet iskolában vagy könyvekben szerzünk, különbözött, nem szenved kétséget; valamint történetkönyveinkben a népről, úgy János elbeszéléseiben ép a vezérek s felsőbb osztályokról nem sok említés tétetett, még nagy kérdés azonban: kevésbbé valók avagy érdektelenebbé váltak-e ez által előadásai? Egész képzelő tehetsége ily módon János által foglaltatott el. A gyermek, ezen elbeszélésekből választá első ideáljait, természetesen nem Napoleont, hanem Horvát kapitányt, ki alatt János szolgált s kit az elsőnél sokkal nagyobb férfiúnak tartott; ezekből meríté tudományát, s tudjuk, hogy ki a gyermek képzelő tehetségére hathat, az egész valójának irányt ad, János ellenben, ki életéből senkinek annyit, mint Ákosnak el nem mondott még, egész multjának emlékét szereté benne, s nem tudom, mi történik, ha Réty alispán, midőn fiát Pestre iskolába küldé, nem az öreg Jánost adta volna hozzá inasnak.

Itt a viszony külsőleg valamivel kevesebbé látszék barátságosnak. Ákos fiatalabb barátokat talált, a tudományok s az élet szivének s eszének, melyek felett egykor korlátlan hatalommal János uralkodott, más foglalatosságokat nyujtottak, sőt a vén inas, ki nem egyszer nevelői szerepet vállala magára, s urát, hol csak lehetett, szemmel tartá, mihelyt esett, felczipő s esernyővel, mihelyt hüvesedett, köpönyeggel jött utána, az úrfinak néha kellemetlenné vált; de Ákos sokkal

jobb vala, semhogy boszúsága ilyenkor is egy pillanatnál tovább tarthatott volna, s ha haragjában oly valamit mondott, mi az öreget sértheté, fél óra mulva engedelmet kért s ismét régi barátságba lépett. Ákosnak nem voltak titkai az öreg huszár előtt soha. Egyetemi s juratusi évei alatt, mint miután ismét együtt Tiszarétre visszatértek, a szolga, ki ura képén kedélyének minden változását észrevevé, ismeré szive minden mozdulatát, osztozott minden gondjaiban, s így most is a nyilt, barátságos mód, melylyel Vilmáról szólt, sem Ákos, sem Kálmán előtt nem vala váratlan.

— Az öregnek tulajdonkép igaza van — szólt Kálmán, rövid hallgatás után folytatva a beszélgetést, melyet János kimenve abba hagyott — Vilma szeretetétől téged senki meg nem fog fosztani; barátom! nincs okod szomorkodni.

— Nem is azért szomorkodom — válaszolt felemelkedve ágyában s kezét karjára támasztva Ákos. — Vilma nem tartozik azok közé, kiknek szeretetét, ha egyszer birjuk, könnyen el lehetne vesztenünk. De vajon boldoggá fogom-e tehetni őt? Ez aggaszt.

— Nem szoktad meg az ágyat, azért búsulsz — mondá Kálmán.

— Nem, nem — folytatá Ákos — csalódol; ha van ember, derült életnézetű, én az vagyok. Vándory maga nem nagyobb optimista nálamnál, ő mindenben a jó, én mindenben a víg oldalt szoktam feltalálni; de azon pillanat óta, melyben ma éjjel e baj történt, mintha megváltoztam volna. Akármint iparkodom, nem birom magamat felderíteni. Nyugtalan vagyok, mint még soha életemben nem voltam, egész lelkemet bús előérzetek töltik el, mintha nagy szerencsétlenség várna reám, melyet elkerülnöm nem lehet.

— Sok vért vesztettél, ez az egész.

— Nem az, — válaszolt Ákos, fejét szomorúan rázva, — mikor Vilmát először keblemhez szorítám, mikor szive dobogását érzém, s ép akkor, boldogságom közepett riaszttattam fel szerencsés álmaimból, egyszerre a gondolat támadt lelkemben: vajon nem éltem utósó nagy öröme volt-e ez, melyet e pillanatban élveztem? Eddig, ha Vilma eszembe jutott, csak nyájas, örömteli jövő állt képzetem előtt, most miután legszebb álmaimból ily durván ébreszttettem fel, több figyelemmel tekintem helyzetemet s nem sok megnyugtatót találok. Senki nejét boldoggá nem teheti, ha a helyzet, melybe őt állítja, ha az emberek, kikkel őt érintkezésbe hozza, érzelmeivel ellentétben állnak! S mit várhatok? Vilmám apja s szüleim halálos ellenségek.

Kálmán, ki félig-meddig érzé e szavak igazságát, felsóhajtott.

— Reménylhetem-e, hogy szüleink valaha megegyeznek? Nem azon megegyezést értem, mely abban áll, hogy miután meggyőződtek, hogy szándékunkat akadályozniok nem lehet, egyesülésünket eltűrik, de értem azt, mely szivből jő, s mégis ez kellene, hogy Vilmám szerencsés legyen. A szerelemnek nem elég, ha tűretik, neki részvét kell, s ha midőn boldogságunkról szólunk, tulajdon szüleink vállat vonítanak, vagy kétkedő mosollyal hallgatják szavainkat, a sziv minden szeretete mellett magánosan érzi magát; s ha kettős szeretettel ragaszkodik is ily viszonyokban ahhoz, a kit választott, nem boldogsága, hanem fájdalma érzetében teszi azt. Boldogsághoz két lény szükséges, ki egymást megértse; azon mennyei pillanatokban, melyeket kedvesünk karjai között élvezünk, az egész világ hasztalan zugolódik ellenünk; de nyugodt szerencséhez, s ez az mit a házasságban keresünk, két sziven kivül, mely egymást érti, még vajmi sok kell!

— Idővel tán ez is kiegyenlíttetik — szólt Kálmán biztatva — de most, meg kell vallanom, az öregek becsületesen gyülölik egymást, az ember szinte azt hinné, osztályos atyafiak. Képzeld csak, mihelyt Tengelyi ma a zsidótól hallá, hogy irásai elraboltattak, abból, hogy nemessége épen akkor vonatott kétségbe, mikor a rablás történt, mindjárt egész cselszövényt következtetett, melynek főmestere — — —

— Apám? — kérdé Ákos ijedten.

— Nem ép az; ismeri a helyzetet, melyben házatokkal állok s csak Macskaházyról szólt, de az egészből láthatám, hogy őt is csak mások eszközének tartja.

— Apám ily tettre képtelen — szólt Ákos gondolkozva.

— Talán nem is annyira reá, mint mostohádra gyanakszik. Felhozta a másik rablást is, mely a lelkésznél megkisértetett, hol szintén csak irományok kerestettek, miután a tolvaj érintetlenül hagyva mindent, mit a szobában találhatott, csak ép azon fiókot törte fel, melyben Vándory irásai voltak. A tiszteletes irományai most Tengelyinél voltak s a jegyző nem egyszer mondá útközben, hogy e két lopást ugyanazon kezek vitték véghez, vagy legalább ugyanazon fő gondolta ki. A többi közt — tevé hozzá kis szünet után, mint ki oly valamit kérdez, miről nem tudja, nem fog-e rossz néven vétetni — nem hallottál semmit Vándory irományairól?

— Nem én — válaszolt Ákos, — töprenkedtem, miként lehetnének e jámbor lelkésznek oly fontos irományai, melyeknek elrablását mások kivánhatnák, vagy ő maga félthetné.

— Azt mondják mindenfelől — válaszolt Kálmán halkabban — hogy ez irományok családodat érdeklik.

— Családomat?

— Tudod, apádnak egy testvére volt — folytatá Kálmán

— nagyapád első nejének gyermeke, s apádnál tíz vagy tizenöt évvel idősebb. Nagyapád második neje, ki egyszersmind nagyanyád, mikor apád a világra jött, a szegény fiút úgy kinozta — — —

— Hogy elszökött — vága közbe Ákos; — hallottam az egész történetet, úgy látszik, a Rétyek nem igen szerencsések második nejeikkel; de mi köze ennek Vándory irományaihoz?

— E szegény bátyád — folytatá Kálmán — mint mondják, Németországba szökött, hihetőkép valami egyetemre, mert már tizenhét éves, s mint mondják igen művelt fiú volt; s az emberek azt hiszik, hogy Vándory őt ismerte, vagy talán még most is ismeri, s hogy az irások talán őt illetik.

— Furcsa — mondá Ákos gondolkozva.

— Tudod, milyenek az emberek; atyádnak Vándoryhoz mutatott rendkívüli barátsága, főkép a befolyás, melyet még mostohád felett is gyakorol, azon gondolatra hozza az embereket, hogy a tiszteletesnek oly dolgokat kell tudnia, melyek által apádra e befolyást gyakorolja, s főkép most, mióta az irományrablás történt, nem lehet fejökből kiverni a dolgot. Én egy szót nem hiszek az egészből.

— Minden esetre feltünő eset — szólt Ákos mindinkább gondolatokba mélyedve — két rablás pár hét alatt, mely mind kettő világosan csak irományokra céloztatott. De —

Itt a beszélgetőket János szakítá félbe, ki friss borítással kezében, a sebésztől követve a szobába lépett.

— Teins uram, itt hozom a jeget s a feldsert — monda jókedvűen — most minden jól lesz.

A kis egyed, mely feldsernek neveztetvén, mérges tekintetet vetett Jánosra, Ákos ágyához ment, s miután az előbbi borítást leszedve s a sebet megnézve, a beteg

állapotával megelégedését kijelenté, nagy vigyázattal friss ruhát tett Ákos karjára. Az öreg János, ki semmit e világon nem szenvedhetett kevésbbé, mintha urának más valaki a legkisebb szolgálatot tevé, fogai közt morogva, hogy ő azt már eddig tizszer is felrakta volna, haragos tekinteteket lövelle a szegény tudósra. Ez egyszer Jánosnak csakugyan nem volt igazsága. Serer úr mindent érdemelhetett a világon, de haragot csakugyan nem; benne minden tekintetben szeretetre méltó egyediséget találunk, s azon tizenhat év óta, melyet Sz.-Vilmoson töltött, embernek, ki mint János soha beteg nem volt, ellene panasza nem lehetett.

Vannak emberek, kikkel a sors különös játékot űz, s ezek közzé tartozott Serer is. Mint nevéről láthatni, ereiben nem tiszta ázsiai vér buzgott s az augsburgi Allgemeine szerkesztője, ha boldog pillanataiban a németfaj roppant legióit felszámítja, hihetőkép a sz.-vilmosi sebészt is azok közé sorozza, kiknek jogánál fogva hazánk majdan a szent római birodalomra oltott német-egységnek egyik ága leend. Valamint a Dunát német folyónak, — mert eredetét Németországban veszi, — úgy Serert bizonyosan németnek tarthatni; s mégis a sebész egy szót sem tudott németül, s még arczának egész kifejezése, sőt vonásai sem tartottak meg semmit, mi eredetére emlékeztetett. Benne a német nemzetiség tökéletesen átváltozott, s akár a sovány barna arczot s fekete haját, melyet anyjától örökölt, akár a nem kevés kenőcscsel tőhegyesre pödört bajszocskát, melyet önfáradozásának köszönt, tekintsük: Sererben minden oly magyar, hogy ha utazóink egyike, ki népünk eredetét keletfelé keresi, vele Ázsiában találkozik, őt, mint az ősmagyarok egyik ivadékát, talán könytelt szemekkel szorította volna karjai közé.

A sors, úgy látszott, nem akarta természetes helyén

hagyni Sererünket semmiben, s valamint nemzetiségre, úgy életmódra nézve sebészünk nem követé eldődei nyomdokait. A Serer-család, mennyire csak történetét követhetjük, mindig csizmadia mesterséggel foglalkozott. Tóni, mert ez új ismerősünk keresztneve, vala az első, ki e szép művészethez semmi hajlandóságot nem mutatott, s bár külsőleg kedvelni látszék apái foglalatosságát s főkép a szurokhoz, melylyel néha egész képét bemázolá, rendkivüli hajlandóságot mutatott, való hivatással még sem birt; mit apja már abból is gyanított, mert noha reá csak készen kiszabott darabok összevarrása bizatott, mégis e magában könnyünek látszó foglalatosságban is úgy járt el, hogy minden pár, mely kezein megfordult, néhány nap mulva a parasztok által fölfeselve nem kevés káromkodások közt hozatott vissza apjához. — A gyermek mindig locsog, — mondá az apa, majd tulajdon, majd reményteli magzata fejét rázva. — Nagyon ostoba, — szóla a legény, ki ily alkalmaknál néha az asztalt, néha inasa hátát veregeté. — Ebből suszter nem lesz, — mondák mindketten. S a negativ meggyőződés után talán alig tudták volna meghatározni, tulajdonkép mire szenteljék a fiú jeles tehetségeit, ha a kis város borbélya, hol Sererék éltek, kinek ép Tóni bőbeszédűsége tetszett, s ki talán azt hivé, hogy a gyermek, mert mint az egész ház panaszlá, munkáját csak felületesen végzi, borbélynak született, őt magához inasnak nem fogadja.

Ez vala Tóni szerencséje. Az emberi lét egyik szélsőségétől a másikhoz vetve, a lábtól egyszerre a főhöz emelkedve: a fiú, ki nem arra teremtetett, hogy művei lábbal tapodtassanak, egyszerre helyén, valóságos elemében érezte magát. Igaz, a fejér szappanbuborék, melyben ujjai gyönyörrel körülhaboztak, nem pótolá ki egészen azon élvezetet, melyet a szurokban talált, s a kis bor-

bély nem egyszer vetett vágyó tekintetet a szomszéd fiára, ki őt apjánál inasi helyében követé s szép fekete kézzel s arczczal járt körül a városban; de ő, kit eddig minden darab bőrért, melyhez késével nyult, nehéz fenyíték ért, nem rendelkezhetett-e a lakosok felének bőrével szabadon? nem gyakorolhatá-e képzelő tehetségét korlátlanul annyi fejen, melyet naponkint megnyirt, majd garádicsot, melyen ámorok látszának fel s alá járni, majd, ha toupé kivántatott, gyönyörű csigadombot teremtve művészi kezével a polgárfejeken, ha nem említjük is a gyönyört, melylyel ünnepeken a tanácsbeliek s városi honoratiorok egy részének fodrokat égetett. S a borbély nem beszélhet-e többet, mint bárki más a világon? Ki szegezheti hallgatója nyakához kését, véres boszút fenyegetve, ha közbeszól? Ki tudja meg, ki közli gyorsabban a helység ujdonságait? Mely hirlapszerkesztő biztosabb közönségéről? Vezérczikk helyett beszappanozza, tárcza helyébe langy meleg vizet vesz, s hazai tudósításaiban mindig többet, a külföldiekben kevesebbet közöl, mint a mi történt, s közönsége nem marad el. Ki ne lenne boldog ily helyzetben, főkép ha apjától havonkint három váltó forint subventióval segíttetik, s az egész városban, még a tanácsot sem véve ki, legtisztább kezekkel járhat körül?

A görög allegoria szerint a sphinx feltartóztatá az utast s rejtélyt mondván neki, őt, ha azt feloldani nem volt képes, széttépte. Ezen allegoria való még napjainkban is. Mindenikünk elébe, midőn az életbe lépünk, rejtély állíttatik fel, s ki ezt, mely nem egyéb, mint hivatásunk megértése, feloldani nem tudja, elvész; ki reá felelni tud, ki magával tisztába jött, hogy hadvezérnek, vagy tudósnak, vagy, mint Serer, borbélynak született, annak jövője biztosítva van. Az emberek többnyire nem azon harczban vesznek el, melyet külviszonyaikkal,

hanem abban, melyet önmagukkal küzdenek, s ki ezen túl van, habár lassú léptekkel, de szüntelen haladni fog a pályán, melyet választott, s mint Sererünk kis város borbélyából pesti borbélylegénynyé, innen diplomatikus s később valamely megye járásbeli sebészévé emelkedhetik, a nélkül, hogy különös szerencsére szüksége lenne.

A tudományos előmenetel, melylyel az ifjú a pesti egyetemen a sebészetet hallgatá, korántsem vala oly kitünő, mint azt vártuk. A természet, mely neki, mi a kérdezést illeti, oly rendkívüli képességet adott, úgy látszik, megtagadta tőle a felelés tehetségét, legalább pajtásai ennek tulajdoníták szokatlan némaságát, melyet vizsgálatok alatt rajta észre lehetett venni. Sőt mi a gyakorlati sebészetet illeti, erre nézve sem felelt meg Sererünk pesti gazdája reményeinek, ki a borotválás közt legényén azon észrevételt tévén, hogy késével többször a bőr alatt, mint fölötte dolgozik, azt hivé, hogy inkább sebésznek, mint borbélynak való. De miután e világon nem a tudomány, hanem a szeretet mível csudákat: midőn Taksony-megyében a sebész meghalt, s özvegye, ki egyszersmind Serer főnökének testvére volt, Pestre jövén a nyalka sebészt meglátta, ennek tudományra nem vala többé szüksége. Az asszonytól kölcsönzött pénzzel letette vizsgálatait, sebészet mesterének neveztetett; s miután nejével a megyébe jött, hol az első férjétől reá maradt tőkéi által, melyek egyes tisztviselőknek kölcsönöztettek, nem csekély befolyást gyakorolt, rövid idő mulva a Sz.-Vilmoson lakó megyei sebész helyére neveztetett ki, hol őt e napig találjuk, s hol az egész világ által doctor úrnak czímeztetik.

A megye főorvosán kivül, ki tanári oklevelénél egyebet az egyetemről nem hozván magával, a doctor czímet nem osztogatá bőkezüleg, nem is javallanám senkinek,

hogy Serer úrhoz máskép szóljon. A legkisebb szócska, mely őt előbbi hivatására inté; ha valamely neveletlen ember, mint János, őt feldsernek nevezte; sőt ha jelenlétében valaki csak borotváit köszörülé, az ildomos férfiút szörnyű haragba hozá; s midőn egyszer a sz.-vilmosi borbély, kire most szakállát bizá, később jött s a doktor urat borotválkozva találván, szive örömében mondá, hogy a teins úr úgy érti a mesterséget, mintha maga is borbély lett volna, — tudvalevő dolog, hogy a borbély fényes nappal a házból kidobatott.

— A seb szép, nagyon szép — szólt Serer, midőn a borítást vigyázva takargatá — merem állítani: nem láttam szebb sebet.

— Jött volna chirurgus úr háborúba, — mormogá János — ott szebbeket láthatott volna.

— Mit ért kend hozzá — válaszolt a másik, — a szép seb nem az, mely legnagyobb.

— Igen, hanem oly kicsi, hogy magától meggyógyul — mondá a huszár, — s hol feldserre nincs szükség.

Serer boszús tekintetet vete a huszárra. — Hogy méltóztatott aludni?

— Jól.

— És most az érzés?

— Az is jó.

— Semmi alteratió?

— Semmi.

— Tehát tökéletes apirexia, azaz láztalanság?

— Ugy hiszem.

— Talán már étvágy is volna?

— Bizonyosan.

— Mondtam ugy-e? A mandulatej ily alkalommal csudákat mível.

Ákos mosolygott.

— Nem hinné senki, a mandulatejnek milyen hatása van! Tehát minden jól van?

— Tökéletesen.

— Csak azt sajnálom, hogy előbb nem hivattattam, hogy eret vághattam volna.

— De hát miért, ha a teins úr jól van, — szólt a huszár.

— Hallgasson kend, én azt mondom — szólt az orvos méltósággal, — az érvágásnak ily alkalommal csudás hatása van.

— A homoeopathák nem vágnak eret soha — mondá Ákos oly komolysággal, minőt Kálmán, főkép midőn a hatást látá, melyet e szavak a kis sebészre tettek, megtartani nem tudott. Valamint t. i. Serer, mihelyt borbély vagy borotva csak távolról említtetett, lángra gyúlt: úgy mihelyt a homoeopathiáról szó tétetett, az ildomos férfiú minden türelmét elveszté.

— A homoeopathák? — szóla keserűen — de hát mit tesznek a homoeopathák? Adnak-e gyomortisztítót, melegítőt, erősítőt, jalappát s chinát, orvosságot, hogy a beteg izzadjon, s az izzadság ellen antispasmaticumokat, antiphlogisticumokat, antirheumaticumot, aromaticumot, cardus benedictust, rhabarbarát, tartarust, sal mirabile glauberi-t?

— Az Istenért! — vágott közbe Kálmán — már rosszul érzem magam.

— Ki hallotta, hogy homoeopatha valakinek visicatort vagy más flastromot rakott fel, és a meleg, hideg s jégborítékok, lábvizek, ülő s egész fürdők? Mit ér nekem oly orvos, kitől egy haszontalan bécsi italt, elixirium viennensé-t sem kaphatok!

— Doctor úrnak igaza van — szakítá félbe a szólót Ákos mosolyogva — a beteg sok élvezettől fosztatik meg, ha magát homoeopathiára adja; az orvosi tudomány feladata — — —

— Az, hogy az orvos gyógyítson — pótolá Serer — s kötelességének eleget tegyen; hogy megpróbáljon mindent, mit a gyógyszertárban találhat, s ha maga nem boldogulhat, hívjon össze consiliumot, míg a beteg meg nem gyógyult.

— Vagy meg nem halt — mondá nevetve Kálmán, mire az öreg János nagy megelégedéssel szintén felkaczagott.

— Vagy meg nem halt? — kiálta Serer, rikácsoló hangon, — jó orvos kezében tíz beteg közül nem hal meg egy, az is csak mert megrögzött betegsége van s későn folyamodott segedelemhez. És ha a beteg meghal, az az orvost felmentheti-e kötelességétől, hogy neki mindent beadjon, mit az egyetemben tanult? Feleljen erre a teins úr ha tud!

— Igen, de a homoeopathák is beadnak sokat — szóla Ákos mindig fentartva komolyságát — és betegeik meggyógyulnak.

— Hiszem, persze — válaszolá a sebész gúnyosan, — de ha a természet nem volna! Oh, a természet néha csodákat mível!

— De nem mindegy-e az, ha a beteg meggyógyul? — kérdé Ákos.

— Épen nem mindegy, ha a természetet nem segítik s magára hagyják, mint főorvosunk mondja, megerőlteti magát, minek később mindig káros következményei vannak.

— És ha önnek betegei meggyógyultak, ki tudja — szólt Ákos — azokat nem a természet gyógyította-e meg?

— Mi tudjuk, teins uram, mi, kik az egyetemre jártunk s professorainktól öt évig tanultunk, hogy a beteg nem gyógyul meg, ha neki bizonyos orvosságokat nem adunk be — válaszolt Serer méltósággal. — Kik a tudományban nem járatosok, kik, mint a homoeopathák,

sem chemiát, sem botanicát, sem mineralogiát, sem anthropophagiát, anthropologiát akarám mondani, a mi az orvosi tudományhoz mind szükséges, nem tanultak, mihelyt valamely nagy curát teszünk, azzal állanak elő, hogy a beteget a természet gyógyította meg. Mi azt jobban tudjuk; miért tanultunk volna öt évig a pesti egyetemben, ha még ezt se tudnók?

— Igazság — szólt Ákos — miért tanultak volna annyit, ha többet nem tudnának, mint bármely más ember a hazában!

— És ha homoeopathának nehéz betege van — folytatá Serer lelkesülten — nem hí-e mindjárt aleopathákat? Például minap Porváron az öreg ügyvédnél?

— A ki harmadnapra, miután a főorvos általvette, meghalt? — vágott közbe Kálmán. — Beszéltem előbbi orvosával s azt mondá, hogy miután a betegség gyógyíthatlan volt, és látta, hogy a beteg szörnyen kínlódik, azért hítta az aleopathákat, mert ő maga gyenge orvosságaival talán még egy hónapig se tudta volna megszabadítani fájdalmaitól. Az aleopathiával sebesebben ment.

E megtámadás erősebb vala, semhogy azt sebészünk még tulajdon betegétől is eltűrhette volna. Meggyőződve tudománya hasznairól, mint meggyőződve csak az lehet, ki belőle évenkint háromszáz forint biztos fizetést, szabad lakást és a látleleteknél nem egy szép mellékkeresetet húz, meggyőződve tudománya valóságáról, mint ki iskolakönyvein kívül az orvosi tudományról mást nem olvasott, s ki a biblia ellen felhozott kételyeket félig sem tartá oly vétkeseknek, mint ha valaki amazok ellen szólt: Serer mondhatlan boszúval s megvetéssel tekinte maga körül, főkép az öreg Jánosra, kinek örömében, midőn a feldsert megtámadva látá, egész képe ragyogott, s ki fejével s minden tagjaival

helybenhagyást integete, leginkább Kálmán érthetőbb tréfáira. — De hát van-e abban csak mákszemnyi ész, mit a homoeopathák tesznek? — szólt végre a megtámadott; — egy felnőtt erős ember megbetegszik, például egész tál kocsonyát felfal s gyomrát elrontja, eljő a homoeopatha s mit ad be? Kérem alásan, mit ad be ily alkalommal? egy csöpp camomillának milliónyi részét. Már kérdem, józan ember hogy foghatja fel eszével ennek hasznát? Egy egész tál kocsonya és —

— Igen, — válaszolt Kálmán nevetve, — de én azt se foghatom fel tulajdonképen, ha sok turós lepényt, vagy töltött káposztát ettem s hideglelést kapok, china miért segít?

— Az igen természetes, hogy a teins úr ezt nem érti — szólt a sebész azon megelégült mosolygással, melylyel tudósok be nem avatottak irányában szólni szoktak; — a teins úr nem járatos az orvosi tudományban, de ez magában igen világos és egyszerű. A chinának van bizonyos ereje, mely a hideglelést megszünteti, semmi sem természetesebb ennél; Isten a chinát különösen azon czélból teremtette, hogy vele a hideglelést meggyógyítsuk.

— De honnan van, hogy mikor Isten a kolbászt s töltött káposztát, mitől hideglelést kapunk, itt nálunk teremtette, a chinát mégis nem itt hagyá nőni?

— A teins úr csak enyeleg — monda főcsóválva Serer, — így tudományos dolgokról szólni nehéz; de azt csak nem fogja tagadni senki, hogy ha valamiből oly parányi adag, mint a homoeopathák állítják, oly nagy hatást tesz, többnek még nagyobb hatásúnak kell lenni; s ha egy csöpp camomillának milliomod része már valakit meggyógyíthat, én, ki három findsával adok legalább, még többet használok. A mint igaz is, mert a camomilla-thea jó mennyiségben csudákat tesz.

— A mint veszszük — válaszolt Kálmán pajkosan, — minden a módtól függ, melylyel a szert alkalmazzuk. Doctor úr egy tekercs boton, egy nagy mogyorófa padon órákig elülhet minden kellemetlenség nélkül, s mégis ha a tekercsből egy pálcza kivétetik s azt például János bizonyos módon alkalmazza, akkor, ámbár előbb az egész mogyorópad rossz hatást nem okozott, úgy hiszem — Mit gondol János? — szólt az öreghez fordulva, ki, mintha már a botot kezében érezné, markát összeszorítva nevetett.

— Hát én — felelt ez — csak azt hiszem, hogy a homopatica és a — — nem tudom hogy hivják, mindegy. Ha gyomrom fáj, bort iszom, s mikor a kulcsárnak tüdőgyulladása volt, a gazdasszony paprikás pálinkát adott be neki, s mi is csak meggyógyultunk. Életünk Isten kezében van, mint a tiszteletes mondja, s ha valaki nem érte el végső napját, azt megtartja, ha száz doctort hína is.

Nem tudom, mik lehettek volna János e merész szavainak következései, ha a sebészt, kinek mérgében szemei szikráztak, épen midőn szólni akart, a teins alispánné jötte nem szakítja félbe. Melyet észrevéve, midőn kézcsókoláshoz sietett, azonnal a jégborítások s mandulatej csudálatos hatásáról, s miként Ákos már minden veszedelmen kívül van, kezde beszélni.

Rétyné nem látszott jó kedvében és sem az orvost, sem Kálmánt, ki magát mélyen meghajtá, nem méltatá nagy nyájasságra; azonban Ákos mindig különös hatalommal birt mostohája fölött. Ez asszony, ki indulatát soha senki irányában nem mérséklé, vele mindig szelíden, vagy legalább udvariasan bánt, s most is midőn ágya mellé ült, részvéttel kérdé, hogy' érzi magát?

Serer Jánossal friss borításért ment; Kálmán észre-

véve, hogy társasága nem kivántatik, az ablakhoz állva a kertbe nézett. — Látod-e Ákos — szólt Rétyné halkan — mi következik abból, ha az ember a helyett, hogy tisztujításnál kötelességét teljesítené, lányokhoz jár.

Ákos hallgatott, de arczai égtek. — Nincs okod magad szégyenleni — szólt Rétyné enyelegve — Vilma szép leány és — — —

— Nagysád! — szólt Ákos feszült kebellel.

— Vilma — folytatá amaz — csinos leány, s ti fiatal emberek, hol van egy, ki ily alkalommal kezét nem nyujtaná az után, mi önkényt ajánlkozik. A leánynak dolga becsületére vigyázni.

Rétyné szavai enyelgők, szinte nyájasak valának, mégis volt valami a hangban, mi Ákos egész vérét arczába hajtá, s az asszony maga, noha meglepettnek tetteté magát, igen is jól tudá az ifjú felgerjedésének okát, midőn ez remegő hangon szóla: — Nagysád kérem, egy szót se többé ily hangon; Vilma —

— Igen csinos kis leányka — mondá az asszony, mindig enyelegve, de úgy, hogy idegen is észrevehette volna a keserűséget, mely szavaiban rejtezett — kissé kegyesebb mint gondoltam, de végre ez anyjának gondja; ily leányok, kik uriasan neveltetnek, mindenféléket vesznek fejökbe. Tengelyi meggondolhatta volna maga is, hogy e nevelés nem jegyző leányának való.

— Vilma mátkám! — szólt Ákos erőt véve magán s mennyire lehetett, nyugodtan.

— Mátkád? Rétyné nevetésre kényszerité magát. — És hányadik, ha szabad kérdenem?

— Az első — szólt nyugodtan az ifjú — s arra esküszöm, az utolsó is. — S Rétyné lesüté szemeit a nyugodt, elhatározott tekintet előtt, melylyel Ákos reá nézett.

— Lázban beszélsz? — szólt végre a lehetőségig nyájasan mosolyogva, — Vilma Rétyné! s ily történet után!

— Ha Vilma mátkám — szólt Ákos folyvást mostohájára függesztve szemeit — nem látok semmi rendkívülit a történetben.

— Ha feleséget vössz magadnak, mondá apám sokszor testvéremhez — szólt Rétyné — ne végy soha olyat, ki lakodalom előtt becsületénél inkább szeret, nehogy a lakodalom után mást még náladnál is inkább szeressen.

— Nagysád — szólt Ákos, összevonva szemöldeit — ne becstelenítse nemét, s önmagát az által, hogy becsületes leányról így szól.

— Persze, becsületes leány, hisz Ákos ott van éjjel tizenkét óráig; s megölne mindenkit, ki kétkedni merne.

— Méltóztassék, — szólt Ákos keserűen — jövendőbeli menyéről miért ne szólhatna kedve szerint.

— Menyemről? s tudod-e, hogy Tengelyi nemessége is kétségbe vétetett?

— Tudom! Ha Vilma nőm, nemességre nincs szüksége többé; egy okkal több, hogy nőül vegyem.

— Tengelyinek, mint mondja, irományai vannak, melyekből nemességét bebizonyíthatja.

— Voltak — szólt Ákos, élvezve a zavart s aggodalmat, mely mostohája képén látszott, — az irományok elraboltattak. A Tengelyi-családnak nincs többé senkije, kire támaszkodhatik, mint én, de reám számolhat.

— Hisz azt hallám — szólt Rétyné s arczának kifejezése látszólag változott — hogy a rablás nem sikerült, s Tengelyi irományai nem jöttek a zsiványok kezeibe.

— Sőt épen ellenkezőleg — válaszolt Ákos, ki mostohájának fölgerjedését észrevevé; — a pénz s minden egyéb visszakerült, csak az irományok vesztek el.

Rétyné arczán öröm sugárzott, melyet minden eről-

ködése mellett, Ákos előtt egészen eltitkolni nem tudott, midőn kérdé: — Kik lehettek a tolvajok?

Ákos, ki az egész idő alatt szemeit nem fordítá el mostohájától, mondá, hogy az egész falu véleménye szerint a rablás Viola által követtetett el. Mire Rétyné sietve fölkelt s mondván, hogy még valami sürgetős dolga van, elsietett.

Kálmán, ki a beszélgetésnek csak útósó részét hallá s maga is észrevette a változást, melyet a rablásróli hir Rétynére tett, bámulva nézett utána. Ákos, felülve ágyában, fejét csóválva egy perczig gondolkozott. — Kálmán! — szóla végre — mondád, hogy Tengelyi a rablás bujtogatójának mostohámat tartja?

— Majdnem világosan mondta.

— És azt hiszed, hogy a rablást Viola követte el?

— Viola, vagy a zsidó, és ennél nem találtak semmit.

— Tudja az ég, én alig hihetem — szólt Ákos, fejét rázva. — De ha az irományok Violánál vannak, ő visszaadja, annyi bizonyos.

— Kétségen kívül, ha fojtásnak nem használta el.

— S te minap mondád, hogy Viola gulyástoknál többször megfordul. Tudod-e mit? Nyargalj oda mindjárt, mondd meg neki, hogy Violát keresse fel, ha az irományokat visszahozza, igérj neki s Violának akármit. Tudod, Kálmán, az átkozott seb miatt magam nem mozdulhatok — szólt haragosan bekötött kezére tekintve, — életem boldogsága függ tőle, kérlek siess.

Kálmán, ki az alatt kalapját s bekesét siettében alig tudá föltalálni, homlokára csapva szidni kezdé magát, hogy' is nem jutott ez régen eszébe! — A gulyás által bizonyosan megkapjuk az irásokat — szólt, s megszorítva barátja ép kezét, elsietett.

Ákos égő homlokát kezére támasztva ült ágyában. — Ha ez igaz volna! — szólt magában, s szomorú

gondolatokba merült, melyekből csak János ébreszté őt fel, ki friss borítással jött s beszélé, hogy a nagyságos asszony azóta mindig Macskaházynál van. Rövid idő mulva Kálmán lovának kopogása hallatszott s a kocsi zörgése, melyet az alispánné, nem tudni miért, mihelyt Ákostól kijött, újra befogatni rendelt s melyen most Macskaházy elindult.

XVIII.

»Sírva vigad a magyar« így szól a közmondás; miért is vigadna máskép? Ha az ősöknek arczvonásai ivadékról ivadékra fentartják magokat: bámulhatjuk-e, ha azon kifejezés is, mely az eldődök vonásainak életet adott, szintén átszáll a késő unokákra? S hajdanában a magyarnak annyi oka volt sirni! Más nemzeteknél az újabb kor meggyógyítá a multnak sebeit. A népdal majdnem mindenütt megtartá a bús melódiát, mely oly korban támadott, midőn az elnyomott népnek érzelmei nem lehettek egyebek, mint szomorúak; de nálok régen vígabb szavak tétettek az előbbiek helyébe, vagy legalább az énekesnek vígabb hangja feledteti a dalnak valódi jellemét. Nálunk alsóbb osztályainknak nincs okuk vígságra a jelenben sem, s a dal szomorúan hangzik most is, mint azon napokban, midőn Budának falain félhold uralkodott. Hisz vannak emberek e hazában, kik csak falujok viszonyait ismerve, nem igen gyanítják, hogy ez ország, mióta a törököt elűztük, változáson ment keresztül, s a jobbágy, midőn füstpénzforintját a kastélyba viszi, a török garasra emlékezve, félig sem borzadhat annyira a multtól, mint azok, kik egy századdal ezelőtt, végső krajczárig letisztázva hazájok iránti tartozásukat, azért, mióta a töröktől megszabadultunk, adót nem ismernek. A komorság,

mely a magyar népet jellemzi, azonban meggyőződésem szerint történetén s jelen állásán kívül még vidékünk szomorú jellemének tulajdonítható. Ki az, ki e hon rónáin végig tekintve, meg tudná tartani vidámságát? Az őserdő, mely e tájakat talán egykor eltakará, rég kivágatott, s az áthatlan növényfátyol, melylyel e föld szűz testét egykor takarta, az ember fejszéje alatt eltünt, de helyette csak pusztaságot találunk. Ha más országok lakója a vidéken körültekint, mennyi van, min szive örülhet! Mindenfelől házak, fák, kerítések, viruló vetés, mindenütt valami, mi őt eldődeinek munkásságára emlékezteti, mi új, elevenebb szorgalomra inti, hogy mint ők, úgy ő munkája által földi létének nyomait hagyja maga után. Pusztáinkon csak a határhalmok intenek arra, hogy e föld egyesek által tulajdonnak neveztetik, noha alig tudjuk, lehet-e azt tulajdonnak nevezni, mi csak abban áll, hogy másokat valaminek használatából kizárunk, s nem abban, hogy vele magunk élünk, s az általános elhagyottság, a munkátlanság csendje, mely e tájakon elterül, szomorúsággal tölti lelkünket. Hány ivadék tünt el e határokon a nélkül, hogy létének nyomát hagyná maga után! S az átmenő miként ne emlékeznék, hogy egykor sirjába fog szállni ő is, eltünve a nagy róna alatt, nyom nélkül, mint az, kit a határtalan tenger habjaival elborított.

Ha ily vidéket — pedig a mondottak szóról-szóra illenek Tiszarét egész környékére — novemberi nap szürke világításában látunk, a sziv akaratlanul szomorú sejdítésekkel telik el.

Dél rég elmult, midőn Zsuzsi Liptáknétól kisérve a falut elhagyá. A külcsárdánál egy ideig pihenve megálltak, s a fiatal asszony, kis podgyászával hóna alatt, melyben férjének kevés eleséget vitt, magánosan haladott Kislak felé, hol a gulyásnál Violáról valamit hallani

remélt. A gulyás tanyája Tiszaréttől jó kétórányi járás, és Zsuzsi, ha néha mély gondolataiból feleszmélt, érzé betegségéből visszamaradt gyengeségét. Nem egyszer ült le fáradtan, s ha ilyenkor szemeit körüljártatva, a nagy pusztaságot látá maga körül és magát rajta oly magánosan, oly elhagyatva, a nagy csend, melyben önlélekzését hallhatá, rémüléssel tölté lelkét. Eszébe jutott, hogy a napokban farkasokról hallott beszélni, eszébe jutottak gyermekei, férje, ki talán e pillanatban új veszélyben forog; s ismét útnak indult, nem új erőt, hanem új nyugtalanságot érezve szivében, mely annyival inkább növekedett, mennyivel inkább érzé, hogy czélját jelen gyenge állapotában a nap leszállta előtt el nem éri. Egyszerre lódobogás ébreszté fel ábrándaiból, lelkén a gondolat villant át, hogy Violája száguld utána; dobogó szívvel fordult meg, de a lovas Kálmán vala, ki gyorsan hazafelé nyargalt. Igy ért a kőfeszületig, mely a kislaki határon áll, s noha romlásnak indult, mióta a pápista földesasszony, ki azt részbirtoka mellett felállíttatá, meghalt, lépcsőkövén a vándornak nyughelyet nyujta. E kereszt mellé ült Violáné. Eszébe jutott, hány szerencsétlen térdelt e lépcsőkön, hány panaszlá itt keserű bajait annak képe előtt, ki földünkre szállt, csakhogy az emberi szenvedéseket egész keserűségökben ismerni tanulja, hány kelt fel vigasztalva a feszülettől, s a kálvinista asszony lelkén a pápista keresztnél azon nyugalom terült el, melyet nem egy vagy más vallásos rendszer, hanem csak az Isten által jobb emberek keblébe teremtett vallásos érzemény ad, s melyet sok, ki egyes vallások tanai felett könyveket irt, talán soha sem ismert életében.

Az asszony felkelt, hogy tovább menjen, midőn egyszerre nevén szólíttaték. A hang ismerős vala, de nem annyira, hogy első pillanatban tudná, kitől jő s midőn

megfordulva Czifrát látá, ki a kereszthez támaszkodva, fejével köszöntést integetett, Zsuzsi visszaijedt. Mióta Czifrát először látta, mindig borzadással tekinte reá. Ismerte alávalóságát, tudta, hogy minden kegyetlenség, mely Viola czinkosai által elkövettetett, ez embernek műve, s az egész szeretet, melylyel férjéhez viseltetett, sokszor nem vala elég erős legyőzni undorodását, ha őt ennek társaságában látá. Viola is egy idő óta gyanakodni kezde ezen társa hűségén, s többször mondá, hogy még Judásává lesz. Mindez összevéve, megmagyarázza a borzadást, melylyel a szegény asszony a zsiványra nézett, midőn ez furkós botjára támaszkodva, különös mosolygással, mely arczának még csunyább kifejezést adott, kérdé, hová megy?

Violáné felelt, hogy a kislaki gulyáshoz.

— Ugy-e, férjedet keresed? — szólt a másik, bundáját vállán igazítva — a gulyás talán tudni fogja. Mi ujság nálatok a faluban?

Hát nem tudja kend? — szólt Violáné, szemeit a szólóra szegezve — azt mondják pedig, kend is ott volt férjemmel.

— Violával? Hát a faluban volt?

— És kend nem tudna semmit a rablásról, mely a nótáriusnál tegnap éjjel történt?

— Hát kirabolták? — szólt nevetve — no mit mondtam! Mihelyt hallám, hogy Violának szabad járata van a házhoz, előre mondtam, hogy rablás lesz a vége. Oly legény, mint Viola, nincs három megyében, vele nem lehet tréfálni.

— Ne beszéljen kend ilyeket. Esküdni mernék, nem Viola követte el a rablást.

— Meglehet, én nem tudom. Hát ki lett volna? — szólt Czifra egykedvűen.

— Az egész falu mondja, hogy kend.

— Az egész falu? Peti czigány talán? — kérdé Czifra, lángoló szemeit az asszonyra szegezve.

— Petit nem láttam, mióta Porvárra ment, de a kovács, ki kendet üzőbe vette, az egész falu, mondom —

— Az egész falu bolond, és a kovács még bolondabb, ha oly valakit vett üzőbe, a kit Czifrának gondolt. Ha én lettem volna, nem sokat locsogna merészségéről. Éjjel minden macska fekete, szeretném tudni, miről ismert meg, talán bundámról — tevé hozzá nevetve s bundáját vállára huzva, — az sem piszkosabb másénál. Sok jó szerencsét! mennem kell. — S a zsivány az úton, mely a kereszt mellett Garacs felé fordul, fütyörészve tovább ballagott. Zsuzsi soká nézett utána. Miután elindult, kis idő mulva kocsizörgést halla s látá a hintót, melyen Macskaházy szinte Garacs felé hajtatott. Mikor a hintó Czifrát utóléré, kit Violáné időről-időre visszafordulva szemmel követett, megállt, a bennülő rövid ideig a zsiványnyal beszélgetett, azután ez hátul a bakra ülvén, a kocsi tovább haladt.

Zsuzsi bámulva kettőzteté lépteit; de már sötétedni kezde, mikor a tanyához közelgett.

Itt az öreg gulyást s Petit találta. — Nem láttad-e Czifrát? — szólt emez nyugtalanul, ki midőn az asszonyt meglátá, társával eleibe jött.

— Igen — felelt Violáné.

— És hol?

Violáné elbeszélé egész találkozását, mialatt Peti arczán, főkép midőn hallá, hogy Macskaházy Czifrát kocsijára vevé s Garacsra hajtatott, a legnagyobb kétségbeesés vala látható.

— Mindennek vége van! — szólt végre, kezével homlokára csapva — hogy' is szólhatott kend Czifrával Violáról? Most ha jókor nem jövök, elfogják.

— De az Istenért, mi történt? — kérdé az asszony remegve.

— Nincs időm, István mindent elbeszél, én itt egye-

nesen a legrövidebb úton futok a sz.-vilmosi erdő felé. Ha kendnek lovai elérkeznek, hajtson lóhalálba. Tudja a helyet, talán még előbb jövünk, mint a szolgabiró emberei. A Tisza, hála Istennek, még az idén nem öntött ki. Az Istenért, ne kimélje lovait, István.

S a czigány sebes ügetéssel Sz.-Vilmos felé sietett.

Violáné, ki Peti s az öreg gulyás szavaiból észrevevé, hogy férje veszedelemben forog, remegő hangon kérdezé: — Mi történt?

— Még eddig semmi, légy nyugodtan Zsuzsi, — mondá emez, — ha valami történik, felakasztom magam, de csak miután Czifrát izmokra téptem.

— De mi történt? az Istenért, mondd el könyörületességből — sóhajta Zsuzsi, midőn a házba lépve, hova épen értek, a tűzhely melletti padra ereszkedett. Az öreg gulyás nem kevés káromkodással önmaga ellen, elmondá a dolgok helyzetét, mely Violára nézve épen nem vala megnyugtató. Mindjárt a rablás után, melynek valódi történetét Violáné a gulyástól hallá először, férje lóháton a tanyához jött s Istvánnak, kinél az egész banda majdnem naponkint megfordult, meghagyá, hogy ha Peti, kit ide rendelt, vagy hívei közül más valaki őt keresné, a sz.-vilmosi erdőbe, szokott rejtekéhez utasítsa, hol míg a rablás által okozott lárma tart s Tengelyinek az irásokat valami módon vissza nem szolgáltatja, rejtve fogja magát tartani; kérvén egyszersmind, hogy ez alkalommal pár napi eleséget küldjön számára. A gulyás Czifra árulásáról még mit sem tudott. Viola sietségében megfeledkezett felőle szólni. Petivel, mióta ez hallgatódzva az árulásnak nyomába jött, a gulyás nem találkozott, és semmi sem természetesebb, mint hogy midőn Czifra délután a tanyához jött s Violáról kérdezősködött, István egy kulacs bort s pár font hust adva kezébe, őt a sz.-vilmosi erdő rej-

tekéhez utasította. Csak egy órával később, midőn Peti megérkezett, ki a rablásnál Violától könnyebb szaladás végett elvált, hallá, hogy árulóra bizta titkát. Azok után, miket Violáné tulajdon szemeivel látott, Czifra szándékáról nem lehete többé kétség, s a szegény asszony meggondolva minden körülményeket, kétségbeesve ült ott a padon, a fájdalomnak azon nemébe merülve, melynek az ég könyeket nem adott vigasztalásul.

Két óra mult, hogy Czifrát s Macskaházyt látta, Garacs a sz.-vilmosi erdőhöz félórával közelebb, a főbiró házánál kész lovaskatonák s commissariusok, — s ők gyalog miként érhetnének előbb Viola rejtekéhez, hogy neki hirt vigyenek. Itt nem vala mit reményleni! —

— Csak szekerem jőne már — szólt a gulyás, háza elébe menve. — Beküldtem a faluba két óra előtt s még sem jő. No várj átkozott fattyú! Ha lovaimhoz juthatok, még idején ott leszünk. Azok a szolgabirák sem sietnek úgy, mint kend Zsuzsi lelkem gondolja, főkép most restellatió után. Ki tudja, otthon van-e már? Igaz, Peti mondta, hogy a főispán haza küldte. De átkozom én magam is. Hogy az ördög harminczháromszor leütött volna menkő teremtésével, mikor számat tátottam az előtt a gazember előtt! Na, ne félj semmit, Zsuzsi lelkem, jókor jövünk még, meglásd, nincs jobb lova senkinek. De ki is gondolta volna, hogy Czifra ily gazember lehet, harmincz esztendeje, hogy zsivány s még ő árulkodik, no várj, várj! Mindjárt Czifra után Kálmán úrfi volt itt s elbeszélte, hogy a nótáriusnak irásai vesztek el, s kért, hogy szerezzem vissza, hogy mondjam meg, hol van Viola; az Istenre kért s hozzá káromkodott is, s én nem mondtam neki egy szót, csak azt igértem, ha Violával valamikor véletlenül találkozom, majd szólok vele; s ennek a kutyának

mindent elmondok. De — kiálta föl, midőn baltáját s bundáját, egy sebesen közelgő kocsi zörgését hallva, felkapta — itt vannak lovaim.

A kis szekér, két izmos sallangos sárgával, a konyha ajtó előtt állt meg. — Ugy, Zsuzsi jer, ülj hátra a kocsiba s takard be magad jól — szólt, Violánét szekérre emelve; — te pedig, lódulj, — mondá kocsisának, kit, kezéből kivéve gyeplőit, üléséről lelökött, — majd adok én neked korcsmában mulatozni.

S a lovak száguldva megindultak a mezőn. A szekér csengő zörgése nem sokára elhangzott, s a kuvaszok, kik utána futottak, rég elhallgattak, csak Bandi kocsis állt még előbbi helyén, minden sötétség daczára, mely a téren elterjede, a távozó szekér után bámészkodva. — Istók bácsi — szólt, fejét, mely nem épen nyájasan érintetett, vakarva — talán csak nem lopja el Viola feleségét, hiszen nem marha!

XIX.

Vándor! ha Taksony-megye tiszai járásába igazságot jöttél keresni — s miért ne tehednéd ezt? miután a jámbor igazság sokszor úgy elbúvik előttünk, hogy az egész világot kikutatnók utána — s Garacs helységéhez jösz: huzd le saruidat! Igy kezdhetném e fejezetet, ha — mint sokan kivánják — azon pathoshoz emelkedni tudnék, mely újabb időben legjelesb magyar műveinket — mert bennök úgy is semmi természetes helyén nem áll — csaknem fordíthatlanokká teszi. De szerény iró lévén, egyszerű gondolataim kimondására is alig találok szavakat. A gazdagokat, kik minden tárgynak három substantivumot találva, mindeniket három adjectivum kiséretében küldhetik a világba, s tropusaik és figuráik gazdag tárházában felhalmozva tartják beszédök ékességeit — csak irígyelhetem, de példájok követésére nem érzek erőt magamban s azért visszatérek egyszerű elbeszélési modoromhoz. Igen, olvasóm, ha Garacsra jösz, hová történetemmel átmegyek, huzd le saruidat; nem azért mondom, mert e falu Nyúzó Pál főbiró úr lakhelye s főkép ha járásában tartózkodol, neked szent hely, melyet igy kellene megtisztelned; nem is azért, mert sz. Ágoston szerint még vallási tárgyaknál is, minő a bőjt, legjobb azon helynek szokását követni, melyen tartózkodunk, s Garacson az egész világ mezit-

láb jár: hanem minden magasabb szempontokat mellőzve, hogy jó bagaria csizmát huzhass lábaidra, mik nélkül ősz időben, mint most, az utczán végig nem mehetsz.

Valamely történetphilosophiában olvastam — nem mondhatom hamarjában, melyikben, mert volt idő, midőn még nem tudva, hogy az emberek a történetben, mint minden tudományban, csak azon igazságokat keresik, melyeknek épen hasznát vehetik, sokat foglalatoskodtam ily munkákkal, — valamelyikben tehát a sok között, mondom, olvasám, hogy a phoeniciaiak csak annak köszönhetik a hajózási tudományban tett nagy haladásaikat, mert mindazon anyagoknak bőségében voltak, melyek a hajózásra szükségesek. A ki csak egyszer Garacson volt, meggyőződhetik ezen állítás helytelenségéről. Soha emberek a plastikai művészetekre kedvezőbb helyen nem lakhattak. A föld a legtisztább agyag, az egész utcza olyan, hogy belőle mintázni lehetne, a hová lépsz, lábad legszebb lenyomata visszamarad, úgy, hogy mihelyt a föld megszárad, rézöntéseket tehetnél nyomaid után; valóságos lelke a sárnak, mint mondani szokták: s mégis szobrászt, sőt még egyetlen egy fazekast sem találhatni a faluban. És aztán hígyen az ember a tudósoknak! Egy öreg ismerősöm van, főőrmester volt egykor az insurrectiónál, valahányszor őt Bécs felől kérdi valaki, alázatosan megvallja, hogy ott nem volt; de említsd csak Párist, Rómát, Lissabont, Konstantinápolyt: s egész órákig fog szólni az egyes utczákról s piaczokról s a boldog napokról, melyeket ott töltött. Úgy látszik, tudósaink néha őt utánozzák. Ha a jelen pillanat s óriási mozgalmairól szólunk velök, megvallják alázatosan, hogy nem tudják, mit jelentenek; de csak menjünk pár századdal vagy ezreddel hátrább s minden csupa világosság, a legkisebb tettnek legparányibb indoka, az eszmék sorozata, az érzelmek minden

következései, előttök semmi rejtve nem maradhatott. Ha kérdenéd: mi lehet oka, hogy pharao hét vastag s ép annyi sovány tehénről álmodott, talán volna tudós, ki értekezésben elmondaná az egyiptomi király vacsoráját, melynek ez álom tulajdonítható. Szegény népek! éltetekben politikusok próbálják rajtatok theoriáikat, s ha kihaltatok, eljő a történetbuvár s ismét theoriáira használ fel. Nincs mit irígyleni sorsotokon!

Eltértem! Ne vedd rossz néven nyájas olvasó; tudod, régi szokásom, s azonkívül az iró kötelességeihez tartozik a tárgyakhoz alkalmazni modorát, s Garacsról szólva, miként ne élnék egyes kitérésekkel? A főbiró lakhelyének ép az vala legkitünőbb jelleme, hogy benne egyenes úton senki sem járhatott, annyira összevissza álltak az egyes házak, annyira tekervényesen kigyózott a majd keskeny, majd szélesebb tér, mely utczának neveztetett, s mely e czímet legalább annyira megérdemli, mintha azon jobbágylakásokat, melyek között elnyúl, házaknak nevezzük; mert ha az adó, mint Angliában, az ablakok vagy kémények száma szerint vettetnék ki, az egész faluban nehéz lenne egy házat a közterhek alá vonni, talán ez az ok, hogy Garacson csak füstpénz követeltetik.

Taksony-megye nem tartozik azok közé, melyeknek falui jólét s kényelem tekintetében nevezetesek, s az angol farmer nem sok gazdaházat találna, melynek sárból tapasztott falai s vasvillával felhányt szalmafedele alatt magát jól érzené; — s mégis Garacs nyomorult kinézésben jóval meghaladta szomszédait. Akaratlanul elszomorodtál, ha a rongyos födelű s roskadó kunyhók közt áthajtattál s a halvány beesett arczú népet látád, mely a falut lakta, s mely úgy látszik, soha e határok között jól nem érzi magát, mig egyenkint a falu túlsó oldalán bekerített helyre kivitetik, s keresztjei alatt

először pihen meg, mióta e földre jött. Maga a templom — e palotája azoknak, kiknek a földön csak kunyhók jutottak, melyre a nép máshol büszkén tekint, melyet virágokkal s zöld ágakkal ékesít, mint tulajdon házát soha nem — itt roskadófélben áll. Az alacsony falak, melyeket a rohadt zsindelyzet az eső emésztő hatalma ellen rég nem óvhatott már, csak támaszok által tartatnak fel a végső süllyedéstől; a torony, mely a templomnak bemeneteül szolgál, több helyen szétrepedve, alig birja csak a kettős vaskeresztet is, mely magas födelén inkább csügg, mint áll; a harangok rég levétettek s külön faálláson függnek. Minden pusztulásnak indult, minden a szegénység nyomait hordja magán, mintha a vallás, mely az embereknek vigasztalásul adatott, e roskadó födél alá azért vonult volna, hogy hiveiben kielégíthetlen vágyakat ne ébreszszen. A templomot s paplakot, mely (ha lehet) még szegényebb állapotban áll mellette — három oldalról tó környezi, benőve náddal és sással, hátul egy pár lelkésznek szerény emlékköve áll, s ha véletlenül vasárnap jössz ide, mikor épen harangoznak, míg a tóban a békák örökös dalukat szomorúan tovább zengik s a falu szegény lakói rongyosan roskadó templomukba zarándokolnak: szomorúság lepi meg szivedet, melynek kifejezésére talán alig találhatnál szavakat. Garacs örömtelen hely egész éven át, de csak vasárnapon, ez áldott ünnepen, melyet Isten az embernek örömre s pihenésre rendelt, érzed e nép egész nyomorúságát.

Azonban csak egyik oldalát láttuk a képnek és sérteném azon igazságot, melylyel mint iró az olvasónak tartozom, ha nem említeném, hogy ugyanezen falu magasabb szempontból, azaz azon födeleket tekintve, melyek itt-ott a sárkunyhók felett emelkednek — egészen más, sőt valóságos úrias kinézést mutat. A Gara-

csiak, Bámériek, Andorfiak, Nyúzók s nem tudom hány úri család, mely e helységnek leányágat illető birtokába jutott, szebbnél-szebb curiákat építének, s habár ezeknél is az utczán talált építési anyag vagy legfelebb vályog használtatott, az ellentétnél fogva, melyben e magasabb épületek a falu kunyhóival állták, szinte paloták között képzeléd magadat s a sok oszlopzat, mely mint tudva van, classikai izlésünknél fogva minden nemesi curiának főjellemei közé tartozik, néha Hellásra, főkép Spártára emlékeztetett, hol, tudjuk, a heloták száma a polgárokét mindig felülmulta. Azon vastag könyvekben, melyeket diákul a jog testének szoktunk nevezni (e test lelkének természetéről tudósaink sokat vitáztak a nélkül, hogy tisztába jöhettek volna; még halhatlansága sem állíttatott minden kételyen fölül), van egy törvény, mely szerint a földesúr, ha gyermekei közül egynek lakásul belső telket nem adhatna, egyes jobbágyteleknek kibecsülésére jogosíttatik föl. Nincs is semmi természetesebb, mint hogy földesuraink mind jobbágyaik, mind gyermekeik apái lévén, közöttük úgy osztják fel földeiket, mint nekik tetszik; s ha Garacson e törvény szorgalmatosabban követtetett is, mint azt a jobbágyok talán kivánták: legalább a természetnek azon rendelése, miszerint az ember főfeladata nemesíteni az anyagi világ adományait, e közbirtokosok által annyira teljesíttetett, hogy alig lehetett nemtelen földet találni e falu határai között. A garacsi nemesség a szabadföld eszméjét rég valósítá birtokában, még mielőtt az hirlapjaink által megpendíttetett, s a jobbágy szabad költözködhetési joga annyira nem vétetett kétségbe senki által, hogy nem egy paraszt család vándorolt tovább s hogy mindenét magával vihesse, még szekérről sem kelle gondoskodnia.

E curiáknak, melyek a helységre ily jótékony hatást

gyakoroltak, legszebbike kétségkívül Nyúzó főbiró úr lakháza volt, s olvasóim Garacson — ha nekik kalauzul nem szolgálnék is, — látva a szépen kijavított kerítést, a mérges-zöldre festett falat, melyen hat ablak nyílik s melynek szinét a tornácz gyönyörű kék oszlopai még inkább kiemelik, máshova nem térnének be, mint ide. Igaz, hogy a födélnek csak egy harmada zsindelyeztetett még be, de miután a főbiró ismét három évre választatott, valószinű, hogy a még eddig szalmával fedett kétharmad is nemsokára zsindelyezve lesz; s a kéményből oly vastagon gomolyog a füst, hogy akaratlanul jó vacsorára kell gondolnunk.

Nyúzó csak körülbelől egy óra óta jött meg Porvárról. A tisztujítás, melyet Tengelyivel együtt hagyánk el, később szokatlan gyorsasággal folyt le. A nemesség tudósíttatván, hogy Bántornyi emberei között nemtelenek találtatnak, majdnem egyhangúlag ellene fordult, s már tizenkét órakor nagy többséggel Réty kiáltatott ki alispánnak. Neje, ki a Tiszaréten történtekről már valamivel előbb hirt vett, mihelyt ezt hallá, kocsira ült s Macskaházyval hazafelé hajtatott. Krivérnél mint másodalispánnál — mert Édesy, ki e hivatalt eddig viselé, önként lelépett — nem volt nehézség; miután pedig azon párt, mely az első tisztviselőknél legyőzetett, itt is, mint közönségesen, visszavonult, a tisztujítás ezután csak papmarasztáshoz hasonlíta s két óra előtt bevégeztetett. Mire a főispán szintén értesíttetvén az állítólag Viola által elkövetett rablásról, a járásbeli főbirót esküdtjével azonnal nyomozás s a rabló üldözése végett kiküldé.

A taksonyi főispán tehát — így csalódik a hatalom e világon — a főbirót esküdtjével együtt pandúrok s biztosok kiséretében hihetőkép Tiszaréten képzeli; mi, belépve szobájába, nyugodtan, nagy tölgyasztala mellett találjuk az érdemes férfiút, s ha Kenyházy esküdt mellette

nem ül, talán alig jutna eszünkbe, hogy a főbirót hivatalos kiküldetésében látjuk. A két férfiú mozdulataiban, melyekkel poharakat töltöttek s tálakat ürítettek ki, nem volt semmi, mi arra mutat, hogy zsiványok elfogásában járnak el. Olvasóim ezen bámulnak talán; ha azonban meggondolják, hogy épen tisztujításról jövünk, melyen Nyúzó három évre ismét főbirónak választatott, s hogy a német közmondás, mely szerint új seprők legjobban sepernek, nálunk sokszor megfordítva áll, — a seprők közt ép akkor tapasztaltatván legtöbb szorgalom, midőn azoknak megujítása kivántatik, — bizonyosan nem bámulnak annyira, mint sok más dolgon, főkép ha azon számos okot meggondolják, mely érdemdús tisztviselőnket arra birá, hogy Tiszarét helyett, hová küldetett, egyenesen haza Garacsra menjen.

Mindenek előtt Nyúzó, hogy a főispán iránti tiszteletét s hivatalos buzgóságát tanusítsa, még mielőtt megebédelt, indult el hivatalos útjára; miután pedig minden mozgás, s így az is, melyet a kijelölt tisztviselő a kortesek vállain tesz, az étvágyat neveli: ki kivánhatná igazságosan, hogy a tiszaréti járás törvényes birósága éhgyomorral egész Tiszarétig hajtasson s ne menjen inkább Garacsra, mi Porvárhoz jó másfél órával közelebb fekszik? Irva áll a szentirásban: hogy boldogok, kik éheznek és szomjuhoznak az igazság után (talán ez oka, miért tartatik hazánk, hol ily szomjuságra annyi alkalom van, némelyek által a világ legboldogabb országának);— de hogy az is boldog állapot, ha maga az igazság, vagy mi ugyanaz: ha azok, kikben az igazságot személyesítve látjuk — éheznek, az nincs megirva sehol, s Nyúzó miért tenné magán az első kisérletet? Azonkívül Pista és János pandurok Garacson, a biztos hihetőkép Sz.-Vilmoson vala, s azután, mint Kenyházy esküdt úr igen helyesen megjegyzé, a teins vármegye csak nem kiván-

hatja, hogy ők magok fogják el Violát? Esteledett s ily időben ildomos ember — főkép ha neki, mint Nyúzónak, egy egész banda boszút esküdött — zsiványt inkább kerül, mint keres; végre, — s ez ok a jellemes tisztviselőkre talán nem volt minden hatás nélkül, — miután az utósó rablás Tengelyin követtetett el, Nyúzó s esküdtje nem igen bánják, ha a gonosztevők csak akkor kerülnek az igazság kezei közé, midőn az elrabolt tárgyak többé kezeik közt nem találhatók. Szóval, Nyúzónak száz oka volt, miért nem ment még aznap Tiszarétre, s ki őt ó-bőrszékén, pipával szájában ott látá ülni nagy asztala mellett, melyen már édes apja itéleteket irt s most két üres s egy megkezdett borczilinder a jelen házi úr foglalatosságait mutatja, míg egy félig felemésztett tál kocsonya, csontig lemetélt sódar, s a brinza, — miből, fájdalom! csak a faedény maradt meg, — az ebéd élvezeteire emlékeztetének: nem mondhatá, hogy Nyuzó, midőn haza jött, helytelenül cselekedett. A házban annyi magyar kényelem látszék mindenfelől; magyar ember szive emelkedett, ha csak körültekintett.

A kényelemnek, tudva van, első kelléke, hogy semmi utunkban ne álljon. Nyúzó szobája e tekintetben tökéletesen kielégítheté a legtúlzóbb kivánatokat. Az ágy, mely a szoba egyik szögletében állt, nem lehete keskenyebb; egy, hozzá mind barna szinre, mind keskenységre, mind arra nézve hasonló szekrény, hogy reá is ruhák, irások, kalap s bot, szóval minden, minek egyéb helye nem volt, halomra hányatott; egy kis asztal az ablakok egyikében; négy bőrszék s egy lábnyi szélességű hasonló pamlag nem igen akadályoztaták a vendég mozdulatait; s maga a nagy asztal annyi különféle dolgokra használtaték — a vendégek nagy része Garacson közönségesen rajta ül, — hogy a helyet, melyet elfoglal, tökéletesen meg is érdemli, mit nem mindenkiről mond-

hatunk hazánkban. De ha a szabad mozoghatás magyar embernek Nyúzó szobájában jól esett, főkép korunkban, hol Pestet utánozva, faluhelyeken is a butorok oly össze-vissza rakatnak, hogy közöttük botlás nélkül elmenni majdnem lehetetlen, mi ezen élvezet ahhoz képest, hogy belépve, mindenki látá, miként itt azt teheti, mihez épen kedve van? Ádám és Éva akkor érzék először, hogy édeni boldogságuk elveszett, mikor szégyenleni kezdvén magokat egymás előtt, öltözetről gondoskodtak; s mit mondjanak azon szegény honosink, kiket évről-évre új korlátok fognak körül, kik ha gőzhajón utaznak, mit kebleikben érzenek, azt ki sem köphetik a nélkül, hogy valaki ellenök keserű panaszokra ne fakadna; kik itt-ott elkorcsosodott asszonyaink termeiben még pipára sem gyújthatnak, bár legfinomabb ezüstből volna is kupakja. Kényelmes hely az, hol az ember magát kényelmesen érezheti, hol magát geniroznia nem kell, — hála Istennek! hogy legalább még magyar szavunk nincs ez átkozott fogalom kifejezésére — s ki ilyent keres, e háznál jobb tanyát nem találhat. A pipa- s kandallófüstben rég elbarnult fal, melynek egyedüli ékessége a magyar vezérek vörös és kék atilában festett képei, (mind szép bajszos magyar ember, csupa izmosságból görbe lábakkal, fejökön kalpag, kezeikben buzogány vagy zászló, lábaik alatt nevök aláírása, úgy hogy Attilára s testvérére Budára oly hamar reá ismersz, mint ha évekig vele laktál volna) a padozat, melyet régóta ismét föld takar, magok a pókhálók, melyek a szoba gerendáiról kényelmesen lecsüggnek, mintha a belépőnek mondanák: ne genirozza magát ön, úgyis azon világítás mellett, mely nappal a két kis ablak elhomályosodott tábláin e szobába hat, vagy estve az egy faggyú gyertyától elterjed, kár lenne.

Nyúzó érzi helyzetének mindezen kényelmeit, s vissza-

támaszkodva székén, boldog ábrándokba merül, minők csak szolgabirónak lehetnek, ki magát ismét három évre megválasztva látja. — Megvagyunk! — szólt néha, nyájasan mosolyogva; — megvagyunk! — szólt ismét, az asztalra csapva — no várjatok! — s összeszorítá fogait, hogy a rövid szárú pipa homlokáig emelkedett. Keblét leirhatatlan boldogságnak érzete tölté, a fél vármegyét megverte volna örömében. Néha lelkét egyszerre szomorúság szállta meg; ez természete emberi nemünknek. Ha öröm könyet facsar szemeinkből, nem tudjuk soha, nem fogja-e fájdalom tölteni szivünket, még mielőtt amaz arczainkon lepergett; s Nyúzónak e ház oly teli vala emlékekkel. Ez asztal, mely mellett ült, nem volt-e ugyanaz, melyen negyvenöt év előtt, mindjárt születése után először, s mint a megyében sokan mondják, utószor megmosatott, nem mellette élte-e legkeservesebb s legboldogabb óráit, azokat, melyekben egy togátustól olvasni, s melyekben egy táblabirótól färblizni tanult; nem e mellé ülteté-e kedves feleségét, midőn őt házához hozva, örömében úgy megrészegedett, hogy még maig sem tudja, miként került aznap ágyába; s annyi boldog lakoma s nehéz ítélet, miknek ez asztal vala szinhelye s miknek bor- s tenta-nyomait az máig megtartá! Eszébe jutott a hetven forint negyvenhárom krajczár, mit a tisztujításra költött, eszébe jutott édes apja, ki szinte szolgabiró volt e járásban s őt nem egyszer megtépázta e szobában, eszébe jött menteprémje, melyet a kortesek elszakítottak, s hogy felesége most két éve két első fogát törte ki, de egyszerre szomorúságának közepette ajkai ismét mosolyogni kezdének. — Megmaradtunk! — szóla, félig magában s a bú messze elszállt homlokáról. — A járásban sok zsidó van, így gondolkozott magában, és ha édes apja meg nem hal, ő nem lehetne főbiró; a prém, melyet elszakítottak,

ugyis semmibe se került, s hihetőkép hasonló utódot fog találni; s ha felesége kitörte fogait, legalább csak a felső fogakat törte ki, s mégis oly tokányt, mint ő, senki sem főz a vármegyében; s mindent összevéve boldogabb ember még sincs járásában nálánál. Kivéve talán esküdtjét, mert ha, mint némelyek hiszik, igaz, hogy annyival boldogabbak vagyunk, mennyivel kevesebbet tudunk magunkról, boldogabbak álmunkban mint ébren, legboldogabbak akkor, ha végre álmaink sem bántanak többé: ez bizonyos valószinűséggel bir. Az esküdt, két könyökét az asztalra támasztva fél óra óta kedvencz dalát éneklé:

A ki Nyúzót nem szereti, haj! haj! haj!
Azt az ördög elviheti, haj! haj! haj!

De ámbár szava mindig erősebbé s harsogóbbá lőn; mint félig kiürített poharából észrevehető, nincs egészen magánál. Erre mutat arcza is, mert noha szemei nyitvák, mégis vonásainak kifejezése olyatén, minőt csak alvajáróknál látunk.

— Te Bandi! — szólt végre a főbiró, kit esküdtjének nem szünő éneke kényelmes ábrándaiban zavart.

A másik tovább danolt, csakhogy szava hangosabbá lőn.

— Bandi, mondom, ne ordíts úgy! — Bandi a szólóra emelé szemeit, de az ének csak még hangosabbá lett.

— Részeg! — gondolá Nyúzó magában s felkelve nem minden nehézség nélkül, esküdtjéhez ment s megrázá vállánál, mire a másik fölemelve fejét, mintha álomból ébredne, bámulva kérdé: — Mi kell, no?

— Hát megvagyunk — szólt a főbiró, kinek fejébe, úgy látszik, más gondolat e napon nem fért. És a törvényes bizottság nevetni kezdett hosszan, hangosan, a falakat megrázó hahotával, mint magok a vezérek, kiknek képei a falon függtek, sem nevethettek örömük-

ben, midőn Szvatopluktól az egész szép hazát egy fejér lóért kapták meg.

— Mit nevetsz? — szólt végre Nyúzó, kinek képe egyszerre egész birói komolyságát visszanyeré.

— Azon nevetek — válaszolt a másik, mindig kaczagva — hogy készültek ellenünk, s azért mégis megvagyunk!

— Igazság, bruderkám, megvagyunk, — szólt a főbiró most ismét mosolyogva — csak úgy van az, szemesé a világ!

— És fülesé — pótolá a másik a félig tölt poharat kiürítve.

— Igazság! mi megmaradtunk, no várjatok csak; — szólt, öklével az asztalra csapva — mást akartatok szolgabirónak, majd meglássuk, kinek volt igaza.

— És helyettem kit akartak! — folytatá a másik szinte nemes haragra gyulva — azt a Görögi Vinczét, jöttment embert, épen most került ki az utósó iskolából. — Mit az esküdt annyival nagyobb hibának tartott, minthogy maga soha az utósó iskolában nem volt s tudományait a negyediknél végzé, mi mint tudva van, némely megyében birói hivatalok viselésére untig elégnek tartatik.

— Főkép az a Tengelyi vigyázzon magára — vágott közbe Nyúzó, s arczán mindazon keserűség vala látható, mely azt józan állapotában jellemzé, — rég föltettem magamban —

— Jó, hogy nem nemes ember többé, — mondá az érdemes esküdt. — Jobban hozzá férhet az ember.

— S még mi menjünk — mormogá a másik — hogy kárát megkerítsük.

— Igen, s késő éjtszaka, rossz időben, mikor becsületes ember otthon marad — tevé hozzá pótlólag az esküdt — s a zsiványok az embert minden bokorból agyonlőhetik. Majd bizony, ki hallott ilyet?

— No látod Bandi, — válaszolt a másik, mélyebb belátás kifejezésével — az csak onnan van, mert ezeknek a nagy uraknak nincs semmi megyei praxisok. Magunk között legyen mondva, Bandi, a mi főispánunk se jobb a többinél, De se baj! ő parancsol s az ember aztán azt teszi, a mit akar; látod öcsém, minden hivatalnak megvan a maga hatásköre.

— Igen, de éjjel még se kellene kiküldeni az embereket — s az esküdt hihetőkép folytatta volna bölcs megjegyzésit, ha kocsizörgés, mely az udvarban hallatszott, figyelmét magára nem vonja.

— Ki lehet ez? — szólt a főbiró gondolkozva, — azt hittem, nem is tudják, hogy haza jöttem.

— Valami instansok, — mondá Kenyházy nyugodtan s friss pohár bort töltve magának, — most egymásután fognak jőni, hisz megmaradtunk!

Macskaházy, ki bundájában a szobába lépett, minden további találgatásnak véget vetett.

— Te vagy, barátom? — szólt Nyúzó a száraz ügyvédet kebléhez szorítva s kétszer megcsókolva úgy, hogy más országban a legszebb asszony megelégedhetett volna — jó, hogy jösz, majd preferánczozhatunk.

— Servus humillimus! — dörmögött az esküdt, ki a felkelést ez egyszer inkább nehéznek, mint szükségesnek tartá.

— Ma nem játszunk, — szólt Macskaházy, alig szabadulhatva Nyúzótól, ki ismét csókoláshoz fogott — azonnal indulnunk kell.

— Indulnunk, s hová? — kérdé Nyúzó.

— Igen, hová? — viszhangozá Bandi — ma egy tapodtat sem megyünk, preferánczozunk, ugy-e Pali?

— Dehogy megyünk, dehogy! — mondá emez, ismét Macskaházy után nyúlva, ki látva a két tisztviselő állapotát, türelmetlenül rázá fejét, — ha nem maradsz

itt jó szántodból, kiveszszük kocsikerekedet, ugy-e Bandi?

— Igen, kiveszszük, és aztán a teins úr mehet, a hová tetszik.

— Bizony, választatástoknak később is megihattátok volna áldomását — szólt Macskaházy vállvonítva.

— Talán bizony, azt hiszed hogy részeg vagyok, — kiáltá Nyúzó — hogy nem vagyok eszemen? Átkozott prókátor! Ki az első alispán? Réthy, és a második? Krivér és —

— Tudom, tudom, de az Istenért, szóljunk hát józanon.

— És ki az esküdt? — dörgé Bandi — Kenyházy András, éljen!

— Jól van, hát szóljunk józanon, — válaszolt a főbiró, összeszedve magát — hát hová kellene mennünk?

— Sz.-Vilmosra.

— Nem vagyok én részeg, hogy most kimenjek — kiáltott az esküdt.

— És miért? — kérdé tovább Nyúzó.

— Viola ott van, ma kell őt megfognunk, vagy soha; holnapig a rablott irásokon tuladott.

— Majd elfogjuk holnap — válaszolt Nyúzó méltósággal.

— De mikor mondom, hogy holnapig az irásokat nem találjuk többé nála.

— Annál jobb, — mondá a másik nyugodtan — majd bizony, éjtszaka fogok járni, nyakamat törni, csakhogy Tengelyi uram irásait szerezzem meg; járjon maga utána, ha tetszik.

— Igen, járjon maga utána, ha neki tetszik — ismétlé nevetve az esküdt. S Macskaházy kétségbeesett tekintetet vete a két érdemdús tisztviselőre. Végre Nyúzót karjánál fogva az ablakok egyikéhez vezeté, hol vele sokáig halkan beszélt, míg az esküdt, előbbi melódiá-

jához visszatérve, ismét fejét kezére támasztva, halkan énekelni kezde:

A ki Bandit nem szereti, haj! haj! haj!
Azt az ördög elviheti, haj! haj! haj!

— Ha úgy van, — szólt Nyúzó némi idő után, mely alatt Macskaházy, mint látszék, egész szónoki tehetségét kimeríté rajta — az egészen más. Bandi! hallod-e? menj ki s mondd a pandúroknak, hogy mindjárt nyergeljenek.

— No ez már más, — szólt emez, az ajtó felé tántorogva — a pandúrokat elküldhetjük.

— De miért nem mondád ezt mindjárt? — szólt a főbiró, ki most sokkal józanabbnak látszott, mint előbb maga Macskaházy reménylé.

— Hisz csak esküdtedre nem bizhatok mindent. Küldd előre a pandúrokat Sz.-Vilmosra, s mondasd a biztosnak, hogy néhány vasvillás emberrel s pandúrral az erdő melletti csárdánál várjanak. Esküdtedet hagyd itthon, csak bajunkra lenne.

— Igazság, de ha Czifra rászed, s az egész csak cselszövény, mely vesztünkre koholtatott, — s Nyúzó sápadtabbnak látszott, — Viola nekem boszút esküdött, s Czifra bandájához tartozik.

— Ne félj, nem szükséges, hogy épen közel menjünk, magam sem szeretem a puskalövéseket. Egyébiránt Czifra biztos ember s kezünkben van.

Egy idő mulva Kenyházy bejött s mondá, hogy a pandúrok már Sz.-Vilmos felé indultak.

— Menjünk hát — szólt Macskaházy ismét magára akasztva bundáját.

— Hát te is elmégy Palikám? — szólt bámulva az esküdt, midőn Nyúzót szinte bundában látá.

— El, te itt maradhatsz.

— De mit csinálhatsz nálam nélkül?

— Majd csak próbálunk valamit, — szólt Nyúzó nevetve — te vigyázz a házra.

— Furcsa, — gondolá magában Kenyházy, midőn azok ketten kocsira ültek s Czifra, ki ez idő alatt a pitvarban várt, hátul felkapaszkodott, — szolgabiró esküdt nélkül!

És Nyúzónak elhagyott jobb-keze, midőn a kocsi elhajtott, visszament a szobába, többször csóválta fejét, egy pohár vörös bort ivott, s tovább énekelé:

A ki Bandit nem szereti, haj! haj! haj!
Azt az ördög elviheti, haj! haj! haj!

Míg végre az álom lelkes dalának is véget vetett, s a Nyúzó-curián csak a kutyák ugatása szakítá félbe a nagy éjjeli csendet.

XX.

Ha boszorkány-szemekkel birnánk, kik — mint jámbor apáink hitték — éjtszaka mint nappal mérföldekre láttak, s ha a téren, melyen történetünk játszik, valamely magasabb hely volna található, most valóban ritka dolognak lehetnénk tanui. A rónán, hol őszkor, főkép miután az estharang a távol faluk tornyain elhangzott, csak a tanyákról áthallatszó kutyaugatás, s néha távol lókopogás szakítják félbe az ünnepélyes csendet, most egy hintó és egy szekér hajt egyszerre Sz.-Vilmos felé. Két rendbeli utasok, ilyenkor, s e téren! . . . a dolog oly rendkívüli, hogy olvasóim talán hihetetlennek tartanák, ha nem beszéltem volna el, hogy ez éjjel a kislaki gulyás Violánéval, s Nyúzó Macskaházyval, mindketten a sz.-vilmosi erdő felé indultak, az egyik pár, hogy Violát akasztófára kerítse, a másik, hogy őt megmentse; az egyik, mint kérlelhetlen ellen, a másik őrző angyalként. Mi e történetet még rendkivüliebbé teszi, az, hogy ez alkalommal a barátok az ellenségeknél inkább sietnek, mi, mint tudva van, a legritkább esetek közé tartozik, miután a közmondássá vált tanácsot: lassan haladj, tovább érsz, senki barátainknál inkább követni nem szokta, úgy, hogy tíz eset közt kilenczszer épen akkor érnek segítségünkre, mikor hasznukat többé nem vehetjük, s ők

azon keserű panaszszal vádolhatják végzetöket: mért nem jöttek csak valamivel előbb? Hogy a jelen esetben ellenkezőt tapasztalunk, az leginkább két oknak tulajdonítható. Az első, hogy Viola barátai nem művelt emberek, s így azoknak szokásait magokévá nem tehették; a második, hogy ildomos emberek — s Nyúzó s Macskaházy kétségen kívül ezekhez tartoztak — még inkább szeretik magokat, mint a mily mértékben másokat gyűlölnek, s ha valakit fel akarnak akasztatni, az eljárást nem szivesen kezdik azon, hogy tulajdon nyakukat töressék, mi — Nyúzónak tántoríthatlan meggyőződése szerint — okvetlenül megtörténik, ha a tiszaréti kocsis öt igáslovával úgy hajt az egész úton, mint Garacs faluban megkezdé.

— Átkozott gazember! — kiáltott a főbiró, fejét dörzsölve, mely hatalmas zöttyenés által a kocsifödél vas részeivel nem a legnyájasabb érintkezésbe jött — zsákokat viszesz a vásárra, hogy a lyukakra nem vigyázsz? Lassan! mondom lassan! máskép úgy nyakad közé vágok —

— Kérlek, ne félj — szólt Macskaházy, szintén fejét dörzsölve, — nincs a megyében biztosabb kocsis, mint ez; a nagyságos asszony is vele jár.

— Biztos ember? részeg, mondom, Macskaházy barátom, részeg mint a csap.

— Dehogy részeg, mióta Porvárról jöttünk, nem is fogott ki.

— Jaj nekem! — kiáltott Nyúzó, kikapva pipáját, mely egy második zökkenésnél oly mélyen beütődött szájába, hogy ha nappal lenne, mindenki azt hitte volna, hogy a főbiró ez elválhatlan kedvesét végre szeretetében el akarta nyelni, — jaj nekem, ez végsőitélet. Állj meg, kocsis! állj meg, mondom! én kiszállok.

— Várj csak egy keveset — mondá Macskaházy türel-

metlenül, — itt csak nem szállhatsz ki a sár közepett, mindjárt kijövünk a gyepre, s az sima, mint az asztal.

— Csupa disznótúrás — sóhajtott a főbiró, ki azalatt pipáját félretevé, de az utolsó élvezet után, melyet szárából szitt, még mindig köpködött, — az még veszedelmesebb, itt legalább lágyan eshetnék az ember. Én kiszállok.

— De ha kiszállsz, holnapig nem érünk Sz.-Vilmosra.

— Jaj, jaj, jaj! mindjárt felfordulunk! — kiálta Nyúzó, — uram teremtőm! állj meg! tartsd a kocsit te gazember! Jancsi! — E felkiáltások, melyek alatt Nyúzó, kezeivel görcsösen a vánkosokhoz kapaszkodva, egyszersmind azon gondolkozott, mily oldalon lehetne legjobban kiugornia, egy lejtős helynek valának tulajdoníthatók, melyen a kocsi farolva kissé meghajlott. Mielőtt azonban az ily nyájasan felszólított hajdú magas bakjáról leszállhatott, a kocsi ismét egyenesen állt.

— Menjünk! menjünk! — szólt Macskaházy elnyomva nevetését — a gyepen vagyunk, itt egyenes az út! csontig átfázunk, ha ily lassan megyünk.

— Csak a csont maradjon meg épen — jegyzé meg a főbiró, ki míg a kocsi állt, kissé nyugodtabbnak látszott.

— Igen, — mondá a másik — de rheumatismusom — tudod, mennyit szenvedek; a levegő oly nedves, az egész vidék teli van betegekkel.

— Már hogy' lehet az ember ily hypochondrikus? — gondolá Nyúzó magában, míg a lovak lassan ügetve tovább haladtak, s Jancsi régi magyar szokás szerint szarkaként egy felhágóról a másikra ugrándozva, a kocsinak majd egyik, majd másik oldalához csimpaszkodott. — Meglásd — szóla szomorúan utitársához, miután a kocsi minden erősebb mozdulatát káromkodás vagy jajkiáltások követék, — nem jövünk ép tagokkal Sz.-Vilmosra.

— Ej, barátom, ne légy oly poltron — mondá Macskaházy, — látod, én nyugodt vagyok, és én is csak csüggök éltemen.

— Neked könnyű — sóhajta a főbiró, — nőtelen ember vagy; de lám én! feleségem s négy gyermekem.

Az ügyész, ki midőn eszébe jutott, hogy neki sem felesége, sem gyermeke nincs, ebben arra, hogy életéhez ragaszkodjék, talán ép oly erős okot talált, csak a nedvesség s hideg szél ellen panaszkodott. — S pedig még bodzatheát sem hoztam magammal — mondá nyugtalanul, — ha nem találok Sz.-Vilmoson s jól ki nem izzadhatom magamat, meglátod, halálos beteg leszek.

— Ne légy oly hypochondrikus — mondá a főbiró, miután nem szünő kiáltozásaira a kocsis lovainak gyenge ügetését lépésre változtatá. S a két férfi egy ideig hallgatva ült egymás mellett, álmélkodva mindenik, pajtásának gyávaságán.

Kit nevezhetni bátornak? ez egyike azon kérdéseknek, melyekre felelni sokkal nehezebb, mint első pillanatra látszik. Egy vén franczia ismerősömtől hallám többször, hogy jól nevelt ember, ha veszedelemmel találkozik, elébb körülnéz, s ha maga van, elszalad; ha pedig tanukat lát, bátran neki áll; — és ez bizonyos tekintetben igaz; de végre mit bizonyít egyebet annál, hogy művelt ember mások ítéletétől inkább fél, mint egyéb veszélyektől; két veszély között az elől hátrál, melyet más fel sem vesz — a közvélemény elől; s lehet-e ezt bátorságnak nevezni? Ha öngyilkosság követtetett el, a társaságnak egy, főkép fiatalabb része bámulja a bátorságot, mások fejet csóválva gyávának nevezik a szerencsétlent, ki élte terhét tovább vinni nem merte. Kinek van itt igaza? egyiknek sem, vagy mindenkinek? Nincs senki, ki e világon semmitől sem

félne; nincs senki, ki bizonyos tárgyak előtt, melyeknek látásán mások elijednek, nem tartaná meg bátorságát. Barátom van, merész, hogy százakkal szembe szállna, mutass neki egy kis ártatlan kigyót, s elkergeted; egy földes urat ismertem, félt mindentől, vizen és szárazon, kocsin, lovon s gyalog, a kutyáktól, mennydörgéstől, az utolsó földindulás óta földindulásoktól, s mióta a pesti árvizről hallott, árvizektől, nappal ökrök s bivalyoktól, éjjel zsivány- s kisértet-bandáktól: azt hivém, végre feltaláltam a gyávaság ideálját, s im, akkor hallám, hogy mikor a cholera uralkodott, senki a megyében több bátorságot nem mutatott. Ez ember szüntelen kaczagott a többiek gyávaságán, s nagy gyönyörrel s azon élvezettel, melyet a bátor érez, ha oly valamit tesz, mit senki utánozni nem mer, evé töltött káposztáját és sárga dinnyéit bámuló vendégei előtt, kiket a főorvos mind szörnyű halállal fenyegetett, ha ehhez hasonló merényekre vetemednének. Im, földesuramnak is megvoltak hős pillanatai, őt sem lehete egészen gyávának neveznem, s valóban azok, kik — mint sokan — nem a czélt, hanem csak a bátorságot becsülik tetteinkben, nem tudom, hogy' boldogulhatnak ítéleteikkel. Az előtt fogják-e levenni kalapjokat, ki négy lábnyi magas akadályon lovával átszökik, s táncz után fagylaltot eszik; vagy az orvos előtt, ki ha csak lovat lát, elhalaványul, de a pestises betegnek puszta ujakkal megtapintja daganatát? Van egy neme a merészségnek mindenikben; az emberek ítélete hihetőkép akként fog különbözni, miként magokat vagy az akadály átugratására, vagy a beteg megérintésére képesebbeknek érzik. Hisz az erényeket úgy értelmezi mindenikünk, hogy magát az érényesek sorából ki ne zárja; mindenki oly morált képez magának, mely mellett megélhessen.

Ismét eltértem . . . . . sebaj! — A kocsi a gyepet elhagyva az országútra tért, s kit e hazában őszkor e szerencsétlenség ért, nem haladhat oly hamar, hogy bármennyi eltérések után nem volna utolérhető. Az utasok helyzete nem változott. A kocsis káromkodik, Nyúzó minden zöttyenésnél jajgat és káromkodik, Macskaházy pedig a kikerülhetetlen betegség miatt sóhajtozik, míg a hajdú a kocsi egyik feléről a másikra siet s minden oldalon szidással fogadtatik, mert mindig késő jő, s épen akkor csimpeszkedik a kocsi egyik vagy másik oldalába, mikor az úgy is arra hajlott s e segedelem nélkül is felfordulhatna. Czifra a kocsi hátán az egész idő alatt mélyen alszik s mi azon meggyőződéssel hagyhatjuk itt e társaságot, hogy ha így haladnak, a gulyás két sárga lovával jóval előbb ér a sz.-vilmosi erdőhöz.

István gulyás maga is azzal vigasztalá magát s szomorú társát. Igaz, jó három órája, hogy Violáné Garacs mellett Czifrával találkozott, s Garacs jó útban talán egy órával van közelebb a sz.-vilmosi erdőhöz, mint István tanyája. De a szolgabiró — kiről Peti által tudta, hogy otthon van — talán nem indul el mindjárt; azután az urak kocsiban járnak, s útjok rossz; míg ő könnyű szekeren, a legjobb gyepen szinte repülhet. És végre van-e valakinek a világon két oly sárgája, mint István gulyásnak?

Már sötét volt, mikor elindultak. A hold első negyede, melynek a debreczeni kalendáriom szerint ma este kelle megjelenni, a nehéz ködfátyolon nem hathatott keresztül s valóban magyar pásztor-ember tájismerete vala szükséges, hogy e roppant síkon irányát el ne veszítse. Itt egy határhalom, vagy elhagyott gémes kút, mely a ködből setét kisértetként kiemelkedett; ott egy mult évről fenmaradt fél szalmaboglya, vagy árokhányás, vagy néha messze távolságra egymástól magá-

nyos fűzfák, melyek az áradás járta réten felnőttek, s véletlenül megmaradva, most az őszi szélben vékony lombatlan ágaikat suhogtaták: ez vala minden. A gulyás bátran tovább hajtott, kétkedés nélkül, mintha a világ legjártabb országutján haladna, s a sárgák neki feküdtek a hámnak, mintha a garabonciás diák sárkányaival futnának versenyt. A lovak úgy mentek, de úgy... István nem tudta, mit tegyen örömében. Feje felett suhogtatá ostorát, barátságosan szólítgatva kedves tátosait: — Vércse ne!... ne te sárga!... hogy kapaszkodik az istenadta!... mondom, nincs oly ló Magyarországban.

Fűzfák s határhalmok, gémeskút s boglya, mintha elrepülnének a szekér mellett. A lovaknak sörénye messze szállt párolgó nyakuktól; a gulyás visszavetve bundáját, lobogó inggel, mintha szélvész ellen hajtana, ült a szekér elején; a lovak rohanva haladtak, mintha a föld égne lábaik alatt, mintha ketté akarnák hasítani a ködfátyolt s tulsó felére érni, még mielőtt az utánok ismét összefolyhatott.

— Ne félj semmit, Zsuzsim — mondá a gulyás vigan, — ott leszünk, még mielőtt az az átkozott főbiró kikapaszkodik szobájából. Ne te Vércse!

— Adja Isten! — sóhajta Zsuzsi.

— No az ördög elvihetné, ha még így is későn jőnénk — válaszolt a gulyás. — Monddsza Zsuzsi, de igaz lelkedre mondd, mentél-e így éltedben?

— Soha, — válaszolt ez, kinek gondolatai máshol jártak.

— Hiszem! Sárga ne!.. No, Zsuzsi, semmi szomorúság, egy óra mulva ott vagyunk, s elmegyünk a sz.-vilmosi csikóshoz gulyáshusra; ha más nincs, egy csikó csak találkozik, s azzal vége. Teringettét, hogy huznak, egész kezem elzsibbadt — tevé hozzá a boldog kocsis, jobb kezébe fogva gyeplőjét, míg megfájult balját ép

oly gyönyörrel lógatá maga mellett, mint ki egy darab aranyat hordva fárad el, s a fájdalmakon, melyeket érez, kincsének nagyságát méri.

A lovak egyszerre hortyogva félreugrottak. — Mi volna ez?! — kiáltott a gulyás, ki bal kezével hamar ismét a gyeplőket ragadta meg s ostorához kapott. — Sárga! Vércse! . . ah, ez a baj! — szóla, szemeit a ködbe meresztve, midőn a farkast, mely útjokon keresztül futva, most nem messze tőlök állt, meglátá. — Férget láttatok, no csak menj Kislakra, átkozott, Tisza és Bodor majd megtépáznak. Reménylem, Peti nem találkozott vele; no mi baj, vén czigányhus a farkasnak sem kell.

A nyugtalanság azonban, melyet Violáné Petiért, a farkast látva, érezni kezdett, s melyet István természettudományi megjegyzése szétoszlatni képes nem volt, nem tarthatott sokáig, miután alig indulva meg újra, egy határdombnál, melynél át kellett menniök, maga a czigány állt.

Peti felült. — Idején jövünk — mondá, a gulyás mellé ereszkedve, — a garacsi út, melyen azok jőnek, feneketlen, s mi gyepen megyünk.

— Csak férget ne láttunk volna; — szóla szomorúan Zsuzsi, — mindig hallottam, az nem jót jelent.

— Legyen eszed, Zsuzsi — válaszolt a gulyás nevetve, — hány férget láttam én életemben, mégis itt vagyok. Mi bajunk lehetne?... ni, a sárgák nem is izzadnak.

— Csak a szekér ne törjék el — mondá Zsuzsi aggodalommal, — hígye el kend, én ma mindentől félek.

— Dehogy törik el — válaszolt a gulyás egyet suhogva ostorával, — hisz nem fakó, nem is hintó. A hintó és szekér közt ép az a különbség mint az úr és paraszt között. Amaz nagy, magos, csupa vánkos, kifestve elől-hátul, úgy ránézve egész pompa, de ha bajba jön rossz úton, vagy ha hidasra eresztik, zötty! oda van!...

csupa sróf és haszontalan ág-bog minden felől, mihelyt nem jár töltésen, vagy lágy gyeputon, sárba marad; az ilyen szekér pedig elmegy mindenütt, főkép az én szekerem! A kerekeket magam faragtam, a vasat Peti verte rá. Ne, te sárga!

Peti nem egészen osztozott István nyugalmában. — Csak vizet ne érjünk, — szólt többször, fejét vakarva — mindig esik, s ha valahogy a lápok megteltek —

— Ne félj, Peti, minden rendiben lesz; s te is Zsuzsi, ne búsulj. Öcsém, Pista, ki ott a Tiszán túl lakott, a mult héten halt meg. Már régen felmondott uraságának s elbocsátó levelet s passust is kapott. Ezekkel a haszontalan irásokkal, melyekkel Pista felesége most úgy sem tehet semmit, te Violával és gyermekeiddel elmehetsz akárhová. Magam is tudok szolgálatot húsz mérföldre innen, s ott ismét mint becsületes emberek élhettek. Ez a vármegye kemény dolog, — tevé hozzá a gulyás egyet suhantva — csak az jó benne, hogy nem messze tart. Mit mondasz Peti?

De Peti nem szólt, nem felelt Zsuzsinak semmit, ki e jó hirek hallására mintegy új reménycsillagot láta emelkedni sötét láthatárán, s remegő hangon kérdezé: — Nem volna-e ez több boldogság, mint hogy azt szerencsétlen helyzetökben reményleni lehetne? — A czigány, keselyü szemeit a sötét ködbe meresztve, mozdulatlanul ült helyén, csak néha, midőn aggályosan fejét csóválá, lehete látni, hogy nem alszik. A gulyás ki ezt nehányszor észrevevé, ilyenkor egyet suhantva ostorával, csak azt válaszolá: — Nincs semmi baj, ne félj, Peti, mindjárt ott leszünk. — S ők hallgatva tovább mentek; csakhogy a köd, úgy látszott, még homályosabban ereszkedett le; a tér, melyen lovaik száguldva haladtak, még elhagyottabbnak látszott. Határhalom, füzfa, boglyák s kutak rég eltüntek s a ki népünk

bámulatos ügyességét nem ismeri, melylyel útján eligazodik, habár látszólag semmi sincs, mitől irányt vehetne, alig foghatná meg, a sietők miként nem tévedtek el régen. A pocsogás, mely egyszerre a lovak lábai alatt hallatszott, véget vetett haladásuknak.

A gulyás, noha nem szólt, régen osztozott Peti aggodalmaiban. Egyes világosabb foltok, melyeket itt-ott a köd között is észrevett, eszébe juttatták, hogy a Tisza talán mégis kiáradt. Most nem volt többé kétség. A hely, melyen szekerökkel megálltak, noha a kákás fű széles leveleivel a vizet eltakarta, már el volt borítva. A czigány leugrott s pocsogva előre ment. Előtte széles vízláp terjedett el, melynek határát a ködben nem láthatá. Visszafordult, s jobbra keresett utat, itt is víz mindenfelől, csak egyes sötét foltok álltak ki szigetekként a nagy áradásból, mely az emelkedő víz által mozgásba hozva a síkot, s hullámozva tovább terjed. Csak balfelől látszott egy hátasabb hely, mely még szárazon állt s hova Peti a lovakat most kivezette. — Ezen talán még az erdőig jöhetünk, — mondá elébbi helyére ülve, — az áradás még nem töltött el minden lápot; vigyázz, István, maradj mindig a viz mellett, máskép eltévedünk, ez a sárga ér —

— Jézus Krisztusom! — kiálta Zsuzsi, kinek lelkében egyszerre minden aggály újra fölébredt, — későn jövünk és szegény férjem!

— Még jókor jöhetünk — válaszolt a czigány biztatva, noha szavának hangjából a legnagyobb nyugtalanság vala észrevehető; ha a víz a békahágón át nem ment, a Fekete-tót szárazon találjuk s akkor minden jól van. Csak rajta, István.

— Átkozott Tisza — mondá emez, párolgó lovait ostorával biztatva.

— Dehogy a Tisza! hogy beszélhet kend így — szólt

a czigány fejét rázva, — mikor a viz innen jő. Még tegnap láttam a Tiszát Réten, s az alig mozdul; ez mind a Rákérből jő, mióta az urak új töltést csináltak, egészen neki bolondult.

— A menkő üsse meg, itt is víz! — kiáltott a gulyás gyeplőjén visszarántva lovait, melyeknek egyike lebukott. Peti, térdig gázolva a vizben, a szekér elébbi irányában tovább ment. — Itt nincs baj — kiálta végre, miután a nem széles éren átjutván, ismét szárazon látá magát, s a szekérhez visszatérve, a hortyogó lovakat a víznek vezeté. — Ne féljetek bolondok, Pista gulyásnál még többhöz fogtok szokni. — A szekér szerencsésen a tulsó parton ismét szárazra jött. S így mentek tovább, hol az árviz a gyepet el nem borítá, vágtatva, az egyes kisebb ereken át Peti által vezetve, míg egy széles vizróna minden további haladást lehetlenné tett.

— A Fekete-tó betelt — kiáltott a czigány összecsapva kezeit, — nincs ló a világon, mely ezen átmenne.

— Maradjatok itt, — szólt Zsuzsi remegő hangon — átmegyek én magam.

— Te, Zsuzsi? Az kellene még! — mondá a gulyás, Violánét, ki már szekeréről leszállni készült, helyén erőszakkal visszatartva, — a tó teli van mélységekkel, s főkép te, ki beteg voltál, ha egyszer elcsúsznál, nem birsz fölkelni, s oda vagy.

— Ereszd bundámat! Isten megsegít; férjemet csak nem hagyhatom el végső nyomorúságában; tudod, föl akarják akasztani. — S ezzel a szegény asszony a szekérről leszállni készült.

— Legyen eszed, Zsuzsi — mondá a gulyás, hasonlóképp leszállva szekeréről, — ha férjedet fölakasztják s te itt fulsz belé a vizbe, mi lesz gyermekeidből?

Zsuzsi leült a szekér mellé, s két kezével eltakarva képét, sirt keservesen.

— Ne félj, fiam — mondá a gulyás biztatólag, — majd elmegyünk, én vagy Peti; az erdő, látod, előttünk áll, valahogy csak átgázolunk — Ej, Peti! Peti! te is oly vén ember vagy! minek hoztál ide?

A czigány, ki azalatt szemeit mindenfelé jártatva, mint látszott, magát tökéletesen irányozni iparkodott, e panaszra csak azt mormogá, hogy az út, a melyen jöttek, sáros időben két órával közelebb, s hogy mikor most négy napja erre járt, a viznek még nyoma sem volt. — Ne félj, Zsuzsi, — tevé hozzá — én átmegyek, ha az ördög elvisz is átmegyek, csak hagy ismerjem ki magamat egy kissé. Nem az a nagy fa-e ez, hol minap voltunk? — szólt a gulyáshoz Peti, kezével a tulsó partra mutatva, hol a ködből az erdő sötét egyenes falként átlátszott, melyből csak itt-ott egyes magasabb sudarak emelkedtek ki.

— Igen, meglehet — felele a gulyás, e magasabb sudarak egyikére fordítva figyelmét, — csak az az átkozott köd ne lenne . . . de az erdő szélén több magas fa van, az ördög ismeri meg.

— Balra a fától — folytatá a czigány gondolkozva — mintegy kétszáz lépésnyire, az erdőben nyilás van. Aznap azon jöttünk át szekerünkkel; nem emlékezik kend?

— Hogy a menkőbe ne emlékezném, s jobbra, hacsak le nem kaszálták, a fához még közelebb nádasnak kell lenni.

— Igazság! — válaszolt ismét a czigány — még mondtad, mily jó lenne kerítésnek. No, menjünk, te jobbra, én balra, ha a nyilást megtalálom, s ez csakugyan az a fa, akkor átgázolok. A fától egész a tóárok másik partjáig hátas hely van.

— Veletek megyek — szólt Violáné, ki, mint a rab itéletét, e beszélgetésnek minden szavát remegő figye-

lemmel hallgatá, felkelve, — nem maradhatok itt nyugtalanságomban magam.

— Zsuzsi lelkem, — mondá a czigány, ki már futásra készült, megfordulva — beteg voltál, a föld csupa sár és iszap, megfáznál, ülj le itt s várj meg.

— De visszajöttök? nem mentek át nálam nélkül? Az Istenre kérlek, Peti, ne hagyjatok itt, — kiáltá a szerencsétlen nő a távozó után.

— Ha átmehetünk, — kiálta vissza a czigány, még egyszer megfordulva — én magam viszlek hátamon a tulsó partra. — Ki e pillanatban a czigány mellett áll, egy cseppet láthatott volna, mely barna arczredői közt lefolyt.

A férfiak a köd homályában eltüntek, csak Zsuzsi maga állt ott a viznek szélén, a tulsó partról átsötétlő erdőre meresztve szemeit. — Ily közel, s én nem mehetek hozzá, — sóhajta, s lelkét a szerelem minden fájdalmai dulták szét.

A szegény asszonynak igaza volt; a vizen túl alig ezer lépésnyire a helytől, hol neje feléje terjeszti vágyó karjait, találjuk Violát s társait. Taksony-megyének, a Tisza mentében fekvő síkságán, nagyszerű tölgyesei vannak. Valamint a homok szép hajlongó nyíreit s remegő nyárfáit termi meg, s némely helyen a festőileg elhelyezett facsoportok között a legszebb kertben képzelhetnénk magunkat, ha az ember mívelő keze itt-ott burgonya és tengeri földjeivel az egésznek hatását nem rontaná meg: úgy a kemény agyagban, mely a Tisza két partját képezi, hatalmas tölgyek emelik sötét koronáikat, nem ápolva emberek által, de a természet egész pompájában emelve széles sudaraikat az ég felé, melyeket nem a fejsze, hanem csak az idő vagy a Tisza döntenek meg. Miután a fának ára Magyarország e részében oly csekély, hogy ezen tölgyek kivágatása

többe kerülne, mint mit fájokért kapni lehet, az egyetlen jövedelem, melyet belőle a birtokos húz, csaknem egyedül a makkolásban áll, mely jó esztendőkben az erdőket a tiszai földesurak egyik legjövedelmezőbb tulajdonává teszi. Ledőlt s helyökön rohadó fákat ily erdőben találni ép úgy nem ritkaság, mint Amerika őserdeiben; s az idő még talán távol van, hol a műveltség kiterjesztve hatalmát ide is, a Tisza sötét tölgyesei jövelmezőbbek lesznek, de szebbek bizonyosan nem, mint most, midőn sötét ágaik alatt csak a varjuk ezrei ütötték föl tanyájokat.

E nagyszerű tölgyesek egyike vala a sz.-vilmosi határon is. Az erdőség, mely e határ kiöntéseknek kitett s így a gazdaság más nemeire alkalmatlan részét takarta, lenyult egész a Tiszáig, melynek tulsó partján hasonló, még mérföldekre terjedő tölgyesek álltak. Jó esztendőkben, ha tudniillik makk termett, ez erdő teli volt zajjal s élettel. Makkolásra fogadott állatok ezreinek röfögése s száz kondásnak éneke s fütyülése hangzott a fák alatt, melyek nem egy sebet mutathatának, mit e pásztorok pajkossága baltákkal sötét kérgökbe vágott. Ha ilyenkor a sz.-vilmosi erdő mellett átmentél, a fák között itt-ott nagy tüzet s körülötte bundájokba burkolt emberi alakokat láthattál. Néha a sűrűből egy magányos duda, vagy furulya is kihangzott, néha víg hahota, hogy szinte irigyelhetéd ez embereknek sorsát, kik oly kevéssel vigan s megelégedve lehetnek, s kiknek minden gondjait egy kancsó bor elűzi. Most halotti csend terül el ez erdő felett. A tölgyek ez évben épen nem termettek; s a pásztorkunyhók, melyeket a kanászok mult esztendőkben, csak épen hogy a legnagyobb fergetegtől legyen hova menekülniök, építének, most vagy elhagyatva állanak, vagy szétdüledeznek. A kanász építésközben nem gondol utódaira; ha a kunyhó, melyet

rakott, másnap, miután nyájával tovább ment, szétomlik, annyival jobb; ha esztendőre visszajő, ujat épít magának nem nagy fáradsággal. Szive épen annak örül leginkább, ha holvoltának mennyivel kevesebb emléke marad.

E kunyhók egyikében, abban, mely Szt.-Vilmostól legtávolabb fekszik, vonult meg Viola társaival. Viola bandájának legbiztosabb s kedveltebb menhelye vala ez. Az erdőn át azon oldalon, hol a kunyhó állt, nem vezetett út; maga a kunyhó körül sürű rengeteg s mióta pár év előtt nem távol e helytől egy biztos és két pandúr agyonlövettek, a megye legbátrabb szolgái sem igen mertek e helyhez közelíteni. Ha árulástól nem kell félnie, Viola oly biztosan aludhatott e födél alatt, mint bármely király palotájában. S az miként juthatott volna eszébe? Petin s István gulyáson kivül titkát csak olyanok tudták, kikre, ha azt felfödözik, akasztófa vár.

E kunyhó, melynek egyik szögletében, kis hordón ülve, Violát találjuk, egyike vala a nagyobbaknak, s ámbár butorzatában nem látunk semmit, mi korunk kényelmeire emlékeztetne, a faajtóból, melylyel az alacsony bejárást el lehete zárni, s a nádfödelen, mely itt-ott ráborított ágakkal kijavíttatott, észre lehetett venni, hogy e kunyhó soha egészen elhagyatva nem volt.

A fal mellett, mindkét oldalon, kevés szalma, mely bundákkal takarva a zsiványoknak ágyul szolgált, egy darab deszka négy faragott lábra szegezve, melyet asztalnak használtak, s egy kormos vas bogrács, mely a falon függött, volt egyébiránt a jelenlevők fegyverein s két kulacson kivül minden, mit e szűk hajlékban találunk, s mire a kunyhó közepén pislogó tűz bizonytalan világát veti. A kunyhó nádfödele, mely a falak mellett

annyira leereszkedett, hogy alatta egyenesen
nem lehetett, a sok tüzelés által koromfeketév
ámbár a kunyhónak kéménye nincs s a fü
nyitott ajtón s egyes kis lyukakon, melyek a
czélból csináltattak, megy ki, a benlét az égő i
elég türhetőnek látszik.

Viola mély gondolatokba merülve ül a sz
lyos szögletében, míg két czimborája, ki e
vele van, bundákon nyujtózkodik, s néha f
a parázst, vagy félig unalomból, félig bánat
magyar ember tűznél szokott — nagyoka
nézi a mindig inkább elapadó lángokat.

A regényiróknak egy idő óta szokása bá
kel festeni a vétket. Mint a lovagregény boi
korában, az irók egészen új, soha nem lét
kort alkottak képzetökben, csupa hivség-, s
ből összegyártva, hogy az ember — én n
kezem gyermekkoromból ily érzemények
vágyódott az ököljog boldog időszaka utá
megvetéssel fordult el pulya századunkt
senki várából az átmenő kereskedőket meg
szokta, s a kínpad s boszorkány-égetés
minden, mi költői volt, elenyészett: úgy
minden nemeinek nyájasan mosolygó ké
nek a jámbor közönség számára, oly szé
bítók, hogy szinte bámulni lehet, mikér
koznak többen, kik e képek utánzását tű
nak czélul. Költők, egyéb művészekként
választanak magoknak typusokat, mint
szetet örök változékonyságában követnék,
egyike a nagyobbaknak bizonyos úton
többiek utána rohannak, a nélkül, hog
eszökbe, mint az, miszerint eldődeikné
hátrább ne maradjanak. Ez az, mit sz

művelt világ majdnem minden irodalmában is észrevehetünk. — A középkor nem ismert irgalmat a gonosztevő iránt, s mégis mennyi van sokszor a vétkesnek életében, mi, habár emberi igazságunk szerint tettét büntetnünk kell, részvétünket, könyörületünket érdemli! Felvilágosodottabb korunk jól tudja ezt. A vad szenvedélyek, melyek eldődeinket kegyetlenségre ragadták, rég elnémultak, s mégis lázas állapotban, rohanva anyagi érdekeinek kielégítése után, korunk részvét nélkül elfordul a szenvedésektől, melyeket socialis viszonyai által előidézett, vagy melyeket legalább, ha ápoló kezeit feléjök terjeszti, enyhíthetne. Nagy irók érezték ezt, s midőn a társaság legundokabb sebeit merész kezekkel feltakarák, midőn emberi természetünk azon nemes részeire emlékeztetének, melyek a gonosztevő kebléből nem veszhetnek ki soha egészen, midőn figyelmessé tettek, hogy azon undoron kívül, melylyel tetteitől elfordulunk, van még valami, mit a bűnös iránt érezhetünk — szánakozás szerencsétlenségén: tettök nemes s tiszteletreméltó volt. A sokaság érzéketlensége elleni visszahatás lelkesíté őket műveikhez, s épen ezért sokszor — mi minden visszahatásnak szükséges következése — túlmentek első szándékukon, s csakhogy az undort s gyűlölést, melylyel az emberek nem annyira a vétek, mint a vétkes ellen viseltettek, enyhítsék: szeretet vagy bámulat tárgyaivá emelték azokat, kik iránt csak sajnálkozást akarának gerjeszteni. S még egyszer mondom, e tett szép s nemes volt. Van az irónak egy magasabb feladata, mint hogy bizonyos mennyiségű fehér papirt fekete karczolással töltsön be, s ki ezt érzi, azt egy pár kedvező birálat, vagy azon művészi élvezet, melyet művei alkotásában talál, ki nem elégíthetik. A költészet kedves játékká aljasul, ha a kor nagy érdekeitől különválva, nem a létező hibák

orvoslása, nem az érzelmek nemesítése után törekszik. S ki az Istentől nyert tehetségeit, a helyett, hogy velök embertársai legszentebb érdekeiért küzdene, a művészi forma mélyébe elássa, csakhogy valamikép csorbát ne szenvedjen; ki magas helikonáról, félistennek képzelve magát, kora szenvedéseiben csak művészi studiumok tárgyát látja, s míg a föld vérben áll, s az egész emberi nem vajudások között új életnek indul, virágokról s a langy esti szellőről énekel: azt bámulhatjuk hideg magasságában, irígyelhetjük; tisztelet- s szeretetünket azonban csak az érdemli, kinek Isten szivet adott, hogy embertársai szenvedéseit megérthesse. De ha a költőtől, ki nemes emberi czél után fáradva, hogy erősebben hathasson, azt, mi a művésznek legdrágább, műve szépségét is feláldozá, tiszteletünket meg nem tagadhatjuk, ha bámuljuk az önmegtagadást, melylyel ő, ki keble mélyében gyémántokat találhatott, inkább éles ekével szántotta fel földjét, mert érzé, hogy e munkával ön dicsőségére kevesebbet, de embertársainak hasznára többet tehet, ha az így támadott művek hibáit az érzelemért, melyből származtak, szivesen megbocsátjuk, s megfeledkezünk gyengeségeiről, mert érezzük, hogy mi ellen a kritikus kifogásokat tehetne, azt az embernek bámulni kell, hogy a könyvben nem szép mű, hanem szép emberi tett fekszik előttünk: mit mondjunk a mázolókról, kik minden magasabb czél s indok nélkül e műveket utánozzák, kik romlott képzetökkel gyönyörködve mindenen, mi szörnyű vagy undok, a rothadást, mely között amazok illatos virágot találtak, fölvájják, nem a virágért, hanem mert nekik jól esik az ocsmányságokban körülkapargatni; kik a vétekben nem a nemesebb emberi természet mindig fenmaradó töredékeit, hanem az erényben is mindig csak azon aljas indulatokat keresik, melyek szerintök minden

tetteink egyedüli alapját teszik; kik, mint Diogenes lámpájával embert, úgy új szörnyeteget keresnek képzelmök mélyében, s inkább örülnek, ha feltalálták, mint ha embertársaiknak egy új vigasztaló gondolatot nyujthatnának. Oh, ha valaha ez oly regényesnek festett zsiványéletet közelebbről látnák, azon éhséget, mocskot s mindennemű nyomort, melyek között e kalandok játszatnak, e hősöknek egész aljasságát, kiknek bátorsága sokszor nem más, mint a félelem az akasztófától: — a kép más volna, mint melyet adnak!

— Te Mészáros! — mondá az egyik, kit az egész vidék Rácz Andor neve alatt ismert, ősz haját visszasimítva homlokáról, — mit mondasz, nem jó volna egy kis gulyáshús?

— Az ördög vigyen el — dörmögött a másik, ki eddig a tűzben piszkálva meredt szemekkel nézé a lángokat, — minek beszélsz ilyekről.

— Meg egy kis dohány, — folytatá a másik nevetve — ugy-e egy pipa dohány sem volna rossz?

— Átkozott hóhér! — kiálta a másik, kinek ifjú, részegeskedés által elbutult arczain boszúság mutatkozott, — mikor nincs, minek boszantod az embert.

— Hát csak úgy! — válaszolt Rácz, — vagy talán nem tetszik? — tevé hozzá azon méltósággal függesztve szemeit ifjabb társára, melylyel ily öreg zsivány, ki mesterségét hat bandával egymásután majdnem huszonöt esztendeig üzé, ily suhanczra nézhet.

— De mikor mindig tréfálsz — mondá Mészáros, az égő fát megtaszítva lábával, — kora reggeltől vagyunk itt, s nincs egy falatunk. Ha ez soká tart, felakaszthatnak bátran, elébb míg éhen halunk meg.

— Hát mért nem mégy valamiért? — mondá Rácz, gúnyosan mosolyogva.

— Mikor minden ember lábon van ellenünk, — sóhaj-

tott emez — adszide a kulacsot, hadd igyam legalább egyet.

— Melletted van — válaszolt a másik, midőn nevetve nagy kulacsot mutatott, mely Mészároshoz közel állt.

— Nem ezt, — szóla emez, fejét rázva, oly képpel, mintha méreggel kinálnák — hisz ez csak víz, ott melletted áll.

— Ebből ugyan nem kapsz fiú — mondá a másik, messzebb tolva a kulacsot, mely után a fiatal zsivány kezét kiterjeszté, — úgy is több pálinka van fejedben, mint ész, s éhgyomorra, tudod, megárt. — S az öreg zsivány nevetett.

— Adszide, — szólt emez, mindig haragosabban — én inni akarok, nem vagyok bolondod, nekem nem parancsol senki.

— Majd meglátjuk, — mondá az öreg zsivány, s midőn sötét szemeit pajtására szegezve, kezét, melylyel ez ismét a kulacs után nyult, izmos markával megszorítá, mindenki láthatta volna, hogy a tekintetet, melyben a banda között áll, nem tisztán hosszú tapasztalásainak köszönheti, — ülj le gyerek és maradj nyugodtan.

— No várj, vén kutya, — kiáltott a másik, ki, mint látszott, a kulacsból, mely után ismét vágyódott, már több s nem hasztalan libatiókat tett, felugorva, s a falról lekapva fokosát — majd meglátjuk, ki parancsol nekem.

Rácz, ki minden mozdulatait figyelemmel követé, ekkor szinte felugrott, torkon fogta a fenyegetőt, s még mielőtt fokosát fölemelheté, falhoz szorítá s kicsavarta fegyverét kezeiből. — Majd adok fattyú, — szóla lángoló szemekkel — a kanászok elég disznót öltek e fal mellett, ha moczczansz, egygyel több lesz.

— Mi a baj? — szólt Viola, ki beszédeikre, míg azok e tettleges fordulatot nem vevék, nem figyelt, de most szintén felkelt hordójáról.

— Ez a fiú erőnek erejével pálinkát akar, — mondá az idősebb zsivány, ki most szerencsétlen pajtását elereszteté s mosolygó megelégedéssel nézte, hogyan dörzsöli fájó nyakát — s én neki mindjárt más valamit adok.

— Hát adj neki pálinkát, ha van, — mondá Viola — nekünk úgy sem kell.

Mészáros reményteli tekintetet vetve a kulacsra, felkelt s feléje indult.

— Nem adok biz én, — mondá Rácz, elébe állva — a fiú úgy is többet ivott mint kellene, részeg ember mindig bajba kever.

— De mikor éhes vagyok — szóla a másik, kérő tekintetet vetve Violára.

— Mért lett zsivány belőled, — mondá Rácz gúnyosan mosolyogva — hisz nem parancsolta senki?

— Hát neked ki parancsolta? — mormogott ez fogai között.

— Az más, — mondá emez komolyan — én desentor voltam! Tiz esztendeig szolgáltam a császárt, a legnagyobb háború idejében, s mikor haza jöttünk s nem akartak elereszteni, tudja az ördög mért, az jutott eszembe, hogy eleget katonáskodtam, s hogy most egyszer megpróbálhatja más is. Oda dobtam puskát s patrontást, s azt hittem, meg tudok élni, ha nem állok is silbaktot. Ha mészáros fia lettem volna, mint te, bizony nem járnék itt az erdőben, és Viola sem, azt elhiheted.

— Mit bánom én, — szólt a másik, kit a komolyság, melylyel az előbbi szólt, úgy látszott, nem igen érdekelt — zsiványélet, pajzán élet, én inni akarok.

— Add neki a kulacsot, — mondá Viola ismét — hadd töltse kedvét.

— Igen, de már most is részeg — válaszolt Rácz, ki

a kulacsot a földről fölvéve, még mindig kétkedve tartá kezei között. — A hol csak megfordultam, minden bandának szerencsétlensége a részegségtől jött.

— Ma nincs mit félni — mondá Viola — legfölebb ha még Peti jön, ki által István gulyáshúst küld. A szolgabiró Porváron, s a hajdúk magokban, ne félj, nem jőnek ennyire; ha tudnák, hol vagyunk, elkerülnének inkább.

— Ej, nem kell azt hinni soha; — mondá Rácz, fejét csóválva — a veszedelem akkor üt ki, mikor az ember legkevesebbé gondolja. Isten neki, ha akarod. — S ezzel rosszkedvűen odanyujtá kulacsát, melyből a másik minden szitkok mellett, melyek között vele megkináltatott, az állati örömnek bizonyos kifejezésével nagyokat szörpentett.

Ezek után a kunyhó ismét békességben állt. — Mészáros, ki egy ideig hős tetteiről beszélt, midőn látta, hogy a másik szavaira nem válaszol s nem is figyel, elhallgatott s álomba merült. Rácz, könyökét térdére támasztva, ült a tűz mellett. Viola kiment a kunyhó elébe.

Az éj sötét vala. A magas tölgyek, melyek a helyet környékezék s melyeknek csúcsai a ködben eltűntek, még inkább nevelék a homályt, s csak a gyönge tűz, melynek fénye a kunyhó ajtaján keresztül az ellenében álló bokrok elszáradt lombjára esett, terjeszte némi világot az egészre. Miután a kunyhóban a beszélgetés megszünt, véghetetlen csend terüle el az egész vidéken. Néha az őszi szél egyes rohamokban szálla át az erdő felett, a tölgyek száraz lombja, mely még az ágakon függött, csörögni kezde, a sudarak között mintegy hosszú fájdalmas sóhaj hallatszott, mindig távolabb s távolabb, míg a gyenge nesz eltünt, s a fák ismét hallgató mozdulatlanságban álltak. Néha fenn egyes varjú-

károgás hallatszott, a madarak, melyek az erdőben ezrenként tanyáztak, fölébredve, nehéz szárnyaikkal verdesék a csörgő ágakat, azután ismét véghetetlen csönd s hallgatás mindenfelől. Viola ott állt a kunyhó előtt, s lelkét leirhatatlan szomorúság tölté el. A sötét éj, a hallgatás, az elhagyottság, melyben magát látá, s melyet még kínosabban érzett, ha a kunyhó ajtaján betekintve, azon társakat nézé, kik neki e világon maradtak .... minden fájdalommal tölté lelkét. Mi boldog volt ő egykor! Ha a mezei munka bevégződött, s az ősz, mint most, hosszú estéivel eljött, Viola ott ült meleg szobájában, térdén hintázva kis fiát, szemét Zsuzsira függesztve, ki a lobogó mécs mellett nem szünő szorgalommal tánczoltatá orsóját. Künn köd borula el a vidéken, a kastély s parasztházak, a templom s a Tisza partjai eltüntek fátyola alatt; de a boldogságot, melyet a gazda szerény lakában talált, az idő változásai nem takarhaták el szemei elől. A természet elteríti ködét egész tájak felett, hóval takarja földünket, mely alatt a vidám zöldnek s virágzásnak nyomai is eltűnnek; azon boldogság felett, melyet keblünkben hordunk, a természetnek Isten nem ada hatalmat, csak embereknek adta azt. Ki hinné, hogy a virág, mely az érzéketlen természetre bizatott, biztosabb gyenge tövén, mint boldogságunk, melyet csak érző emberek ronthatnak meg? Viola nyugodtan nézett a jövő elébe, boldogsága nem ártott senkinek, nem akadályozott senkit élvezetében; mitől félhetne, ki az emberektől oly keveset kiván? A szerencsétlen visszagondolt mindezekre s mellét nehéz sóhaj emelé ez emlékeknél. — S mégis — mondá magában s öklei görcsösen összeszorultak — mégis feldúlták házi boldogságomat! Teljesítettem minden kötelességemet, nem, én többet tettem, mint mire köteles voltam .... teljesítettem minden

parancsolataikat, levettem süvegemet a hóhérok előtt, alázatos voltam, mint a kutya, megcsókoltam volna a sarut lábaikon, csak Zsuzsimat s fiamat hagyják békében, csak házi csendemet ne zavarják fel, és mégis! — Viola még egyszer átgondolá a méltatlanságokat, melyeken keresztülment. Miként akarák őt kényszeríteni, hogy nejét vajudásai között elhagyja; miként hurczolták őt végig a falun; miként akarta Nyúzó megveretni, s végre a pillanatot, melyben a fejszét meglátva, élét az ispány koponyájába vágá, s az emberi vér látására először borzadott el önmaga előtt. — Nem, nem — szóla, kezét éghez emelve, — bocsássa meg Isten vétkemet, én nem bánhatom meg, a mit cselekedtem; ha most ott vagyok, körülöttem az örömükben nevető hóhérok, s egyszerre a fejsze előttem csillog, felkapom ismét s jaj annak, ki előmbe jő. De ti, kiket nem bántottam soha életemben, s kik nyomorulttá tettetek, kik miatt nőm s gyermekim koldusbotra jutottak, kik belőlem gonosztevőt csináltatok, kik kiüztetek az erdő vadai közé, kik miatt e világon s az örökkévalóságban elkárhoztam . . . te fiscális és főbiró, vigyázzatok magatokra, oly szentül, mint Isten néz le reám, én boszút állok rajtatok.

E pillanatban az erdőben nesz hallatszott. Viola, előrehajtva fejét, figyelni kezde. Mintha emberek közelgenének. A földet takaró száraz levélben csörgés, néha egy törött ágnak recsegése hallatszott s a varjúk károgva felszálltak s az erdőt szomorú hangjaikkal tölték el. — Ki lehet ez? — gondolá Viola magában, — talán Peti s a gulyás; de azok hogy' jőnek Szt.-Vilmos felől? — S most az erdő másik oldaláról hasonló nesz hallatszott, s a lépések mindinkább közelegtek. — Itt sok ember jár! — mondá Viola — ezek talán engem keresnek? — Nem vala többé kétség; az éj csendében már a közel-

gők suttogása is hallatszott. Viola berohant a kunyhóba, magára zárá ajtaját, lábával meglökte Mészárost, s röviden elmondá Rácznak a történteket.

— Nem mondtam!? — szólt az öreg zsivány felugorva s kétcsövű puskáját fogva, — s ez itt — Mészárost meglökve — részeg mint a csap.

Ez utolsóban Rácz nagy igazságtalanságot követett el; szegény pajtása, ki most a lökdösést angyali nyugalommal eltűré, mióta hallotta, hogy ellenség közelg, tökéletesen kijózanodott. — Nem szökhetünk-e el még valahogy? — szóla halkan, remegő kézzel megszorítva Rácz karját.

— Körül vagyunk véve, — válaszolt Viola, — ha nem sokan vannak, azért semmi baj. A fegyverek megtöltve?

— Négy dufla, hat pisztoly, — mondá Rácz, kinek arczán vad merészségnek kifejezése vala látható, — csak jöjjenek, itt jó vacsora vár rájok.

— Gyujtsd meg a mécset s állítsd a szegletbe, hogy a nyilásokon ki ne világítson. Takard el a tüzet hamuval. — Mészáros remegve engedelmeskedett. — Te Rácz s én a két első nyíláshoz állunk az ajtó mellett. Te Mészáros, ha valakit látsz, ki az oldalhoz közelít, azt lődd le, kilőhetsz egyszer jobbra, másszor balra, csak hogy senki ne dughassa be fegyverét a nyílásokon. Ne félj fiú, nem lesz bajod.

Minde készületek gyorsabban történtek, mint én elmondhatám. A hamuval takart tűz füsttel tölté a kunyhót, mely között a mécs, a kunyhó egyik szegletében az asztalra állítva, csak gyenge világot terjeszte. Az ajtó mellett, puskával kezökben, Rácz s Viola álltak, kinézve a kis nyílásokon, melyek lőrések gyanánt hasonló megtámadások esetére a fal ezen oldalán készíttettek. Hátul Mészáros jára fel s alá, nem egyszer hör-

pentve a lőpor mellett az asztalon álló kulacsból, melyre Rácz most nem vigyázott többé. A lelkesítő ital azonban, úgy látszik, elveszté hatalmát az ifjú felett, ki mindig inkább elhalványodva s reszketve, mennél inkább közelgeni érzé a veszélyt, félig magán kívül járt fel s alá a kunyhóban. — Csak ez egyszer szabadulhatnék még, — mormoga körmeit rágva, — én becsületes ember leszek ismét. Istenem, ha megfognak, felakasztanak!

— A madarak itt vannak, — kiálta egy erős rikácsoló hang, kiben mindenki Nyúzó főbiró szavát ismerheté meg; — a kunyhóban világot látok. Körülvettétek-e mindenfelől? szóljatok!

Negyven vagy ötven hang, mely e felszólításra egyszerre felkiáltott, a zsiványoknak tudtára adá, hogy meneküléshez reménység nincsen. Mészáros keresztet vetve letérdelt.

— Főbe ütlek kutya, — kiáltott Rácz, — menj a nyíláshoz s a ki közel jő, lődd főbe, ha jól védelmezzük magunkat, mind itt hagyják fogaikat. — Mészáros egy nagy korty pálinkát ivott s az egyik nyíláshoz ment.

— Adjátok meg magatokat zsiványok! — kiáltott Nyúzó, — ha a nemes vármegye ezen felszólítására nem engedelmeskedtek, statárium útján fognak veletek bánni.

A kunyhóban minden hallgatott.

— Előre legények, törjétek be az ajtót, rajta! — kiáltott a főbiró. Két pandúr s néhány paraszt az ajtó felé rohantak, de mielőtt fejszéik még a deszkákat érheték, néhány lövés hallatszott s kettő a megtámadók közül vérében vánszorgott a földön, a többiek visszafutottak. A kunyhóból Rácz dörgő szava hallatszott: — A kinek élete van, jöjjön.

A pillanatban, midőn társai lőttek, Mészáros, ki félig magánkívül álla nyílásánál, szintén elsütötte fegyverét; a sors úgy akarta, hogy e lövésre is egy, ki a kunyhó

azon oldalára állíttatott fel, lerogyott, mi által az ostromlók közé oly rémülés jött, hogy része szaladásnak eredt.

A harcznak ezen megkezdése után egy ideig csend vala mind a kunyhóban, mind megtámadói között. Ott a zsiványok újra töltötték meg fegyvereiket, itt Nyúzó s a commissarius körül az ostromlóknak egy része tanácskozott. Emlékezetre méltó, hogy e hadi tanácsnál Macskaházynak szavát nem halljuk, e szerénység felülmulja legvérmesebb várakozásainkat.

— Biz én nem tudom, hogy' fogunk boldogulni, teins uram — mondá a commissarius, egyik kezében pisztolyát, másikban széles insurgens kardját forgatva, mely az 1741-iki nemes fölkelésből családjánál, mint sok nemes házakban, megmaradt s melynek fringia felirású vasa nem jöhetett volna bátrabb kézbe.

— Hát neki kell rohanni még egyszer, és még egyszer, és ismét, — válaszolt a főbiró, lábával tombolva — míg a gazembereket megfogjuk, megkötözzük, és akasztófához hurczoljuk.

— Hiszen ha lehet, — mondá a másik, vállat vonítva, — rajtam nem múlik.

— Ha lehet! ha lehet! — kiálta Nyúzó indulattal — minden lehet, a mit én parancsolok. — Itt Nyúzó, ki vezéri tehetségeit már az által bizonyítá, hogy nagy hadvezérek módjára seregének mozdulatait kormányozta, de magát a golyók körén kívül tartá, újabb jelét adá azon hasonlóságnak, mely közte s századunk legnagyobb vezére, Napoleon között létezett, ki mint tudva van, a lehetetlen szót nem franczián mondá.

— Én nem bánom, — szólt a commissarius haraggal — én neki megyek, ha az ördög volna is, csak a többiek jöjjenek utánam.

— A ki nem megy, — kiálta Nyúzó, — poltron kutya, főbe kell ütni mindjárt.

— Hát jöjjön a teins úr velünk, én nem tudok ezeknek az embereknek parancsolni.

— Hova gondol commissarius úr! — válaszolt Nyúzó sokkal csendesebb hangon — nem is az én kötelességem, és azután szemmel is kell tartani az egészet.

— Azt se bánom, — mondá a commissarius megvető tekintetet vetve előljárójára, melyet ha ez a sötétben nem látott is, legalább a hangból, melyen e szavak mondattak, gyaníthatott. — Előre legények! — kiáltott a commissarius; — a főbiró még hangosabban ismétlé e parancsszót, és egy távolabb álló vastag tölgy megett is rikácsoló hang hallatszott, melyben az ildomos Macskaházy szép szavát ismerhetik meg olvasóim. A commissarius feje felett forgatá kardját s a pandúrok s néhány paraszttól követve a kunyhó felé rohant. Midőn az ostromlók az ajtóhoz közeledtek, a kunyhóból ismét lövések fogadák, a csövek tüze villámhoz hasonló világot terjeszte egy pillanatra az egész felett, utána minden sötéten állt, s csak fájdalmas nyögések, melyek a földről hallatszottak, mutaták, hogy e lövések is találtak.

Az egész csapat hátrálni kezdett. — Csak előre, most előre, — kiáltott a commissarius — még mielőtt újra tölthetnek. Nincs semmi veszedelem. — S ezzel a commissarius a csapat legbátrabbjaival ismét a kunyhó felé rohant, honnan ismét lövések irányoztattak feléjök, melyek által a commissarius bal keze s egy pandúr mellen keresztüllövettek.

A commissarius felkáromkodott dühében s fájdalmában. — Nincs több lövésök! rajta, rajta! — kiáltá s egy mellette álló parasztnak kikapva fejszéjét kezéből, újra az ajtónak rohant. A többiek, részint mert csakugyan hivék, hogy a zsiványoknak töltött fegyverök többé nincs, részint mert a bátorság, mint a félelem, mindig

ragadós, s maga a küzdelem, a veszélynek érzete, a gyávábbat is indulatba hozza, felemelve fegyvereiket siettek utána. A kunyhóból egy lövés a másikat érte, s majdnem mindenik leteríté emberét. A megsebesültek jajgatása, az ostromlók s ostromlottak káromkodásaival s a lövésekkel együtt oly zajt képezének, mely annyival szörnyebbnek látszott, mennyivel sötétebb fátyolt boríta az éj az egész felett, melyen csak a lövések villanása terjeszte néha pillanatnyi fényt. A commissarius intő szava s a fejszéknek döngése, melyekkel ő s egy paraszt az ajtót verék, áthangzott a lármán.

— Ide a puskával, — kiálta, elvetve fejszéjét, s a fegyvert pandúrai egyikének kezéből kiragadva. — Ez neked való, Viola, — s ezzel fegyverét az ajtónak szegezve, elsüté.

E lövésre benn a kunyhóban valaki felsikoltott s összerogyott. De mielőtt a commissarius örömét szavakban kimondhatá, a kunyhóból egy második lövés hallatszott, melyre a fejszével mellette álló paraszt halálosan találva földre rogyott.

— Ide más puskával — kiáltott a commissarius. De kik parancsát követheték, nem voltak többé mellette. Az egész tömeg tarthatlanul futott a főbiró felé, ki az egész jelenet alatt káromkodni s a küzdőket biztatni meg nem szünt; de tántoríthatlan vezér létére a csata szinhelyéhez egy lépéssel sem jött azért közelebb.

A commissarius, ki végre látá, hogy egymaga a zsiványokon nem győzedelmeskedhetik, miután az ajtórésen át ismét lövés történt, mely jobb vállát éré, káromkodva visszavonult a többiekhez.

Az ostrom vissza volt verve; a legyőzött had hatalmas vezére körül csoportozott. Nyúzó magán kívül vala mérgében. A zsivány, kit annyi ideig keresett, itt volt kétszáz lépésnyire tőle. Ő a tanyát körülfogta őreivel

és seregeivel, ő mindent elrendezett gondosan, mint bármily hadvezér, ki várakat ostromol . . . és a lator társaival ellentáll tulajdon főbirája parancsolatának, noha tudja, hogy mihelyt kezébe kerül, fel fogja akasztatni! Azután ez alávaló emberek, kiknek kötelessége, hogy a zsiványokat megfogják, kiket ő különösen e czélból hozott magával s kik most el merészelnek szaladni, ha hátok megett tulajdon szolgabirájok áll, áll pedig bokáig sárban, hideg novemberi éjtszakán, midőn magát a legnagyobb náthának teszi ki, s így alattvalóinak példát ad, hogy veszély nincs, melylyel a hazafi a közjó kedveért szembe nem szállna. A dolog hallatlan! És még pipája is! A nedves dohány nem ég, szára nem szelel, és Nyúzó Pál ne káromkodjék, ne szidja az egész világot teremtésétől e napig, hol ötször csaholt tüzet egymásután s nem birta meggyújtani pipáját. Ha nem lett volna sötétebb, semhogy valaki Nyúzó arczának dühös kifejezését láthatá, a lövések előtt szaladók aligha főbirájok előtt meg nem álltak volna, ki haragjának egész hatalmával fújva nem-szelelő pipájába, mint szikrát szóró tűzjáték, vagy illőbb hasonlósággal élve, mint lángokat okádó griff állt a magas tölgyek mellett.

— Hát semmirevalók! hol van a zsivány? — kiálta földhöz csapva pipáját, melyen minden erőlködésével nem segíthetett — hol van Viola? Hogy' merészeltetek visszajőni nála nélkül?

A gyülekezet hallgatott, a hajdúknak egyike a szerencsére lágy sárba esett pipát emelé fel.

— Verd ki, de jól, te gazember, — mondá ehhez fordulva a főbiró — nem szelel. Nem mondtam-e százszor, — kiálta ismét a többiekhez — hogy nekem a zsiványokat kötözve hozzátok el?

— Teins uram, — fohászkodott az egyik alázatos hangon, — mi mindent elkövettünk, három vagy négy

halva fekszik, a többieknek fele sebet kapott, a commissariusnak is bal karjába lőttek.

— Legalább tiz zsivány van a kunyhóban, a merre az ember csak néz, csupa puskacső, — mondá egy másik — lehetetlen boldogulni.

— Lehetetlen! ki mondta azt, hogy lehetetlen? — kiálta a főbiró dühösen, — szeretném tudni, ki merte mondani, hogy lehetetlen. A mit én parancsolok!.. hol van a gazember?

— Igazsága van, — mondá a commissarius, ki azalatt szintén a többiekhez jött, — ily emberekkel, mint ezek, Violát nem fogja meg senki. Vedd kendőmet — tevé hozzá, a pandúrok egyikéhez fordulva — s kösd be bal karomat. Akárhogy, csak erősen, hogy a vér kevesebbé folyjon, míg feldsert találunk.

— De mikor én mondom, hogy meg kell fogni, — kiáltott Nyúzó sértett méltóságának érzetében, — ki parancsol itt?

— Próbálja meg a teins úr ha tetszik, én nem tehetek semmit; két lövést kaptam, se jobb, se bal kezemet nem birom, gyereket sem foghatnék meg.

— Baj, — mondá Nyúzó, fejét csóválva — hogy commissarius úr épen most kapott sebet, de hát maradjanak vissza azok, a kik lövést kaptak. Ti többiek álljatok sorba. No, úgy fiaim! no rajta, hogy az ördög vigyen el.

A főbiró felkiáltását a kunyhóból egy pár lövés követte, és soha Gorgon feje sereget úgy nem állíta meg helyében, mint ezeknek hallása az ostromlókat. Nyúzó, úgy látszott, még hátrált.

— Rajta, rajta, semmirekellők! — így kiáltoza a fa mögül, de mindenki helyén maradt; ha a megtámadók helyett ők lennének a megtámadottak, soha sereg szebben nem viselte volna magát.

— Nem fogsz engedelmeskedni? — szólt Nyúzó méreg-

től elfojtott hangon, az egyik mellette állót torkánál megragadva; — nem lódulsz mindjárt a kunyhóhoz?

— Nem biz én — válaszolt a másik nyugodtan, félre állva.

— No várj, hogy' hínak?

— Kovács Miska, szt.-vilmosi nemes ember; nem megyek én az Istenének sem!

— Nem ismertem meg kendet. És ez? — kiálta egy másikhoz fordulva.

— Ez öcsém, András, ez is nemes ember, ez se megy.

— De hát a parasztok hol vannak?

— A kiket nem lőttek agyon, elszaladtak.

— Gyáva, haszontalan paraszt nép; — kiálta a főbiró — no majd adok!

— Teins uram — mondá a commissarius a főbiróhoz, — menjünk haza. Megtettünk mindent, mit tőlünk a nemes megye megkivánhat, többre senkit kötelezni nem lehet. Mindössze alig vagyunk tizenöten, a többi halva és sebesülve fekszik, vagy haza szaladt; ha utolsóig agyonlövetjük magunkat, Violát még se foghatjuk meg. Mihelyt észreveszi, hogy ily kevesen vagyunk s a kunyhó emberektől körülvéve nincs, el fog illanni, s a sötét erdőben ki mehet utána?

Nyúzó már hajlani kezde ez okokra, melyeknek fontosságát maga is átlátá, midőn Macskaházy, ki miután a küzdés zaja megszünt s hosszú tapasztalásból meggyőződött, hogy a zsiványok golyói ennyire nem érnek, rejtekéből a többiekhez jött s új tanácscsal lépett fel. — Fel kell gyújtani a kunyhót — mondá, — ha melegök lesz, majd kijőnek. A puskásokat a fák mögé állítjuk, mihelyt egy a zsiványok közül kijő, le kell lőni.

E szavak alig kimondva, új életet hoztak az egészbe. A commissarius kaczagott örömében. Tűzszerszám, kéngyertyák s egy szurkos fáklya adatott a pandúrok egyi-

kének, ki a felgyújtás tisztét magára vállalá s e gyujtószerekkel a kunyhó hátulsó részéhez lopódzott, hol nyilás, melyen lövéstől tarthatna, nem volt. A puskások a bokrok között rejtődztek el, s Nyúzó, ki Macskaházyval maradt, örömében megölelé barátját ez angyali gondolatért.

A zsiványoknak helyzete azalatt még szomorúbb volt. — Rácz, kit a lövés, melyet a commissarius az ajtón keresztül tett, mellben talált, hörögve feküdt a szalmán; a föld, nyughelye mellett, sikamlós lett vérétől. Mészáros fel s alá tántorgott a kunyhóban, káromkodva s imádkozva egyszerre, átkozva a napot, melyen született. Pálinkával akará feltartani merészségét, de az erős italnak nem volt hatása reá, agyában az egy szörnyü veszélynek gondolata mindennek ellentállt. Viola nyugodt vala s hallgatott. Meg volt győződve, hogy végnapja eljött, s félelem nélkül nézett a halál elébe, csak neje és gyermeki miatt aggódott. — Egy perczig, mikor az ostromlók utolszor visszavonultak, menekülésről kezde gondolkozni. Ha a födelen keresztültörve a kunyhó hátulsó oldalán kimegy, e sötét éjjel, ki tudja, talán elillanhat — de akkor szemei öreg pajtására estek, ki vérében hevert lábai előtt. Eszébe jutott, hogy más alkalommal életét neki köszönheté, s nem akará őt elhagyni bajában. Most hallá, hogy ellenségei új megtámadáshoz készülnek, érzé, hogy késő s panasz nélkül várá végzetét.

— Csak lőjj, — szóla, midőn a kunyhó előtt a lármát hallá, Rácz, fejét könyökére támasztva, s szava hörgő vala, mint a haldoklóé — lőjj mindig, míg csak egy van közelünkben.

— Nincs postánk többé, — mondá Viola nyugodtan, — puskapor a mennyi kell, a serét elfogyott.

— Ördög és pokol! — mondá a másik, nehezen véve lélekzetét — nincs serétünk?

— Nincs, — felelt Viola, — egy puska és két pisztoly még megtöltve, a többi üresen.

— Add ide az egyik pisztolyt — mondá halkan a zsivány, egyik kezét Viola felé terjesztve.

Viola megérté e kivánat czélzatát s szomorúan oda nyujtá a kivánt fegyvert, melyet a másik görcsösen markába ragadva, egy sóhajjal szalmájára visszaesett. — Úgy, — mormogá fogai közt — most jöhetnek; elevenen legalább nem hurczolnak az akasztófához.

— Te Viola, — szóla Mészáros halkan, Ráczra mutatva, ki behunyt szemekkel mintegy magánkívül feküdt — meghalt.

— Hisz látod miként emelkedik melle.

— De meg fog halni, ugy-e bár? Hogy' lenne Viola, — tevé hozzá suttogva — ha megadnók magunkat, talán megbocsátanak?

— Megbocsátanak? — szóla Viola kaczagva — fiam, azt elhegedülte szent Dávid; ha agyon nem lőnek, holnap estig az akasztófán függünk, te is, én is.

— Nem úgy megbocsátani — mondá ismét a fiatal zsivány mindig vékonyabb hangon, mintha valaki gégéjét szorítaná — nem úgy egészen megbocsátani, hogy ismét szabadon mehessek; csak úgy értem, hogy bezárnak öt, tíz, husz esztendőre, nem bánom s megvernek fertályesztendőnként s koplaltatnak, dolgoztatnak, nem bánom, akármit, csak ne akaszszanak fel. Mit gondol kend, Viola, ezt nem tennék, ha kérem, ha szépen, térden állva kérem. Édes Viola, még oly fiatal vagyok, s látja, kend jól tudja, én nem öltem meg senkit, most is csak a levegőbe lőttem.

— Szegény fiú, — mondá Viola, midőn kezét társa reszkető ujjaiból megszabadítá — mondd ezt birádnak. De mi ez? — kiáltá egyszerre a kunyhó szegletére mutatva — füst!

— A kunyhó ég! — hangozék künn. — Lökjetek vissza mindenkit a tűzbe — kiáltott Nyúzó erős hangja a lárma közt, míg a kunyhó belseje nehéz füsttel telt.

— Felgyújtották a kunyhót, — szóla Viola elborzadva — ez szörnyű!

Rácz felnyitá szemeit s ismét könyökére támaszkodva körültekintett; a kunyhó egyik szegletén már a tűz átlátszott s szörnyű forróság kezde terjedni. — Meg ne hadd magadat fogni elevenen, — kiáltá végső erővel — ha lehet, lődd le a főbirót, azután halj meg. — S ezzel a vén zsivány főbelövé magát. Vére Viola kezére fecscsent; ő kétkedve álla, mit tegyen.

— Miatyánk Isten! — kiáltá Mészáros, térdre borulva — megégünk; adszide a csutorát, talán elolthatom. Ez is ég! — kiáltá eliszonyodva, midőn a pálinka kék lángokban folyt el a földön; — ki vagy a menyekben... Viola, Viola! miért loptad el a nótárius irásait?... ez mindennek oka. — A szerencsétlen ajkához szorítva csutoráját kétségbeesve ivott, míg a füst s erős ital következésében a földre esett s ő is Rácz mellett feküdt.

Violát ez utolsó szavak az irományokra emlékeztették, melyekről a veszedelem között megfeledkezett. El vala határozva, hogy e kunyhó falai alá temeti magát; legalább ha Zsuzsi gyermekeit a helyre akarja vezetni, hol apjok fekszik eltemetve, ne kelljen őket az akasztófához vezetni. De most teheti-e ezt? Tengelyi emberszeretőleg befogadta nejét s gyermekeit házába, ez irományok reá nézve a legfontosabbak, és most itt hagyja elégni magával s azon hirrel menjen ki a világból, hogy legnagyobb jóltevőjét szerencsétlenné tette. Ez nem lehet.

A lángok mindig tovább terjedtek, a kunyhó hátulsó részén égő szalma hullt a földre, Viola haja égni kezdett, melle nem talált lélekzetet a forró levegőben, szemei

a füstben elvakultak, még egy percz, s szándéka nem állt volna hatalmában. Még egy tekintetet vete társaira, s az irásokat kezében tartva, fölnyitá az ajtót s kirohant.

Miután a kunyhóban egy ideig zaj nem hallatszott, s noha a szalmafödél magas lángokban állt, az ajtó fel nem nyilt és senki sem mozdult, mindenki azt kezdé gondolni, hogy, mint a commissarius mondá, a zsiványok használva a setétséget, elillantak. A pisztolylövés, melylyel Rácz életének véget vetett, nem változtatá meg e meggyőződést, miután igen természetesnek látszott, hogy az ott hagyott fegyverek egyike a tűzben magától elsült. Maga Nyúzó s Macskaházy boszankodva, hogy reményökben megcsalattak, de félelem nélkül közelgtek az égő viskóhoz. Igy történt, hogy midőn Viola leégett hajakkal s a füsben elvakult szemmel, irásait kendőbe takarva kezében tartva a kunyhóból kirohant, épen e két férfival találkozott. Macskaházy kiragadá az irásokat kezéből s visszafutott. A többiek irtóztató kiáltással össze-szaladtak s Violát körülfogák.

A zsivány kezében nem vala fegyver, de a félelem, melyben neve az egész vidéket annyi ideig tartá s melyet kétségbeesett védelme még inkább nevelt, visszatartóztatá a bátrabbakat is; s ha kezében fegyver, ha karjaiban még erő volna, keresztültörve ellenein, talán még megszabadulhatna. De Viola nem gondolt többé ellentállásra. A lelki s testi kínok, miken keresztül ment, felemészték érctestének erejét. Messze felnyitá szemeit, de nem látott, hosszú lélekzetekben szivá magába a friss levegőt, melle emelkedett, mintha szét akarna repedni, kiterjeszté reszkető karjait s egy nehéz fohászszal földre rogyott. Magán kívül vala. Ekkor az egész csoport diadalt kiáltott leterített ellensége felett s nem volt senki, ki önmaga nem akarná megkötözni lábait s kezeit annak, kinek nevénél máskor remegett.

Miután Nyúzó nem kis nehézséggel ez örömzajt lecsöndesíté, hogy a rabnak Szt.-Vilmosra átvitele iránt rendeléseit megtehesse, a kunyhóból nyögés s gyenge jajgatások hallatszottak. — A jelenlévők borzadtak s halotti csend lőn a kunyhó körül, melyet csak a tűznek pattogása s a szerencsétlennek mindig hallhatóbb kiáltása szakíta félbe.

— Talán kihozom — szóla a pandúrok egyike, emberiebb a többieknél.

A szólót irtózatos dörrenés szakítá félbe. A puskapor, melyet a zsiványok ott tartának, felgyult, a kunyhó födele szétvetve egyes égő darabokban esett le az erdő s az emberek között, a nélkül azonban, hogy közülök, kik új szaladásnak eredtek, valaki megsértetnék.

A vidéket halotti csend tölté el. A jajgatás, mely a kunyhóban hallatszott, elhallgatott, a világosságot, melyet az égő födél elébb minden tárgyra vetett, ismét homály váltá fel, s csak a széthányt gerendák közül veté még itt-ott egy égő darab vörös fényét körére, míg az egész felett a lőpor füstje meleg ködként ereszkedett.

— Megjárhattuk volna — szólt a commissarius, ki a többiek között először nyeré vissza egész nyugalmát. — Átkozott gazemberek!

— Nem lehet többé baj — kiáltá Nyúzó messze hátulról, hova egy fa mögé bujt, s hangja remegett.

— Nem, teins uram — szóla a commissarius vissza.

— Igen, de ha még puskapor lenne a kunyhóban.

— A puskapornak az a természete — válaszolt a másik mosolyogva, — hogy egyszerre sül el. De csak maradjon a teins úr ott. Nincs többé dolgunk. Fogja fel két erős legény a zsiványt — szóla a többiekhez fordulva, kik lassanként körülötte összegyültek — s Szt.-Vilmosra vele.

Viola, ki még mindig ájulásban vala, a földről fölemeltetvén, az egész csoport Szt.-Vilmosnak vette útját.

— Megvannak az irások? — szólt Nyúzó suttogva Macskaházyhoz.

— Meg — válaszolt a másik hasonlóan, — tűzbe dobtam. — Végre lépteik az erdőben eltüntek s az iszonynak helye ismét nyugodtan állt.

Ne várják olvasóim, hogy az érzelmeket le irjam, melyek Viola nejét ez idő alatt eltölték.

Rövid idővel, miután őt elhagytuk, Peti s a gulyás visszatértek. Az egyik a nyilást, a másik a nádat megtalálta, a magas fa az vala, melyről szóltak s levetve csizmáikat átmenni készültek. A lovak lábaira bilincs tétetett. — Peti egy erős bottal kezében előre ment; a gulyás Zsuzsit — ki az Istenére kéré, hogy magokkal vigyék — vállára véve, utána gázolt. Alig értek azonban a viz közepéig, midőn az erdő egyszerre a megtámadók zajával telt el.

— Későn jöttünk — kiáltott Zsuzsi, — vigyetek át, hadd haljak lábainál.

Lövések hallatszottak, a szétszaladó parasztok közül néhány az erdő ezen részének vevé futását s a gázolók elég közel valának az áradás tulsó partjához, hogy a futóknak lépteit hallhassák.

A gulyás ismét remélni kezdett. — Ne félj Zsuzsi, — szóla biztatva — látod, a gazemberek mind elfutottak.

Peti vigyázva tovább ment, s így értek a parthoz, De a zaj újra kezdődött, ismét lövések s lárma, új ostrom.

Zsuzsi kiragadva magát a gulyás kezeiből, nem tudva mit akar, mit tesz, félig magán kivül rohant a lárma felé. A férfiak erőszakkal visszatartották. Térdre veté magát, de lelkét csak egy gondolat tölté el s az Violának veszélye vala. Minden hang nem jött-e ellenségétől? minden lövés nem érheté-e keblét? Ő nem imádkozhatott. Kétségbeesve tépte haját s lelkében átkot

mondott az egész teremtés felett. — Egyszerre az erdőben nagy világosság terüle el. Az ostromlók kiáltása, kiktől nem voltak ötszáz lépésnyire, nem hagya kétséget oka felett. — Zsuzsi felugrott, éghez emelé kezét. — Felgyujtják a kunyhót; férjemet égetik el; — kiálta szívhasitó hanggal s magán kivül rogyott Peti karjai közé.

XXI.

Mikor Violáné magához tért s követőivel az ütközetnek szinhelyére jött, minden nyugodt s hallgatag vala ismét. A léptek, melyekkel a győzedelmes sereg kötözött rabjával és sebesült pajtásaival Szt.-Vilmos felé sietett, rég nem hallatszottak; a kurjongatás, melylyel diadalát ünnepelé, a távolban elhangzott, s csak a varjúk nagy serege, mely álmából felijesztetett, szállonga még károgva az erdő felett. A kunyhó körül a nyitott helyen, mely mindenfelől bokroktól körülvéve a hajléknak mintegy udvarul szolgált, itt-ott szétszórva parázszsá égett fatöredékek hevertek, s egy félig megmaradt gerenda, — mely még néha lángot vetve, mint gyászszövétnek lobogott a kiégett falak felett — gyenge bizonytalan világot terjesztett a romokon.

Violáné nyugodt vala. Az emberi szívben az örömnek s fájdalomnak csak egy bizonyos mennyisége fér meg; ha a kehely egyszer színig telve van, a tenger árjai átmehetnek rajta s egy cseppel sem fogják nevelni tartalmát; ha a mérleg egyszer elveszti egyensúlyát s a serpenyők egyike bizonyos pontig lement, rakj rá mázsákat, s míg terhe alatt el nem törik, mélyebbre nem nyomhatod le.

A szerencsétlen asszony rég elérte e pontot. Midőn a kunyhóhoz jött, kezével takarva szemeit, egy ideig

hallgatva állt. Peti s a gulyás, ki Violánét vezette, szintén nem szóltak; végre az asszony, erőt véve magán, gyorsan a kunyhóhoz ment s benézett.

— Peti, — szólt, visszafordulva, a füsttől elfojtott lélekzettel — gyujts tüzet, elég fát s parázst találhatsz a földön, hadd keressem férjemet.

Peti, sóhajtva, parázst ment szedni. A gulyás, — kinek a kétségbeesett nyugalom, melyet a szerencsétlen asszonyon észrevett, százszor borzasztóbb vala, mintha őt haját tépve látná, — kezével törülé szemeit. — Zsuzsi lelkem, — szólt végre — menj oda hátrább a fák alá, majd mi keressük.... azaz nem férjedet, az, meglátod, nem is volt itt, hanem csak a többieket, ha csakugyan valakinek baja történt volna. Légy nyugodt Zsuzsim, — tevé hozzá, megfogva kezét — férjed nem is volt itt, meg mernék esküdni reá. — A szegény ember tudta, hogy hazud, tudta, hogy mihelyt Peti tüze fellobog, Violát — talán félig elégve — a romok között fogják találni, vagy hogy legalább üldözőinek kezeibe került; de ő üdvösségét adta volna, ha e szerencsétlennek szivébe csak egy perczre ismét reményt önthet.

— Hagyja el kend István, — mondá Violáné nyugodtan, — tudok mindent, el vagyok készülve mindenhez. Meglátják, nem lesz bajok velem, ha félig elégve találom is; csak még egyszer láthassam. Neki jobb itt ez elégett falak, mint ott ellenségei között, legalább nem szenved többé.

— De mikor már mondom, hogy Viola nem volt itt; — válaszolt István — teremt-ugysegéljen, üdvösségemre mondom, nem volt itt! Hát mi az ördögnek keresgélnél a füst között? Ez, látod, nem asszonynak való, ha véletlenül valami undorítót találsz, ki tudja, nem árt-e meg. Menj vissza s mi majd mindent megnézünk.

Violáné azonban nem vala azon gyenge, érzékeny teremtéseknek egyike, minőket főkép műveltebb osztályaink asszonyai közt találunk. Azon lágyságot, azon akarat nélküli hozzánk simulást, mely az asszonyiasság nevezete alatt felsőbb osztályok hölgyeinél oly ellenállhatlannak tartatik, a falunak e test- s lélekben erős leányában ne keresse senki. E szivet keményebb anyagból alkotá a természet. Ha férjét veszély környezé, a helyett hogy remegne, ő vele osztozott veszélyeiben; ha szenvedőt látott, ő nem sírt, de segített; ő nem halványult, nem ájult el a seb előtt, hanem bekötözé; nem sóhajtozott, hanem dolgozott gyermekeiért. — Ott az erdő szélén, midőn hallva az üldözők kiáltásait s a lövéseket, látva a vörös fényt, mely között talán férje leheli ki életét, s ő jelen sem lehetett szenvedéseinél, a lelki erő, melynek hasznát nem veheté, elhagyá a szerencsétlen asszonyt, s magán kivül dőlt követői karjai közé. De e gyengeség pillanatai elmultak; érzé, hogy férjének s gyermekeinek talán szüksége van reá, s a tetterő, melylyel kedveseinek használhatott, ismét feltámadt szivében.

— Köszönöm István, hogy így gondoskodik rólam — szólt meghatott hangon, — nem szükség, hogy aggódjék, ismét jól érzem magamat. Akármit lássak itt a kunyhóban, valami bizonyost fogok tudni, s lássa kend, az jobb. Ha férjem meghalt, elássuk itt a fák alatt, legalább a helyet fogjuk ismerni, hol pihen, s eljöhetek gyermekeimmel sirjához, s itt sirhatjuk ki könyeinket.

— Mondom, Viola nincs itt — szólt a gulyás, — de látod, ha félig elégett embereket látsz... a dolog mégis nem asszonynak való. Még ha egészen egészséges volnál, Isten neki, de igy! Mikor tanyámon most két esztendeje tűz támadt, csak két tehén égett belé, s mégis

mikor nagyságos asszonyom jött, s a szegény fekete dögöket látta, úgy elborzadt —

— Nem vagyok én nagyságos asszony, — viszonzá Zsuzsi keserűen, — ők borzadhatnak, elájulhatnak; én zsivány felesége vagyok, nekem ilyenekre nincs időm. Hej, bátyám, ha tudná, mióta Viola zsiványnyá lett, mily gondolatok jártak át szegény fejemen, milyeket álmodtam; ha estétől reggelig házamban vagy kinn a mezőn férjemet vártam s ő nem jöhetett, mily iszonyú lehetőségeket képzeltem magamnak, — akkor nem félne, hogy valamitől még elborzadhatok e világon. Bármi vár reám, csak a szerencsétlenségnek egy neme lesz; én esztendőkig a pokolnak minden kínait egyszerre tűrtem képzetemben.

A tűz, melyet a czigány azalatt a kunyhó körül rakott, lobogó világot kezde terjeszteni. Violáné körültekintett. Az ajtó előtt a szt.-vilmosi parasztnak holt teste feküdt, ki a commissarius mellett az ajtón keresztül agyonlövetett; valamivel távolabb a bokrok közelében még egy pár holttest vala látható. Violáné megnézé a halottakat, s látva, hogy egy sem férje, égő darab fával bevilágítva a kunyhóba nézett.

Nem fogom leirni a látványt, mely előtt maga az öreg gulyás elhalványodott. Az asztal feldőlve még füstölt, a kunyhó belsejében puskák s pisztolyok feketévé égett agyakkal hevertek. A szerencsétlenek közül, kik itt végzék éltöket, az egyik hamuvá égett szalmaágya felett, a másik a szegletek egyikében feküdt.

— Ő nincs itt — szólt végre Violáné, miután a holttesteket, ámbár vonásaik ismerhetlenekké váltak, sokáig figyelemmel nézte. — Nincs ezüst gyürű ujjaikon, s férjem gyürűjétől meg nem válik. — Violát megfogták.

— Dehogy fogták, — mondá a gulyás, ki még mindig

reményeket akart ébreszteni a szerencsétlen asszonyban — ő hihetőkép —

— És ez mi? — vágott közbe Zsuzsi, ki lehajolva egy kétcsövü puskát emelt fel — e fegyvert férjem mindig magával hordá. Fogja kend — tevé hozzá — s tartsa meg emlékül.

— Igen, mihelyt találkozom vele, visszaadom, — mondá a gulyás.

— S most Isten áldja meg jó szándékáért, — folytatá Violáné — ha tovább jőne velem, kend is bajba keveredhetnék; Peti elkisér Szt.-Vilmosra, bizonyosan oda hurczolták férjemet.

S ezzel a barátok elváltak. A gulyás, szomorú gondolatokba elmerülve, lovaihoz, s miután azokat előbbi helyükön találá, tanyájához vevé útját. A zsivány felesége Petivel Szt.-Vilmos felé sietett.

Itt a zaj, melyet az üldözőknek kiindulása s még inkább győzelmes visszatérte okozott, lassanként elhallgatott. Nyúzó s Macskaházy a nemesek hadnagya házába aludni mentek. A falusi lakosok, kik az ostromban részt vettek, részint házaikban pihentek, részint a kocsmában felejték a veszélyeket, melyeken keresztülmentek. Maga Viola, kit a faluháza nyitott szinében kötöttek ki s két hajdú és ép annyi paraszt strázsált, fáradtan álomba szenderült. Midőn a szerencsétlen az erdőn keresztül Szt.-Vilmos felé hurczoltatván, elfogatása óta először magához jött s körültekintve a szurokszövétnek bizonytalan világánál, melylyel a pandurok egyike a sereget vezeté, reménytelen helyzetét látta, s a történtekre tisztán visszaemlékezett: azonnal Tengelyi irásai jutottak eszébe. Mikor az égő kunyhóból kilépett, annyira elkábult, annyira elvakitva volt, hogy nem is tudta, kinek kezeibe adá, vagy inkább, ki által ragadtattak el, s többször kérdezé azokat, kik őt felváltva

hordák — mert a főbiró, midőn magához jött is, nem engedé, hogy saját lábain menjen — nem tudnak-e semmit felőlök. A kérdezettek vagy épen nem, vagy tagadólag feleltek, egyet kivéve, ki, a többieknél beszédesebb, elmondá, hogy azon pillanatban, mikor a kunyhóból kilépett, az ajtóhoz közel csak a főbiró és Macskaházy álltak, s hogy egyik közülök valamit ki is rántott kezéből; mi volt azonban, azt nem mondhatná.

Viola, mióta ellenségeinek kezeiben látá magát, minden ellenállással felhagyott, s panasz nélkül tűre minden kínzást, melyet a hosszú küzdelem által felbőszültektől tűrni kényteleníttetett. Miután Szt.-Vilmosra értek, Viola többször kérdé Nyúzót — ki a szinben állva, poroszlóinak megparancsolá, hogy kössék meg jó erősen, ha feltöri is kezeit, csak el ne szökjék, — nála vannak-e irásai? A válasz azonban csak káromkodásokban állt s hogy ehhez semmi köze, vagy hogy azt sem tudja, mily irásokról szól s más ehhez hasonlókban, mikből Viola láthatá, hogy Tengelyi irományainak átvétele Nyuzó által el fog tagadtatni, vagy hogy azok Macskaházy kezébe kerültek, ki annyi ideig törekedvén, hogy birtokukhoz jusson, ez irományokat tulajdonosuknak visszaadni bizonyosan nem fogja.

— Hát ezért adám meg magamat, ezért kerülök akasztófára? — szóla végre magában, midőn Nyúzó a többiekkel távozván, ő őreivel egyedül maradt; s mig azok nehéz léptekkel fel s alá jártak, fáradtan a földre veté magát. — Miért nem maradtam a kunyhóban? miért nem lőttem inkább főbe magamat, mint Rácz tevé? Ők most nyugszanak, rám ocsmány halál vár; és hasztalan! Tengelyinek irásait még sem menthettem meg. Engem Isten elátkozott mikor születtem! . . . Nem akartam-e a becsület ösvényére visszatérni százszor? s midőn ehhez minden út előttem zárva volt,

nem akartam-e legalább azon egy jó tettet, melyet valaha embertől tapasztaltam, meghálálni? s mit használt?! Isten maga nem akarja, hogy életemben valami jót tehessek! Haljunk meg hát, nem bánom, az akasztófán, ha úgy kell. Az ember nem diadalmaskodhatik végzetén. — E gondolatok Viola lelkének visszaadták nyugalmát. Szomorú vala e nyugalom, minő azé, ki látva, hogy végzetének ellenállnia nem lehet, miután reményével felhagyott, akarat nélkül átengedi magát a szükségnek, mely ellen küzdenie többé nem lehet, de nyugalom mégis; s a rab, álomba mélyedve, egy időre elfelejté szörnyű helyzetét.

Igy találá Violát Peti, ki társát a falun kivül hagyva, a faluházához csak maga jött. Az udvarba Peti nem mehetett be, a főbiró szigorú parancsa szerint a rabbal beszélni még őreinek sem vala szabad; azonban a kapu mellett őrt álló hajdútól, kinek azt beszélé, hogy épen most jött ki Porvárról, megtudta, hogy Viola Kislakra fog vezettetni, hol a statarium összeül, s hogy az öreg Kislaky úrhoz — ki e járásban statarialis elnök — már lovas katona küldetett. E hírrel a czigány, miután még egy szomorú tekintetet vetett a szin felé, mely alatt Viola bundájába takarva a földön feküdt, Zsuzsihoz visszament.

— Láttad őt? — szólt az asszony, elébe sietve, midőn a czigányt közeledni látá.

— Láttam, a faluházánál van.

— Benn a faluházában? — kérdé az asszony élénken; mert mint olvasóim talán tudják, népünknek véleménye szerint, mihelyt valamely gonosztevő födél alá jön, azaz rendes tömlöczbe, a dolog statarialis eset lenni megszűnt.

— Benn — válaszolt Peti felakadva — nem épen benn a házban, de a szin alatt.

— Kikötve? — kiáltott Violáné kezeit összecsapva. — Istenem, az éj mily hideg, — tevé hozzá, most először észrevéve, hogy fázik .— s ő kikötve, ott szabad ég alatt.

— Nem szabad ég alatt, — mondá a czigány vigasztalólag — a szin födve van.

— Van-e bundája? — kérdé a nő, félig levéve magáét — különben ezt vihetnéd neki.

— Hogyne volna! — válaszolt Peti — jó nagy bundával takarva láttam. Alszik.

— Alszik! — szóla Violáné megfogva a czigány kezét — úgy-e s az emberek látják, hogy alszik? nem hiszi senki, hogy csak tetteti magát?

— Már miért hinnék?

— És mit mondanak az emberek ehhez? nem látják-e, hogy férjem ártatlan? Ki hallotta valaha, hogy gonosztevő aludhatnék? No mondd, beszéld el Peti, mit mondanak az emberek ehhez?

Peti csak azt válaszolá, hogy nem szólt senkivel, hogy egyébiránt talán fel fogják menteni. — Mihelyt virradni kezd, — tevé hozzá, — Violát elviszik Kislakra; ha vele szólni akarsz, ott alkalmad lesz; Szent-Vilmoson nem eresztenek hozzá senkit.

— Tudom, tudom — szólt Violáné elfojtott hangon, — Kislakon statarium lesz s fel fogják akasztani. Mit gondolnak ők vele, hogy ártatlan, s lelkiismerete oly nyugodt, hogy kemény földön jobban alszik, mint ők ágyaikban; nekik élete kell. De jerünk, jerünk, — folytatá elindulva s Petit kezénél fogva, — jerünk Kislakra, hamar, látnom kell őt.

— Szegény asszony, hogy birnál te Kislakig menni?

— Én? — válaszolt Zsuzsi — ne félj, én elmegyek; nem soká fogom lábaimnak hasznát venni úgy is, minek kiméljem.

Szerencsére Petinek Szt.-Vilmoson ismerőse vala, egy kovács pajtása, ki, mint czigány, a falun kivül lakott, s két kerekű taligán, befogva a rossz gebét, mely viskóján s a kovács-szerszámon kivül egyedüli tulajdonát képezé, Violánét Kislak felé fuvarozá, míg Peti maga, hogy Tengelyinek hírt vigyen s Viola gyermekeit az asszony kivánata szerint magával hozza, Tiszarét felé vette útját.

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET RÉSZV.-TÁRS. BUDAPEST.

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI NEMZETI KIADÁSA

100 KÖTETBEN, VÁSZONDISZKÖTÉSBEN 500 K.
100 „ FÉLBŐRKÖTÉSBEN . . 580 „
100 „ FÜZVE . . . . . 400 „

2000 IVEN, ERŐS PAPIRON, NYOLCZADRÉT ALAKBAN, DISZKÖTÉSBEN, KÖTETENKÉNT ÁTLAG 20 IVVEL.

A 100 kötetes nemzeti kiadás tartalomjegyzéke.

1. Erdély aranykora.
2/3. Törökvilág Magyarországon. I/II.
4/5. Egy magyar nábob. I/II.
6. Kárpáthy Zoltán.
7. A janicsárok végnapjai. — Fehér rózsa.
8. Hétköznapok.
9. A régi jó táblabirák.
10. Csataképek a magyar szabadságharczból.
11/13. Dekameron. I/III.
14. Árnyképek.
15. Szegény gazdagok.
16. Népvilág.
17. Politikai divatok.
18. Szomoru napok.
19. Véres könyv.
20. Délvirágok. — Oceánia.
21. Hangok a vihar után.
22. Vadon virágai.
23. Erdélyi képek.
24. Uj földesur.
25. Milyenek a nők. Milyenek a férfiak.
26/27. Egy az Isten. I/II.
28. Mire megvénülünk.
29/30. A kőszivü ember fiai. I/II.
31. Az elátkozott család.
32/33. Névtelen vár. I/II.
34. Felfordult világ. — Észak homából. — A debreczeni lunátikus.
35. Szélcsend alatt. — Az életből ellesve.
36. A magyar előidőkből. Egy asszonyi hajszál.
37. Novellák.
38/40. Szinművek. I/III.
41. Szerelem bolondjai.
42. Fekete gyémántok.
43/44. Eppour si muove. És mégis mozog a föld. I/II.
45/46. Az arany ember. I/II.
47/48. Enyém, tied, övé I/II.
49. Virradóra.
50. Föld felett és viz alatt.
51. Rab Ráby.
52/53. A jövő század regénye. I/II.
54/55. Az élet komédiásai. I/II.
56. A Damokosok.
57. Szép Mikhál.
58. Targallyak.
59. Egész az északi pólusig. — A ki a szivét a homlokán hordja.
60. Bálványos vár.
61 Megtörtént regék.
62/63. A kik kétszer halnak meg. I/II.
64. Görög tüz.
65. Egy hirhedett kalandor.
66. Szabadság a hó alatt.
67/68. Szeretve mind a vérpadig. I—II.
69. Még egy csokrot.
70. Egy játékos, a ki nyer.
71/72. A lőcsei fehér aszszony. I/II.
73. A három márványfej.
74/75. A kis királyok. I/II.
76. A tengerszemü hölgy.
77/78 A lélekidomár. I/II.
79. A gazdag szegények.
80. Rákóczy fia.
81/82. Fráter György. I/II.
83. Páter Péter. — Aszszonyt kisér.
84. A czigánybáró. — Minden poklokon keresztül.
85. Nincsen ördög. — A Maglay-család. — A ki holta után áll bosszut.
86. A fekete vér. — Lenczi fráter.
87. A két Trenk. — Trenk Frigyes.
88. Sárga rózsa. — A Kráo. — A három királyok csillaga.
89. Magnéta. Tégy jót.
90. De kár megvénülni.
91. Napraforgók és ujabb beszélyek.
92. Őszi fény és ujabb elbeszélések.
93. Mesék és regék.
94. A barátfalvi lévita. Ujabb elbeszélések.
95. Levente. — Utazás egy sirdomb körül.
96/97. Életemből. I/II.
98/99. Költemények. I/II.
100. A Jókai-jubileum története.

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET RÉSZV.-TÁRS. BUDAPEST.

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

UJ OLCSÓ KIADÁS

Minden kötet külön is kapható.

ÁRA KÖTETENKÉNT, FŰZVE . . . . . 4 kor.
DISZKÖTÉSBEN . . . . . 6 „
A 12 KÖTET ÁRA DISZKÖTÉSBEN . . 72 „

Az eddig megjelent 12 kötet tartalma:

I. A TEKINTETES VÁRMEGYE. Igaz történetek. 4-ik kiadás.
II. AZ APRÓ GENTRY ÉS A NÉP. Harmincz kis elbeszélés. 3-ik kiad.
III. NEMZETES URAMÉK. (Mácsik a nagy erejü.) Regény 3-ik kiadás.
IV. PIPACSOK A BÚZÁBAN. Tizennyolcz elbeszélés.
V. TAVASZI RÜGYEK. Elbeszélések az ifjuságról. 2-ik kiadás.
VI. URAK ÉS PARASZTOK. Huszonkét elbeszélés.
VII. A KÉT KOLDUSDIÁK. A mi a lelket megmérgezi.
VIII. CLUB ÉS FOLYOSÓ. Politikai ötletek és rajzok. 2-ik kiadás.
IX. A BESZÉLŐ KÖNTÖS. Regény. A LOHINAI FŰ. Elbeszélés. 2-ik kiadás.
X. PERNYE. Tizenöt elbeszélés 2-ik kiadás.
XI. A KIS PRIMÁS. — MAGYARORSZÁG LOVAGVÁRAI REGÉKBEN. 2-ik kiadás.
XII. Ngos KATÁNGHY MENYHÉRT képviselő ur viszontagságos élete, kalandjai, szerencsétlensége, szerencséje és művei.

A MÁSODIK ◇ ◇ ◇ SOROZATBAN

részben megjelentek, részben legközelebb meg fognak jelenni a következő kötetek:

I. BESZTERCZE OSTROMA. Egy különcz ember története.
II. SZENT PÉTER ESERNYŐJE.
III. KISÉRTET LUBLÓN és egyéb elbeszélések
IV. AZ UJ ZRINYIÁSZ. Társadalmi és politikai satyrikus rajz.
V. A TÓT ATYAFIAK. Elbeszélések és rajzok róluk. — A JÓ PALÓCZOK. Tizenöt apró történet.
VI. PRAKOVSZKY. A SÜKET KOVÁCS. — EGY VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON, vagy a körtvélyesi csiny.
VII. A GAVALLÉROK. — A DEMOKRATÁK. — NE OKOSKODJ PISTA.

—— A gyüjtemény folytattatik. ——

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET RÉSZV.-TÁRS. BUDAPEST.

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

UJ OLCSÓ KIADÁS

Minden kötet külön is kapható.

ÁRA KÖTETENKÉNT, FÜZVE . . . . . 4 kor.
DISZKÖTÉSBEN . . . . . 6 „
A 12 KÖTET ÁRA DISZKÖTÉSBEN . . 72 „

Az eddig megjelent 12 kötet tartalma:

I. A TEKINTETES VÁRMEGYE. Igaz történetek. 4-ik kiadás.
II. AZ APRÓ GENTRY ÉS A NÉP. Harmincz kis elbeszélés. 3-ik kiad.
III. NEMZETES URAMÉK. (Mácsik a nagy erejü.) Regény 3-ik kiadás.
IV. PIPACSOK A BÚZÁBAN. Tizennyolcz elbeszélés.
V. TAVASZI RÜGYEK. Elbeszélések az ifjuságról. 2-ik kiadás.
VI. URAK ÉS PARASZTOK. Huszonkét elbeszélés.
VII. A KÉT KOLDUSDIÁK. A mi a lelket megmérgezi.
VIII. CLUB ÉS FOLYOSÓ. Politikai ölletek és rajzok. 2-ik kiadás.
IX. A BESZÉLŐ KÖNTÖS. Regény. A LOHINAI FÜ. Elbeszélés. 2-ik kiadás.
X. PERNYE. Tizenöt elbeszélés 2-ik kiadás.
XI. A KIS PRIMÁS. — MAGYARORSZÁG LOVAGVÁRAI REGÉKBEN. 2-ik kiadás.
XII. Ngos KATÁNGHY MENYHÉRT képviselő ur viszontagságos élete, kalandjai, szerencsétlensége, szerencséje és müvei.

A MÁSODIK ◇ ◇ ◇ SOROZATBAN

részben megjelentek, részben legközelebb meg fognak jelenni a következő kötetek:

I. BESZTERCZE OSTROMA. Egy különcz ember története.
II. SZENT PÉTER ESERNYŐJE.
III. KISÉRTET LUBLÓN és egyéb elbeszélések
IV. AZ UJ ZRINYIÁSZ. Társadalmi és politika. satyrikus rajz.
V. A TÓT ATYAFIAK. Elbeszélések és rajzok róluk. — A JÓ PALÓCZOK. Tizenöt apró történet.
VI. PRAKOVSZKY. A SÜKET KOVÁCS. — EGY VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON, vagy a körtvélyesi csiny.
VII. A GAVALLÉROK. — A DEMOKRATÁK. — NE OKOSKODJ PISTA.

—— A gyüjtemény folytattatik. ——